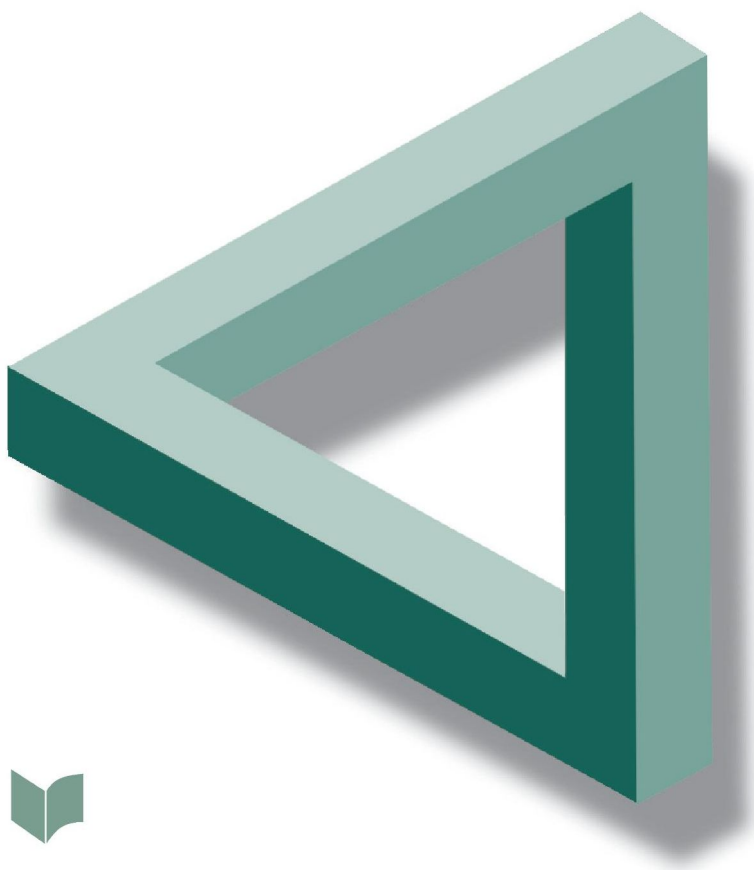

ĽUBOR KRÁLIK

Dimenzie slovenskej etymológie

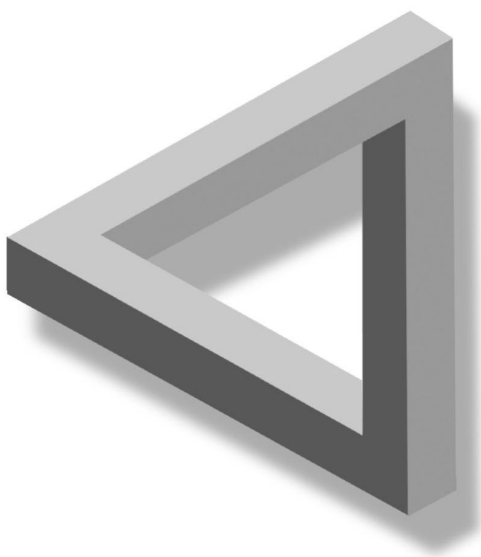
Recenzenti

prof. Mgr. Jaromír KRŠKO, PhD.

doc. Mgr. Bohumil VYKYPĚL, Ph.D., DSc.

ĽUBOR KRÁLIK

Dimenzie slovenskej etymológie

VEDA, vydavateľstvo SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Bratislava 2023

Publikácia vznikla s podporou Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (projekt č. 2/O114/22) a programu Mobility s pracoviskami Poľskej akadémie vied na obdobie 2023 – 2024 (projekt č. PAS-SAS-2022-15). Vydanie tejto publikácie finančne podporila Slovenská akadémia vied na základe odporúčania Edičnej rady SAV.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2023

© PhDr. Ľubor Králik, DSc., 2023

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied
v Bratislave, v. v. i., 2023

ISBN 978-80-224-2046-4

Obsah

Slovo na úvod	7
Slk. <i>mliedzi</i> , <i>mladzavý</i> , <i>mlandravý</i> : k rekonštrukcii psl. <i>*meldъ</i> ‚mäkký‘	10
Psl. <i>*brěgovati</i> ?	16
K otázke reflexov psl. <i>*ękati</i> , <i>*libati</i>	21
Psl. dial. <i>*drynъ</i> ~ slk. dial. <i>drňica</i> ‚ohrada; ohradené miesto‘ a rus. dial. <i>zadržpa</i> ‚zrubová ohrada, zrubová stena‘?	28
Slk. dial. <i>pomidlo</i> ‚slivkový lekvár; živica na strome‘, poľ. <i>powidla</i> , čes. <i>povidla</i> ‚lekvár‘: príspevok k etymológii slovanského <i>*povidlo</i>	33
Zo slovensko-bulharských lexikálnych paralel: <i>*čurěti</i> ‚schnúť, vädnúť‘	40
Staršie slk. <i>poj</i> ‚sviatok kováčskeho cechu‘ (1617): k rekonštrukcii psl. <i>*pojъ I</i> (< <i>*piti</i>) a <i>*pojъ II</i> (< <i>*pojiti</i>)	43
Príspevok k štúdiu slovanskej fytonymie: slk. <i>rasca</i> ‚bot. Carum carvi‘	49
Slk. <i>zanovitý</i> ‚tvrdohlavý, zaťatý, vzdorovitý‘ vs. čes. <i>zavilý</i> ‚id.‘ a srb.-chorv. <i>zanov(ij)etati</i> ‚tárat’, ‚trepať, bľabotať; dudrať‘: existoval v slovanskej expresívnej slovesnej derivácii segment <i>*-no-?</i>	55
O niektorých slovenských názvoch ľadových útvarov (<i>cencúl</i> ap.)	62
Súvisí slk. <i>šípiti</i> ‚tušiť‘ s vsl. dial. <i>*šupiti</i> ‚rozumieť ap.‘?	70
Súvisí slk. <i>kántrit</i> s poľ. dial. <i>kętrzyć</i> , <i>kętrać</i> ?	75
Slk. <i>sobáš</i> : domáci výraz či prevzatie z maďarčiny?	82
Súvisí slk. dial. <i>posádeš</i> , <i>pošádes</i> , <i>pošajdes</i> s rus. <i>posad</i> ‚obrad usadzovania na čestné miesto na svadbe‘?	93
Slk. <i>ľahťikár</i> ‚ľahkomyselný človek‘ < <i>*ľahostikár</i> ?	101
Etymologický príspevok k štúdiu slovenskej nárečovej fytonymie: <i>bíbolenka</i> , <i>bíbol(i)enka</i> , <i>bimbonka</i>	107
Slk. <i>buchnáť</i> a <i>gěčko</i> : o dvoch „skrytých“ lexikálnych prevzatiach	111
Staršie slk. <i>*erech</i> ‚arcibiskup‘?	116
O význame slova <i>advent</i> v gemerských nárečiach	120
Slk. dial. <i>bastár</i> , <i>basták</i> , <i>pasták</i>	123
Etymológia a kultúrna história: <i>pirát</i> ‚výrobok zábavnej pyrotechniky‘	126
Dimenzie slovenskej etymológie: pokus o uchopenie mnohoaspektovosti	133
Dimensions of Slovak Etymology	139
Literatúra a pramene	142
Menný register	163
Register výrazov a foriem	166
Použitie skratky jazykov a dialektov	174
Iné skratky	175

Slovo na úvod

Aj vo vzťahu k predloženej publikácii možno konštatovať známe *habent sua fata libelli*.

Bádateľský záujem o slovenskú slovnú zásobu nás v posledných troch desaťročiach inšpiroval k napísaniu početných čiastkových príspevkov etymologického charakteru, ktoré boli priebežne publikované na Slovensku i v zahraničí. Rastúce množstvo takýchto textov¹ nás postupne viedlo k úvahám o možnosti prezentovať slovenskému čitateľovi ich obsah (nové poznatky či aspoň etymologické hypotézy o pôvode rôznych slovenských slov) v syntetizujúcej, t. j. knižnej forme. Nazdávame sa, že aj takýto spôsob spracovania – resp. publikačný výstup príslušného druhu – môže azda predstavovať, *mutatis mutandis*, jeden z „malých krôčikov“, aké považuje za reálne W. Borys (2010, s. 27) vo svojej možno už staršej, avšak stále aktuálnej a inšpiratívnej úvahe o potrebách etymologického výskumu poľského jazyka, zohľadňujúcej aj rozličné okolnosti či faktory, ktoré rôznym spôsobom ovplyvňujú (a, žiaľ, najmä limitujú) možnosti realizácie vedeckých projektov v tejto oblasti² a ktoré sa dajú nepochybne identifikovať – v rôznej miere – aj vo vzťahu k etymologickému výskumu iných jazykov, nielen poľštiny.

Príprava takejto publikácie syntetizujúceho charakteru mala určité koncepcné špecifiká.

Pri výbere textov, ktoré boli do nej zaradené, sme sa usilovali zohľadniť genetickú rôznorodosť slovenskej lexiky (slová zachované v slovenčine z praslo-

¹ Príslušné bibliografické údaje sú dostupné – pri využití funkcie vyhľadávania – na webovej stránke Ústrednej knižnice Slovenskej akadémie vied (<https://uk.sav.sk/katalogy/> – sekcia Katalóg publikačnej činnosti).

² Okrem dôležitosti završenia nateraz nedokončených etymologických projektov autor konštatuje aj „potrebu vzniku etymologického tezaura obsahujúceho výklady všetkých poľských slov – súčasných i historických zo všetkých epoch, ako aj nárečových –, ktoré si vyžadujú etymologickú interpretáciu“ (loco cit.). Vypracovanie takéhoto vedeckého diela zároveň hodnotí ako nereálne, a to z rôznych príčin (personálne, časové či finančné možnosti, existujúce medzery v poľskej historickej i nárečovej lexikografii). Podľa W. Borysa „[r]eálnejšia by azda bola metóda „malých krôčikov“ (małych kroczków)“: vypracúvanie čiastkových slovníkov, etymologického slovníka súčasnej poľštiny, ktorý by bol lexikálne bohatší ako doterajšie diela, slovníkov analyzujúcich špecifickú lexiku jednotlivých období poľskej jazykovej histórie (napr. stará, stredná poľština), ako aj etymologického slovníka poľských nárečí...“ (ibid.).

vanského obdobia, výrazy utvorené počas vývinu slovenčiny ako samostatného slovanského jazyka, lexémy prevzaté z iných jazykov), ktorá zároveň implikuje potrebu využívať pri jej praktickej interpretácii rôznorodé postupy etymologickej analýzy; pokus o ich súhrnnú metodologickú bilanciu prinášame v záverečnej kapitole. O rešpektovanie etymologickej charakteristiky interpretovanej slovnej zásoby sa pokúša aj poradie, v akom sa uvádzajú jednotlivé etymologické etudy (od praslovanskej lexiky k chronologicky mladším výrazom, resp. od domácich slov k lexikálnym prevzatiam).

Texty, ktoré boli pôvodne uverejnené v cudzích jazykoch, sme preložili do slovenčiny (autorský preklad).

Za najdôležitejší považujeme fakt – ktorý môže zároveň naznačovať jeden z aspektov „pridanej hodnoty“ predkladanej knihy –, že vzhľadom na časový odstup od prvotnej publikácie bolo v mnohých prípadoch žiaduce prepracovať pôvodné texty. Táto úloha znamenala vykonať v nich potrebné obsahové aktualizácie, súvisiace so zohľadnením novšej domácej i zahraničnej odbornej literatúry; jej realizácia zároveň umožnila rozšíriť pôvodný text o výklad ďalšieho lexikálneho materiálu či prehlibnúť *ex post* vlastnú autorskú etymologickú interpretáciu. Monografický charakter predkladanej publikácie si takisto vyžiadala určité zosúladenie obsahu jednotlivých etymologických etúd (odstránenie duplicitných informácií o identických jazykových fenoménoch pri výklade rôznych slov ap.).

Je našou milou povinnosťou vysloviť poďakovanie všetkým, ktorí tým či oným spôsobom napomohli vznik tejto knihy.

Na prvom mieste možno uviesť početných – a na tomto mieste, žiaľ, sotva vymenovateľných bez obáv, že na niekoho z nich nezaslúžene zabudneme – kolegov z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., a z ďalších lingvistických pracovísk na Slovensku aj v zahraničí, ktorí prejavovali (a prejavujú) záujem o etymologickú problematiku slovenského jazyka a o situáciu či možnosti etymologického výskumu v slovenských podmienkach; mnohí z nich nám poskytli cennú pomoc (odborné konzultácie, prístup k potrebnej vedeckej literatúre ap.) už pri tvorbe pôvodných verzií textov, ktoré boli zaradené do tejto publikácie. V súvislosti s jej prípravou sa chceme osobitne poďakovať K. Ballekovej za konzultácie etnologickeho charakteru, ako aj D. Šimunovej a T. Lalikovej za technickú pomoc pri práci so zbierkami nárečového a historického lexikálneho materiálu uloženými v Jazykovednom ústave.

V záverečnej fáze prác na tejto publikácii sme mali príležitosť absolvovať výskumný pobyt v Ústave slavistiky Poľskej akadémie vied v Krakove, umož-

nený programom bilaterálnych mobilitných projektov Slovenskej akadémie vied a Poľskej akadémie vied. Naším poľským kolegom M. Jakubowiczovej a Sz. Pogwizdovi ďakujeme za milé prijatie na uvedenom pracovisku, za možnosť využívať tamojšie knižničné fondy a pramene, ako aj za poskytnuté odborné konzultácie súvisiace s diachrónnou interpretáciou relevantného slovenského a inoslovanského lexikálneho materiálu.

Vedeniu Jazykovedného ústavu patrí vďaka za podporu pre náš publikačný zámer. Vydavateľstvu Veda ďakujeme za zaradenie knihy do edičného plánu a Edičnej rade Slovenskej akadémie vied za schválenie žiadosti Jazykovedného ústavu o poskytnutie finančného príspevku na jej vydanie. Obidvom vydateľským recenzentom – J. Krškovi a B. Vykypělovi – sme zaviazaní za ich cenné pripomienky k posudzovanému rukopisu diela, ktoré prispeli k jeho skvalitneniu po obsahovej stránke. Za jazykovú úpravu anglického resumé tvoriaceho súčasť publikácie úprimne ďakujeme M. Králikovi.

Celkom na záver si dovoľujeme vysloviť nádej, že predkladaná kniha môže prispieť k prehĺbeniu záujmu o etymologickú problematiku slovnej zásoby slovenského jazyka – resp. aj o etymológiu ako samostatnú lingvistickú disciplínu a o bádateľské postupy a výskumné metódy, ktoré sa v nej využívajú – u čitateľov z radov nielen odbornej, ale i širšej kultúrnej verejnosti.

Bratislava december 2023

Lubor Králik

Slk. *mliedzi*, *ml'adzavý*, *ml'andravý*: k rekonštrukcii psl. **meldb*, *mäkký*³

1. Slovník slovenských nárečí (SSN 2, s. 175) obsahuje aj adjektívum *mliedzi*, neznáme v spisovnej slovenčine; podľa údajov SSN je tento výraz doložený v severotrenčianskych nárečiach. SSN preň uvádza dva významy: ,1. slabý, dengľavý‘ (*Narvostol veľikí chlap s ňeho, aľe je ml'iedzí* – Papradno, okr. Považská Bystrica; *Tomáz je jakisi ml'iedzí jako dzecko* – Brvnište, okr. Považská Bystrica), ,2. málo výdatný, riedky, slabý (o jedle)‘ (*Kukuričná kaša je ml'iedzé jedzeňie* – Papradno, okr. Považská Bystrica).

„Začiatočnou etapou etymologickej analýzy je vo väčšine prípadov fonetické modelovanie etymónu“ (Teuš, 2019, s. 69). Pre etymologickú interpretáciu slk. dial. *mliedzi* je osobitne dôležitá otázka pôvodu znejšej afrikáty *dz*; zdá sa, že tu prichádzajú do úvahy dve možnosti: – 1. Konsonant *dz* je reflexom psl. **dj* (porov. psl. **medja*, **rydjь(jь)*, **gadjati* > slk. *medza*, *rýdzi*, *hádzat'* ap.). – 2. Konsonant *dz* vznikol z palatálneho konsonantu *d'* v dôsledku asibilácie *d' > dz* (*ʒ*), známej v hornotrenčianskych nárečiach (porov. Krajčovič, 1988, s. 230; Štolc, 1994, s. 89; ASJ I/1, s. 263, mapa XX.16. Syntetická mapa *c*, *ʒ*, *č*, *ʒ* za *t'*, *d'* pred **e*, **ь*, **i*, **ě*, **ę*); porov. i formy *dzecko*, *jedzeňie* vo vyššie uvedených dokladoch zo SSN.

V SSN (2, s. 173) nachádzame aj substantívum *mledzoň* expr. zried. ,bledý, vycivený človek‘, doložené z liptovských nárečí (doklad: *mledzoň* – Smrečany, okr. Liptovský Mikuláš). Tento výraz, predstavujúci zrejme derivát³ od dial. *mliedzi* ,slabý, dengľavý‘, môže zároveň svedčiť o tom, že fundujúce adjektívum mohlo mať v minulosti väčšie územné rozšírenie, t. j. mohlo existovať aj mimo oblasti severotrenčianskych nárečí. Na základe skutočnosti, že dial. *mledzoň* je doložené v liptovských nárečiach, v ktorých nedošlo k asibilácii *d' > dz* a palatálny konsonant *d'* sa v nich zväčša zachováva (porov. Krajčovič, 1988, s. 245 – 246; Štolc, 1994, s. 62 – 63), možno dospieť k záveru, že afrikáta *dz* v slk. dial. *mliedzi*, *mledzoň* je pravdepodobne reflexom psl. **dj*.⁴

³ S kvantitatívnou alternáciou koreňového vokalizmu. – K derivácii porov. napr. slk. *mladý*: *mlad-oň* ,slobodný mladý muž, mládenec, mladík‘ (SSSJ 3, s. 293: kniž. al. expr.; SSN 2, s. 170: expr. – Mošovce, okr. Martin). Sufix *-oň* je kontinuantom psl. **-on'ь*, porov. Vaillant (4, s. 624), Ślawski (2011, s. 113).

⁴ V súvislosti s dial. *mledzoň* možno takisto upozorniť na dial. *mlezoň* expr. ,rozmaznaný človek (obyč. dieťa)‘, pre ktoré SSN (2, s. 174) uvádza doklady zo záhorských (Jabloňové,

V tejto súvislosti zároveň vyslovujeme predpoklad, že slk. dial. *mliedzi* je kontinuantom psl. **meldjb*, utvoreného pomocou sufixu **-jb* (porov. Vaillant 4, s. 429 – 432) od koreňa **meld-*, ktorý sa stal východiskom aj pre psl. **meldьнъ*, rekonštruované na základe srb.-chorv. dial. *mlédan*, *mlédan*, *mlijedan*, *mljedan*, *-dna* ‚chudý, slabý, nežný, citlivý‘, *mlidan* ‚nechutný, mdlý‘ a sln. *mléden*, *-dna* ‚vychudnutý; nemajúci chuť‘ (porov. ESSJa 18, s. 81, s. v. **meldьнъ*).⁵ Argumentom v prospech takéhoto súvisu je možno aj nepochybná sémantická blízkosť slovenského adjektíva a uvedených južnoslovanských výrazov; k slovotvornému paralelizmu **meld-ьнъ*: **meld-jb* porov. i csľ. (srb.) *бѣдр-ьнъ* ‚πρόθυμος, alacer‘ (Miklosich, 1977, s. 49): stsl. *бѣдръ* ‚čulý, bdely‘ (SJS 1, s. 150; *бѣдръ* < **бѣдр-jb*) ako paralelné rozšírenia (élargissements) psl. **бѣдръ*, na ktoré upozornil už A. Vaillant (4, s. 430, 455).

2.1. V hesle venovanom psl. **meldьнъ* (ESSJa 18, s. 81 – 82) ruský etymológ O. N. Trubačov konštatuje: „Adjektívum na *-ьнъ* od **meld-*, súvisiaceho striedaním vokálov s **moldь* [slk. *mladý* a i. – Ľ. K.] (p.), ako správne pochopil už Jagić... Významy ‚vychudnutý, slabý‘, ‚nežný‘ sa vyvinuli z pôvodného ‚mäkký‘, ‚rozdrobený‘“ (s. 82). Autor takisto poukazuje na dialektový charakter uvedenej praslovanskej lexémy⁶ a upozorňuje na jej hlbšie indoeurópske východiská, pričom ju porovnáva s lot. *mēldi* mn., lit. *meldaĩ* mn. ‚trstina‘, gr. μέλδομαι ‚roztápam sa‘, stangl. *meltan* ‚roztápať (sa)‘ a gót. *mildeis* ‚milostivý, milý‘, nem. *mild* ‚mierny, slabý‘, pre ktoré možno predpokladať východiskové ide. **meld-*, zatiaľ čo v psl. **moldь* je zastúpený iný ablautový variant uvedeného koreňa – **mold-*, porov. stprus. *malđai* nom. pl. ‚mladí (subst.)‘, *maldian* akuz. sg. ‚žriebä‘ a i. (ESSJa 19, s. 177 – 179, s. v. **moldь(jb)*). Z novšej literatúry

okr. Malacky; Kuchyňa, okr. Malacky) a trnavských nárečí (Vištuk, okr. Modra; porov. i súvisiaci feminín *mlezoňa* s dokladom *mlezona* – Budmerice, okr. Modra). Slk. dial. *mlezoň* možno pravdepodobne zaradiť k nárečovým formám typu *meza* (spis. *medza*; psl. **medja*), *saza* (spis. *sadza*; psl. **sadja*), *zerza* (porov. spis. *hrdza*; psl. **rѣdja*) a i., v ktorých sa na mieste psl. **dj* objavuje konsonant *z* (porov. Stanislav 1, s. 350 – 351; Štolc, 1994, s. 37); v takom prípade možno dial. *mlezoň* interpretovať ako etymologický variant dial. *mlędzoň*. Význam ‚rozmaznávaný človek‘ mohol azda vzniknúť vývinom v smere (fyzicky) slabý > ‚vyžadujúci pomoc; predstavujúci objekt zvláštnej pozornosti, osobitnej starostlivosti ap.‘ > ‚rozmaznávaný‘.

⁵ K širšiemu prehľadu južnoslovanského nárečového materiálu porov. i Kurkina (1992, s. 81).

⁶ „Žiaľ, tento praslovanský dialektizmus nebol reflektovaný v Bernekerovom slovníku...“ (op. cit., s. 82). Porov. i zodpovedajúcu informáciu o psl. **moldь*: „Psl. **moldь* súvisí striedaním koreňových vokálov s **meldьнъ* (p.), ktorého rozšírenie je obmedzené na západné dialekty južnoslovanského areálu“ (ESSJa 19, s. 178).

porov. aj ESJS (8, s. 480 – 481, s. v. *mladъ*), NIL (s. 482 – 485, s. v. **meld-*, *weich werden*‘).

Na základe formulácie použitej v ESSJa („od **meld-*, súvisiaceho striedaním vokálov s **moldъ*“) možno dospieť k záveru, že O. N. Trubačov sa obmedzil na konštatovanie, podľa ktorého je adjektívum **meldъnъ* odvodené od koreňa **meld-*. Naše úvahy – zohľadňujúce lexikálny materiál slovenských nárečí, ktorý vtedy nebol autorovi známy – umožňujú urobiť tu ďalší krok k tzv. celolexémovej rekonštrukcii.⁷

Vyššie sme už poukázali na csl. *bъdr-ъnъ* a stsl. *bъždrъ* (**bъdr-jъ*) ako paralelné rozšírenia východiskového psl. **bъdrъ*. V prípade psl. **meld-ъnъ* (porov. ESSJa) a **meld-jъ* (o jeho rekonštrukcii porov. vyššie) možno *per analogiam* dospieť k záveru, že tu ide o paralelné rozšírenia východiskového psl. **meldъ* ako adjektíva, ktoré je z morfológického hľadiska (**meld-o-* ako **o-*kmeňová formácia) zhodné s psl. **moldъ* (**mold-o-*), odlišuje sa však od neho koreňovým vokalizmom.⁸ Psl. **meldъ* (**meld-o-*) nachádza možnú paralelu⁹ v prakelt. **meldo-* ‚mierny, príjemný‘ (stír. *mell* ‚príjemný, rozkošný‘); porov. informáciu v slovníku R. Matasovića (2009, s. 262: „Stír. *mell* predstavuje **meldo...*“), kde sa prakelt. **meldo-* odvodzuje od ide. **meld-* ‚mäkký, jemný‘, pričom sa však upozorňuje aj na možnosť jeho usúvzt'ažnenia s ide. **meld^h-*.¹⁰

2.2. Do slovotvorného hniezda psl. **meldъ* možno zrejme zaradiť aj rus. dial. *meleda* ‚namáhavá, nezmyselná práca‘, *meleditъ* ‚otáľať, meškať‘ ap.‘ (s ďalšími derivátmi; porov. i nižšie), na ktorých možnú súvislosť so srb.-chorv. dial. *mledan*, sln. *mleden* upozornila – na koreňovej úrovni („kontinuanty psl.

⁷ Porov. už nasledujúce konštatovanie O. N. Trubačova: „Súčasný výskum považuje za najaktuálnejšie zisťovanie etymologických responzií a paralel, ktoré sú predstavené celými slovami...“ (Trubačov, 1963 b, s. 164).

⁸ Nie je tu však vylúčená ani rekonštrukcia **meld-ŭ-* ako variantu **mold-ŭ-* (**ŭ-*kmeňová formácia), ktorého existenciu naznačujú prípady typu stčes. *z-mladu*, poľ. *za młodu* ‚v mladosti‘, rus. *s-mólodu* ‚odmlada‘ (ESJS 8, s. 481, s. v. *mladъ*) či slk. dial. *od-mladu* ‚od čias mladosti, od mladých rokov‘ (SSN 2, s. 538: *Odmladu zmo hor rostnúli* – Ploské, okr. Revúca). Porov. i NIL (s. 482: „? **mold-u-*“), kde sa slovanský materiál porovnáva so stprus. *maldūnin* ž. (akuz. sg.), *Jugend*‘.

⁹ „... metodika výskumu praslovanských lexikálnych dialektizmov sa musí vyznačovať dôležitosťou určenia a charakteristiky koreňovej morfémy, a to jej etymologických indo-európskych súvislostí“ (Trubačov, 1963 a, s. 157, pozn. č. 2).

¹⁰ Obidve interpretácie sa pre keltský lexikálny materiál pripúšťajú v NIL (s. 485, s. v. **meld-* ‚mäknúť‘, pozn. č. 17; s. 486, s. v. **meld^h-* ‚upustiť od niečoho, ponechať v ťažkosťach‘, pozn. č. 4).

**meld-*“) – Ľ. V. Kurkinová (Kurkina, 1983, s. 9).¹¹ Poukazujúc na sémantiku derivátov od rus. dial. *meleda*, „vyjadrujúcich spomalený charakter deja“ (ibid.), autorka dospieva k zaujímavému záveru, podľa ktorého význam ruských výrazov (ako aj južnoslovanských lexém, s ktorými sa porovnávajú) „nie je ťažké prezentovať ako výsledok konkretizácie a určitej modifikácie pôvodného sémantického východiska ‚ochabnutý, slabý, mäkký‘“ (op. cit., s. 9 – 10).

Vychádzajúc z psl. **meldъ*, považujeme za možné rekonštruovať aj denominatívne sloveso **melditi*, **meldjъ*; o príslušnom type sloves na **-i-ti* porov. Vaillant (3, s. 432), Ślawski (2011, s. 27). Uvedené sloveso môže byť zachované v rus. dial. *meléditʹ*, ‚otáľať, meškať‘ a i. (porov. vyššie; pozri teraz i SRNG 18, s. 96); nie je však vylúčené, že rus. dial. *meléditʹ* je novším – t. j. už nie praslovanským, ale ruským – derivátom od rus. **meledjъ* (resp. **meledójʹ*?) ako očakávaného kontinuantu psl. **meldъ*. – Ako slovotvornú paralelu tu možno uviesť napr. rus. *viályj* ‚ochabnutý‘: dial. *viálitʹ* ‚2. hovoriť pomaly alebo nerozhodne, nechotne‘ (SRNG 6, s. 78: Vladimírská a Kostromská gubernia, resp. oblasť).

Rus. dial. *meleda* je pravdepodobne spätnou odvodeninou od dial. *meléditʹ*. Dial. *meledá* ‚otáľanie, meškanie; plané trávenie času‘ (SRNG 18, s. 96, s. v. 2. *Meledá*) možno interpretovať ako pôvodné abstraktum (> nomen actionis), zatiaľ čo v prípade dial. *meledá* ‚o pomalom človeku‘ (ibid.) ide zrejme o nomen agentis. O príslušných významoch deverbatívnych odvodenín so sufixom **-a* porov. Ślawski (2011, s. 30 – 32).¹²

Z uvedeného vyplýva, že považujeme za možné rekonštruovať adjektívum **meldъ* (**meld-o-*) ako praslovanský dialektizmus (s možnou mimoslovanskou responziou v podobe prakelt. **meldo-*), ktorý existoval – pokiaľ možno usudzovať na základe jeho derivátov – nielen v západnej časti južnoslovanského areálu, ale aj u časti západných (dnešní Slováci) a východných Slovanov.

3. Na záver sa vráťme k slovenskému lexikálnemu materiálu.

3.1. HSSJ (2, s. 310) uvádza adjektívum *ml'adzavý*, ‚malátny, slabý‘, doložené v rukopisnej zbierke praktických rád z 18. stor.:¹³ *wodka z trnok palena*

¹¹ Žiaľ, hypotéza Ľ. V. Kurkinovej (porov. taktiež jej podrobný výklad: Kurkina, 1992, s. 81 – 83) nebola zohľadnená v ESSJa. – K formálnemu aspektu uvedenej interpretácie ruského materiálu (psl. **meld-* > rus. *meled-*) porov., v kontexte analýzy mechanizmov metafózy likvid, Minlos (2003, s. 391): „**CelC-* > [*CeleC*2]; *C*2 – dentála“.

¹² Podrobná analýza ruských dialektizmov s koreňom *meled-* (resp. slovotvorného hniezda rus. **meledjъ*/**meledójʹ*) prekračuje tematický rámec tohto príspevku.

¹³ Poznámky a rady hygienické, prírodopisné, meteorologické, ekonomické. Rukopis je uložený v Slovenskom národnom múzeu v Martine (signatúra 491/592).

dobra gest, kdis zaludok oslabeni a mladzawi gest. Forma *mľadzavý* (s palatálnym *ľ*) vznikla pravdepodobne modifikáciou pôvodného **mledzavý* – možno tu predpokladať sporadický fonetický vývin (*le* >) *ľe* > *ľä* > *ľa*, porov. prípady typu slk. dial. *ľed*, *ľäd*, spis. *ľad* (psl. **ledь*), dial. *ľen*, *ľän*, spis. *ľan* (psl. **ľnь*), spis. *bledý*, dial. *blädí*, *blädí* (psl. **blědь(jь)*) a i. Podrobnejšie o tomto jave porov. Stanislav (1, s. 428 – 430), ASJ I/1 (s. 139, mapa VII.22. Syntetická mapa reflexu *a* za **e*, **ě* po *ľ*).

Slk. **mledzavý* je formácia so sufixom **-avь* (porov. Vaillant 4, s. 471 – 474), predpokladajúca východiskové **meldjavь(jь)*. Na základe rekonštrukcie psl. **moldjavьjь* (porov. rus. *moložavyj*, ukr. *moložavyj*, brus. *maladžavy* a i. – ESSJa 19, s. 167) považujeme za reálne vysloviť názor, že z praslovanského obdobia môže pochádzať aj paralelné **meldjavь(jь)* ako derivát: 1. od **meldjь* (t. j. zo slovotvorného hľadiska **meldjavь(jь)* = **meldj-avь(jь)*); resp. 2. od **meldь* (t. j. **meldjavь(jь)* = **meld-javь(jь)*, s variantným sufixom **-javь*; porov. už Vaillant 4, s. 473).

Nemožno však vylúčiť, že **mledzavý* je len relatívne recentným, už slovenským derivátom od slk. dial. *mliedzi* ‚slabý a i.‘, pričom sufix *-avý* tu môže mať intenzifikačnú funkciu – porov. prípady typu slk. dial. *blatný* ‚plný blata, zablatený (obyč. o teréne, ceste)‘ (SSN 1, s. 126): *blatn-avý*, id. ‚(ibid.), čistušký expr. ‚veľmi, v najvyššej miere, príjemne čistý, číry‘ (op. cit., s. 267): *čistušk-avý* expr. ‚príjemne, výrazne čistý‘ (ibid.), *dlhoký* ‚majúci veľkú dĺžku v priestore; dlho trvajúci, časovo náročný‘ (op. cit., s. 321): *dlhoč-avý* expr. ‚veľmi dlhý‘ (ibid.) a i.

3.2. Do slovotvorného hniezda psl. **meldь* možno zaradiť – v nadväznosti na V. Machka (Machek¹, s. 300), ktorý porovnal tento výraz so srb.-chorv. *mledan*¹⁴ – i slk. *mľandravý*, doložené v nárečiach všetkých základných nárečových skupín (porov. SSN 2, s. 171) a tvoriace aj súčasť lexiky spisovného jazyka (SSJ 2, s. 158; KSSJ⁴, s. 333; SSSJ 3, s. 295). Sémantika tohto adjektíva v súčasnej spisovnej slovenčine, ako ju definuje SSSJ (1. fyzicky al. duševne málo zdatný; svedčiaci o nedostatku fyzických al. duševných síl, malátny, ochabnutý; 2. [o potravinárskych výrobkoch] priveľmi mäkký, nemajúci pevnú konzistenciu), sa v značnej miere zhoduje so sémantikou slk. dial. *mliedzi* (porov. vyššie).

Slovo nachádzame už v Kálalovom slovníku (porov. Kálal, s. 337), ktorý preň uvádza aj variantnú formu *mlendravy* (ibid.), odvolávajúc sa na slovník J. Palkoviča (1, s. 920).

¹⁴ Žiaľ, toto cenné genetické usúvzťažnenie zostalo nezohľadnené v ESSJa.

Tento lexikografický prameň zároveň obsahuje najstarší – podľa našich súčasných vedomostí – doklad na analyzovaný výraz: „Mlendrawý... *sl.*¹⁵ zart, tener“.

Zdá sa, že *mlendravý* je z chronologického hľadiska staršia forma, v ktorej nastal už zmienený fonetický vývin (*le* >) *l'e* > *l'ä* > *l'a*. Jeho jednotlivé etapy sú doložené zo slovenských nárečí; porov. formy *mlendraví*, *mländraví* v dokladoch, ktoré uvádza SSN s. v. *ml'andravý* (*To chlapše akia je mlendravia* – Rochovce, okr. Rožňava; *Uš sa zastrábeu, ale je ešte furd mländraví* – Brusník, okr. Revúca).

Samotná forma *mlendravý* vznikla podľa nášho názoru z pôvodného **mled-ravý* – k sekundárnemu *n* pred dentálnymi okluzívami porov. slk. *mátať*, dial. i *mántať* (psl. **matati*); spis. *komediant*, dial. *komend'ijant*; dial. *hadra*, spis. *handra* (z nem. *Hader*, id.); porov. už Stanislav (1, s. 623). Nie je vylúčené, že príslušná nepravidelná formálna obmena analyzovaného výrazu súvisí s potenciálne expresívnym charakterom sémantiky typu ,slabý ap.'; porov. úvahy o „afektívnej nazalizácii“ u V. Machka (1930, s. 25 n.).

Slk. **mledravý* pripúšťa etymologickú interpretáciu **meldravъ(jъ)* – ide tu azda o rozšírenie (so sufixom **-avъ*, porov. vyššie) pôvodného **meldrъ*, utvoreného od koreňa **meld-* pomocou sufixu **-rъ*? Vzhľadom na starý, už praslovanský charakter takýchto adjektívnych derivátov¹⁶ považujeme za možné rekonštruovať aj psl. **meld-rъ* ,mäkký, slabý ap.'.

¹⁵ Kvalifikátorom „*sl.*“ sa v uvedenom slovníku označujú slovenské výrazy (porov. Palkovič 1, s. IV).

¹⁶ „V slovančine sú adjektíva na *-rŭ*... všetky starobylé a pochádzajú... z praslovanského obdobia“ (Vaillant 4, s. 633).

Psl. **brěgovati*?

1. Rekonštrukcia psl. **brěgovati* v ESSJa¹⁷ je založená na lexikálnom materiáli slovenčiny a ruštiny.

V príslušnom hesle sa uvádza slk. *brehovať*, *brechovať* s odkazom na Káľalov slovník („pohrdať, nadávať“; Káľal, s. 39), ako aj *brehovať*, ktoré znamenal C. Zoch („prebírat v jedení“; porov. Palkovič, 1967, s. 74).

Ruský materiál je v ESSJa zastúpený nárečovými slovesami *brěgovati* „prechovávať k niekomu al. niečomu opovrhlivý, štitivý cit, opovrhovať, pohrdať“ a *brěgat* „štitiť sa“; upozorňuje sa aj („Porov. ešte“) na rus. dial. *brěkat* „opovrhovať, pohrdať“.

Príslušný heslový výraz sa v ESSJa uvádza s otáznikom („**brěgovati*?“), čo akiste vyplýva z jeho etymologickej analýzy prezentovanej v slovníku: „Ťažké slovo. Fonetickú rekonštrukciu -ě- v heslovom výraze treba považovať za hypotézu, ktorá je inšpirovaná podobnosťou sémanticky blízkeho **brězgiati*, **brězgovati* (p.). Na druhej strane by bolo pravdepodobné predpokladať metatézu **breg(ov)ati* < **greb(ov)ati* (p.), vzhľadom na fakt, že posledne uvedené – takisto pojmovo blízke – slovo (porov. rus. dial. *grěb(ov)at* „opovrhovať, pohrdať“) umožňuje presvedčivú etymologickú analýzu: ku **greb-* „hrabať, ryť“. Vtedy však bude nutné počítať s rovnakou metatézou v dvoch nesusediacich areáloch daného slova (slk., rus.). Zmienená diskontinuitnosť areálu rozšírenia takisto nedovoľuje vysvetliť všetky uvedené formy druhotným rozšírením z jedného zdroja...“ – Z toho vyplýva, že okrem rekonštrukcie **brěgovati* (s vokálom **ě*) sa tu pripúšťa¹⁸ aj alternatívna rekonštrukcia **bregovati* (s **e*).

A. Je. Anikin (4, s. 180) uvádza pre rus. dial. *brěgat*, *brěgovat* iba význam „štitiť sa“. Jeho interpretácia ruských výrazov (a ich slovenských paralel) je v podstate zhodná s ESSJa – s tým rozdielom, že na prvom mieste autor uviedol predpoklad o metatéze východiskového **gre/ěb(ov)ati* „ryť, rozrývať, rozhrabávať“ (s upozornením na problémy súvisiace s nutnosťou „pripustiť metatézu v dvoch nesúvisiacich areáloch“), pričom možnú súvislosť príslušných výrazov s rus. dial. *brězgat*, *brězgovat* „štitiť sa, opovrhovať, pohrdať“ („psl. **brězg(ov)ati*“) charakterizuje ako alternatívny výklad.

¹⁷ V SP príslušné heslo chýba, neobsahujú ho ani novšie slovníky R. Derksena (2008) a E. Klotza (2023).

¹⁸ Akiste za predpokladu, že v príslušnej fonetickej pozícii (prízvučný vokál *e* pred tvrdým konsonantom) nedošlo k očakávanému vývinu *e* > *o* (v ruskej grafike *ě*).

Uvedené interpretácie môžu zároveň viesť k ďalším úvahám sémantického charakteru.

V zmysle prvej z nich sa psl. **brě/egovati* usúvzťažňuje s psl. **brězg(ov)ati* (porov. ESSJa 3, s. 18, s. vv. **brězgati I, brězgovati*; SP 1, s. 375, s. v. *brězgati I. : brěskati I.*), čo je denominatívum od psl. **brězgъ* (s fonetickým variantom **brěskъ*), rekonštruovaného na základe poľ. *brzazg, brzask* 'trpká chuť', čes. *břesk* 'id.', ukr. dial. *bresk* 'vlhkosť, pleseň' (porov. ESSJa 3, s. 18 – 19, s. v. **brězgъ I*; SP 1, s. 376, s. v. *brězgъ 2. : brěskъ 2.*). „Významový vývin [**brězg(ov)ati* – L. K.]: „neprijemná, odporná chuť“ > „mať výhrady voči chuti, preberať v jedle“ > „štitíť sa, opovrhovať, pohrdáť“ (Anikin 4, s. 190, s. v. *brězgat'*): v prípade etymologickej súvislosti psl. **brě/egovati* s **brězg(ov)ati* je zrejme potrebné predpokladať rovnakú sémantickú evolúciu aj pre psl. **brě/egovati*. – Formy s sufixom **-ovati* (**brě/egovati, *brězgovati*, ako aj **gre/ěbovati*) možno pravdepodobne považovať za pôvodné iteratíva; porov. Sławski (2011, s. 16: s upozornením na psl. **bušiti: *buševati*).

Alternatívna interpretácia, vychádzajúca z **gre/ěb(ov)ati*, tu predpokladá iný sémantický vývin: „Štitíť sa“ < „preberať v jedle“ < „rýpať sa (v jedle)“ (Anikin 12, s. 61, s. v. *grebát'*).

Z formálneho hľadiska sa podľa nášho názoru ako málo pravdepodobná javí etymologická hypotéza V. E. Orla (Orel 1, s. 261, s. v. *grěbovat'*), podľa ktorej rus. *grěbovat'* a *brěg(ov)at'* – ako aj slk. *brehovať* – mali vzniknúť v dôsledku kontaminácie (v autorovej formulácii „analogical influence“) foriém **brězgati* (rus. *brězgat'*; porov. vyššie) a **bergiti* (porov. stsl. *ne-brěšti* 'nevšímať si, nedbať, nestarať sa' a i.).

2. S časovým odstupom takmer polstoročia od vydania príslušného zväzku ESSJa považujeme za možné doplniť a spresniť relevantný slovenský lexikálny materiál.

Najstaršie doklady na slk. *brehovať* 'nadávať; opovrhovať, pohrdáť' pochádzajú už z r. 1621 (porov. HSSJ 1, s. 155: Liptovský Ján).

V slovníku českého lexikografa F. Š. Kotta nachádzame nasledujúce heslá (porov. Kott, s. vv.): „Brehovati = *pohrdnúť*“ (s odkazom na F. Sasínka), „Břehovati = tupiti“ („Na Slov.“, t. j. na Slovensku; J. Kollár), „Břehovati = nadávati“ („Slov.“, t. j. slovenské), ako aj „Brechovati“ (bez výkladu, iba s odvolaním sa na Slovenské pohľady z r. 1893).

SSN (1, s. 160) uvádza pri slovese *brehovať* kvalifikátor „zastar. zried.“, pričom ho sémantizuje ako „pochybovať o hodnote niečoho, haniť niečo“; porov. i v slovníku uvedený doklad: *Kúpeř son bou kravu ot Pa'la, var son jí tášeřu hñed narano brehovati* (Málinec, okr. Lučenec).

Výraz sa zachováva aj v nárečí Slovenského Komlóša: *brehovať* '„hnusiť a tým odhovárať niekoho od niečoho: na *pláci brehovať* – pohádzať, hanitiť – fitymál, ócsarol“ (Synčok, 2000, s. 47 – 48).

Pre úplnosť uvedme, že analyzované lexémy *brehovať*, *brechovať* sa nestali súčasťou lexiky súčasnej spisovnej slovenčiny (po r. 1940; k časovému vymedzeniu porov. novšie Krajčovič – Žigo, 2004, s. 183 – 184).¹⁹

3. Po formálnej stránke možno konštatovať, že vokál *e* v slk. *brehovať*, *brechovať* môže byť reflexom psl. **ě* aj **e*, t. j. z hľadiska koreňového vokalizmu uvedené slovenské lexémy zodpovedajú obidvom praslovanským rekonštrukciám – **brěgovati* i **bregovati* (porov. vyššie). Objavuje sa tu však iný problém formálneho charakteru.

Pravidelným reflexom psl. **brě/egovati* v slovenčine môže byť iba *brehovať* (s fonetickým vývinom *g* > *h*); forma *brechovať* nezodpovedá východiskovému **brě/egovati*, keďže konsonant *ch* sa v slovenskom jazykovom kontexte nedá interpretovať ako priamy fonetický reflex psl. **g*. Pri regulárnosti formy *brehovať* (na pozadí rekonštrukcie psl. **brě/egovati*) možno dospieť k záveru, že *brechovať* je pravdepodobne akýmsi sekundárnym variantom pôvodného *brehovať*.²⁰

V takom prípade nie je vylúčené, že forma *brechovať* mohla vzniknúť v nárečiach, kde dochádza k spĺvaniu konsonantov *h* a *ch* (porov. prípady typu psl. **gora*, **noga* – slk. spis. *hora*, *noha* vs. dial. *chura*, *nocha*); také spĺvanie je známe na východnom Slovensku, je však „značne nerovnomerné a miestami sporadické“ (Krajčovič, 1988, s. 64). V tejto súvislosti nemusí byť nezaujímavé,

¹⁹ Doklad na sloveso *brehovať* – vo význame parafrázovateľnom azda ako 'odvrávať, prejavovať odpor ap.' – sme našli aj v románe A. Laučeka Andrej (2007), venovanom detstvu a študentským rokom Andreja Hlinku (1864 – 1938): *Musela sa [matka] nahnevať, vtedy [synovia] ustúpili. Brehovať matke sa neopovážili* (citované podľa ukážky: Lauček, 2007). Lexéma tu bola azda využitá ako jazykový prvok prispievajúci k charakteristike prostredia, keď na vykreslenie jeho koloritu „Lauček pridáva tradície aj dobové výrazy, archaizmy a pranostiky“ (Folentová, 2008).

²⁰ Slk. dial. *brechovať* v uvedených významoch sa nachádza vo vzťahu etymologickej homonymie k dial. *brechovať* 'tlčením zmäkčovať kožu' (Liptovský Trnovec, okr. Liptovský Mikuláš; kartotéka SSN) ako termínu kožiarskej výroby, ktorého etymologickým východiskom je akiste nem. *brechen* 'lámať; roztlkať, rozbíjať' ap.'. SSN príslušné heslo neobsahuje; nebolo doň zrejme zaradené vzhľadom na nedostatočnú doloženosť slova, ktorého existenciu však nepochybne potvrdzuje aj jeho substantívny derivát *brechovačka* 'mäkčiaci stroj na kožu' (SSN 1, s. 160: Liptovský Mikuláš). Porov. i rovnoznačné *brechmašina* (ibid.: takisto Liptovský Mikuláš) ako prevzatie z nem. *Brech-maschine* (porov. napr. DWDS, s. v.).

že Kálalov slovník sa pri formách *brehovať*, *brechovať* odvoláva na J. Kollára ako na rodáka z Turca; Kollár mohol poznať sloveso *brechovať* zo svojho rodného stredoslovenského (t. j. nie východoslovenského) nárečia.

Preto považujeme za možné vysloviť opatrný predpoklad, že sloveso *brechovať* nemusí byť akousi nepravideľnou (t. j. sekundárnou a pravdepodobne relatívne recentnou) modifikáciou pôvodného *brehovať*; môže ísť aj o formu, ktorá je z diachrónneho aspektu celkom „rovnoprávna“.

4. V naznačených súvislostiach môže byť osobitne zaujímavé rus. dial. *brechovať*, nadávať, haniti⁴: *Sosedi meňa ne ľubiat, brechovali meňa* ‚Susedia ma nemajú radi, nadávali mi‘ (SRGK 1, s. 114), ktoré je sémanticky nepochybne blízke vyššie zmienenému slk. *brehovať*, *brechovať*, nadávať a i.⁴. Porov. i rus. dial. *brechovať* v kontexte *Sviazylvi tech, kto brechujet da pianyj* ‚Zväzovali tých, ktorí brechujú a sú opití‘ (SOBS-D 1, s. 32: „Nadávať?“).

V ruských nárečiach donských kozákov je sloveso *brechovať* sémanticky zhodné so slovesom *brechat*, ktorého význam sa vysvetľuje ako „luhať, klamať, hovoriť nepravdu: v druhom význame – keď psy zbytočne brešú“ (Lenivov, 1971, s. 26). Na základe toho možno dospieť k záveru, že rus. dial. *brechovať* etymologicky súvisí s polysémantickým rus. *brechát*, *brechat*; luhať, klamať a i.⁴ (k prehľadu významov slova porov. novšie Anikin 4, s. 205 – 206); v takom prípade je rus. dial. *brechovať* pravdepodobne pôvodným iteratívom so sufixom *-ovati (porov. vyššie).

Analogicky možno usúvzťazniť slk. *brechovať*, nadávať a i.⁴ so slovesom *brechat*, vydávať krátke zvuky charakteristické najmä pre psa, štekáť⁴ (SSSJ 1, s. 356 – 357), dial. i. ‚hrešiť, vulgárne nadávať, papuľovať‘ (SSN 1, s. 160: pejor.; jor., turč., zgem., vslk.).

5. Rus. *brechát* a slk. *brechat* sú reflexmi psl. **brechati*, považovaného za sloveso zvukomalebného pôvodu (porov. ESSJa 3, s. 13 – 14; SP 1, s. 366 – 367). Napriek všeobecne známym ťažkostiam súvisiacim s etymologizáciou zvukomalebnej lexiky a s jej využívaním pri etymologických rekonštrukciách, keď etymológ vstupuje „na pôdu značne nejistou“ (Večerka a kol., 2006, s. 191), považujeme za možné predložiť pre rus. dial. *brég(ov)at* a slk. *brehovať* nasledujúcu etymologickú interpretáciu.

Psl. **brechati* sa etymologicky usúvzťazňuje s psl. **brekati*, pričom vzájomný vzťah obidvoch foriem sa interpretuje rôzne – predpokladajú sa tu paralelné formácie (s príponou *-k-/*-ch-) od zvukomalebného koreňa **bre*; **brechati* sa interpretuje aj ako fonetický variant **brekati*, resp. ako reflex jeho sufixálneho derivátu **brek-sa-ti* (pôvodné intenzívum?) a i.; porov. prehľad literatúry v ESSJa a SP (s. vv.), novšie i v slovníku A. Je. Anikina (4, s. 205 – 206).

J. Pokorný (IEW 1, s. 138) odvodzuje slovanské **brechati* (zastúpené rus. *brechat'* a srb.-chorv. *brěhati*) – pri interpretácii **bhreq-s-* – od ide. **bhereq-*, ktoré považuje za variant ide. **bhereg-* ‚mrmlať, brechať, robiť hluk ap. (brummen, bellen, lärmern u. dgl.)‘ ako koreňa vystupujúceho v zvukomalebných slovách.²¹ Ak tu budeme predpokladať, nadväzujúc na IEW, existenciu variantov (s neznelým zakončením koreňa) **bhereq-* : **bhreq-*, t. j. majúcich štruktúru CVCVC : CCVC, potom je azda možné rekonštruovať aj paralelné **bhereg-* : **bhreg-* (so znelým zakončením koreňa).

Predpokladané ide. **bhreg-* (> psl. **breg-*) sa mohlo zachovať v rus. *brég(ov)at'*, ako aj v slk. *brehovať*. Od uvedeného koreňa možno nakoniec odvodzovať – napriek určitej špekulatívnosti – aj psl. **brechati*: ak v slovotvornej štruktúre praslovanského slovesa uvažujeme o pôvodnom *-s-*, potom z formálneho hľadiska **brechati* pripúšťa aj interpretáciu v zmysle **breg-s-* > **brek-s-* > **brech-*.

V kontexte týchto úvah sa takisto potvrdzuje implicitná domnienka ESSJa o etymologickej súvislosti rus. dial. *brég(ov)at'* s *brékat'* ‚opovrhovať, pohrdáť‘, ktoré možno usúvzťažniť s predpokladaným psl. **brekati* < ide. **bhreq-*.²²

Priame odvodzovanie rus. dial. *brég(ov)at'*, *brékat'* od psl. **bregati* (ide. **bhreg-*), **brekati* (ide. **bhreq-*) je možné len za predpokladu, že tu nenastal fonetický vývin *e* > *o*, očakávaný v príslušnej fonetickej pozícii (porov. pozn. č. 18). Zároveň nie je vylúčené, že vokál *e* v uvedených dialektizmoch je reflexom pôvodného **ě* – v takom prípade tu možno rekonštruovať psl. **brégati* (**bhrég-*), **brékati* (**bhrék-*) so zdĺženým stupňom koreňového vokalizmu.

Pre analyzované lexémy možno predpokladať sémantický vývin ‚vydávať zvuky (mrmlať ap.)‘ > ‚prejavovať (zvukami) nepríjemné pocity, nespokojnosť, negatívny vzťah a i.‘ > ‚nadávať, hanieť, opovrhovať atď.‘.

Celkom reálna je tu aj možnosť sekundárneho zblíženia s **bréžg(ov)ati* ‚pociťovať nepríjemnú chuť, štiť sa atď.‘, porov. už Anikin (4, s. 190, s. v. *bréžgat'*): „Nie je vylúčená kontaminácia s *brégat'*, *brégovať*.“ Porov. i rus. dial. (muromské) *brékat'*, *brékovat'*, *brégovať* = *bréžgovať* ‚štiť sa, opovrhovať, pohrdáť‘ (Bukrinskaja – Karmakova, 2017, s. 231, tam i nasledujúci kontext: „*Brékovat'*. – A to znamená čo? – *Brežgovať*. Je to jedno a to isté. Zmysel je jeden, ale rôzne: píše sa *brežgovať* a hovoríme *brékovat'* [dedina Moloticy].“).

²¹ V LIV² sa príslušný lexikálny materiál neanalyzuje.

²² Rus. dial. *brékat'* ‚opovrhovať, pohrdáť‘ pravdepodobne etymologicky nesúvisí s dial. *brékat'* ‚štrngat‘, známym z archangel'ských nárečí, ktoré môže byť fonetickým variantom rovnoznačného *briákat'* < **brék-* (Anikin 4, s. 194).

K otázke reflexov psl. **ękati*, **libati*

1. Slk. *jagať sa* ‚odrážať mihotavé svetlo, lesknúť sa, žiariť‘; *ligotať sa*, *trblieňať sa*, *jagotať sa* ‚vydávať mihotavý odlesk svetla na lesklom povrchu, ligotať sa, blyšťať sa‘²³ sa v etymologickom slovníku V. Machka vysvetľujú ako možné obmeny synonymného slovesa *jasat’ sa*, ktoré autor usúvzťazňuje so slk. *jasný*; formy *jagať sa*, *jagotať sa* (s konsonantom *g*) vznikli podľa autora v dôsledku kontaminácie *jasat’ sa* a rovnoznačného *ligotať sa* (Machek¹, s. 169, 267). Slk. *ligotať sa* – i jeho presná formálno-sémantická paralela vo východomoravských (podľa Machkovej terminológie „moravsko-slovenských“) nárečiach češtiny – sa uvádza²⁴ v heslovej stati, v ktorej je ako heslové slovo použité čes. dial. (východomoravské) *libotať sa* ‚třepetati se (o listech na stromě), třpytiti se‘ (Machek¹, s. 267; Machek², s. 330): na základe toho možno dospieť k záveru, že slk. *ligotať sa* vzniklo formálnou modifikáciou pôvodného **libotať sa*, v takom prípade však zostáva nejasnou zmena *b > g* – azda v dôsledku expresívneho charakteru výrazu?²⁵

Podľa nášho názoru slk. *jagať sa* (ako aj odvodené *jagotať sa*) pripúšťa alternatívnu etymologickú interpretáciu.

Zo slovenských nárečí je tento výraz doložený aj v podobe *jágať sa*, t. j. s dlhým koreňovým vokálom: *Obrúčka na prste sa jej jágala* – Návojovce, okr. Topoľčany (porov. SSN 1, s. 710, s. v. *jagať sa*).²⁶ Koreň *jág-* nachádzame i v nárečovom expresíve *jágať* ‚pukať, plieskať bičom‘, *jágnuť* ‚plesknúť bičom‘ (SSN, loco cit., s. vv.: myj.).

V. Machek uvádza slk. *jágať* ‚plieskať bičom‘ v hesle venovanom čes. dial. (lašské) *jakať*: ‚*jakať* laš.: bítí, tlouci, slc. *jágať*...“ (Machek¹, s. 169; Machek², s. 215). Z citovanej formulácie vyplýva, že forma *jágať* vznikla pravdepodobne z pôvodného **jákať*;²⁷ v prospech takéhoto predpokladu môže azda svedčiť aj nárečové expresívum *jáknúť* ‚udrieť‘ (SSN 1, s. 712: jpov.).

²³ Sémantizácia na základe SSSJ (2, s. 428 – 429, s. vv.).

²⁴ Samostatné heslo venované slk. *ligotať sa* v slovníku V. Machka (Machek¹) chýba.

²⁵ Nepovažujeme za pravdepodobné vidieť tu prejav fenoménu definovaného V. Machkom ako „[v]ertikální“ záměna (substituice) souhlásek, na př. znělá retnice za znělou zubnici a naopak“ (Machek¹, s. 11: s poukazom na psl. **bolěti* ‚bolieť‘ vs. rovnoznačné lat. *dolēre*).

²⁶ Variantnosť *jag-/jág-* nie je nateraz celkom jasná.

²⁷ K sporadickej hláskovej zmene (sonorizácii) *k > g* porov. Stanislav (1, s. 579). – Ďalšou formálnou obmenou výrazu vzniklo podľa V. Machka aj slk. dial. *jadať* ‚vidz *jagať* [= lesknouti se, stkvíti se – Ł. K.]“ (Káral, s. 214).

Lašské *jakať* ‚biť, tlčiť‘ považoval V. Machek za etymologicky nejasný expresívny výraz („Slovo expresívni, pôvodu nejasného“). Zdá sa však, že tento český dialektizmus – a spolu s ním aj vyššie zmienené významovo blízke slk. dial. *jágať*, *jágnuť*, *jáknúť* – možno usúvzťazniť s psl. **ękati*, **ęknęti*, ktoré sa považujú za slovesá zvukomalebného pôvodu (k prehľadu ich reflexov porov. ESSJa 6, s. 69 – 70; SP 5, s. 97); k sémantike rýchleho pohybu, úderu ap. (sprevádzaných zvukmi) porov. sln. *jékati* ‚padať, narážať s hrmotom, hlukom‘, chorv. *jěknuti* ‚padnúť s hrmotom; udrieť‘, srb. dial. *ěknut* ‚udrieť, buchnúť‘ a i.²⁸

Vráťme sa však k slk. *jagať sa*, dial. *jágať sa* ‚ligotať sa‘. Podľa nášho názoru nie je potrebné oddeľovať toto sloveso od slk. dial. *jágať* ‚plieskať bičom‘, t. j. interpretovať obidva výrazy ako etymologické homonymá. Zvukomalebný pôvod možno predpokladať nielen v prípade slovies označujúcich udieranie, ale zrejme aj pri slovesách s významom ‚lesknúť sa, blyšťať sa ap.‘ – porov. napr. vyššie uvedené čes. dial. *libotať sa* ako reflex psl. **libotati* (*sę*), odvodeného od slovesa **libati*, ktoré sa považuje za zvukomalebné (porov. ESSJa 15, s. 69 – 70, 73). Takúto motiváciu slov označujúcich „horenie, žiaru, trblietanie, výbuch, žiarivú farbu“ pripúšťa i bulharská lingvistka Ž. Kolevová-Zlatevová, ktorá zároveň konštatuje, že uvedené javy zahrnujú „predstavu o pulzujúcom svetle“ (Koleva-Zlateva, 2008, s. 212). Sloveso *pulzovať*, použité v tomto kontexte (prevzaté z lat. *pulsāre* ‚biť, tlčiť; udierať, šľahať a i.‘, čo je z hľadiska pôvodu frekventatívum-intenzívum od lat. *pellere*, *pulsum* ‚pohybovať niečím, poháňať; biť, tlčiť, udierať do niečoho‘), vedie celkom prirodzene k úvahám o akomsi „bijúcom sa“ pohybe – k ďalšiemu vzniku sémantiky typu ‚žiariť, blyšťať sa ap.‘ porov. napr. čes. *třpytiti se* ‚trblietať sa, ligotať sa, blyšťať sa‘, ktoré vzniklo v dôsledku expresívnych formálnych zmien čes. *třepetati*

²⁸ Citované podľa ESSJa. Porov. i Bezljaj (1, s. 233, s. v.), Skok (1, s. 765 – 766, s. v. *jecati*). – Z vyššie uvedeného vyplýva, že lašské *jakať* a slk. dial. *jágať*, *jágnuť*, *jáknúť* súvisia s čes. *ječeti*, slk. *jačať* ako reflexmi psl. **ęčati*, ktoré je odvodené od rovnakého zvukomalebného koreňa ako psl. **ękati*, **ęknęti* (porov. Machek¹, s. 172; Machek², s. 219; ESSJa 6, s. 61 – 62; SP 6, s. 97). – Slk. dial. *jenčať* expr. ‚jačať, bedákať‘, doložené v oblasti severného Šariša (porov. SSN 1, s. 725: *Co teľo jeňčiš, šak ci ňidž ňezrobil?! – Dlhá Lúka, okr. Bardejov*), je vzhľadom na koreňové *en* akiste prevzaté z rovnoznačného poľ. *jęczeć*, majúceho rovnaké etymologické východisko (psl. **ęčati*). – Do slovtvorného hniezda koreňa **ęk-* patrí aj slk. *jachtať* ‚zajakáť sa, zajakávať sa‘, pôvodne zrejme **jakatť* (k zmene *kt > cht* porov. i doklady uvedené na s. 103 tejto publikácie), z psl. **ęk-ыt-ati* (porov. ESSJa 6, s. 70; SP 6, s. 98: bez slovenského materiálu) ako expresívnej odvodeniny od **ęk-ati*.

se ,trepotať sa‘ (Machek¹, s. 539; Machek², s. 659) < **trepetati*;²⁹ k významu porov. napr. rus. *trepet solnečného luča* ,mihot slnečného lúča‘, *trepetnoje mer-canije zvezdy* ,mihavé trblietanie hviezd‘ (Daľ 4, stĺpec 832, s. vv. *Trépetnyj, Trépetь*) a i.

Predložený pokus o interpretáciu slk. *jagať sa* ,odrážať mihotavé svetlo, lesknúť sa, žiariť‘ zároveň dovoľuje odpovedať na otázku o pôvode konsonantu g v rovnoznačnom slk. *ligotať sa*, naznačenú v úvode tejto etudy. V príslušnej súvislosti nemusí byť nezaujímavá hypotéza V. Machka o kontaminácii slovies *jasat’ sa* a *ligotať sa*: v prípade sémanticky blízkych či dokonca rovnoznačných výrazov je skutočne potrebné počítať s možnosťou ich skríženia, podľa nášho názoru je tu však pravdepodobnejší predpoklad kontaminácie slovies *jagať sa* a **libotať sa*, umožňujúci objasniť vznik formy *ligotať sa* (so sekundárnym konsonantom g).³⁰

2. Vyššie spomenuté čes. dial. (východomoravské) *libotať sa* ,třepetati se (o listech na stromě), třpytiti se‘ je reflexom psl. dial. **libotati (se)* (porov. ESSJa 15, s. 73) ako derivátu od slovesa **libati*, zvukomalebnej formácie „s rozvetvenou, pohyblivou sémantikou“ (op. cit., s. 69). Podľa údajov ESSJa sú reflexy **libati* známe v južno- a východoslovanských jazykoch (bulh., srb.-chorv., ukr.), pričom autori slovníka zároveň upozorňujú – v nadväznosti na V. Machka –, že „[o] väčšom rozšírení slov. **libati* svedčí napr. deverbatívne slk. *libač* ,malý, lesklý, ligovavý pliešok na ozdobu kroja, šiat ap.“ (op. cit., s. 70). Sémantická

²⁹ Sem pravdepodobne patrí aj slk. *trblietať sa* ,prerušovane žiariť, mihotať sa; ligotať sa, jagať sa, skvieť sa‘ („*trblietať sa*... třpytiti se... Slovo expresivní, *trb-* je nejspíše obměna z *trep-* jako *třp-* je z téhož *třep*...“ – Machek¹, s. 534).

³⁰ Najstarší doklad na slk. *ligotať sa* ,blyšťať sa, trblietať sa, lesknúť sa‘ pochádza podľa HSSJ (2, s. 219) z 18. stor.: ... že sa mi ligoce pri boku šablička (nábožné piesne a verše). Vzhľadom na zvukomalebný pôvod slova neprekvapuje ani význam ,(o srdci) biť, tĺcť‘, v ktorom je slk. *ligotať (sa)* známe z pamiatok 17 – 18. stor. (HSSJ, loco cit., s. vv. *ligotajúci (sa)*, *ligotať*). – Derivátom od slovesa *ligotať sa* môže byť aj nárečové expresívum *ligota* ž. ,falošný človek (o žene aj o mužovi)‘ (SSN 2, s. 68: Pukanec, okr. Levice); porov. i *ligota* ,lesk, třpyť‘ (Kálal, s. 307). Vo význame ,lesk‘ by išlo o pôvodné nomen actionis (t. j. ,ligotanie sa‘), zatiaľ čo sémantika ,falošný človek‘ naznačuje skôr možné východisko v podobe nomen agentis (čo, resp. kto sa ligoce – odtiaľ ,falošný človek‘ na základe predstavy o lesknúcej sa, „falošnej“ vonkajšej pozlátke ap.?). V zmysle alternatívneho etymologického výkladu vzniklo substantívum *ligota* obmenou pôvodného *lichota* ako nomen agentis od *lichotiť* ,líškať sa, zaliečať sa‘: zo sémantického hľadiska takáto interpretácia implikuje (ak iste akceptovateľný) významový vývin ,kto lichotí‘ > ,lichotiaci, neúprimný, falošný človek‘, jej nedostatkom je však implicitný predpoklad nepravidelného hláskového vývinu *ch* > *g*.

motivácia tohto výrazu – ako aj jeho rovnoznačného sufixálneho derivátu *li(m)bačka*³¹ – súvisí podľa V. Machka s tým, že tieto predmety „tŕpyti sa pri pohybu“ (Machek¹, s. 267; Machek², s. 330).

K sémantike pohybu porov. i bulh. dial. *libam se* ‚chvieť sa, triasť sa‘, chorv. *libati* ‚kývať sa, hojdať sa‘ a i. (citované podľa ESSJa, s. v. **libati*). Na základe významov typu ‚pohybovať sa, chvieť sa, kývať sa ap.‘³² sa zrejme vyvinula aj sémantika nestability, ktorá je prítomná v slk. dial. *libačka* ‚2. expr. rozheganá vec (napr. stolička, rebrík)‘ (SSN 2, s. 61: *Daj si pozor, abi si nĕspadou, l’bo je to l’en taká l’ibačka* – Mošovce, okr. Martin), ako v aj slk. dial. *libiet’* (**liběti*) expr. ‚byť slabo pripevnený, takmer spadnúť‘ (op. cit., s. 62: *Šak to tan l’en tag l’ibi na tej s’eňe* – Prievidza): toto sloveso predstavuje etymologické homonymum k psl. **liběti* (deverbatívum od psl. **libъ(jb)* s významom typu ‚tenký, chudý ap.‘ ~ lit. *láiibas*, id. ‘), rekonštruovanému na základe kašub. *lěbec* zried. ‚(o rastlinách a zvieratách) degenerovať‘ (porov. ESSJa 15, s. 70; analogicky SEK 3, s. 163; Derksen, 2008, s. 277).

Na základe slovesa **libati* ‚pohybovať sa ap.‘ vzniklo akiste aj slk. dial. *limbačka* ‚3. druh lúčnej rastliny s metlicou kláskov srdcovitého tvaru, bot. traslica (Briza)‘ (SSN 2, s. 61: Sliače, okr. Ružomberok); k nominácii porov. slk. *traslica*, čes. *třeslice*, rus. *triasúnka*, nem. *Zittergras* a i. ‚bot. Briza‘ – rastlina je pomenovaná podľa kláskov citlivých na podnety z okolia („klásky... nejslabším pohnutím se třesoucí“; Presl apud Machek, 1954, s. 280).

Do slovotvorného hniezda slovesa **libati* možno podľa nášho názoru zaradiť i polysémantické slk. dial. *lipkať* (SSN 2, s. 72), pokiaľ ho interpretujeme ako pôvodné **lib-k-at’*, t. j. ako zdrobenené expresívum (k derivácii porov. formy typu slk. *spievať*, *robkať*, *ležkať* a i. – MSJ, s. 420, 440); o slovanských slovesách s formantom *-k-* porov. Ślawski (2011, s. 17 – 18). – SSN uvádza pre slk. dial. *lipkať* štyri významy. Význam ‚1. vydávať slabé svetlo nerovnakej intenzity, blikať‘ (miest. zslk.: *F peci uš l’en l’ipká* – Prosné, okr. Považská Bystrica; *lipkať* – Kubrica, okr. Trenčín) zrejme zodpovedá vyššie zmienenému významu ‚lesknúť sa ap.‘; význam ‚2. expr. plantať sa, triasť sa‘ (*Nohi mu len lipkali* – Bošáca, okr. Trenčín) akiste nadväzuje na už zmienenú sémantiku nestabilnosti. Nie je jasné, či na jej základe mohol vzniknúť aj význam ‚3. živiť‘ (*Celá mladozď ostala voľaďe fkrčme, poveda ci ňedal, teraz moši l’ipkať* – Čičmany, okr. Žilina): azda v dôsledku sémantického vývinu typu ‚triasť sa (od slabosti,

³¹ Porov. i SSN (1, s. 61, s. v. *libačka* i *limbačka* – význam č. 1). – Slk. *libačka* v uvedenom význame je doložené už v 18. stor. (porov. HSSJ 2, s. 216).

³² Porov. taktiež prirovnanie *triasť sa ako libačka*, veľmi‘ (SSJ 2, s. 40).

od choroby ap.)‘ > ,byť roztrasený, slabý, chorý‘ > ,chorieť, chradnúť, živorit‘? Ako alternatívne sémantické východisko si tu však zrejme možno predstaviť aj *lipkať* ,4. málo jest‘, zobkať‘ (odtiaľ ďalej ,málo jest‘ > ,nemôť sa dostať, točne najesť ap.‘ > ,biediť, živorit‘?). Uvedený význam č. 4 (*Zaz niž ňejjé, furd len lipká* – Chocholná, okr. Trenčín) môže azda súvisieť s predpokladanou zvukomalebnou sémantikou východiskového psl. **libati* – t. j. ,vydávať zvuk; robiť pohyby ap. sprevádzané zvukom‘ > ,zobať‘,³³ odtiaľ i ,zobkať‘ > ,málo jest‘.³⁴

V nadväznosti na uvedené slk. dial. *lipkať* ,4. málo jest‘, zobkať‘ je potrebné upozorniť na záhorské adjektívum *lípkaví* ,prieberčivý v jedle‘ (*On je velice lípkaví, bárco neží* – Brodské, okr. Skalica), ktorého forma sa SSN (2, s. 65) štandardizuje³⁵ v podobe *liepkavý*. Z toho by vyplývalo, že koreňový vokál *i* v záhorskom *lípkaví* vznikol z pôvodného dlhého *je*; porov. spisovné slk. *bieda* (psl. **běda*), *miera* (psl. **měra*), *hniezdo* (psl. **gnězdo*) vs. záhorské *bida*, *míra*, *hňízdo* a i. Určitý nedostatok takejto diachrónej interpretácie vidíme v tom, že v pozícii po konsonante *l* je očakávaným záhorským reflexom dlhého *je* vokál *é*; porov. spisovné *mlieko* (slk. **mlěko* < psl. **melko*), *chlieb* (psl. **chlěbъ*), *liek* (psl. **lěkъ*), *lieska* (psl. **lěska*) vs. záhorské *mlěko*, *chlěb*, *lěk*, *lěska* a i. (porov. Štolc, 1994, s. 103).³⁶ Očakávaným korelátom spisovného slk. **liepkavý* v záhorských nárečiach by preto bolo skôr **lěpkaví*. – Na druhej strane nemožno vylúčiť, že vokál *i* v koreni záhorského *lípkaví* je priamym kontinuantom psl. **i*. V takom prípade uvedené záhorské adjektívum pripúšťa

³³ K možnosti zvukomalebného pôvodu slovesa s významom ,zobať‘ porov. nem. *picken* ,id.‘ (Kluge²⁵, s. 704, s. v. *picken*¹).

³⁴ Deverbatívom od *lipkať* v predpokladanom význame ,zobať‘ je pravdepodobne dial. *lipka*² ,malé množstvo‘ (SSN 2, s. 72: szvol.), nachádzajúce sa vo vzťahu etymologickej homonymie k *lipka*¹ ako deminutívu od *lipa* ,bot. Tilia‘ (psl. **lipa*) – k sémantike dial. *lipka*² porov. slk. *zob* ,2. zried. zobnutie‘ v kontexte *radosti zob* ,trochu‘ (SSJ 5, s. 675: pren. expr.; doklad z P. O. Hviezdoslava).

³⁵ V súlade s lexikografickou koncepciou SSN „[n]árečové lexikálne jednotky, ktoré nemajú príslušný spisovný formálny ekvivalent a nesú znaky nespisovnosti[,] sa uvedú v takej podobe, akú by mali (pri rešpektovaní realizácií príslušných hláskových zmien a etymológii) v spisovnom jazyku. Nárečové lexémy bez formálnych znakov nespisovnosti sa neupravujú; stávajú sa heslovým slovom. Nárečová podoba ostáva heslom aj v tých prípadoch, keď má spracúvané slovo nejasnú etymológiu“ (SSN 1, s. 29).

³⁶ Ďalšie doklady uvádza S. Habijanec (2018, s. 50), ktorý v tejto súvislosti konštatuje, že v záhorských nárečiach po konsonante „*l* (*l'*)... *ě* zrejme veľmi skoro stvrdlo na *e*, čo vidno na základe skutočnosti, že v dlhých slabikách sa tam nikdy nevyvíja dvojhláska“.

aj interpretáciu **libkavý*, t. j. išlo by o derivát od slovesa **libkať* (*sa*) ,preberať v jedle ap.‘, ktoré môže byť etymologicky totožné s vyššie zmieneným dial. *lipkať* (**libkať*) ,4. málo jest‘, zobkať‘; zo sémantického hľadiska je tu azda predstaviteľný vývin v smere ,málo jest‘ (z konkrétneho jedla)‘ > ,len ochutnávať (rôzne jedlá)‘ > ,preberať v jedle‘. – Otázkou nateraz zostáva objasnenie kvantity koreňového *i* v záhorskom *lipkaví*. Ide tu azda o stopu po pôvodnom **libať* (východisko pre derivát **libkať* (*sa*)) ako iteratívne-frekventatívne od **libať* s predĺžením koreňového vokálu? Ku vzťahu **libať*: **libať* porov. spis. *pichať*: dial. i *píchať* (*Pícha ma v boku* – Bobrovec, okr. Liptovský Mikuláš; SSN 2, s. 789, s. v. *píchať*).

Ako odvodeninu od **libati* možno akiste interpretovať aj slk. dial. *liborit' sa* ,v zábleskoch odrážať svetlo, ligotať sa, žiarit‘ (SSN 2, s. 62: strenč.); k derivácii porov. *krákať* ,1. vydávať zvuk *krá*‘ (SSSJ 2, s. 782): *krák-or-it'* ,1. (o spiekach) vydávať zvuk podobný slabike *krá*‘ (op. cit., s. 782 – 783), *madžgať* ,pôsobiť tlakom a silou na niečo a tým rozrušovať al. deformovať, mliaždiť‘ (SSSJ 3, s. 29: region. expr.): dial. expr. *madžg-or-it'* ,stísať, stláčať‘ (SSN 2, s. 108: Lapáš, okr. Nitra; Lukáčovce, okr. Hlohovec; Brezová pod Bradlom, okr. Myjava) a i. O slovesnom formante **-or-* v slovanskej slovotvorbe porov. Ślawski (2011, s. 23 – 24).

Nie celkom jasný je pôvod slk. dial. *librovať* expr. ,chodiť bez cieľa, túlať sa‘ (SSN 2, s. 62: snitr., top.). V analyzovaných súvislostiach možno toto sloveso usúvzťažniť – za predpokladu pôvodného *lib-r-ovať* – so sémanticky blízkym bulh. dial. *libam* ,túlať sa‘ (citované podľa ESSJa, s. v. **libati*); o slovesách s formantom **-r-* porov. Ślawski (2011, s. 23 – 24). Na druhej strane nie je vylúčené, že slk. dial. *librovať* je etymologicky totožné s dial. *lifrovať* ,1. dodávať, dovážať, posielat' (tovar); 2. odvádzať, premiestňovať, dopravovať (o ľuďoch); 3. podávať; 4. pašovať‘ (SSN 2, s. 67),³⁷ čo je prevzatie z nem. *liefern* ,dodávať (tovar)‘ (Newerkla², s. 454)³⁸ – význam ,chodiť bez cieľa, túlať sa‘ tu mohol azda vzniknúť i pod vplyvom slk. dial. *liferant* ,sprostred-

³⁷ K predpokladanej variantnosti *lifr-/libr-* porov. i poľ. dial. (tešínske Sliezsko) *dolifrować* i *dolibrować* ,postarať sa o niečo, získať a dodať niečo‘, od poľ. dial. *lifrować* ,dodávať‘ (Menzel – Hentschel, 2003, s. 195, s. v. *lifrować*).

³⁸ Nem. *liefern* bolo prevzaté – strdnem. a strhol. prostredníctvom – z fr. *livrer* (porov. Kluge²⁵, s. 577). Etymologickým východiskom fr. *livrer* (vo význame ,oslobodiť, vyslobodiť‘ doložené od konca 10. stor.; ako ,odovzdať niekomu do rúk objednaný tovar‘ od 1281, resp. okolo 1340) je lat. *liberāre* ,robiť slobodným, oslobodzovať, prepúšťať na slobodu‘ (TLFi, s. v.; tam i ďalšia literatúra).

kovateľ kúpy, predaja, dodávateľ (obyč. vína)‘ (SSN 2, s. 67: záh.),³⁹ t. j. na základe predstavy o „túlajúcom sa“ obchodníkovi ap., obchádzajúcom svojich klientov; k možnosti takéhoto sémantického vývinu porov. slk. dial. *hauzírovať* ‚1. chodiť predávať tovar po domoch‘ (SSN 1, s. 556: strslk., zslk.), ‚2. expr. behať, túlať sa bez roboty, zháňať‘ (strslk., trenč.),⁴⁰ *hauzírant* ‚kto sa rád túla, tulák‘ (op. cit., s. 555: jtrenč. pejor.).

Podľa nášho názoru možno v slovenčine nakoniec nájsť i reflex psl. **libati*. Zdá sa, že toto sloveso vo význame ‚lesknúť sa, trblietať sa ap.‘ (porov. sémantiku vyššie zmieneného derivátu *libač*) zostalo zachované v slk. dial. *ligat’ sa* ‚id.‘ (SSN 2, s. 68: Blatnica, okr. Martin); sekundárne *g* namiesto očakávaného *b* možno vysvetliť – podobne ako v prípade slk. *ligotať sa* – kontamináciou s rovnoznačným slovesom *jagať sa* (porov. vyššie).

³⁹ Slk. dial. *liferant* je zrejme prevzaté (porov. už Newerkla², loco cit.) z nem. *Lieferant* ‚kto profesionálne dodáva tovar‘ (DWB, s. v.): tento výraz, odvodený od nem. *liefern* ‚dodávať‘ („*Lieferant* je napriek svojim prevzatým komponentom až nemecká formácia“ – Kluge²⁵, loco cit.), je v nemčine doložený od 17. stor. (EWD, s. 800). – Možno súhlasiť s názorom S. M. Newerklu („nhnem. *Lieferant*, k tomu slk. dial. *liferovať*...“; Newerkla², ibid.), že práve slk. dial. *liferant* ‚sprostredkovateľ kúpy, predaja, dodávateľ (obyč. vína)‘ poslúžilo ako východisko pre vznik nárečového slovesa *liferovať* ‚sprostredkovať kúpu, predaj (obyč. o víne)‘ (SSN 2, s. 67: záh.), ktoré sa sémanticky aj formálne odlišuje od *lifrovať*: vzhľadom na významovú i hláskovú zhodu (začiatočné *lifer-*) dial. *liferovať* a *liferant* považujeme takúto etymologickú interpretáciu slovesa *liferovať* za presvedčivejšiu ako predpoklad, podľa ktorého by *liferovať* bolo etymologickým variantom slovesa *lifrovať*, t. j. *lifrovať* i *liferovať* by predstavovali paralelné – a formálne odlišné – prevzatia z nem. *liefern*.

⁴⁰ Prevzatie z nem. *hausieren*, čo je derivát od nem. *Haus* ‚dom‘. Vo význame č. 1 prevzaté z nem. *hausieren* ako označenia činnosti podomového obchodníka, chodiaceho so svojím tovarom „od domu do domu (von Haus zu Haus)“ (porov. DWB, s. v., význam č. 3); k významu č. 2 (‚behať, túlať sa bez roboty, zháňať‘) porov. rané nhnem. *hausieren* ‚2. žiť túlavým spôsobom, túlať sa a pritom žobrať (vagabundieren, herumstreunen und dabei betteln)‘ (FWB, s. v.). – Porov. i čes. dial. *hauzírovať* ‚mít kočovné zaměstnání‘: „Přeneseně se ho užívá ve významu ‚toulat se‘...“ (Šípková, 2016, s. 307).

Psl. dial. **drynъ*
~ slk. dial. *driňica* ,ohrada; ohradené miesto‘
a rus. dial. *zádrypa* ,zrubová ohrada, zrubová stena‘?

Slovník slovenských nářečí (SSN 1, s. 389) uvádza aj substantívum *drienica* ,ohradené miesto pre dobytok, hydinu‘: *Zrop ti sebe driňicu a ňeprejdze ci krava do sušeda!* (Spišský Štvrtok, okr. Levoča). Štandardizácia nárečovej formy *driňica* do podoby *drienica* použitej ako heslové slovo⁴¹ môže byť na prvý pohľad celkom adekvátne, keďže diftongu *ie* existujúcemu vo foneticko-fonologickom systéme spisovnej slovenčiny zodpovedá v nárečiach stredného Spiša vokál *i*; porov. slk. spis. *bieda*, *biely* vs. spišské dial. *bida*, *bili* (Krajčovič, 1988, s. 279; porov. i Štolc, 1994, s. 112; ASJ I/1, s. 167 n., časť XI. Reflexy *e*, *é*, *je*, *jé*, *i*, *í* atď. za *e*, *ě* v dlhej pozícii).

Voľba formy heslového výrazu zároveň vedie k úvahám o etymológii príslušnej lexémy; zdá sa, že do úvahy tu pripadajú dve možnosti jej etymologickej interpretácie. – 1. Substantívum *drienica* je formálne blízke fytonymu *drieň* ,bot. *Cornus mas*‘, na základe čoho možno vysloviť predpoklad, že pôvodným významom slk. dial. *drienica* mohlo byť *,miesto porastené drienom‘;⁴² odtiaľ azda *,miesto očistené od drienového porastu‘ > ,(nachádzajúce sa na ňom ohradené) miesto pre domáce zvieratá‘.⁴³ – 2. Zmienené slk. *drieň* ,bot. *Cornus mas*‘ je reflexom psl. **dern’b*,⁴⁴ usúvzťazňovaného s psl. **derti* (slk. *drieť*), **ďbrati* (slk. *drat’*). Odvodeninou od slovesa **ďbrati* je aj psl. **ďbranica* (ESSJa 5, s. 217; SP 3, s. 228, s. v. *ďbranica* 2.), ktorého reflexom je i slk. dial. *dranica* ,planá roľa‘ (SSJ 1, s. 325: nár.; SSN 1, s. 380, význam č. 1: *Kúpil tam dzeši*

⁴¹ K problematike štandardizácie formy heslových slov v SSN porov. vyššie (pozn. č. 35).

⁴² Takúto sémantickú motiváciu možno predpokladať aj pre početné slovenské toponymá s koreňom *drieň*-; porov. o nich Horňanský – Smyčková (2000).

⁴³ Predpokladaný sémantický vývin zohľadňuje situácie, keď sa rúbanie porastu „uskutočňovalo s cieľom získať voľný priestor, ktorý sa mohol ďalej využívať ako pastvina, na stavbu domu ap.“ (Kurkina, 2011, s. 36).

⁴⁴ Porov. ESSJa (4, s. 208, s. v. **dernъ*), SP (3, s. 47, s. v. *dern’b*). – Palatálny konsonant *ň* v slk. spis. *drieň* naznačuje pôvodnú **jo*-kmeňovú formáciu (**dern’b*); o derivátoch od slk. dial. *drien* ako možného priameho reflexu psl. **dernъ* (**o*-kmeňová formácia) v slovenskej toponymii porov. Horňanský – Smyčková (2000, s. 292 – 294).

ale tri zdraپی drańic – Bošáca, okr. Trenčín): je azda slk. *drienica* paralelnou formáciou, predpokladajúcou východiskové **dernica*, od psl. **derti*, ktoré má rovnaký koreň ako **dbrati*?⁴⁵ V takom prípade sa význam slova *drienica* mohol vyvíjať v smere *,neúrodné pole‘ > ,miesto, ktoré sa pre svoju neúrodnosť nevyužíva na pestovanie poľnohospodárskych kultúr, slúži však ako (ohradený) priestor pre hospodárske zvieratá ap.‘.

Hoci uvedené pokusy o výklad spis. dial. *drińica* sa pravdepodobne nedajú celkom odmietnuť, považujeme za možné predložiť pre tento výraz alternatívnu interpretáciu.

Podľa nášho názoru sa tu stretávame s jedným z prípadov, keď ‚[z]a definíciou, ktorú uvádzajú lexikografické pramene..., stojí nie celkom jasná predstava o realii alebo činnosti‘ (Kurkina, 2011, s. 22).

K takémuto záveru môže viesť už mimojazykový kontext výpovede, ktorou sa v SSN ilustruje použitie slova *drińica* (porov. vyššie).⁴⁶ Ide tu podľa všetkého o situáciu (akiste nežiaducu), keď niečí dobytok zachádza *do suseda*, t. j. k susedovi, čiže vniká na susediaci cudzí pozemok atď.; zároveň sa hovorí, že takýto problém pomôže vyriešiť niečo, čo sa označuje ako *drińica*. Je tu však naozaj potrebné o h r a d e n é miesto, t. j. miesto obkolesené zo všetkých strán ohradou ap.?

Uvažujúc o spracovaní príslušného hesla v SSN, urobili sme opatrný záver, že pod *drińicou* sa tu azda mohla myslieť oveľa jednoduchšia (a teda vyžadujúca menšiu námahu i náklady súvisiace s jej vytvorením) realia, ktorá by obmedzovala dobytok v jeho pohybe – ‚plot, ohrada dvora alebo pozemku, ktorá vyznačuje ich hranice a chráni ich pred nežiaducim vstupom cudzích ľudí a zvierat‘ (TLK, s. v. *Plot*, autor hesla J. Botík). ‚Najbežnejšími boli ploty s vertikálne pribíjanými žrdkami, latkami alebo doskami, upevnenými na stĺpovej konštrukcii‘ (ibid.). V kontexte analyzovanej problematiky sa nám preto ako funkčne celkom postačujúci javil plot zhotovený z jednej či dvoch vodorovných žrdí na zvislých oporných stĺpikoch.

Overujúc príslušný lexikálny materiál v kartotéke SSN, podarilo sa nám zistiť iba dva doklady na slk. dial. *drińica* (obidva z obce Spišský Štvrtok) – s významami ‚ohradené miesto, kde sa cez deň ponechávajú husi‘ (doklad z r. 1967), resp. ‚ohrada z vodorovne pribitých dosák‘ (1975). Žiaľ, v samot-

⁴⁵ Porov. príslušné úvahy autorov SP (3, s. 229).

⁴⁶ V tejto súvislosti možno pripomenúť cenné metodologické rady Ľ. V. Kurkinovej: ‚Veľmi dôležitá je úloha *kontextu*, podrobná analýza výpovedí informátorov, záznamov živých nárečových prejavov, ktoré sa v lexikografickom prameni uvádzajú ako zdroj materiálu ilustrujúceho použitie slova v tom či inom význame...‘ (Kurkina, 2011, s. 23).

nom SSN nebola uvedená sémantika analyzovaného dialektizmu zohľadnená dostatočne korektne.

Význam typu ‚ohrada‘ v slk. *driňica* je zrejme prvotný; na jeho základe mohol vzniknúť aj (sekundárny) význam ‚miesto ohradené plotom‘. Rovnaký sémantický vývin („Názov [plota ap. – Ľ. K.] sa prenáša na ohradené miesto“; Kurkina, 2011, s. 221) možno pozorovať aj v prípade reflexov psl. **obgordь* / **obgorda* / **obgordь* (slk. *ohrada* ž., dial. i *ohrad* m. ‚oplotenie, plot; ohradený priestor‘ a i.; porov. ESSJa 27, s. 7 – 12), čo sú spätné deriváty – pôvodné nomina actionis – od slovesa **obgorditi* (k jeho reflexom v slovanských jazykoch – slk. *ohradiť* a i. – porov. ESSJa 26, s. 235 – 237).

Podobný sémantický posun nastal pravdepodobne i v slk. dial. *kolok*, obyč. mn. *kolky* ‚drevená ohrádka pre husy al. ošipané‘ (SSN 1, s. 802, s. v. *kolík* i *kolok*⁴⁷, význam č. 2).⁴⁷ *Kolok* je deminutívum od slk. *kôl* (psl. **kolь*); možno tu zrejme predpokladať významový vývin typu ‚(drevené) kolíky‘ > ‚ohrada z nich‘ > ‚(takouto ohradou) ohradené miesto‘. Uvedený dialektizmus zároveň naznačuje potenciálnu sémantickú motiváciu slk. dial. *driňica* – aj tento výraz môže byť odvodený od nejakého slova s významom ‚(drevený) kôl ap.‘, označujúceho predmet používaný pri stavbe plotov či ohrad.

V tejto súvislosti je mimoriadne zaujímavé psl. **drynь* (**drūno-*), rekonštruované O. N. Trubačovom – pri zohľadnení lexikálneho materiálu iránskych jazykov⁴⁸ – na základe rus. *dryn* ‚kyjak, palica‘, ktoré bolo autorovi známe z hovorového ruského jazyka (porov. Trubačov, 1975, s. 135); k prehľadu reflexov výrazu v slovanských jazykoch – rus. dial. *dryn*, ukr. dial. *dryn*, *drin*, brus. dial. *dryn* (všetko s významami ‚palica; tyč, žrd‘; kôl; kyjak ap.) – porov. ESSJa (5, s. 145) a SP (5, s. 33, s. v. *drynь*: ‚kij, žerdź, pałka, laska, polano, bierwiono“).⁴⁹

Vychádzajúc z psl. **drynь*, považujeme za možné predložiť pre slk. dial. *driňica* etymologickú interpretáciu **drynьnica* – ide pravdepodobne o sufixálny derivát od psl. **drynьna*, ktoré mohlo vzniknúť substantivizáciou vzťahového adjektíva **drynьнъ* ‚súvisiaci s *drynom* ap.‘ (očakávaným slovenským reflexom by bolo **drynný*), použitého v spojení typu **drynьna obgorda*, resp.

⁴⁷ Porov. doklady uvedené v SSN: *Zaľi sviňe s kolka jednej dovici* (Detva, okr. Zvolen), *Kolki sa temu hovorilo, dze boli husi a jag jasle sa spravila taká oná a pri tih jasláh mali vodu* (Hrnčiarovce nad Parnou, okr. Trnava), *hádzad husi za kolki* ‚dať [sic! dávať – Ľ. K.] na kŕmenie do ohrady‘ (Brestovany, okr. Trenčín).

⁴⁸ Porov. i ESIJa (2, s. 362 n.: ‚**drūna-*, **drunā-*, **drauna-*... z árijského **drunā-*“; tam aj staroindický lexikálny materiál a ďalšia literatúra).

⁴⁹ Slovníky R. Derksena (2008) a E. Klotza (2023) tento výraz neobsahujú.

slk. **drynná ohrada* ap.; porov. i nasledujúcu slovotvornú charakteristiku psl. **kolbna*⁵⁰: „Odvođené sufixom *-bna* ot **kolb...* Zrejme pôvodné adjektívum, možno ako súčasť dvojčlenného pomenovania **kolbna xyša* ‚dom na koloch‘ ...“ (ESSJa 10, s. 169, s. v. **kolbna*).⁵¹

Zo slovákistického hľadiska je rekonštrukcia v zmysle „**drynnica* > spis. dial. *driňica*“ plne akceptovateľná. Reflexom psl. **y* v spišských nárečiach je predný vokál *i* (porov. napr. Krajčovič, 1988, s. 279); palatálny konsonant *ň* vznikol v dôsledku pozičného zmäkčenia (*ni* > *ňi*) pôvodného *n* ako reflexu hláskovej skupiny **-nbn-*, ktorá po zániku jerového vokálu (**b*) v slabej pozícii prešla v **-nn-* a ďalej sa zjednodušila na *n*, keďže spišské nárečia nemajú geminované konsonanty (Krajčovič, 1988, s. 280; porov. i Stanislav 1, s. 689). Vzhľadom na uvedené skutočnosti by bolo vhodnejšie rekonštruovať v SSN formu príslušného heslového výrazu skôr v podobe *drynnica*.

Na pozadí predloženej etymologickej interpretácie považujeme takisto za možné spresniť lingvogeografickú charakteristiku psl. **drynъ*, pre ktoré obidva citované slovníky praslovanskej lexiky uvádzajú len reflexy z východoslovanského areálu (porov. vyššie), pričom SP zároveň používa vo vzťahu k tejto lexéme explicitnú charakteristiku „wsch.“ (*wschodnie*, východné). Slk. dial. *driňica* môže svedčiť o tom, že psl. **drynъ* existovalo aj u západných Slovanov.⁵² V takom prípade je naša etymologická etuda aj skromným príspevkom k štúdiu dialektovej štruktúry praslovanského jazyka ako problematiky, ktorá

⁵⁰ Výraz rekonštruovaný na základe čes. *kolna*, *kůlna* ‚lehce stavěná budova, obyč[ejně] na sloupech n[ebo] pilířích, otevřená n[ebo] zavřená, k uschovávaní rozličného náradí, zvl[ášť] hospodářského‘ (PSJČ, s. v.)

⁵¹ Slk. *kôľňa*, otvorená al. uzavretá hospodárska stavba určená obyč. na ukladanie dreva, náradia ap. (SSSJ 2, s. 776; porov. už HSSJ 2, s. 122: *cavulas kuolnia dictas* – Turiec 1580), obsahujúce vo svojej hláskovej štruktúre mäkké *ň*, však môže azda mať aj odlišnú etymologickú charakteristiku – nemožno vylúčiť, že tu ide o reflex pôvodného **kolbn’a* ako derivátu (so sufixom **-bn’a* tvoriacim o. i. nomina loci od substantívnych základov) od psl. **kolo* ‚koleso‘, mn. **kola*, **kolesa* ‚voz‘; pôvodným významom by v takom prípade bolo ‚prístrešok pre vozy‘ (porov. Ślawski, 2011, s. 119: „**kolbn’a* 2. ‘szopa na wozy’“; zredigovaný rukopis 10. zväzku SP, ktorý obsahuje heslá začínajúce sa na *ko-*, však príslušné heslo neobsahuje – za poskytnutú konzultáciu ďakujem M. Jakubowiczovej z Ústavu slavistiky Poľskej akadémie vied v Krakove).

⁵² Porov. i šarišské *driň* ‚stržeň kmeňa stromu‘ (Buffa, 2004, s. 63: východný Šariš), na základe ktorého by sa dalo uvažovať o východiskovom psl. **drynъ* (**jo*-kmeňové substantívum) ako paralelnej formácii k psl. **drynъ* (**o*-kmeňové substantívum). Takisto nemožno celkom vylúčiť ani – nepochybne komplikovanejšiu – úvahu, že *driň* vzniklo ako novšia forma singuláru na základe potenciálneho kolektíva **drynъje* (šarišské **driňe*, spis. **drynie*).

takisto patrí do širokej sféry vedeckých záujmov L. V. Kurkinovej (porov. napr. Kurkina, 1992).

Na záver poukážeme aj na možnú slovensko-východoslovanskú jazykovú paralelu súvisiacu s použitím derivátov od reflexov psl. **drynъ* na pomenovanie plotov či ohrád. Akademický Slovník ruských nářečí uvádza substantívum *zádrypa* ‚zrubová ohrada, zrubová stena‘ (SRNG 10, s. 69) ako výraz známy z pskovských nářečí; príslušný regionálny nárečový slovník (Pskovskij oblastnoj slovar..., 1967 n.) takéto heslo, žiaľ, neobsahuje. V uvedených lexikografických prameňoch sa nám nepodarilo nájsť lexémy s koreňom *dryp-*, ktoré by mohli predstavovať vhodné sémantické východisko pre vznik slova *zádrypa* ako pomenovania zmienenej reálie. Preto sa natíska otázka, či forma *zádrypa* nepatrí k prípadom, ktoré vznikli „chybným čítaním terénnych explorátorských záznamov“ (Žuravľov, 1995, s. 183).

Definitívne riešenie tejto otázky prenechávame ruským kolegom, napriek tomu však považujeme za možné vysloviť – s potrebnou opatrnosťou – nasledujúci predpoklad: Nie je forma *zádrypa* (*задырына*) len výsledkom nekorektnej interpretácie zápisu **zádryna* (*задырына*)?⁵³ Takáto úvaha zároveň umožňuje dospieť k záveru, že okrem substantíva **zádryna* mohlo v ruštine existovať aj fundujúce sloveso **zadryniť* ‚zahradiť *drynmi*, ohradou z *drynov* ap.‘ – k príslušnému slovotvornému modelu porov. napr. rus. *zabór* ‚ohrada, plot‘: dial. *za-zabórit’* ‚vybudovať ohradu medzi stĺpmi, uzavrieť priestor medzi stĺpmi plotom‘ (SRNG 10, s. 89: tverské nárečia), *rešótka* ‚mreža‘: hovor. *za-rešétít’* ‚zahradiť mrežami‘ ap.

⁵³ K možnosti zámeny rukopisných ruských grafém *н* [n] a *п* [p] porov. i formu *gaspik* (*засник*) ‚šnúrka, ktorou sa sťahujú široké nohavice‘ namiesto *gasnik* (*засник*) ako fonetického variantu *gašnik* < *gačnik* (< psl. **gatъnikъ* – ESSJa 6, s. 108; SP 7, s. 67 – 68); porov. Šapoval (2010, s. 146; tam i ďalšia literatúra). – Porov. takisto Šapoval (2011, s. 110 – 112 [kapitola Smešeniye dvuchelementnyh bukv], s. 189 – 191).

Slk. dial. *pomidlo* ,slivkový lekvár; živica na strome‘, poľ. *powidla*, čes. *povidla* ,lekvár‘: príspevok k etymológii slovanského **povidlo*

I.1. Pred takmer storočím vyslovil poľský slavista A. Brückner názor, že poľské substantívum *powidla* s. mn. – dnes sémantizované ako ,intenzívnym teplom spracované slivky alebo iné ovocie vo forme hustej masy‘ (WSJP, s. v.) –, doložené od 15. stor. (porov. Słownik staropolski 6, s. 515), bolo do poľštiny prevzaté z češtiny (,„*powidla*, len u Čechov a u nás [od nich]“, Brückner, s. 433), v ktorej je príslušný výraz – čes. *povidla* s. mn.⁵⁴ – písomne doložený už od 14. stor. (porov. Staročeský slovník, s. v.: už u Klareta). Možnosť, že poľské slovo je lexikálnym prevzatím, pripúšťa aj J. Siatkowski: „Čes. *povidla*... Mohlo byť prevzaté zároveň s reáliou“ (Basaj – Siatkowski, 2006, s. 264).

Novšie poľské etymologické slovníky (Bańkowski, Borys, Mańczak) neobsahujú informácie o prípadnom českom pôvode poľ. *powidla*; české slovo sa v nich uvádza ako inoslovanská paralela poľského výrazu – z toho vyplýva, že v oboch jazykoch ide o pravdepodobne o domáce lexémy, majúce rovnaké etymologické východisko (porov. nižšie).

Nevzbudzuje však pochybnosti prevzatie čes. *povidla* do východostredonemeckých a bavorsko-rakúskych nárečí nemčiny.⁵⁵

Na druhej strane poľ. *powidla* urobilo určitú kariéru vo východoslovanských jazykoch – porov. ukr. *povyǔdlo* (dial. i *pavyǔdlo*, *povyǔla*) ako „prevzatie z poľského jazyka“ (ESUM 4, s. 467), brus. *pavidla* („Vo východoslovanských jazykoch prevzaté z poľštiny“ – ESBM 8, s. 90) a rus. *povidlo*, o ktorého poľskom pôvode porov. Vasmer (3, s. 294), Černych (2, s. 47).⁵⁶

⁵⁴ V českých nárečiach sú doložené aj formy *povidlo*, *povidli* (**povidl-ьje*), *povidle*; k ich lingvo geografickej charakteristike porov. ČJA (1, s. 274 – 276, mapa č. 140).

⁵⁵ „*Powidel* ,slivkový lekvár‘ je slovo prevzaté z češtiny (porov. čes. *povidla*). K jeho integrácii do východostredonemeckých a bavorsko-rakúskych nárečí došlo na základe jeho významnejšej funkcie medziareálového označenia z českej kuchyne a pekárskoho odvetvia. Domáce nemecké označenia mohli byť už vzhľadom na svoj veľký počet a s tým súvisiace malé územné rozšírenie relatívne ľahko prekryté a vytlačené. Expanzia slova sa nemohla začať pred 18. stor.“ (Fleischer, 2008, s. 83).

⁵⁶ Príslušné heslo (chýbajúce v nemeckom origináli) doplnil do ruského vydania Vasmerovho slovníka jeho prekladateľ O. N. Trubačov. – Podľa P. Ja. Černycha (loco cit.) bol ruský výraz prevzatý z poľštiny ukrajinským prostredníctvom: „Slovo *povidlo* je v ruštine

I.2. V uvedenom kontexte môže byť osobitne zaujímavé aj slk. dial. *pomidlo*, známe zo šarišských nárečí. Okrem významu ‚slivkový lekvár‘ (SSN 1, s. 964: *Dakedi me jedľi grule s pomidlom* – Torysa, okr. Sabinov) je tento výraz do-
ložený aj vo význame ‚živica na strome‘ (Buffa, 2004, s. 215: západný Šariš),
ktorý možno azda považovať za sekundárny, vzniknutý prenesením názvu lek-
váru na hmotu s podobnou konzistenciou (t. j. na stromovú živicu). Vzhľadom
na absenciu iných interpretačných alternatív považujeme za možné vidieť tu
nepravidelnú modifikáciu prvotnej formy **povidlo*.⁵⁷

Ako je známe, nepravidelné hláskové obmeny slova môžu byť uľahčené
postupným zatemnením jeho pôvodnej vnútornej formy a stratou slovotvorných
súvislostí (porov. napr. Kuznecova, 1994, s. 28 – 29; tam i ďalšia literatúra),
čo môže viesť k záveru o archaickom a reliktovom charaktere výrazu *pomidlo*
v šarišských nárečiach – zmienený slovenský dialektizmus by zároveň nachádzal
staré izoglosné väzby v poľštine a češtine.

Nepravidelné fonetické procesy však môžu sprevádzať aj formálnu adap-
táciu lexikálnych prevzatí, ktoré sú – z hľadiska prijímajúceho jazyka – často
výrazmi „s cudzím znením, ktoré sa s ničím neasociuje“ (Waniakowa, 2015,
s. 207). V takom prípade je možné, konštatujúc tu ťažko riešiteľnú dilemu „izo-
glosná väzba (nawiązanie) či výpožička v pohraničí“, ⁵⁸ formulovať aj hypotézu
o poľskej proveniencii slk. dial. *pomidlo* – ak zohľadníme „princíp opakova-
nosti (неединичность) preberajúceho jazyka“ (Kiss, 1969, s. 70), potom by
slovenský dialektizmus (majúci obmedzené územné rozšírenie⁵⁹) len dopĺňal

relatívne neskoré. V slovníkoch sa prvýkrát objavuje u Ušakova... V ukrajinskom jazyku
(odtiaľ v ruštine) bolo známe skôr. Ako sa predpokladá, v ukrajinčine pochádza z poľštiny
a v poľštine z češtiny....“ – Slovník W. Szetelu (2019) takéto heslo neobsahuje.

⁵⁷ Fonetický vývin **povidlo > pomidlo* možno vysvetliť čiastočnou artikulačnou asimi-
láciou **p-v-* (bilabiálna okluzíva + labiodentálna frikatíva) *> p-m-* (dve bilabiálne okluzívy);
prirodzene, nie je tu vylúčená ani možnosť asociácie s nejakým iným výrazom v dôsledku
ľudovej etymológie.

⁵⁸ Porov. názov štúdie (Rembiszewska – Siatkowski, 2016).

⁵⁹ Súčasná spisovná slovenčina označuje príslušnú reáliu výrazom *lekvár* (SSSJ 2, s. 945:
„1. hustá zaváranina získaná rozvarením ovocia a cukru, používaná obyč. na natieranie al.
plnenie múčnych jedál, koláčov ap.“), ktorý je známy aj v slovenských nárečiach (porov.
SSN 2, s. 45: celoslovenské rozšírenie). Slovo vzniklo fonetickým zjednodušením staršieho
lektvar ‚kašovitý liek z rozličných plodov a bylín‘ (od 17. stor.; porov. HSSJ 2, s. 207, s. v.
„*lekvár, lektvar*“), ktoré bolo prenesené na ovocný lekvár s podobnou (kašovitou) konzis-
tenciou. Konečným etymologickým východiskom substantíva *lektvar* je strlat. *electuarium*
‚ἐκλειγμα, ἐκλεικτόν, genus medicamenti‘ (TLL, s. v. *ēlectārium*). K forme bez iniciálového
e- porov. i nem. *Latwerge* ‚zhustená ovocná šťava‘ (strhnem. *latwārje* ap.; Kluge²⁵, s. 562);

vyššie uvedené informácie o expanzii poľského pomenovania lekváru do jazykov susediacich s poľštinou.⁶⁰

II.1. Najstarším známym pokusom o etymologizáciu príslušného výrazu je podľa našich vedomostí stručná informácia o čes. *povidlo* v slovníku J. Jungmanna:⁶¹ „quasi *pogidlo*, r[adix] *pogjsti*“ (Jungmann 3, s. 394, s. v. *powidlj* [= v dnešnej českej ortografii *povidlĭ*]). Vyplýva z nej, že výraz vznikol z pôvodného **pojidlo* (podľa dobového pravopisu *pogidlo*), majúceho rovnaký koreň ako čes. *pojísti* (*pogjsti*) ‚pojest‘ (**po-ěsti* < **po-ěd-ti*) – išlo by tu nepochybne o formáciu typu čes. *jídlo* ‚jedlo‘ (stčes. *jiedlo*; ESSČ, s. v.) < psl. **ědlo* ‚jedenie; to, čo sa je, pokrm, potrava‘ (SP 6, s. 118 – 119). Takáto interpretácia sa už neobjavuje v neskorších dielach slovanskej etymologickej lexikografie.

II.2. Jednoznačne prijatá nebola ani etymologická hypotéza V. Machka, ktorý v súvislosti s čes. *povidla* (a jeho paralelami v poľštine a ukrajinčine) konštatoval, že „[p]rvotním významem je svařená šťáva ovocná, zvláště švestková..., a proto možno pomýšleti, že *povidlo* je ‚cezenina, čišťený odvar‘ a že je od kořene *peuə-* čistiti, srov[nej] stind. *pavitra-* n[eu]tr[um] sítko, kterým se pročišťuje sóm, adj[ektivum] *pavitra-* čistý, lat. *pūrus* čistý; tento kořen označoval čišťení šťáv nebo vůbec tekutin cezením, filtrováním“ (Machek¹, s. 388, s. v. *povidla*). Pokiaľ ide o slovotvornú a fonetickú charakteristiku slovanského výrazu, podľa autora „[p]sl. **povi-dlo* možno chápati tak, že to je zpodstatnělé adj[ektivum] odpovídající neutru *pavitra-m* ‚čisté‘ (slov. *dl* za příponové *tr* jiných jazyků ve jménech činitelů, nástrojů i věcí, srov[nej] stind. *bhavī-tram* svět proti slov. *by-dlo*), stran *i* (= *i*) srov[nej] véd. *pavī-tar*, zdložení asi ryt-mické“ (ibid.). – Takúto interpretáciu prijíma len slovník J. Holuba a S. Lyera (Holub – Lyrer, 1982, s. 388 – 389), ktorý ju prezentuje ako jediný etymologický výklad; časť etymologických slovníkov (ESBM, ESUM, Černych) ju uvádza ako jeden z existujúcich výkladových pokusov.

v prípade maď. *lekvár* ‚liek v kašovitej forme‘ (doložené od 1783 [?], resp. 1794), ‚ovocný lekvár, marmeláda‘ (od 1792) však ide o prevzatie zo slovenčiny (porov. najnovšie ÚMESz, s. v.).

⁶⁰ Zaujímavá je tu absencia litovskej paralely, ktorú nenachádzame v slovníku R. Kregždysa (2016). – Na význam porovnávacích výskumov tohto druhu novšie upozorňuje poľský lingvista M. Rak: „Z poľskej perspektívy by boli zaujímavé – a zároveň by dopĺňali prácu R. Kregždysa – slovníky polonizmov v bieloruštine a ukrajinčine“ (Rak, 2020, s. 54).

⁶¹ V dejinách slovanskej etymológie slovník J. Jungmanna „patří k prvej generácii slovníkov slovanských jazykov, které obsahovali etymologickou část“ (Nevskaja, 1991, s. 12); zároveň ho možno „prezentovať... ako odraz fázy konštituovania slovanskej etymológie“ (op. cit., s. 11).

II.3. V slovníku A. Brücknera sa pol'. *powidla* pravdepodobne po prvýkrát usúvzťažňuje s psl. **viti* (stsl. *sv-viti* 'zvinúť' ap.,⁶² slk. *viť*, pol'. *wić* 'id.' atď.): „*powidla*, len u Čechov a u nás (od nich), obmedzené na slivky, pôvodne o 'tepelnom spracovaní (smaženie)' (ovocia) vo všeobecnosti; od [pol'.] *wi-ć*“ (Brückner, s. 433). Žiaľ, autor neuvádza ďalšie informácie o slovotvornej štruktúre slova a nerekonštruje jeho sémantickú motiváciu ani vývin jeho významu.⁶³

Konkrétnejší sú z tohto hľadiska iní etymológovia, ktorí predpokladajú súvislosť analyzovaného substantíva so slovesom **viti*, avšak interpretujú ju rôznym spôsobom.

V prvom vydaní slovníka J. Holuba nachádzame len stručnú informáciu: „*povidla* v[iz] *vidle* a *víti*“ (Holub, 1933, s. 162).⁶⁴ Druhé vydanie tohto etymologického kompendia obsahuje už podrobnejší výklad: „*povidla*... = co zbude (z ovoce) 'po vidlích', t. j. po míchání 'vidlemi' (měchačkou)... V[iz] *víti*“ (Holub, 1937, s. 215) – vyplýva z neho, že ide pravdepodobne o formáciu utvorenú na základe čes. *po vidlích* 'po vidlách', od čes. *vidle* mn. 'vidly' v sekundárnom význame 'nástroj na miešanie (pripomínajúci tvarom vidly)'; odtiaľ zrejme, akiste v dôsledku ďalšieho metonymického posunu, i 'nástroj' > 'spracovanie ap. pomocou príslušného nástroja' > 'čo zostáva po takom spracovaní, jeho výsledok'.

V ďalšom vydaní Holubovho slovníka, ktoré prepracoval F. Kopečný, informácia o sémantike výrazu zaznamenala podstatnú modifikáciu: „Meton[y-micky] a už[ením] v[ýznamu] k *víti* 'otáčet, míchát', tedy vl[astně] co vzniká mícháním vařeného ovoce, zvl[ášť] švestek...“ (Holub – Kopečný, 1952, s. 290). Takúto interpretáciu uprednostňuje aj J. Rejzek: „Nejspíš od *vít*, ve významu 'točit, plést, míchát', tedy vlastně 'co vzniká mícháním vařené ovocné šťávy'...“ (Rejzek³, s. 544).

Iný motivačný príznak (zrejme 'čo sa zvíja, krúti ap.') predpokladal pre západoslovanské výrazy P. Ja. Černych: „Starším významom je 'ovocná (najmä slivková) šťava, ktorá sa po varení natáhuje, ťahá, krúti'. Obyčajne sa odvodzuje od všeslovanského **viti*... so západoslovanským reflexom sufixu *-dl-o*...“ (Černych 2, s. 47, s. v. *povidlo*).

V poňatí A. Bańkowského „*powidla*... nejasné; usudzujúc podľa formy, pôvodne možno o nepriepustných vrchnákoch na nádoby so spracovaným ovo-

⁶² Prehľad prefixálnych derivátov od stsl. **viti* uvádza ESJS (5, s. 263, s. v. *izviti*).

⁶³ Podľa W. Boryša (2010, s. 11) možno A. Brücknerovi „vyčítať... predovšetkým ignorovanie štruktúry etymologizovaných lexém“.

⁶⁴ Porov. i Holub (1933, s. 257, s. v. *vidle*): „Sem též *po-vidla*.“

cím, ktoré sa ľahko kazilo (plesnivo): *†povi-dlo* ,čo slúži na «povitie»‘.⁶⁵ sloveso *†po-vi-ti...*“ (Bańkowski 2, s. 731). Z takejto interpretácie vyplýva, že je tu potrebné predpokladať metonymický vývin ,čo slúži na «povitie»‘ > ,čo je (takto) *povité*‘; odtiaľ ,*povitá* nádoba (so spracovaným ovocím)‘ > jej obsah‘.

Podľa W. Boryša ,*powidla...* Akiste od predponového slovesa *po-wić...*, s príponou *-dlo* naznačujúcou pôvodné pomenovanie nástroja (porov. kašub. *p’ovidło* ,motovidlo‘). Najskôr pravdepodobne ,to, čo slúži na sústavné miešanie (kruhovitým pohybom) zohrievanej ovocnej masy‘,⁶⁶ plurálová forma výrazu bola prenesená na takto získavaný potravinový produkt“ (Boryš, s. 472).⁶⁷ – Rovnaké vysvetlenie uvádza W. Mańczak: „Od slovesa *powić...* Pomenovanie lekváru pochádza od **powidło*, nástroja používaného na prípravu tohto produktu“ (Mańczak, s. 156).⁶⁸

III. Uvedená interpretačná polyfónia, týkajúca sa konkrétneho charakteru derivácie **viti* > **povidlo*,⁶⁹ môže inšpirovať aj k nasledujúcim úvahám.

⁶⁵ Znakom † autor signalizuje „prehistorické formy“ zo staroslovanských dialektov obdobia 6. až 8. stor., ktoré sú v zmysle jeho koncepcie nepriamo doložené prostredníctvom foriem z historických slovanských dialektov; porov. Bańkowski (1, s. XV).

⁶⁶ Podobnú sémantickú motiváciu môže azda mať aj rus. dial. *povójka* ,lyžica na rozlievanie, naberačka‘ (SRNG 27, s. 255, s. v. 2. *Povójka*: Sverdlovská oblasť) – pôvodne **lyžica na miešanie*‘, od **povojs* ,miešanie‘ ako starého nomen actionis od **po-viti*?

⁶⁷ K motivačnému príznaku ,miešať kruhovým pohybom‘ porov. i čes. dial. (valašské) *kolisarka* ,lekvár‘: „Snad souvisí se slovesem *kolísat* ,houpavě pohybovat‘. Při vaření se musela povidla neustále promíchávat“ (ČJA 1, s. 276). Nie je vylúčené, že *kolisarka* je odvodenina (s produktívnou príponou *-ka*) od **kolysar’b* ako pôvodného nomen agentis so suffixom **-ar’b* (porov. Wojtyła-Świerżowska, 1974, s. 135 n.; Ślawski, 2011, s. 132) – avšak s ďalším vývinom ,nomen agentis (officii)‘ > ,nomen instrumenti‘ (o vzájomnom vzťahu obidvoch sémantických kategórií porov. novšie Rainer, 2015) – od psl. **kolysati* vo význame ,krúžiť ap.‘, ktorý naznačuje interpretácia **kolysati* ako možného intenzíva od slovesa **koliti* < **kolo* (porov. Ślawski 2, s. 376 – 377, s. v. *kołysać*; Boryš, s. 246, s. v. *kołysać*; odlišne ESSJa 10, s. 165 – 166, s. v. **kolysati*/**kołysati*). V takom prípade by čes. dial. *kolisarka* zároveň predstavovalo paralelu pre významový posun ,nomen instrumenti‘ > ,nomen resultati‘, ktorý predpokladal W. Boryš.

⁶⁸ Analyzovaný poľský výraz neobsahujú lexikografické diela K. Długosz-Kurczabowej – porov. napr. slovník (Długosz-Kurczabowa, 2008), kde „vynechaných výrazov, ktoré si vyžadujú etymologické a historické objasnenie, je veľmi veľa“ (Boryš, 2010, s. 21). Nenačádzame ho ani v príručke Glosariusz staropolski (2008).

⁶⁹ Nie je jasné, kedy derivát **povidlo* vznikol, t. j. či tu ide o lexému zachovanú ešte z praslovanského obdobia (v tomto prípade praslovanský lexikálny dialektizmus zo západo-

Hypotéza W. Borysa, podľa ktorej pomenovanie zaváraniny vzniklo na základe pôvodného nomen instrumenti so sufixom **-dlo* (porov. autorom citované kašub. *p'ovidlo* ‚motovidlo‘), nepochybne zohľadňuje skutočnosť, že psł. **-dlo* je „základný formant praslovanských nomina instrumenti“ (Sławski, 2011, s. 91), majúci primárny význam nástroja na vykonávanie deja (porov. op. cit., s. 92). Takúto charakteristiku uvedeného sufixu potvrdzujú aj jeho paralely v iných indoeurópskych jazykoch (porov. i Vaillant 4, s. 420 – 422; Olsen, 1988) – azda preto napr. R. Matasović (2014, s. 82) explicitne charakterizuje psł. **-dlo* ako „[s]ufix používaný na odvodzovanie nomina instrumenti od slovesných koreňov“.

Už F. Sławski však upozornil, že v praslovanských formáciách so sufixom **-dlo* sa „[o]krem primárneho významu nástroja deja objavujú aj... sekundárne významy: miesto deja či dokonca vykonávateľ deja“ (Sławski, 2011, s. 92). Odvolávajú sa na štúdiu (Rusek, 1958), F. Sławski (loco cit.) ďalej konštatuje, že „[v] niektorých slovanských jazykoch sú doložené aj nomina actionis na *-dlo* (časté najmä v južnoslovanských jazykoch, obzvlášť v bulharčine a slovinčine)... S najväčšou pravdepodobnosťou je to sekundárny význam, zovšeobecnený zo základného konkrétneho významu“.⁷⁰

Podľa nášho názoru nie je vylúčené, že východisko v podobe nomen actionis – t. j. **povi-dlo* s pôvodným významom **,(sústavné) miešanie (zahrievanej ovocnej masy)** – treba predpokladať aj v prípade poľ. *powidla*,⁷¹ čes. *povidla*.

slovanskej oblasti) alebo o mladší výraz. Porov. taktiež absenciu hesla **povidlo* v slovníkoch R. Derksena (2008) a E. Klotza (2023).

⁷⁰ V podobnom zmysle, aj keď bez explicitnej zmienky o sémantike ‚nomen actionis‘, charakterizuje sémantické spektrum slovanského sufixu A. Vaillant (4, s. 422): „Pokiaľ ide o význam, sufix označuje to, čo má vzťah k slovesnému deju ako prostriedok, nástroj deja, a odtiaľ sa dostávame k predstave o mieste deja alebo jeho výsledku.“

⁷¹ O poľských nomina actionis so sufixom **-dlo* porov. už Doroszewski (1929, s. 54: *stadlo* ‚stav [= poľ. *stan*]*‘; s. 57: *skoczydło* ‚skákanie‘, *pielidło* ‚pletie [= poľ. *pielenie* < *pieleć*, *plieć*‘]‘ ap.). Kolektívna monografia Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych (1996; kapitola Formant *-dło*, s. 170 – 173) explicitne neuvádza nijaké staropoľské deriváty tohto druhu. – Pokiaľ ide o príslušné formácie v slovenčine, porov. prípady typu slk. hist. *plevať* ‚plieť‘ (HSSJ 3, s. 550: Žilina 1731): *plevidlo* ‚pletie‘ (ibid.: Hranovnica 1788) či *uriekadlo* ‚počarenie pohľadom, urieknutie‘ (HSSJ 6, s. 225: Kamaldulský slovník 1763). Na pôvodnú sémantiku názvu deja môžu nadväzovať aj pravdepodobné nomina resultati (t. j. s vývinom ‚dej‘ > ‚jeho výsledok‘) typu *čistiť sa* ‚3. vypudzovať plodové lôžko po vrhnutí mláďaťa‘ (SSN 1, s. 266: s celoslovenským rozšírením; porov. i SSSJ 1, s. 516, s. v. *čistiť sa*, význam č. 2: hovor.): dial. *čistidlo* ‚plodové lôžko, placenta

Sémantika ‚potravina‘ je tu pravdepodobne sekundárna, vzniknutá ďalším posunom ‚nomen actionis‘ > ‚nomen acti (nomen resultati)‘; porov. už vyššie zmienenú interpretáciu J. Holuba a F. Kopečného (čes. *povidla* = „co vzniká mícháním vařeného ovoce“).

Určitou sémantickou paralelou tu môže byť ďalší kulinárny termín súvisiaci so spracovaním ovocia – rus. *varénie* ‚džem‘: „Podľa SSRJJa [2, s. 57, s. v. *varít* – L. K.] je prvýkrát zaznamenané v Slovníku Ruskej akademie z r. 1789.⁷² Vzniklo lexikálno-sémantickým slovotvorným postupom na základe deverbatívneho substantíva *varénie* ‚proces varenia; čo sa zhotovuje varením, uvarená potrava“ (ESRJJa 1/3, s. 20).

kravy‘ (SSN, loco cit.: jtreňč.), *deliť*: dial. *delidlo* ‚podiel, diel‘ (SSN 1, s. 304: Dolná Súča, okr. Trenčín), *kúpiť*: dial. *kupidlo* ‚drobný tovar kúpený v obchode‘ (op. cit., s. 909: Bzince pod Javorinou, okr. Nové Mesto nad Váhom) a i. Otázka si nepochybne zasluhuje ďalší výskum.

⁷² Podľa údajov SRJa XVIII v. (2, s. 216, s. v. *varénije*) je uvedené slovo doložené už v ruskom vydaní cestopisu škótskeho lekára Johna Bella *Travels from St. Petersburg in Russia to various parts of Asia* (zv. 1, Sankt-Peterburg 1776: „Сахарныя закуски и варения“).

Zo slovensko-bulharských lexikálnych paralel: *čurěti ,schnút', vädnúť⁶

Slovník slovenských nárečí obsahuje i výraz *ošuriet'* ,zvráskavieť', zošúveriť sa (o ovoci) (SSN 2, s. 667), známy z nárečí gemerskej oblasti; porov. *akia sú vám šitki* (jablká) *ošurenja* (Kameňany, okr. Revúca), *ošurenje jăbüšká* (Kobeliarovo, okr. Rožňava). Podľa údajov kartotéky SSN pochádza doklad z Kobeliarova od J. Orlovského, ktorý ho publikoval v svojom zozname nárečových slov z uvedenej obce (*ošurenje jăbüško* ,vráskaté, predčasne dozreté jablčko'; porov. Orlovský, 1941/1942, s. 126); je zaujímavé, že autor nezaradil príslušný výraz do syntetizujúceho Gemerského nárečového slovníka (Orlovský, 1982) – išlo tu azda o prejav jeho filologickej opatrnosti, ktorá mohla vyplývať z nedostatočného počtu dokladov na uvedené slovo?

V Gemerskom nárečovom slovníku však nachádzame formálne i sémanticky blízke sloveso – *ušuret se* (1. os. sg. -*éjem se*), pre ktoré J. Orlovský (1982, s. 368) uvádza dva významy: ,1. zvráskavieť sa' (*Uš se aj ona ušurela* – Rozložná, okr. Rožňava; *Tvár má calkom ušurenú* – Honce, okr. Rožňava; *Jăbüšká su ušurenje* – Kobeliarovo, okr. Rožňava), ako aj ,2. zoschnúť sa' (*Vnădž bula celkom ušureta* – Sirk, okr. Revúca). K významu č. 1 porov. aj *ušurenja jeblšká* ,zvráskavené jablčka' (Revúca; kartotéka SSN).

Lingvogeografická charakteristika uvedených dialektizmov umožňuje vysloviť predpoklad, že konsonant *š* v príslušných formách mohol vzniknúť v dôsledku vývinu *č* > *š* (resp. *š*), známeho z gemerských nárečí (porov. napr. Krajčovič, 1988, s. 271, 273; Štolc, 1994, s. 81 – 82; Tóvik, 2021, s. 393 n. a i.).⁵ V takom prípade by uvedeným gemerským dialektizmom zodpovedali v spisovnom jazyku formy *očuriet'*, *učuriet'*; takto štandardizované formy⁷³ by v súlade s koncepciou SSN mali byť použité ako heslové slová.

V SSN (2, s. 514) skutočne nachádzame aj samostatné heslo *očuriet'*, pre ktoré sa uvádzajú dva významy: ,1. ostarnúť, ošpatniť, zvráskavieť (o človeku)' (*po chorobe očurel, očureňi človek*), ,2. zvädnúť, ovisnúť (o rastlinách)' (*kveti očureľi, očureňi strom*). Všetky uvedené doklady boli zaznamenané v Slovenskej Ľupči, okr. Banská Bystrica.

Slovesá *očuriet'*, *učuriet'* možno zrejme interpretovať ako perfektívne odvodeniny od východiskového **čuriet'* (sloveso nedokonavého vidu). Tento výraz

⁷³ K problematike štandardizácie formy heslových slov v SSN porov. vyššie (pozn. č. 35).

sa podľa všetkého zachoval v gemerskom dial. *šureč* ‚vädnuť‘: *tia kveti uš šurjú* (Kameňany, okr. Revúca; kartotéka SSN). Jeho reflexom môže byť aj forma *čur(i)et*, za ktorou sa v Kálalovom slovníku uvádza informácia „vidz vyčurený“ (Kálal, s. 84); výraz *vyčurený* sa ďalej (op. cit., s. 790) vysvetľuje ako „v[idz] *vicivený* vyzáblý“ – takáto sémantika (porov. KSSJ⁴, s. 855: *vyčivený* ‚zbavený síl, sviežosti, vychudnutý‘) môže zodpovedať významu ‚ostarnúť, ošpatniť, zvráskavieť‘, ktorý SSN uvádza pre dial. *očuriet*.

Podľa nášho názoru možno slk. dial. **čuriet* ‚vädnuť, strácať sviežosť ap.‘ etymologicky usúvzťažniť s psl. **čuriti*/**čurati*, rekonštruovaným na základe bulh. region. *čúria* ‚dymiť, čadiť‘, dial. *čúrim* ‚údiť, dymiť‘, maced. *čuri*, dial. *čura* ‚dymiť, kadieť, čadiť; fajčiť‘, srb. dial. *čuriti*, *čurit* ‚dymiť, údiť‘, chorv. *čuriti* ‚údiť‘ a i.; psl. **čuriti*/**čurati* (**keur-*)⁷⁴ súvisí s psl. **kuriti* (**kour-*), od ktorého sa odlišuje ablautovým stupňom koreňového vokalizmu.⁷⁵

Takáto interpretácia implikuje súvislosť významov ‚vädnuť‘ a ‚dymiť, údiť ap.‘, o ktorej môže svedčiť napr. psl. **vędnęti* (slk. *vädnuť*, rus. *viánuť*, bulh. dial. *vęna*⁷⁶ ‚vädnuť‘ a i.), z hľadiska pôvodu usúvzťažňované s psl. **(v)ęditi* (slk. *údiť*, ukr. *vudyty*, sln. region. *oditi* ‚údiť‘ a i.). Význam typu ‚vädnuť, strácať sviežosť‘ mohol vzniknúť na základe pôvodnej sémantiky ‚nachádzať sa pod vplyvom tepla‘;⁷⁷ ako typologickú paralelu možno v tejto súvislosti uviesť aj maď. *hervad* ‚vädnuť‘ a i., odvodené od ural. **korpe-* ‚horieť; byť spaľovaný, (na povrchu) opaľovaný‘.⁷⁸

⁷⁴ Porov. ESSJa (4, s. 133 – 134, s. v. **čuriti*/**čurati*). – V SP príslušné heslo chýba. Časť uvedeného lexikálneho materiálu (reflexy psl. **čuriti*) nachádzame v hesle **čуръ 2* ‚dym‘ (SP 2, s. 294); k rekonštrukcii tohto substantíva porov. aj ESSJa (4, s. 134, s. v. **чуръ 1*).

⁷⁵ O psl. **kuriti* porov. ESSJa (13, s. 123 – 125, s. v. **kuriti* (*se*)), ESJS (7, s. 385 – 386, s. v. *kuriti se*). – Reflexom tohto výrazu je aj slk. *kúriť* (*sa*).

⁷⁶ Ekvivalentom uvedeného dialektizmu v spisovnej bulharčine je *vęchna* ako etymologicky sekundárna forma: „Základnou formou je dial. *vęna*, *viána*, pričom *-ch-* sa objavuje v dôsledku skríženia so slovesom *sáčhna* [‚schnúť‘] vzhľadom na sémantické zblíženie“ (BER 1, s. 139). Na väčšie rozšírenie foriem s *-ch-* novšie upozorňuje M. Furlanová: „areál slovanského **vęchnęti* je však širší“ (in: Bezljaj 4, s. 298, s. v. *vęniti*); porov. i samostatné heslo *vęhniti* (op. cit., s. 290), obsahujúce okrem slovinského aj chorvátsky, resp. i macedónsky lexikálny materiál.

⁷⁷ Porov. napr. Machek¹ (s. 553, s. v. *vadnouti*).

⁷⁸ K etymologickej interpretácii maď. *hervad* porov. najnovšie ÚMESz (s. v.). – Psl. **vędnęti*, **(v)ęditi* sa obyčajne odvodzuje od ide. **(s)ęndh-* ‚vädnuť, vysychať, strácať sa‘ (porov. IEW 1, s. 1047; LIV², s. 610); k prehľadu problematiky a k ďalším výkladom porov. novšie aj ESJS (12, s. 717 – 718, s. v. *prisvęnęti*; 17, s. 1032, s. v. *uždenъ*).

Slk. dial. **čuriet'* nemôže byť z formálneho hľadiska priamym reflexom psl. **čuriti/*čurati*;⁷⁹ toto sloveso akiste patrí k stavovým slovesám na *-iet'* (**-ě-ti*). Rovnakú morfológickú charakteristiku má nepochybne aj bulharský dialektizmus zmienený v závere prehľadu reflexov psl. **čuriti/*čurati* v ESSJa (4, s. 134): „Patrí sem aj, s iným tematickým vokálom, bulh. dial. *č'urěê* ‚schnúť, vädnúť‘...“⁸⁰

Slk. dial. *šureč* (**čuriet'*) ‚vädnúť‘ a sémanticky blízke bulh. dial. *č'urěê* ‚schnúť, vädnúť‘, ktoré možno interpretovať ako reflexy rovnakej východiskovej formy (**čurěti*, **čurějō*⁸¹), môžu byť zaujímavé nielen v kontexte štúdia slovensko-bulharských lexikálnych súvislostí.⁸² Nemožno, samozrejme, vylúčiť, že obidve slovesá vznikli nezávisle od seba v dôsledku paralelnej morfológickej obmeny slovenských a bulharských reflexov psl. **čuriti/*čurati*; podľa nášho názoru však práve slovensko-bulharský paralelizmus⁸³ (t. j. existencia izolexy spájajúcej západoslovanský a južnoslovanský areál) slúži skôr ako argument v prospech relatívnej starobylosti uvedenej formy.⁸⁴ V takom prípade je možná rekonštrukcia už psl. dial. **čurěti* ako korelátu psl. **čuriti/*čurati*.

⁷⁹ Na psl. **čuriti* pravdepodobne nadväzuje slk. dial. *uśúrit'i sã* (**učuriti se*): *šerešne sã uśúrit'i, lebo je náramná suchota* (Kokava nad Rimavicou, okr. Rimavská Sobota; kartotéka SSN).

⁸⁰ Uvedený bulharský výraz bol citovaný podľa Rodopského slovníka od T. Stojčeva (1965, s. 303): „ч'урѣê ‘крее, съхне, линее’“.

⁸¹ K rekonštrukcii formy prázmených tvarov porov. i vyššie uvedený doklad *tia kveti uš šurějú* (**čurějōt'b*).

⁸² Z literatúry na túto tému porov. napr. Mladenov – Alexova – Mladenova – Šišková (1993), Panajotov (2008) a i.

⁸³ Otázka možných reflexov slovesa **čurěti* v ďalších slovanských jazykoch zostáva nateraz otvorená.

⁸⁴ V tejto súvislosti nemusí byť nezaujímavé, že bulharský výraz je doložený z rodopských nárečí, ktoré sa vyznačujú mnohými archaickými črtami; porov. napr. prehľadovú štúdiu S. Keremidčievovej s výstižným názvom Rodopské nárečia – mikrokosmos slovankeho jazykového sveta (Keremidčieva, 2011).

Staršie slk. *poj* ‚sviatok kováčskeho cechu‘ (1617): k rekonštrukcii psl. **pojь I* (< **piti*) a **pojь II* (< **pojiti*)

1. V Historickom slovníku slovenského jazyka nachádzame substantívum *poj* ‚sviatok kováčskeho cechu‘, zaznamenané v Banskej Bystrici v cechovom štatúte z r. 1617: *ma skrze kovacky zech obyčejny kovacky svatek, kterýšto se v niektorych mestech poy nazýva, ročíte držany a zachovavany byti* (HSSJ 4, s. 7).⁸⁵ Pri lexéme *poj* bol v HSSJ použitý etymologický kvalifikátor „nem“, z čoho vyplýva, že ide o germanizmus. V HSSJ nenachádzame nemecký výraz, ktorý sa stal etymologickým východiskom pre staršie slk. *poj*: v súlade s koncepciou slovníka sa pri prevzatíach z iných jazykov uvádza (v záhlaví heslovej state) len informácia o zdrojovom jazyku, z ktorého bol príslušný výraz prevzatý (porov. HSSJ 1, s. 28), nie však konkrétny inojazyčný etymón.

Pokiaľ je nám známe, slk. *poj* – podľa všetkého nezachytené v iných prameňoch, ktoré využívame pri etymologickom výskume slovenskej lexiky⁸⁶ – sa zatiaľ nestalo objektom etymologickej analýzy; informácia o nemeckom pôvode tohto slova, ktorú uvádza HSSJ, si preto nepochybne zasluhuje adekvátnu pozornosť a verifikáciu.

2. Hneď na úvod upozorňujeme, že sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť nemecký výraz, ktorý by sa dal uznať za nesporné etymologické východisko slk. *poj*.⁸⁷

⁸⁵ V HSSJ citované z publikácie (Alberty – Gindl – Kočišová, 1970, s. 64). Príslušná jazyková pamiatka staršej slovenčiny je štatútom spoločného cechu kováčov a kolárov.

⁸⁶ Vzhľadom na túto skutočnosť možno výraz *poj* zaradiť k tzv. hapaxom, pri práci s ktorými treba pamätať na „otázku nebezpečenstva využívania jednorazovo doložených javov v historických rekonštrukciách“ (Strachov, 2023, s. 166) a „zohľadňovať ich filologickú nedôveryhodnosť“ (Varbot, 2012 a, s. 190), keď „jediný doklad na slovo... predovšetkým vzbudzuje podozrenie, že tu došlo k nekorektnému zápisu, resp. k chybnému čítaniu, a vedie k pokusom o konjektúru...“, a ešte zraniteľnejšia je pozícia etymológa, ktorý sa odvážil predložiť výklad pôvodu hapaxu“ (Varbot, 2012 b, s. 192). Podľa nášho názoru však informácia z r. 1617, podľa ktorej zmieneny sviatok *se v niektorych mestech poy nazýva* (porov. vyššie), môže svedčiť skôr v prospech dôveryhodnosti dokladu: príslušné slovo bolo v tých časoch zrejme dostatočne rozšírené (používalo sa v *niektorych mestech*, t. j. v rôznych lokalitách), pričom reália, ktorú označovalo, bola vzhľadom na svoj kultúrny či spoločenský význam spomenutá v cechovom štatúte, t. j. v dokumente právneho charakteru.

⁸⁷ Osobitne tu možno poukázať na absenciu výrazu *poj* v syntetizujúcom diele S. M. Newerklu (Newerkla²), kde sa spracúvajú aj germanizmy uvedené v HSSJ.

V tejto súvislosti možno poukázať azda len na nem. dial. (porýnske) *Bäu-fest* ‚sviatok úrody (Erntefest)‘ (RhWB, s. v.), čo je zloženina nem. *Bau*, dial. (porýnske) i *Bäu* ‚úroda (Ernte)‘ (ibid.); k forme so začiatočným *p*- porov. napr. nem. dial. (bavor.-rak.) *Pau*, id. (Ertrag, Ernte) – porov. WBÖ (2, stĺpec 530, význam č. 7), kde však chýbajú príklady na formu s umlautom (**Päu*). Ďalším krokom v tejto úvahe môže byť formulácia hypotézy o východiskovom nem. dial. (bavor.-rak.) **Päu-fest* ‚sviatok úrody‘ ako výraze zodpovedajúcom nem. dial. *Bäu-fest*, ktoré je doložené z Porýnia; slovo mohlo byť druhotne prenesené aj na sviatok slávený príslušníkmi kováčskeho cechu. Nemecké kompozitum **Päu-fest* mohlo byť čiastočne kalkované do slovenčiny v podobe slovného spojenia **pojový sviatok* ‚sviatok kováčskeho cechu‘, ktorého univerbizáciou vzniklo sémanticky totožné substantívum *poj*.

Takýto výkladový pokus môže nepochybne vzbudzovať odôvodnené výhrady. Okrem určitej špekulatívnosti (nedostatočná dokumentovanosť predpokladaných nemeckých foriem⁸⁸ ap.) treba v tejto súvislosti poukázať najmä na okolnosť, ktorá súvisí so samotnou metodológiou etymologickej analýzy.

Súhlasíme s názorom, že „[p]rvou fázou pri zvažovaní postupov etymologizácie slova je predbežná klasifikácia príslušnej lexémy z hľadiska opozície domáce – prevzaté“ (Teuš, 2019, s. 37). Ako sme už uviedli, slk. *poj* nie je dokumentované v iných lexikografických prameňoch; nepozná ho ani súčasná spisovná slovenčina, ani slovenské nárečia. Výraz sa objavuje v cechovom štatúte, pričom, ako je všeobecne známe, na území dnešného Slovenska cechy remeselníkov a obchodníkov vznikali (od 14. stor.) pod nemeckým vplyvom⁸⁹ – možno práve preto zostavovatelia HSSJ dospeli k záveru, že „cudzosť“ analyzovanej lexémy (v zmysle jej absencie v dnešnom slovenskom jazyku a etymologickej nepriezračnosti pre jeho nositeľov) svedčí o jej inojazyčnom, v tomto prípade nemeckom pôvode. Takémuto konštatovaniu podľa všetkého nepred-

⁸⁸ V uvedenej súvislosti nemožno zároveň nepripomenúť, že etymologická prax plne potvrdzuje konštatovanie Ch. Dejkovovej – sformulované na základe autorkiných bohatých skúseností s etymologickou interpretáciou slovnej zásoby bulharských nárečí –, podľa ktorého „odhaľovanie zodpovedajúceho inojazyčného nárečového etymónu často naráža na ťažkosti objektívneho charakteru, ktoré súvisia s absenciou dostatočného nárečového materiálu z východiskového jazyka, resp. dialektu“ (Dejkova, 2016, s. 659).

⁸⁹ Z novších publikácií k tejto problematike porov. Majerech-Mrzúch (2000, s. 11 n.), Šmeringaiová (2019, s. 15 – 17, 23 n.), Špiesz (2021, s. 13 n.). – O jazykových aspektoch slovensko-nemeckých vzťahov v uvedenej sfére porov. napr. už Doruľa (1977, s. 75 n.), ako aj novšie práce P. Šmeringaiovej (Šmeringaiová, 2018; Šmeringaiová, 2019; Šmeringaiová, 2020 – s prehľadom odbornej literatúry).

chádzal pokus o etymologickú interpretáciu slova *poj* ako pôvodom domáceho výrazu.⁹⁰

3. Podľa nášho názoru možno pre slk. *poj* predložiť domáci etymón v podobe psł. **pojь* ako pôvodného abstrakta (nomen actionis) od psł. **piti*, 1. os. sg. **pъjъ*, **pitʹ*.⁹¹ K vzájomnému vzťahu **piti*: **pojь* porov. súvzťažné formy typu psł. **biti*: **bojь*, **gniti*: **gnojь*, **liti*: **lojь*, **žiti*: **gojь* ap. (Ślawski, 2011, s. 29); porov. i psł. **napojь* (slk. *nápoj* a i.) ako „[m]enný derivát od slovesa **napiti*“ (ESSJa 22, s. 223).⁹²

V zmysle takejto interpretácie možno pre psł. **pojь* predpokladať východiskový dejový význam ‚pitie‘, na základe ktorého vznikla sémantika ‚hostina, hodovanie ap.‘ a ďalej i ‚slávnostná hostina na počesť niečoho, sviatok‘. Porov. psł. dial. (jsl., vsl.) **pirь* (stsl. *pirь* ‚hostina‘, rus. *pir* ‚hostina, hodovanie, hody‘ ap.) ako pôvodné nomen actionis so sufixom **-rь* (Ślawski, 2011, s. 126 – 127) od psł. **piti*⁹³ – porov. napr. ESJS (11, s. 645; tam i prehľad literatúry). Nie je nezaujímavé, že Vuk Karadžić uvádza pre srb. *pîr* ako reflex psł. **pirь* iba jeden význam – „der jährliche Festtag der Zunft, dies festus collegii cujuscunque [sic!

⁹⁰ Zmiený prípad môže viesť aj k úvahám o význame etymologickej vedy pre prax historickej lexikografie. Na tomto mieste poukážeme len na fakt, že od autorov a redaktorov historických slovníkov ako špecialistov v oblasti historickej lexikológie možno sotva očakávať, že budú adekvátne riešiť otázky (často nesmierne zložité) etymologického charakteru, ktoré však zároveň môžu byť osobitne dôležité z hľadiska filologicky korektného spracovania historického lexikálneho materiálu a jeho prezentácie v historickom slovníku; porov. – *mutatis mutandis* (vo vzťahu k nárečovej lexikografii) – príslušné úvahy D. Stellmachera (2017, s. 245).

⁹¹ V kontexte vyššie zmienených úvah o slk. *poj* ako možnom hapax legomenon porov. takisto upozornenie Ž. Ž. Varbotovej: „... podstatným stimulom pre interpretáciu hapax legomena [v jednotlivých slovanských jazykoch – Ľ. K.] ako reliktov praslovanských dialektizmov sú možnosti ich zaradenia do skupiny príbuzných praslovanských formácií“ (Varbot, 2018, s. 36).

⁹² Na ablautový charakter súvislosti koreňov **pi-* a **poj-* poukázal v svojom etymologickom slovníku už F. Miklošič, ktorý však uvádza len dve prefixálne formácie s koreňom **poj-*: „*pi-*: a[lt]sl[ovenisch] *piti*, *pijъ* trinken... Durch steig[erung] *poj*: *prêpoj* gastmahl. *zapoj* ebrietas...“ (Miklosich, s. 246, s. v. *pi-*); porov. taktiež, s prehľadom staršej literatúry, Miklosich (1878, s. 6 – 7, 23). – O rekonštrukcii bezpredponového substantíva **pojь* (M. Vasmer, implicitne A. Vaillant) porov. nižšie. – O psł. **pojь* ako pôvodnom abstrakte porov. Wojtyła-Świerzowska (1992, s. 43: bez informácie o fundujúcom slovese).

⁹³ Porov. takisto názor, že už v praslovanskom období tento výraz „označuje nielen obradné jedenie a pitie v zhode s etymológiou..., ale aj obrad, ktorý zjednocuje príslušníkov sociálnej skupiny a zvyšuje spoločenské postavenie účastníkov svadobného obradu“ (Ivanov – Toporov, 1983, s. 166 – 167).

cujuscumque – L. K.] artificum“ (Srpski rječnik..., 1818, stĺpec 556),⁹⁴ v značnej miere zhodný s významom staršieho slk. *poj*, ktoré zaradujeme do rovnakého slovotvorného hniezda (psl. **pi*-).

K prvému štádiu predpokladaného sémantického vývinu psl. **pojь*, slk. *poj* – t. j. ‚pitie‘ > ‚hostina, hodovanie ap.‘ – porov. i srb.-chorv. *piće* (**pitьje*), a) to isté, čo *pijeńe* [‚pitie‘]... c) hostina (na počesť niekoho)‘ (RJA 9, s. 833 – 834), ‚3. a) sviatok rodinného patróna (крсно име, слава); oslava, hostina, na ktorej sa pijú alkoholické a iné nápoje; b) pitka, zábava‘ (RSA 20, s. 249, s. v. *nińe*: v ľudovom jazyku).

Ako sémantickú paralelu, ktorá ilustruje možnosť ďalšieho vývinu v smere ‚hodovanie, hostina ap.‘ > ‚(výročný) sviatok‘, možno uviesť napr. slk. *hostina* ‚bohaté al. slávnostné stolovanie s množstvom jedla a pitia, hodovanie‘ (SSSJ 2, s. 156),⁹⁵ ktoré má v časti slovenských nárečí aj význam ‚2. výročie posvätenia kostola, hody, odpust‘ (SSN 2, s. 611: turč., čiast. jstrslk., šar.). Porov. i rus. dial. *pirúščij prázdnik*, z vologdských nárečí doložené vo význame ‚sviatok sprevádzaný hostinou a hojným pitím‘ (SVG 7, s. 60, s. v. *pirúščij*), resp. ‚sviatok, pri ktorom sa usporadúvala hostina, hojné pohostenie‘ (SVG 8, s. 34, s. v. *prázdnik*),⁹⁶ a v archangel'ských nárečiach ako ‚tradičný sviatok (v každej dedine vlastný), obyčajne v letnom období‘ (SRNG 27, s. 43, s. v. *pirúščij*).

4. Za reflex psl. **pojь* ‚pitie‘ možno považovať aj srb.-chorv. *poj* (*pôj*) vo význame ‚nápoj‘; porov. *Meni potribuje iz tvojih ran smrti poj piti* ‚Potrebujem piť smrteľný nápoj z tvojich rán‘ (Michelangelo, Bogoľubna razmišľanja svrhu muke Isukrstove... Venetia 1641; RJA 10, s. 470 – 471, s. v. 2. *poj*), ako aj *pôj* ‚nápoj vo všeobecnosti‘ (RSA 21, s. 635, s. v. *nôj*²: zastaraný výraz). V uvedenom slove nastal akiste sémantický posun ‚nomen actionis > nomen rei‘ (t. j. konkretizácia ‚pitie‘ > ‚nápoj‘), porov. rus. *pitió* ‚1. pitie... 2. čo sa pije, nápoj...‘ (BASRJa 16, s. 610), lat. *pōtiō* ‚1. actio bibendi; 2. res bibenda, res pota‘ (TLL, s. v. 1. **pōtio*, -ōnis) ap.

⁹⁴ Porov. exemplifikácie v RJA (9, s. 861, s. v. 1. *pîr*, význam ‚c) každoročný sviatok a hostina združenia remeselníkov [esnafski praznik i gozba svake godine]‘).

⁹⁵ Výraz je reflexom psl. **gostina* ‚pobyt mimo domu; hostenie, hostina; účastníci hostiny‘ (SP 8, s. 142 – 143; porov. i ESSJa 7, s. 64 – 65, s. v. **gostinъ*/**gostina*). Slk. *hostina* je ako apelatívum písomne doložené – vo význame ‚slávnostné hodovanie‘ – už od 16. stor. (HSSJ 1, s. 436: *ydeme pana Sunega zwat w hostinu* – s. l. 1584); porov. však antroponymum *Hoztyna*, zaznamenané r. 1241 v Zamarovciach (HSSJ, loco cit.).

⁹⁶ „V niektorých častiach Vologdskej oblasti sa rozlišovali sviatky *piruščije* a *gul'aščije*: na prvé z nich sa obligatórne pripravovalo pivo alebo iné alkoholické nápoje, na *gul'aščije* ľudia len ‚gul'ali‘ [prechádzali sa]“ (Osipova, 2015, s. 192).

Predpoklad o sekundárnom charaktere významu ‚nápoj‘, ktorý sa vyvinul – podobne ako paralelné ‚hostina; sviatok‘ – na základe prvotného významu slovesného deja (‚pitie‘), umožňuje prehľbiť rekonštrukciu sémantiky psl. **pojь*, ako ju uvádza M. Vasmer: ‚*poit’* [‚*pojit’*]... Derivát od **pojь* ‚nápoj‘“ (Vasmer 3, s. 304);⁹⁷ o alternatívnej interpretácii rus. *poit’*, slk. *pojit’*, psl. **pojiti* porov. nižšie.⁹⁸

5. Slk. *poj* a srb.-chorv. *poj* sú formálne zhodné s rus. dial. *poj* = *vodopój* (SRNG 28, s. 351, s. v. 1. *Pój*: nekrasovovskí kozáci 1969),⁹⁹ na ktoré upozorňuje A. Je. Anikin pri interpretácii rus. *vodopój* ‚miesto, kde napájajú dobytok, na brehu alebo pri studni a i.‘ (porov. takisto jeho inoslovanské responzie uvedené autorom: ukr. *vodopij*, brus. *vadapój*, bulh. *vodopój*, srb.-chorv. *vodòpāj*, poľ. *wodopój*): ‚Z **vodopoьь* ‚pojenie vodou‘ (> ‚miesto, kde napájajú dobytok a kde pijú zvieratá‘), čo je zloženina **voda* a menného derivátu od **pojiti* ‚pojiť‘, kauzatíva od **piti* ‚piť‘¹⁰⁰... Porov. rus. *zapój* [‚opilstvo, alkoholizmus, dipsománia‘], *popójka* [‚flám‘], dial. *poj* ‚*vodopoj’*...“ (Anikin 8, s. 52).

Hoci slk. *poj*, srb.-chorv. *poj* a rus. dial. *poj*, poľ. *pój* patria do rovnakého slovtvorného hniezda (psl. **pi-*), podľa nášho názoru je tu potrebné rekonštruovať – vzhľadom na odlišnú genézu uvedených substantív – dve etymologické homonymá:¹⁰¹

⁹⁷ Porov. i nasledujúce konštatovanie, odrážajúce stav etymologického výskumu viac ako pol storočia po vydaní Vasmerovho etymologického slovníka: „Lexikálne, etymologické a bibliografické informácie uvedené u Vasmera možno doplniť prakticky pri každom slove“ (Anikin, 2021, s. 4).

⁹⁸ Z hľadiska zaradenia k psl. **pojь* ‚pitie‘ (za predpokladu konkretizácie ‚nomen actionis > nomen loci‘, t. j. ‚pitie‘ > ‚miesto, kde sa pije‘) nie je dostatočne jednoznačné poľ. *pój* (výraz z jazyka poľovníkov), ktoré autori tzv. Varšavského slovníka vysvetľujú – z hľadiska témy tejto kapitoly ambivalentne – ako ‚pojenie, pitie (pojenie, picie)‘: *Drogi zwierza na żer i do poju* – o cestách, ktorými sa zvieratá dostávajú na miesta, kde sa môžu najesť a napiť (SW 4, s. 933, s informáciou o koreni slova: ‚PI/POJ‘). O poľ. *pój* vo význame ‚pojenie‘ porov. nižšie.

⁹⁹ Porov. i poľ. *pój* ‚rezervoár vody, prírodný alebo umelý, z ktorého pijú zvieratá‘ (SJPD, s. v.), ktoré môže byť z hľadiska pôvodu totožné s už zmieneným poľ. *pój* ‚pojenie, pitie‘ (porov. pozn. č. 98).

¹⁰⁰ O vzájomnom vzťahu slovies **piti* a **pojiti* porov. ESJS (11, s. 648, s. v. *piti*): „Až p[ra]sl[ovanského] pôvodu je také kauz[ativum] *pojiti*, tvorené vedľa *piti* podľa bežného modelu (*gniti* – *gnojiti* ap.).“ O kauzatívnom charaktere psl. **pojiti* porov. i LIV² (s. 462 – 463, s. v. **peh3(i)-* ‚trinken‘).

¹⁰¹ Uvedené konštatovanie sa akiste vzťahuje aj na slovanské substantíva (prefixálne i bezprefixálne) s koreňom **poj-*, ktoré A. Vaillant zaradil do spoločnej skupiny bezsufi-

psl. **pojь I* ‚pitie‘, od psl. **piti*, **pъjъ* ‚pit‘ (o praslovanskom charaktere formácie porov. vyššie);

psl. **pojь II* ‚pojenie‘ ako spätný derivát od psl. **pojiti*, **pojъ* ‚pojit‘.¹⁰² V prospech praslovanského charakteru tohto substantíva môže svedčiť jeho prítomnosť v štruktúre kompozita **vodopojь* (porov. vyššie); porov. i rekonštrukciu psl. **obpojь*, ktoré pripúšťa dvojakú etymologickú interpretáciu – môže ísť o derivát nielen od psl. **obpiti*, ale aj od psl. **obpojiti* (ESSJa 28, s. 244).¹⁰³

Otázka možných ďalších reflexov psl. **pojь I* a **pojь II* v slovanských jazykoch si zasluhuje ďalší výskum.

xálnych formácií od ‚*pъje*-, odvodené imperfektívum *-pivati*, faktitívum *poiti*“ (Vaillant 4, s. 53).

¹⁰² S psl. **pojь II* ‚pojenie‘ možno z formálneho hľadiska usúvzťažniť aj slk. *poj* ‚sviatok kováčskeho cechu‘, vzhľadom na sémantickú paralelu v podobe psl. **pirь* (derivát od **piti*, a nie od **pojiti*; porov. vyššie) však uprednostňujeme jeho odvodzovanie od psl. **pojь I* ‚pitie‘. Apriórne odmietnuť sa nedá ani potenciálna súvislosť s psl. **pojь III* ‚spievanie, spev‘ (porov. nižšie, pozn. č. 103), v prospech takejto interpretácie by však bolo žiaduce uviesť sémantické paralely ilustrujúce ňou implikovaný významový vývin v smere ‚(slávnostný) spev‘ > ‚slávnosť (so spevom)‘ > ‚sviatok‘.

¹⁰³ Mimo tematického rámca tejto etudy zostávajú: – 1. Ďalšie etymologické homonymum k psl. **pojь I*, **pojь II*, ktoré konvenčne označujeme ako psl. **pojь III* ‚spievanie, spev‘ (porov. bulh. dial. *poj*, srb.-chorv. *pôj* ‚id.‘): ide o spätnú formáciu od psl. **pěti*, **pojъ* ‚spievať‘ (porov. BER 5, s. 478, s. v. *poj*¹; ERHJ 2, s. 155; Vaillant 4, s. 54). – 2. Možné formálne totožné deriváty od slovesa **pojiti* vo význame typu ‚spájať ap.‘, porov. už Vaillant (op. cit., s. 53); k jeho etymologickej problematike porov. napr. Vasmer (3, s. 224, s. v. *paját*), Borys (s. 569, s. v. *spoić*).

Príspevok k štúdiu slovanskej fytonymie: slk. *rasca* ,bot. Carum carvi‘

1. Pred viac ako šiestimi desaťročiami publikoval slovenský dialektológ A. Habovštiak rozsiahlu štúdiu o pomenovaniach rasce (bot. *rasca* lúčna, lat. *Carum carvi*) v slovenských nárečiach (Habovštiak, 1958). Za základné autor považuje tri názvy tejto kultúrnej rastliny: *kmin*¹⁰⁴, *rasca*¹⁰⁵ (pomenovanie používané aj v súčasnom spisovnom jazyku a v botanickej terminológii) a *stokláška*¹⁰⁶, ktoré sa vyskytujú v rôznych formálnych variáciách; okrem znenia *rasca* A. Habovštiak uvádza viac ako 20 ďalších príbuzných foriem tohto názvu – *rakca*, *raxca*, *rast’*, *rast’a*, *rascä*, *räsca*, *rašca*, *resca*, *rosca*, *rost’*, *rost’a*, *roscä*, *rosce*, *rošca*, *rošca*, *rasc*, *raisc*, *rajsc*, *rašč*, *raščka*, *raščka*, *raška*, *reška* –, pričom zároveň podrobne charakterizuje ich územné rozšírenie (op. cit., s. 326 – 327).¹⁰⁷

Ako „najstaršie tvary“ autor hodnotí názvy *rost’*, *rost’a*, *rosca*. Odvodzuje ich od rovnakého koreňa, aký je zachovaný v psl. **rъd-rъ*, **rъd-ja*, **rъd-ěti* ap.; takéto pomenovanie „má teda označovať rastlinu, ktorá je hrdzavej, načervenatej farby“ (s. 329).¹⁰⁸ V závere kapitoly venovanej etymologickému vý-

¹⁰⁴ Prevzatie z lat. *cuminum*; názov známy „len na západnom Slovensku, a len miestami aj na východnom Slovensku“ (Habovštiak, 1958, s. 326). Analogickú lingvogeografickú charakteristiku uvádza pre výraz *kmin* aj SSN (1, s. 788, s. v. *kmin*²: zslk., zried. vslk.). – Lat. *cuminum* sa interpretuje ako výraz prevzatý gréckym prostredníctvom (gr. κύμινον; Ernout – Meillet, 2001, s. 156) zo semitských jazykov; porov. novšie, s ďalšou literatúrou, Chantraine (2009, s. 576), Beekes (2, s. 802 – 803), Rosół (2013, s. 55 – 56).

¹⁰⁵ Toto pomenovanie sa podľa autorových zistení „vyskytuje iba v slovenských, presnejšie povedané v stredoslovenských a východoslovenských nárečiach“ (ibid.). Porov. i SSN (3, s. 536, s. v. *rasca* i *rast*).

¹⁰⁶ Vo význame ‚*rasca*‘ doložené podľa A. Habovštiaka (porov. op. cit., s. 327) z okolia Bytče, Čadce, Kysuckého Nového Mesta, Žiliny a čiastočne aj z okolia Prievidze.

¹⁰⁷ V ďalšej časti štúdie (s. 328) autor prináša prehľad dokladov na príslušné výrazy zo starších slovenských písomných pamiatok (od 17. stor.; porov. novšie i HSSJ 5, s. 24, s. v. *rasca*), pričom upozorňuje, že sa mu nepodarilo získať doklad na názov *rošt’*, uvedený v Kálalovom slovníku („*rošt* vidz *rasca*“; Kálal, s. 576) s odvolaním sa na F. Š. Kotta. – Zdá sa, že tu pravdepodobne došlo k tlačovej chybe, keďže u Kotta nachádzame formu *rošt’*, charakterizovanú z morfológického hľadiska ako femininum („*Rošt’*, i, f. = *rasca*, *kmin*“; Kott, s. v.).

¹⁰⁸ V tejto súvislosti A. Habovštiak odmieta staršiu domnienku Ľ. Nováka, podľa ktorej slovo *rasca* vzniklo z pôvodného *racocho* (porov. Novák, 1933, s. 596 – 597), ako aj pred-

kladu názvu rasce A. Habovštiak spresňuje jeho sémantickú motiváciu takto: „Dozretá rastlina *Carum carvi* dostáva v okolíkoch skutočne akýsi hrdzavý odtienok; to môžeme dobre vidieť na kyticích dozretej rasce, sušených pre kuchynskú potrebu“ (s. 331).

Pokiaľ ide o slovotvornú charakteristiku výrazov *rost'*, *rost'a*, *rosca*, autor konštatuje: „Koreň psl. **rѣd-* sa končí na *-d-*; po ňom musíme predpokladať kmeňotvornú príponu *-tja*. Nastala potom – rozumie sa – hlásková zmena *dt > st*, ktorá je bežná: **rѣd-t'a > rosca*. Okrem toho možno pripustiť, že tu mohla byť miesto prípony *-t'a* prípona *-tb* (**rѣd-tb > rost'*), prípadne že slovo takto utvorené mohlo prejsť k *a*-kmeňom (*rost'a*)“ (s. 329).¹⁰⁹

Ostatné blízke nárečové formy s významom ‚bot. *Carum carvi*‘ (porov. vyššie) možno podľa A. Habovštiaka považovať za sekundárne. Vo formách *rast'*, *rast'a*, *rasca* vystupuje iný, *a*-ový reflex jerového vokálu (porov. psl. **rѣzъ > slk. dial. rož*, spisovne *raž*; psl. **mѣchъ > slk. dial. moch*, spisovne *mach*, ap.); formy *räsca*, *resca* odrážajú sekundárnu palatalizáciu *ra > rä (> re)*;¹¹⁰ znenia *rasc*, *raisc*, *rajsc* vznikli v dôsledku asibilácie pôvodného koncového *-t'*; vo formách typu *raxca*, *rakca* došlo k zmenám spoluhláskovej skupiny *-sc-*; k ďalším nárečovým formám porov. nižšie.

Ako vyplýva z Habovštiakovho konštatovania v záverečnej poznámke č. 55 (porov. s. 335), k uvedenému etymologickému výkladu ho inšpiroval E. Pauliny

poklad V. Machka o latinskej proveniencii výrazu: „Slc. *rasc* Fam, *rasca* KN, *rosca* *raška* *rošt* K, *resca* KtD je asi z prívlastku *agreste*: Mat Vel [český preklad Mattioliho herbára od Adama Hubera z Rysnbachu a Daniela Adama z Veleslavína, vydaný v Prahe v r. 1596 – L. K.] 270 praví, že ‚lesný aneb růžkovatý kmín slove ... latině cyminum *agreste*‘ (= kmín polní)“ (Machek, 1954, s. 157).

¹⁰⁹ Slk. dial. *rost'a*, ‚bot. *Carum carvi*‘ (s dokladom z nárečí východného Novohradu) sa v ESSJa (23, s. 203) uvádza medzi reflexmi psl. **orstja/*orstjъ/*orstje* (deriváty od psl. **orstъ*, súvisiaceho so slovesom **orsti*, slk. *rást'*); takáto interpretácia, oddeľujúca slk. dial. *rost'a* od ďalších príbuzných foriem, naráža podľa nášho názoru na ťažkosti fonetického charakteru, keďže za psl. **stj* by sme tu očakávali reflex **šč > št'*. K problematike usúvzťažňovania slk. dial. *rosca*, *rost'*, *rost'a* a miestnych reflexov psl. **orsti* (v príslušných nárečiach slk. dial. *rást'*, *riast'*), **orstъ* (slk. dial. *rast*) porov. už Habovštiak (1958, s. 329). Ku geografickej distribúcii nárečových reflexov psl. **orsti* porov. novšie aj ASJ I/1 (s. 78, mapa V.4. *rást'*).

¹¹⁰ „K etymologickému výkladu, ktorý uvádza V. Machek, by boli najbližšie znenia, ktoré sa vyskytujú v oravských nárečiach, a síce znenia *räsca*, *resca*. Tieto znenia sa však vyskytujú len na malej nárečovej oblasti. Okrem Oravy takéto znenia inde už nenachádzame“ (Habovštiak, 1958, s. 329). – K rozšíreniu foriem *rasca*, *räsca*, *resca*, *rosca* porov. taktiež ASJ I/1 (s. 39, mapa III.21. *rasca*).

a viaceré pripomienky k textu štúdie vyslovil aj V. Machek ako hlavný redaktor zborníka, v ktorom štúdia vyšla. V poznámke k Habovštiakovmu autorskému textu V. Machek označil Habovštiakov výklad ako „veskrze přesvědčivý“ a zároveň odvolal svoj predpoklad o latinskej proveniencii slova;¹¹¹ novú interpretáciu výrazu *rasca* stihol V. Machek zohľadniť aj v prvom vydaní svojho etymologického slovníka: „*rasca rosca resca rošt razca* slc.: kmín. – Původně **rbd-tja*, od kořene, který je v *rudý* a *rez*. Zrající okoliky jsou jakoby narezavělé. (A. Habovštiak rkp.)“ (Machek¹, s. 415).

V príspevku sa pokúsime o čiastočné spresnenie tejto etymologickej interpretácie, a to po formálnej stránke.

2. Rekonštrukcia **rbd-tja* predpokladá prítomnosť sufixu **-tja*, ktorý podľa F. Ślawského „vznikol navrstvením štruktúrneho formantu *-ja...* na základové *-ta, -tb*“ (Ślawski, 2011, s. 155); F. Ślawski poukazuje v tejto súvislosti na paralelizmus substantív typu **obutja, *datja, *odětja, *dobytyja* a možných východiskových participiálnych formácií **obutъ, *datъ, *odětъ, *dobyтъ*, ako aj na psl. **vert'a* (**vertja*) vs. dial. **verta* „plachta, vrece“ (s. 43).

Ako sme už uviedli, A. Habovštiak implicitne hodnotil vzájomný vzťah foriem **rbd-tja* a **rbd-tb* (**rbsb* > slk. dial. *rost', rast'*) ako vzťah sufixálnej variantnosti; z citovaného vyjadrenia F. Ślawského však vyplýva, že tu ide o vzťah derivácie. Psl. **rbd-tja* možno teda charakterizovať ako derivát od psl. **rbd-tb* (**rbsb*).¹¹²

Derivácia typu **rbsb* + **-ja* by podľa nášho názoru mala viesť ku vzniku formácie **rbsja* > **rbsča*,¹¹³ ktorej očakávaným reflexom by bolo slk. **rošča*,

¹¹¹ „Poněvadž výklad Habovštiakův, podaný v tomto článku, pokládám za veskrze přesvědčivý, odvolávám svoji domněnku, která vycházela z latinského *agreste*. – V. Machek“ (Habovštiak, 1958, s. 329; nečíslovaná poznámka pod čiarou).

¹¹² Do úvahy prichádza aj východisko v podobe psl. **rbd-ta*, ktoré však nateraz považujeme za problematické (absencia reflexov umožňujúcich rekonštrukciu takejto formy). – Na tomto mieste možno zároveň spresniť slovotvornú charakteristiku psl. **rbsb* (**rbd-tb*). A. Habovštiak (op. cit., s. 329) sa tu obmedzuje na relatívne všeobecné konštatovanie, že ide o derivát od koreňa **rbd-*, zachovaného v psl. **rbd-rb, *rbd-ja* či **rbd-ěti*; zdá sa však, že psl. **rbsb* (**rbd-tb*) možno zaradiť medzi „původné abstraktá [tvorené pomocou sufixu **-tb* – L. K.] od slovesných koreňov, najčastejšie doložené v ďalšom vývinovom štádiu konkretizácie (nomen acti, nomen rei, nomen instrumenti, výnimočne kolektívum)“ (Ślawski, 2011, s. 155) – išlo by teda o derivát od psl. **rbděti* (azda abstraktum na základe participiálnej formácie s významom *,sčervenéný‘?). K slovanským deverbatívnym abstraktám so sufixom **-tb* porov. novšie Wojtyła-Świerzowska (2003, s. 130 n.).

¹¹³ Porov. napr. psl. **čistъ* (**(s)kīd-t-*) vs. **čist-ja* > **čišča* „čistenie a i.“ (ESSJa 4, s. 132; SP 2, s. 217).

resp. **rašča*¹¹⁴ (v časti nárečí s ďalšou zmenou **šč > št*¹¹⁵ a i.). To však znamená, že ak vychádzame z psl. **rɔdtja*, nedospievame k slk. *rosca*, *rasca*, a preto musíme pre tieto formy hľadať inú fonetickú, resp. slovotvornú interpretáciu.

3. Rekonštrukcia „**rɔdtja* > slk. *rosca*, *rasca*“ vychádza z predpokladu, že konsonant *c* v slk. *rosca*, *rasca* je západoslovanským reflexom psl. **tj*.¹¹⁶ Podľa nášho názoru je pravdepodobnejšie, že východiskom slk. *c* v uvedených výrazoch je psl. **c* – na tomto mieste vyslovujeme domnienku, že zakončenie *-ca* v slk. *rosca*, *rasca* je reflexom deminutívneho sufiku **-bca* < **-ikā* (porov. Vaillant 4, s. 340 – 341; Ślawski, 2011, s. 78). V takom prípade možno uvažovať o derivácii slk. *rost'*, *rast'* (**rɔstb*) + *-ca* (**-bca*) > **rost'ca*, **rast'ca* (**rɔstbca*), predpokladajúcej ďalší fonetický vývin v smere **rostca*, **rastca* > *rosca*, *rasca*, t. j. zjednodušenie spoluhláskovej skupiny *stc*.¹¹⁷

4. V úvode svojej štúdie A. Habovštiak (1958, s. 325) konštatoval: „Ako sme dosiaľ zistili, názov *rasca* sa vyskytuje len v slovenských nárečiach. V iných jazykoch, a to ani v inoslovanských, sa podľa doterajšieho skúmania neobjavuje.“¹¹⁸ Takáto charakteristika je o to zaujímavejšia, že v prípade slk. *rost'*, *rast'*

¹¹⁴ Nemožno celkom vylúčiť, že od predpokladaného **rašča* bolo odvodené východoslovenské dial. *raščka*, *rašeka* (odtiaľ po zjednodušení spoluhláskovej skupiny *raška*); presvedčivejší je však azda názor A. Habovštiaka (op. cit., s. 330), podľa ktorého je to „zdrobnená forma od slov *rasc*, *rašč*“ (ibid.), t. j. od reálne doložených výrazov. Autor správne vysvetľuje vznik formy *rasc* z pôvodného *rast'*, no o forme *rašč* sa nezmiňuje – nateraz nie je jasné, či tu ide len o nejakú obmenu zmieneného **rašča*, resp. či sa tu dá uvažovať o východiskovom **rɔščb* < **rɔst-jb* (možný slovotvorný variant k psl. **rɔst-ja*; k sufiku **-jb* porov. Ślawski, 2011, s. 54 – 56). Takáto forma (s následným stredoslovenským fonetickým vývinom *šč > št*) môže byť zachovaná aj v názve *rošt'*, ktorý uviedol F. Š. Kott (porov. vyššie, pozn. č. 107).

¹¹⁵ V tejto súvislosti nemusí byť nezaujímavé maď. dial. *róstyá* (porov. pozn. č. 118) – ide tu o prevzatie zo slk. dial. **rošt'a* (**rɔst-ja*), alebo treba hľadať pre uvedený maďarský dialektizmus azda iné etymologické východisko?

¹¹⁶ Takýto predpoklad môže zároveň viesť k úvahám o problematickej fonetickej evolúcii **dtj > *dc > sc*.

¹¹⁷ Porov. slk. *pasca*, interpretovateľné ako **pastca* (**past-bca*), čo je zdrobnenina od staršieho *past'*, id. ' (psl. **pastb*; ESSJa 41, s. 210 – 211). – Na „obdobné tvary“ pri slk. *rasca* a *pasca* upozorňuje už A. Habovštiak (op. cit., s. 329), neuvažuje tu však o prítomnosti sufiku *-ca* < **-bca*.

¹¹⁸ Odvolávajúc sa na Szinnyeiho slovník maďarských nárečí z konca 19. stor. (porov. Szinnyei, 2003, stĺpec 1879), autor ďalej pripomína, že v maďarských nárečiach z okolia Nitry [Pohranice/Pográny – L. K.] bol r. 1841 zaznamenaný názov *rasce* *róstyá*, ktorý „pochádza teda zo slovenského prostredia“ (Habovštiak, op. cit., s. 328, bez uvedenia konkrétnej východiskovej formy; k možnému riešeniu porov. pozn. č. 115), pričom ďalej

ide zjavne o starý výraz (už psl. **r̥stb*); starobylé môžu byť aj jeho deriváty *rasca*, *rosca* (**r̥stb-bca*), resp. i *rašč*, *rošt*¹¹⁹ – znamenalo by to, že sa tu stretávame s praslovanskými dialektizmami (či regionalizmami) obmedzenými len na slovenčinu, resp. na časť jej nárečí. Zdá sa však, že s príslušným časovým odstupom od publikovania Habovštiakovej štúdie možno pre slk. *rasca* (resp. pre výrazy s ním súvisiace) predsa len uviesť určité inoslovanské paralely, aj keď nateraz iba nejednoznačné, resp. značne hypotetické.

4.1. SRNG (35, s. 201) uvádza substantívum *roscá* ‚burina dusiaca zasiaty ľan‘ (pskovské nárečia), ktoré možno interpretovať¹²⁰ dvojako: – 1. Ide o reflex pôvodného **orstbca*, predstavujúceho zdrobneninu¹²¹ od psl. **orstb*/**orstb*, ktoré súvisí s psl. **orsti* ‚rásť‘ (porov. ESSJa 32, s. 207 – 208). V takom prípade tu treba konštatovať sémantickú evolúciu typu **rast*; čo rastie, vyrastá ap. ‚tráva; konkrétny druh trávy, buriny ap.‘.¹²² – 2. Alternatívny výklad hľadá možné etymologické východisko v už zmienenom **r̥stbca* (> rus. dial. **roscá* > *roscá*) a predpokladá tu pôvodnú motiváciu typu **hrdzavá, červenastá tráva*; k sémantike porov. rus. *rýžij*, ktoré je v nárečiach tej istej oblasti (Pskov)¹²³ doložené aj ako substantivizované adjektívum s významom ‚burina v ľane‘ (SRNG 35, s. 304) a v konečnom dôsledku je odvodené od rovnakého koreňa (ide. **h₁reudh-*).¹²⁴

dodáva: „Ináč v maďarských nárečiach a v spisovnom jazyku sa názov *rasca* ani podobné názvy vôbec nevyskytujú“ (ibid.). Z údajov akademického Nového slovníka maďarských nárečí (ÚMT), ktoré A. Habovštiak pred viac ako šiestimi desaťročiami nemal k dispozícii, však vyplýva, že do maďarských nárečí južného Slovenska boli zrejme prevzaté aj iné súvisiace slovenské pomenovania *rasce* – porov. maď. dial. *ráska* (ÚMT 4, s. 674; Bidovec/Magyarböd, okr. Košice-okolie), zrejme zo slk. dial. *raška*; maď. dial. *rasztya* (s. 676; Lúdvítová/Lajos, okr. Nitra), zo slk. dial. *rasť’a*; maď. dial. *rosztya* (s. 767; Ladice/Barslédéc, okr. Zlaté Moravce), zo slk. dial. *rošť’a*.

¹¹⁹ Porov. pozn. č. 114.

¹²⁰ Za predpokladu, že spoluhlásková skupina *sc* vznikla zjednodušením pôvodného **stc*.

¹²¹ Rus. dial. *roscá*, majúce prízvuk na poslednej slabike, vyhovuje akcentologickej charakteristike derivátov tvorených sufixom *-bca*: „Výrazy na *-bca* sa v zásade vyznačujú akcentuáciou poslednej slabiky“ (Slawski, 2011, s. 101).

¹²² Porov. novšie i komentár autorov ESUM k sémantike ukr. dial. *rost*, využívaného v ľudovej fytonymii: „výsledok zúženía a konkretizácie významu substantíva súvisiaceho so slovesom *rostý* [‚rásť‘]“ (ESUM 5, s. 124).

¹²³ Ide azda o ten istý, resp. o blízky rastlinný druh?

¹²⁴ V uvedenej súvislosti si zrejme zaslúžia pozornosť aj iné východoslovanské fytonymá odvodené od koreňa *rost-*. Na tomto mieste uved’me aspoň rus. dial. (Riazaň, Irkutsk) *rostil’* ‚psiarka kolienkatá (bot. *Alopecurus geniculatus* L.)‘, ktoré sa v ESSJa (32, s. 200)

4.2. Na záver poukážeme na jedno bulharské obscurum. BER (6, s. 378) uvádza ako samostatné heslo adjektívum *rǎsov*, vystupujúce v spojení *rǎsova bilka* ‚rastlina, ktorou sa liečia rezné rany‘ (zo slovníka N. Gerova); príslušný výraz sa v BER hodnotí ako nejasný, pričom sa neuvádzajú nijaké možnosti jeho výkladu.

V súvislosti s analyzovanou problematikou považujeme za možné vysloviť hypotézu, že adjektívum *rǎsov* je derivátom od substantíva **rǎs*, ktoré môže byť reflexom¹²⁵ pôvodného **rǎst* < psl. **rǣstb* ‚hrdzavá, červenastá rastlina (tráva)‘; konkretizujúce či vysvetľujúce spojenie *rǎsova bilka* mohlo azda vzniknúť v dôsledku straty povedomia o etymologických súvislostiach bulh. **rǎs*. Prirodzene, pokiaľ nepoznáme konkrétny rastlinný druh, na ktorý sa označenie *rǎsova bilka* vzťahovalo, zostáva táto hypotéza po svojej sémantickej stránke (motivácia konkrétnou farbou) len špekulatívnou domnienkou.

zaraduje medzi reflexy psl. **orstilo/*orstilb*, predstavujúceho „derivát so sufixom *-ilo* od slovtvorného základu slovesa **orsti*“ (ibid.). Nie je vylúčené, že aj tento výraz možno usúvzťažniť s rekonštruovaným psl. **rǣstb* (**rǣd-tb*) ‚niečo červené ap.‘; z hľadiska sémantickej motivácie (dôležitosť príznamu farby pre nomináciu) porov. názvy typu slk. *psiarka plavá*, čes. *psárka plavá*, poľ. *wyczyniec czerwonożółty*, angl. *red-yellow foxtail (grass)*, nem. *gelbrotes (ziegelrotes) Fuchsschwanzgras*, tal. *coda di topo arrossata*, ngr. *αλωπέκουρος ο πυρόχρπος* a i., označujúce blízky druh psiarky (bot. *Alopecurus aequalis*; synonymné názvy: *Alopecurus aristulatus* Michx., *Alopecurus fulvus* Sm., *Alopecurus geniculatus* L. var. *natans* Wahlenb. – bližšie Porcher et al., 2007). Nepochybnou slabinou takejto interpretácie môže byť jej slovtvorný aspekt, keďže sufix **(-i)-lo* slúži na tvorbu deverbatív (porov. Ślawski, 2011, s. 103 – 104). Porov. však rus. dial. *kostil* ‚barla‘ (SRNG 25, s. 75: tverské nárečia), ktoré je zrejme variantom rus. *kostyl* (tak i v spisovnom jazyku) ako očakávaného reflexu psl. **kostyl’b*, odvodeného od psl. **kostb*, *kost’* (porov. ESSJa 11, s. 167, s. v. **kostyl’b*; k sufixu **-yl-* v denominatívnych derivátoch porov. Ślawski, 2011, s. 90) – bolo by teda rus. dial. *rostil* ‚bot. *Alopecurus geniculatus* L.‘ analogickým variantom východiskového **rostyl’* < **rǣst-yl’b* (**-yl-jb*), od psl. **rǣstb*?

¹²⁵ Za predpokladu zjednodušenia koncovej spoluhláskovej skupiny *-st-*: „V skupinách *-st* (stsl. *-stb* alebo *-stb*), *-št(b)*, *-žd(b)* sa v bežnej výslovnosti zachovávajú len prvé spoluhlásky...“ (Mladenov, 1979, s. 147; tam i prípady *kos(t)*, *mos(t)*, *boles(t)*, *pakos(t)*, *rados(t)*, *lis(t)* a i.).

**Slk. *zanovitý* ,tvrdohlavý, zaťatý, vzdorovitý‘
vs. čes. *zavilý* ,id.‘ a srb.-chorv. *zanov(ij)etati*
,tárat’, trepat’, bl’abotat’; dudrat’:
existoval v slovanskej expresívnej slovesnej derivácii
segment **-no-*?**

1. Najstaršie známe písomné doklady na slk. *zanovitý* ,tvrdohlavý, zaťatý, neústupný‘ (SSJ 5, s. 486), ,tvrdohlavý, zaťatý, vzdorovitý‘ (KSSJ⁴, s. 916) pochádzajú z 19. stor.¹²⁶ Český lexikograf F. Š. Kott charakterizoval toto adjektívum ako slovakizmus („Na Slov.“, t. j. na Slovensku; porov. Kott, s. vv. *zanovitý*, *zánovitý*).

Materiál Historického slovníka slovenského jazyka umožňuje prehliadnúť chronológiu uvedeného výrazu: hoci tu nenachádzame samotné adjektívum (porov. HSSJ 7, s. 131), jeho odvodeniny *zanovite* a *zanovitost* – používané aj v súčasnom jazyku (porov. HSSJ, loco cit.; SSJ, loco cit.) – sú doložené už v 18. stor. Z rovnakého obdobia je dokumentované substantívum *zanovit* ,zanovitý, tvrdohlavý človek‘ (porov. i Kott, s. v.; Kálal, s. 837), ktoré už ustúpilo zo súčasného spisovného jazyka (porov. jeho absenciu v KSSJ⁴), je však známe zo slovenských nárečí (SSJ, loco cit.: nár. expr.)¹²⁷ a zostalo zachované ako priezvisko.¹²⁸

V Kálalovom slovníku (porov. Kálal, s. 837) nachádzame i nasledujúce výrazy, ktoré akiste súvisia s adjektívom *zanovitý*: *zanovec* = *zanovit* ,tvrdohlavec‘, *zanovitník* ,id.‘, ako aj sloveso *zanovit’ sa* ,zatvrdiť sa‘, ktoré zrejme poslúžilo ako východisko pre imperfektívum **zanovovať sa* (cf. Kott, s. v. *zanoviti*: „zanovovati“, používané na Slovensku).

2. Toto slovotvorné hniezdo nebolo zaradené do etymologického slovníka F. Miklosicha (1886). – V. Machek v prvom vydaní svojho slovníka charakterizoval príslušné výrazy ako slovenské („slc.“ – Machek¹, s. 582, s. v. *zanovit*), neuviedol však pre ne nijaké paralely z iných slovanských jazykov ani sa nepokúsil o ich etymologický výklad; obmedzil sa len na stručné konštatovanie:

¹²⁶ Na webovej stránke digitalizačného projektu Zlatý fond denníka SME nachádzame adjektívum *zanovitý* v textoch C. Zocha, S. B. Hroboňa, P. O. Hviezdoslava a i.

¹²⁷ Porov. aj doklady dostupné v kartotéke SSN.

¹²⁸ Podľa Databázy priezvisk na Slovensku, zachytávajúcej stav z r. 1995, nositelia priezviska *Zanovit* – s variantom *Zanovít* – žijú prevažne v (bývalom) okrese Dolný Kubín; porov. DPS (s. vv. *Zanovit*, *Zanovít*).

„Nejasné.“ – V druhom vydaní slovníka (Machek²) príslušné heslo nenachádzame: patrilo zrejme k heslovým statiam, „které měly jakožto heslo výraz, který žije jedině na Slovensku a nemá v českých zemích obdoby nebo odvozeniny“ (Machek², s. 7), a preto už neboli zaradené do druhého vydania tohto diela, majúceho názov Etymologický slovník jazyka českého (zvýraznil Ľ. K.).

Zaujímavý výklad slk. *zanovitý* atď. predložila Ž. Ž. Varbotová (Varbot, 1975, s. 30 – 33), ktorá usúvzťažňuje príslušné výrazy s ide. **nāu-* : **nəu-* : **nū-* „A. smrť, mŕtvola; B. trápiť sa až do vyčerpania; klesnúť od únavy“ (IEW, s. 756).¹²⁹ Podľa autorky je najstarším prvkom v príslušnej slovenskej lexikálnej skupine sloveso *zanoviť sa*, pre ktoré rekonštruuje významový vývin v smere ‚zomrieť; mŕtvola‘ > ‚stuhnúť (ako mŕtvola)‘ > ‚(pevne) zovretý, zaťatý, neústupný a i.‘.¹³⁰

Slk. *zanovitý* zaujalo aj Š. Ondruša, ktorý venoval tomuto slovu krátky text popularizačného charakteru (porov. Ondruš, 1985). Autor upozornil, že Kálov slovník uvádza dve samostatné formy – *zanovitý* aj *zanoritý* (porov. Kálal, s. 837).¹³¹ To viedlo Š. Ondruša k záveru, že obidva výrazy vznikli nepravidelnými hláskovými redukciami (synkopa?) pôvodného **zanorovitý* ako údajnej

¹²⁹ Od uvedeného koreňa Ž. Ž. Varbotová odvodzuje aj srb.-chorv. *zanov(ij)etati*, tárať, trepať a i.‘ (porov. novšie podrobnú etymologickú analýzu tohto slovesa: Bjeletić, 2009) a fytonymá typu srb.-chorv. *zanovet* ‚prútnatec (bot. Cytisus)‘, slk., čes. *zanovec* ‚jastrabina lekárska (bot. Galega officinalis)‘. – Na tomto mieste venujeme pozornosť iba slovenskej lexike zo sémantického okruhu ‚zanovitosť, zaťatosť ap.‘, ktorú je na pozadí predloženého výkladového pokusu vhodnejšie oddeliť od vyššie zmienených fytoným.

¹³⁰ V zmysle uvedenej interpretácie sme spracovali aj heslo *zanovitý* pre potreby SESS¹ (s. 681). – Je zaujímavé, že predpokladaný ide. koreň nenachádzame v LIV².

¹³¹ V prípade slova *zanoritý* sa Kálov slovník odvoláva na Ľ. Mičátka (1900, s. 274), ktorého slovník obsahuje samostatné heslá *zanoritý* („Zanoritý, *cm[ompu]* zanovitý“) aj *zanovitý* („Zanovitý, упрямый“). – *Zanoritý* sa v Kálovom slovníku (loco cit.) uvádza s. v. *zánor* ‚pohroužení, zanoření‘ (s odkazom na P. O. Hviezdoslava), čo je akiste deverbatívum od *zanoriť* ‚vložiť pod hladinu tekutiny, dovnútra niečoho, pohrúžiť, ponoriť‘ (porov. SSJ 5, s. 486; KSSJ⁴, s. 916: zastaráv.). Z formálneho hľadiska môže byť *zanoritý* odvodeninou od *zánor* (porov. slk. *kameň*: *kamen-itý*, *zákon*: *zákon-itý* ap.), sémantický aspekt takejto interpretácie však nie je jasný. Bolo by tu azda možné uvažovať o významovom vývine ‚ponoriť sa (pod vodu ap.)‘ > ‚zaujať (pevnú) pozíciu ap.‘ > ‚pevný, neohybný, neústupný, zaťatý, tvrdohlavý a i.‘; porov. slk. *zaťať sekeru* (do niečoho), *zaťať päsť* vs. *zaťať sa* ‚3. stať sa tvrdohlavým, neústupným, zanovitým, zatvrdiť sa‘ (SSJ 5, s. 541, s. v. *zaťať*: hovor.), *zaryť (ryľom do zeme)* vs. *zarytý odporca* ‚tvrdohlavo, zaťato sa pridŕžajúci niečoho‘ (s. 517) a i. – Alebo ide v prípade slova *zanoritý* len o „fantómový“ výraz, vzniknutý možným chybným čítaním rukopisného zápisu *zanovitý*, azda v dôsledku zámeny príslušných písmen (v – r) v rukopisnom kurentovom písme, ktoré sa používalo v dobovom Rakúsko-Uhorsku?

odvodeniny od koreňa *norov-*, autorom usúvzťažneného so slk. *mrav* (**nrvav*), obvyklý spôsob správania al. konania; ustálený zvyk, obyčaj,¹³² ukr. *nórov*, povaha, charakter; mn. rozmar, nepoddajnosť, zaťatosť a i.‘, rus. hovor. *nórov*, nátura, povaha‘ (*s nórovom*, tvrdohlavý‘) atď. ako reflexmi psl. **norvъ*.¹³³ Š. Ondruš nemohol zjavne ignorovať fakt, že *norov-* v slk. **zanorovitý* sa nedá odvodzovať od psl. **norv-*: praslovanské hláskové skupiny **TorT-*, **TolT-* sa v slovenčine nevyvíjali do podoby *ToroT-*, *ToloT-*, t. j. nevzniklo tu tzv. polnoglasy známe z východoslovanských jazykov. Aby prekonal uvedené fonetické ťažkosti, stručne charakterizoval slk. **norov-* ako reflex psl. **norov-*, ktoré má byť údajne starým (bližšie nešpecifikovaným) variantom psl. **norv-*.¹³⁴ Žiaľ, takýto výkladový pokus nemožno označiť inak ako nepresvedčivý.¹³⁵

Takisto sa nedá celkom vylúčiť, že slk. *zanovit’ sa* (porov. vyššie) je odvodené od slk. *nový* (psl. **novъ*); z formálneho hľadiska porov. deriváciu typu slk. *mokrý* > *zamokrit’ sa*, *tvrdý* > *zatvrdit’ sa* ap. Bolo by nepochybne lákavé predpokladať pre slk. *zanovit’ sa* významový vývin v smere ‚stať sa novým‘ > ‚obnoviť sa; nadobudnúť novú silu‘¹³⁶ > ‚stať sa silným, pevným, vzdorovitým, zanovitým ap.‘, pre takúto sémantickú evolúciu ako celok však zatiaľ nevieme uviesť úplné sémantické paralely.

3. Prvotný impulz pre vznik tohto textu nám poskytla M. Bjeletićová, ktorá vo svojej štúdii o srb.-chorv. *zanov(ij)etati* ‚tárať, trepať, bľabotať; dudrať‘¹³⁷

¹³² Slk. *mrav* (podobne ako čes. *mrav*) – s neetymologickým *m-* – vzniklo pravdepodobne na základe prefixálnej odvodeniny **ne-nrvav* > *ne-mrvav* (s predpokladanou disimiláciou **n-n-* > *m-n-*); porov. Machek! (s. 308).

¹³³ K prehľadu reflexov psl. **norvъ* v jednotlivých slovanských jazykoch porov. ESSJa (25, s. 192 – 195).

¹³⁴ „Čeština na rozdiel od slovenčiny... nemala potomka praslovanského *norov* ako variantu *norv*, resp. jeho derivátu *zanorovitý* redukovanej na *zanovitý*.“

¹³⁵ Do tejto kategórie možno zaradiť aj prípadný pokus – v zmysle „ex Oriente lux“ – o usúvzťažnenie slk. *zanovitý* a rus. dial. *zan*, zvyk, mrav, obyčaj‘ (SRNG 10, s. 272: Astrachánska gubernia [oblasť], V. I. Daľ). Hoci derivácia „*zan-ovitý* < *zan*“ je v kontexte slovenskej slovotvorby celkom akceptovateľná (porov. slk. *vzdor* > *vzdor-ovitý* ap.), predpokladané **zan* – zodpovedajúce citovanému ruskému dialektizmu – nie je v slovenčine doložené, čo vzhľadom na etymológiu rus. dial. *zan* (porov. najnovšie Anikin 17, s. 289: z turkických jazykov [porov. krym.-tatár. *zan*, názor, myšlienka‘], arabského pôvodu) môže sotva prekvapovať.

¹³⁶ Porov. napr. nem. *neu*, nový‘: *sich erneuern*, získať novú silu (neue Kraft gewinnen)‘ (Duden, s. v. *erneuern*, význam č. 1.c.).

¹³⁷ Význam slovesa uvádzame v nadväznosti na E. Horáka (1991, s. 360, s. v. *zanovetati*, *zanovijetati*).

(Bjeletić, 2009) priniesla i podrobný prehľad doterajších etymologických interpretácií uvedeného výrazu. Autorka takisto pripomenula, že P. Skok (3, s. 590, s. v. *vijěće*) odvodzoval toto sloveso od psł. **větati* ‚hovoriť‘, t. j. predpokladal tu východiskové **za-no-větati*, obsahujúce vo svojej slovotvornej štruktúre zosilňujúcu časticu (*no*).¹³⁸ V prospech takejto hypotézy môže azda svedčiť aj srb.-chorv. *zakovijetati* (**za-ko-větati*) = *zanovetati* ako eventúálna paralelná formácia s expresívnou predponou *ko-* (Bjeletić, 2009, s. 28, 32).¹³⁹

Možná prítomnosť¹⁴⁰ prvku *no* v morfematickej štruktúre srb.-chorv. *zanoi(j)etati* umožňuje pozrieť sa na slk. *zanovitý* atď. z inej perspektívy.

Vychádzajúc z rekonštrukcie **za-no-větati* (porov. vyššie), považujeme za možné interpretovať slk. *zanoviť sa* aj ako *za-no-viť sa* – t. j. ako expresívne rozšírenie slk. *zaviť sa*, čo je reflexívum od slk. *viť* (psł. **vi-ti*), perf. *za-viť*¹⁴¹ (**za-vi-ti*).

Takýto predpoklad je akiste v súlade s pozorovaniami M. Bjeletićovej (2006, s. 382), ktorá vo svojej monografii o expresívnych predponových slovesách v srbochorvátčine – analyzovaných v širšom slovanskom kontexte – explicitne charakterizuje psł. **vi-* (slk. *viť*) ako jeden zo slovanských koreňov, ktoré sú „náklonné“ (подложне) na takýto špecifický druh slovesnej derivácie; z toho vyplýva, že existencia odvodeniny uvedeného typu od koreňa **vi-* v slovenčine nemusí byť zrejme celkom nereálna. Na druhej strane treba pripomenúť, že hoci M. Bjeletićová zhromaždila bohatý materiál ilustrujúci rôzne

¹³⁸ Porov. i výklad o koncových *n*-časticách (vrátane *-no*: srb.-chorv. dial. *gđe-no* ‚kde‘ atď.) v ESSJ-G (1, s. 322 – 323), podľa ktorého tieto častice pravdepodobne súvisia s ukazovacím zámenom **онъ* m., **она* ž., **ono* s., onen‘; k možným indoeurópskym súvislostiam porov. i Dunkel (2, s. 55 n., najmä kapitola „II. Stamm 1. **nó*“), kde sa však, žiaľ, nevenuje pozornosť slovanskému materiálu uvedenému v ESSJ-G. – Vzhľadom na jej zámenný pôvod je zrejme potrebné oddeľovať slovanskú časticu *no* od interjekcie *no* (ESSJ-G 2, s. 500 – 502).

¹³⁹ M. Bjeletićová zároveň upozorňuje, že P. Skok na inom mieste (Skok 2, s. 527, s. v. *nóvět*) neuviedol výhrady voči výkladu O. Grünenthala (1932), podľa ktorého je *-no-* reflexom ukazovacieho zámena **ono* s. V takom prípade by bolo možné interpretovať **zanovětati* ako výsledok formálnej redukcie pôvodného spojenia **za ono větati* (porov. Bjeletić, 2009, s. 32).

¹⁴⁰ Treba však mať na pamäti, že „pre sloveso *zanov(ij)etati* stále nemožno predložiť konečnú etymologickú interpretáciu“ (Bjeletić, 2009, s. 36 – anglické resumé).

¹⁴¹ SSJ (5, s. 558) uvádza pre *zaviť* nasledujúce významy: ‚1. zabaliť, zaviniť do niečoho, obaliť, ovinúť niečím‘ (z. *dieťa do vankúša*, z. *chorého do obkladov*; tento význam má aj reflexívum *zaviť sa*), ‚2. viťm vpliesť, zapliesť‘ (z. *kvet do venca*), ‚3. dať, upevniť mladej žene po sobáší na hlavu čepiec‘ (z. *mladuchu*).

predpony použité pri tvorbe srbsko-chorvátskych expresívnych slovies,¹⁴² v jej práci nenachádzame nijaké doklady na predponu *no-* (resp. *nV-*), čo nepodporuje našu etymologickú hypotézu; porov. však vyššie zmienené srb.-chorv. *zanov(ij)etati*.

4. Predložený pokus o etymologickú interpretáciu slk. *zanoviť sa* atď. predpokladá sémantický vývin ‚viť‘ > ‚zatvrdnutý atď.‘, ktorý možno presvedčivo ilustrovať českým adjektívom *zavilý* ‚svinutý, stočený, zatočený; ťžko řešitelný; spleťitý, komplikovaný; zarputilý, zatvrzelý, umíněný‘ (PSJČ, s. v.).¹⁴³

Čes. *zavilý* je pôvodne **l*-ové príčastie (minulé činné)¹⁴⁴ od čes. *zavít(i)* (**za-vi-ti*); porov. Machek¹ (s. 583) s odkazom na Jungmanna (5, s. 592, s. v. *zawilý*). Význam ‚tvrdohlavý ap.‘ (čes. *zarputilý, umíněný*) môže implikovať sémantický vývin¹⁴⁵ typu ‚(viť >) ‚(pevne) uvitý, zavitý‘ > ‚pevný, tvrdý‘¹⁴⁶ > ‚zatvrdnutý, tvrdohlavý a i.‘.¹⁴⁷

V analyzovanej súvislosti je takisto zaujímavé, že J. Jungmann (loco cit.) cituje o. i. slovné spojenie *zawilé dřewo* ‚zatočené, ztočené, ztočilé, nešťepné‘

¹⁴² Podľa autorky (Bjeletić, 2006, s. 382 – 383) možno ako „primárne a „produktívne““ charakterizovať predpony *kV-* (graféma *V* reprezentuje rôzne samohlásky, t. j. *kV-* zastupuje predpony *k-*, *ko-*, *ka-*, *ku-*), *skV-*, *čV-*, *šV-*, *tV-*, *stV-*, *bV-*, *pa-*, *IV-*; iné predpony – *xV-*, *gV-*, *mV-*, *a-*, *ja-* a *sV-* – sa vyskytujú „značne zriedkavejšie“.

¹⁴³ Porov. i poľ. *zawiły* ‚točitý, krútený, skrútený, poprehýbaný; majúci uzly, hrče v dreve a i.‘ (SW 8, s. 348), ako aj staršie slk. *zavilý* ‚tvrdohlavý, zaťatý‘ (prevzatie z češtiny?), doľožené v rukopisnej pamiatke Conciones Slavico-Bohemicae (18. stor.; porov. HSSJ 7, s. 212) a u A. Bernoláka (5, s. 4237).

¹⁴⁴ Porov. napr. Damborský (1967), ako aj Vaillant (3, s. 81 – 84; 4, s. 545 – 549) a i. – O pozícii adjektív tohto pôvodu („Čeština má početné a voľné formácie“; Vaillant 4, s. 549) v systéme súčasného českého jazyka porov. Karlík (2017); k stavu v slovenčine porov. novšie, so zohľadnením diachrónnej perspektívy, Múcsková (2016, s. 147 – 161).

¹⁴⁵ J. Damborský (1967, s. 17) sa zmieňuje o čes. *zavilý* v kontexte departicipiálnych adjektív, ktoré prešli rôznymi „autonomizujúcimi“ sémantickými posunmi (na rozdiel od „skutočných“ *l*-ových príčastí zachovávajúcich si sémantickú totožnosť so slovesami, ktorých formy predstavujú); žiaľ, neanalyzuje významový vývin uvedeného výrazu.

¹⁴⁶ Porov. i konštatovanie J. Pelikána (1929, s. 242): „Adi[ectivum] *zavilý* a adv[erbum] *zavile* jsou obvyklé i v nové češtině, zvláště ve spojení: *zavilý nepřítel*, protivník, *zavilý hněv* a pod., tedy ve významu: *urputný, zarytý*, snad bychom řekli i: *tvrdý*.“ – Sémantický vývin ‚viť‘ > ‚tvrdý ap.‘ môže ilustrovať aj psl. **kręty* (slk. *krutý*) – pôvodne zrejme ‚skrútený, spletený, uvitý‘ –, ktorého reflexy v rôznych slovanských jazykoch majú aj význam ‚pevný, tvrdý a i.‘ (porov. ESSJa 13, s. 33 – 35; Jakubowicz, 2010, s. 185).

¹⁴⁷ K príslušnému sémantickému vývinu porov. i lat. *dūrus* ‚tvrdý, tuhý‘: *ob-dūrāre* ‚vytrvať, byť vytrvalý; zatvrdzovať sa‘, *obdūrātus* ‚zatvrdnutý‘; oďiaľ napr. angl. *obdurate* ‚zarytý, zatvrdnutý; neobľomný, neústupný a i.‘ (porov. Onions, s. 619).

a príslovie *Špičatý kljn na zawilý suk*;¹⁴⁸ Jungmannov nasledovník F. Š. Kott dokonca vysvetľuje význam čes. *zavilý* ako ‚zatočený jako dřevo‘ (porov. Kott, s. v. *zavilý*). Na základe toho možno ľahko dospieť k záveru, že čes. *zavilý* sa akiste používalo aj vo vzťahu k drevu a jeho spracovaniu – ovplyvnila azda sémantický význam českého slova praktická skúsenosť príslušných remeselníkov, ktorí sa pri svojej práci nepochybne stretávali aj so zmienenými defektmi drevnej suroviny¹⁴⁹ a mohli vnímať takýto materiál ako „tvrdý“ či „nepoddajný“, t. j. i zaťato vzdorujúci postupom štandardného spracovania?¹⁵⁰

5. Zdá sa teda, že východiskom pre ďalšiu deriváciu sa mohlo stať slk. *zaviť sa*; toto sloveso bolo upravené – pomocou častice *no* – na *za-no-viť sa*. Je pravdepodobné, že takáto derivácia sprevádzala sémantický posun ‚viť‘ > ‚stávať sa pevným, tvrdým a i.‘; na vyjadrenie potenciálne expresívneho nového významu mohla byť využitá zosilňujúca partikula.

Od slovesa *zanoviť sa* bolo utvorené minulé prídavné *zanovitý*, ktorý sa stal zatvrdnutým ap.‘ (dnes už etymologicky nepriezračné adjektívum). *Zanovitý* takisto poslúžilo ako základ pre vznik derivátu *zanovitník* (porov. vyššie) – sprostredkujúcim článkom tu mohlo byť rozšírené **zanovit-ný*,¹⁵¹ od ktorého bolo odvodené meno nositeľa vlastnosti s príponou *-ik/-ík*.¹⁵²

Substantívum *zanovit* je, ako predpokladá Ž. Ž. Varbotová,¹⁵³ z hľadiska pôvodu asi krátky tvar adjektíva *zanovitý*, ktorý sa substantivizoval – takýto vývin musel zrejme nastať relatívne dávno, keďže „[z]vyškov menných foriem [adjektív – L. K.] v slovenčine máme inak veľmi málo“ (Stanislav 2, s. 267).

Synonymné substantívum *zanovec* nie je dostatočne jasné. V kontexte nášho výkladového pokusu by ho bolo možné interpretovať ako nomen agentis od *zanoviť sa*, t. j. *zanovec* = ‚kto sa *zanovuje*, zatvrdzuje ap.‘; k substantívam

¹⁴⁸ S odkazom na J. A. Komenského (1592 – 1670).

¹⁴⁹ K technologickým aspektom porov. LVD (najmä články 2. Suky, 6.1. Točitosť).

¹⁵⁰ Predpokladaný presun na človeka môže ilustrovať i spojenie *zawilé poleno*: „Pro-
v[er]bia. (o člověku)“ (Jungmann, loco cit.).

¹⁵¹ K možnému rozšíreniu *zanovitý* > **zanovit-ný* porov. staršie slk. *súkrom-ý* (HSSJ 5, s. 554), **tajom-ý* (odtiaľ slk. *súkrom-ie*, *tajom-stvo*) > súčasné slk. *súkrom-ný*, *tajom-ný*.

¹⁵² Porov. *súkromný*, *tajomný* > *súkromn-ik*, *tajomn-ik* ap. Sufix *-ik/-ík*, slúžiaci na tvorbu deadjektívnych pomenovaní osôb, je kontinuantom psl. **-ikъ* (porov. Vaillant 4, s. 539 – 541; Ślawski, 2011, s. 65 – 66).

¹⁵³ Ž. Ž. Varbotová (1975, s. 32) vyslovila predpoklad, že slk. *zanovit* je „substantívum na *-it* (pravdepodobne substantivizácia adjektíva)“, pričom východiskové adjektívum (*zanovitý*) segmentovala z morfológického hľadiska ako *za-nov-itý*. V zmysle takejto interpretácie by *zanovitý* bolo zrejme odvodeninou so sufixom *-itý* (typu slk. *zákon-itý* a i.; porov. pozn. č. 131) od **zanov* ako možného deverbatíva od *zanoviť sa*.

tohto typu porov. slk. *bežať*: *bež-ec*, *loviť*: *lov-ec* a i., utvorené príponou *-ec* < *-*ьсѣ* (porov. Vaillant 4, s. 340 – 341; Sławski, 2011, s. 76 – 78). Zároveň však nie je celkom vylúčené, že *zanovec* je len formálnou obmenou substantíva *zanovit*, pri ktorej došlo k nahradeniu koncového *-it* – v autochtónnej slovenskej lexike ide o zriedkavé zakončenie slova¹⁵⁴ – príponou *-ec* (akiste dostatočne frekventovanou, resp. produktívnou),¹⁵⁵ pravdepodobne aj pod vplyvom sémanticky blízkych deadjektívnych formácií typu slk. *tvrdohlav-ec*, *zaťat-ec* atď.

6. Predložený pokus o etymologickú interpretáciu slk. *zanovitý* atď. potvrdzuje predpoklad Ž. Ž. Varbotovej (porov. vyššie), podľa ktorého treba hľadať derivačné východisko pre príslušné slovotvorné hniezdo v slk. *zanoviť sa*. Podľa nášho názoru mohlo toto sloveso vzniknúť ako expresívny slovotvorný variant slk. *za-viť sa* vo význame typu *,zaplietť sa ap.; takáto derivácia pravdepodobne úzko súvisela so sémantickým posunom v smere ,stať sa (zavítym, pevne zapleteným, pevným, tvrdým, neohybným ap. >) tvrdohlavým‘. Absencia formálnych a sémantických paralel pre uvedené výrazy v iných slovanských jazykoch naznačuje, že sa tu pravdepodobne stretávame s lokálnou inováciou, obmedzenou na slovenský jazyk.

Zároveň považujeme za vhodné opätovne poukázať na možný štruktúrny paralelizmus medzi slk. *za-no-viť sa* a srb.-chorv. *za-no-v(ij)etati*. V nadväznosti na solidne argumentovanú výzvu „zohľadňovať v etymológii zriedkavé jazykové javy formálneho charakteru“ (Petl’ova, 1986, s. 193)¹⁵⁶ si možno tak tiež položiť otázku, či v slovanskej slovotvorbe existoval aj neproduktívny expresívny segment **no* (alebo dokonca **nV?*); tento etymologický problém si zrejme zasluhuje ďalšiu pozornosť.

¹⁵⁴ J. Mistrík (1976, s. 415 – 417) uvádza viac ako 500 slovenských slov zakončených na *-it* (*-ít*), z ktorých je len 6 výrazov domáceho pôvodu: *cit* (< *cítiť*), *svit* (< *svitať*; obidve s ďalšími predponovými odvodeninami: *sú-cit*, *ú-svit* atď.), *čít* (zvukomalebné citoslovce), *štit* (psl. **ščitiь*), *závit* (< *zavít*), *zošit* (< *zošiť*). Nijaký z týchto výrazov neoznačuje osobu. – Slk. *kmit* (k tomu i *zá-kmit* atď.) je prevzaté z čes. *kmit* (< *kmitati* ,kmitať‘ < stčes. *mkytati sě* ,kmitat se, míhat se, pohybovať se‘ [ESSČ, s. v.], pravdepodobne od psl. **mbk-*; porov. Rejzek³, s. 310, s. v. *kmitat*); v ostatných prípadoch ide o slová cudzieho pôvodu, kde koncové *-it* nadväzuje na východiskové gr. -*ιτ-ης*, lat. *-īt-ēs* (porov. slk. *pyrit* a i.), gr. -*λιθ-ος*, lat. *-lith-us* (slk. *monolit* atď.) alebo lat. *-i-tus*, *-i-tum* (slk. *depozit*, *habit*, *tranzit* ap.).

¹⁵⁵ Ide o príponu etymologicky totožnú s už zmienenou príponou *-ec* < psl. *-*ьсѣ*.

¹⁵⁶ V kontexte analýzy slovanskej lexiky obsahujúcej segment *-*to*-/*-*sto*-.

O niektorých slovenských názvoch ľadových útvarov (*cencúl'* ap.)

1. Slk. *cencúl'*, visiaci ľadový útvar zo zamrzajúcej, obyč. po kvapkách stekajúcej vody (zo stiech, stromov a pod.)¹⁵⁷ (SSSJ 1, s. 409) je písomne doložené od 19. stor. Tento výraz nenachádzame ani v HSSJ, ani u A. Bernoláka; uvádza ho až F. Š. Kott, ktorý ho charakterizuje ako slovo známe na Slovensku („Slov.“; porov. Kott, s. v.), pričom sa odvoláva na J. Kalinčiaka. Výraz *cencúl'* sa vyskytuje aj v textoch slovenských ľudových rozprávok, ktoré boli zaznamenané na konci 19. stor.; porov. príslušné zápisy S. Czambela a J. Polívku.¹⁵⁷

Slovu *cencúl'*, uvedenému i v Káľalovom slovníku (Káľal, s. 53), venoval pozornosť aj V. Machek. Autor sa o ňom zmieňuje vo svojej monografii o expresívnej lexike (Machek, 1930),¹⁵⁸ keď v súvislosti s fenoménom tzv. afektívnej nazalizácie upozorňuje i na názvy *cencúl'*ov: „Mnoho rozmanitých tvarů má také ‚rampouch‘: [české] *ropouch*, *rapouch*, *rampouch*, mor[avské] *střechel*, *střemchel*..., *střempel*, sloven[ské] *ciagol'*, *cigel'* (> *cingel'*), *combel'* (-ol'), *compel'*, *cimbolec* a pod[obně], *cúcel'* (> *cencúl'*), *krenec*, *strechulec* a j[iné]. Tato početnost dosvědčuje, že tu máme před sebou výrazy expresivní. Ty příslušely původně ne tak ledovým rampouchům visícím od střechy, jako spíše ‚šubrám‘, kusům bláta, které se přichytí na šat, když se při chůzi dotýká země, pak vodě, přimrzlé na vousech...“ (op. cit., s. 29). Z uvedenej formulácie vyplýva, že slk. *cencúl'* vzniklo formálnou modifikáciou slova *cúcel'*, ktoré treba považovať za slovo expresívneho pôvodu s prvotným významom ‚kúsok blata‘; takáto sémantika akiste súvisí s pojmom ‚mazati se něčím (blátom)‘, patriacim podľa V. Machka medzi „[p]ojmy, jejichž výrazy mohou být expresivní“ (op. cit., s. 7 – 8), čo takisto vplýva na ich formu.

Vo svojom etymologickom slovníku V. Machek sčasti modifikoval uvedený výklad slk. *cencúl'*. V hesle *rampouch* 1° („střechýl“) autor konštatuje: „Slovo expresivní (vkladné *m*, *ch*-ová prípona!), srov[nej] slc. expresivní a proměnlivé *cencúl'* *ciagol'* *comb(el)* *cimbolec* *compel'* *cigel'* *cingel* *cúcel* (sic! *cúcel'* – Ľ. K.) t/v“ (Machek¹, s. 414; Machek², s. 507 – 508). Z toho vyplýva, že *cencúl'* a *cúcel'*

¹⁵⁷ Doklady na výraz možno nájsť (s použitím vyhľadávacej funkcie) v ich publikáciách dostupných na webovej stránke digitalizačného projektu Zlatý fond denníka SME.

¹⁵⁸ Machkovu koncepciu expresívnych slov podrobne analyzovala H. Karlíková (1994). – K bádateľskej metodológii V. Machka porov. i Havlová (1994; 2011, s. 16 n.), Janyšková (2010), Janyšková – Karlíková (2014) a i.

sú paralelné (azda vzniknuté nezávisle od seba) expresívne formy. Zároveň možno dospieť k záveru, že *cencúl'*, *cúcel'* a ďalšie názvy uvádzané V. Machkom boli pravdepodobne utvorené na základe rôznych expresívnych koreňov (resp. vznikli v dôsledku rozličných expresívnych formálnych zmien toho istého koreňa?), pričom expresívne príznaky im boli vlastné od začiatku.¹⁵⁹

2. V kontexte úvah o expresívnom pôvode slova *cencúl'* možno poukázať aj na formálnu blízkosť substantíva *cencúl'* a zvukomalebných slovies typu slk. *cinkat'*¹⁶⁰, 1. vydávať jasné, zvonivé zvuky pri náraze kovových al. sklenených predmetov' (SSSJ 1, s. 430), *cengat'*, *cingat'*, 1. (o zvončeku, skle, kove ap.) vydávať jasný, zvonivý zvuk' (s. 410). „Expresívni slova bývajú, jak známo, často onomatopoická“ (Karlíková, 1994, s. 397), pričom zvukomalebná motivácia je reálna aj v prípade pomenovaní *cencúl'a*: „Motívom nominácie... môže byť zvuk, ktorý vzniká, keď sa *cencúl'* láme alebo rozbíja o zem“ (Rooth, 1961, s. 150 – v súvislosti s názvami typu angl. *clicker-bell*, *icy-bell*, *cencúl'*, resp. i nem. dial. *īs-piŋl*, id. ' , pokiaľ tento výraz etymologicky súvisí s nem. dial. *Pingel*, zvonček [eine Schelle, tintinabulum] '). Porov. taktiež čes. *zvonek*, zvonček', dial. i. *cencúl'* („Dem[inutivum] k *zvon*, přenesením pojmenování“; ČJA 2, s. 376) či *cimbál*, *cencúl'*, doslova, *cimbal'*: „Přenesením pojmenování. Motivací byl snad zvuk, který vydává rampouch při ulomení; tedy rampouch je ‚zvonící předmět‘“ (ibid.). – V takom prípade je zrejme potrebné odmietnuť domnienku V. Machka, podľa ktorého slk. *cencúl'* malo pôvodne označovať kúsok blata (porov. vyššie).

Po zohľadnení uvedených skutočností sme sa v svojom etymologickom slovníku obmedzili len na stručnú informáciu o expresívnej proveniencii slova *cencúl'*: „Expresívneho pôvodu“ (SESS¹, s. 91, s. v.). Zdá sa však, že pre tento výraz možno predložiť aj alternatívnu interpretáciu.¹⁶¹

¹⁵⁹ Porov. i zistenia H. Karlíkovej, podľa ktorých sú objektom Machkovho vedeckého záujmu – v zmysle typológie lexikálnej expresivity rozpracovanej českým jazykovedcom J. Zimom – prípady tzv. inherentnej expresivity, tvoriacej neoddeliteľnú súčasť lexikálneho významu slov (Karlíková, 1994, s. 398).

¹⁶⁰ K variantnosti konsonantov *k* a *c* v zvukomalebných a expresívnych slovesách (t. j. slk. *cinkat'*: **cincat'*?) porov. psl. **kъrkati*: **kъrcati* (ESSJa 13, s. 207), **makati*: **macati* (ESSJa 17, s. 111 – 112) a i. Pripomenúť sa tu azda dajú i prípady typu slk. *skákat'* vs. dial. *skácat'*, id. ' ; o možnosti expresívneho pôvodu konsonantu *c* porov. Stanislav (2, s. 525).

¹⁶¹ Aj tu sa opäť potvrdzuje – tentoraz v slovákistike – známy (hoci na prvý pohľad možno vcelku paradoxný) fakt, že „[v]ydanie (появление) etymologického slovníka je len začiatkom skutočného etymologického výskumu lexiky príslušného jazyka“ (Trubačov, 1961, s. 202).

3. Priamym podnetom pre nasledujúce úvahy sa stalo naše náhodné¹⁶² zoznámenie sa s textom výrobcu fujár a píšťal J. Mikuláška, v súvislosti s technikou hry na fujare spomínajúceho aj jej „náustok, ktorému sa v národe hovorí ‚cencúl‘“ (Mikulášek [online], s. 3). Takýto význam slova *cencúl* nie je zachytený v nám známych lexikografických prameňoch.

SSN však uvádza príslušný význam pre slk. dial. *cecúl*, 1. expr. rozmazané dieťa; 2. cumel' pre malé dieťa; 3. časť fujary, náustok' (SSN 1, s. 198).¹⁶³ Formálna blízkosť výrazov *cencúl* a *cecúl*, ako aj ich čiastočná sémantická zhoda (spoločný význam ‚náustok na fujare‘), nutne vedie k úvahám o charaktere vzájomného vzťahu obidvoch výrazov, kde treba objasniť aj ich pôvod.

V obidvoch výrazoch možno akiste vyčleniť sufix *-úl* (porov. nižšie), čím dospievame ku koreňom *cenc-* a *cec-*. Pokiaľ slová *cencúl* a *cecúl* (resp. ich korene *cenc-* a *cec-*) etymologicky súvisia, potom je možné vysloviť predpoklad, že *cenc-* a *cec-* sú varianty toho istého koreňa – v takom prípade je prvotná akiste forma *cec-*, pričom vznik formy *cenc-* možno vysvetliť vsunutím konsonantu *n* (tzv. sekundárna nazalizácia).¹⁶⁴

Koreň *cec-* v substantíve *cecúl* je pravdepodobne totožný s koreňom zachovaným v slk. dial. *cecať* ‚sať mlieko z materských mliečnych žliaz, cicať (o mláďatách)‘ (SSJ 1, s. 156: ‚cicať‘, nár.; SSN 1, s. 198: zslk.). Na základe toho možno dospieť k záveru, že *cecúl* je odvodenina od dial. *cecať*.

Pre slk. dial. *cecúl* vo význame ‚1. rozmazané dieťa‘ by azda bolo možné predpokladať východiskový význam ‚*kto cicia mlieko‘, ktorý mohol poslúžiť ako východisko pre ďalší vývin typu ‚(veľa) cicajúce dieťa‘ > ‚dieťa cicajúce mlieko v (príliš) veľkom množstve, kedykoľvek ap.‘ > ‚rozmazané dieťa‘.¹⁶⁵ *Cecúl* v uvedenom význame je pravdepodobne nomen agentis typu rus. dial. *vertúl* ‚neposedný človek‘ (SRNG 4, s. 155: stredný Ural, Sverdlovská oblasť), od rus. *vertét'(sia)* ‚krútiť (sa), vrtieť (sa)‘, ap.

Inú slovotvornú charakteristiku má slk. dial. *cecúl* ‚2. cumel' pre malé dieťa‘ (t. j. ‚čo slúži na *cecanie*‘): ide tu zrejme o nomen instrumenti typu slk. dial.

¹⁶² „... naléztí původ slova je výsledkem někdy dlouhého hledání, někdy jen pouhé náhody“ (Machek, 1941, s. 199).

¹⁶³ Doklad na význam č. 3: *cecúl* (Detva, okr. Zvolen).

¹⁶⁴ Na výskyt sekundárneho *n* pred rôznymi konsonantmi upozornil už J. Stanislav (1, s. 623 – 624); ako príklad na sekundárne *n* pred konsonantom *c* autor uviedol formu *kancír* (odtiaľ i priezvisko *Kancír*) namiesto spis. *kacír* ‚heretik‘ (s. 624). – Porov. taktiež výklad o „afektívnej nazalizácii“ v už spomenutej práci V. Machka (1930, s. 25 a n.).

¹⁶⁵ Porov. i slk. dial. *cec-oň* expr. ‚1. väčšie dieťa, ktoré ešte treba pridáť; 2. rozmazané dieťa‘ (SSN 1, s. 198: s dokladmi zo západného Slovenska).

behúl', 1. rámik na kolieskach, pomocou ktorého sa deti učia chodiť' (SSN 1, s. 107) ap.

Ako však vysvetliť vznik významov ,náustok na fujare' a ,cencúl'?

Pred odpoveďou na túto otázku je potrebné pripomenúť etymologickú charakteristiku vyššie zmieneného slk. dial. *cecat'*. Słownik praszowieński (SP 2, s. 87) uvádza toto sloveso – spolu so slk. spis. *cicat'* v rovnakom základnom význame (porov. novšie i SSSJ 1, s. 423) – medzi reflexmi rekonštruovaného psl. **cicati* ,sať prsník', ktoré sa v slovníku interpretuje ako derivát od psl. **cicb* (s morfológickým variantom **cica*) ,prsník matky; vo všeobecnosti ženský prsník; prsná bradavka', čo je slovo z detskej reči (SP 2, s. 87 – 88). Prehľad reflexov psl. **cicb* v jednotlivých slovanských jazykoch, ktorý uvádza SP, obsahuje aj formy s koreňom *cec-* (sln. *cèc* ,cecok [u zvierat]' ap.); z toho vyplýva, že sa tu zrejme predpokladá formálna variantnosť *cic-/cec-*, čo je v prípade lexiky pochádzajúcej z detskej reči akiste plne akceptovateľné.

Očakávaným slovenským reflexom psl. **cicb* by bolo **cic*, porov. od neho odvodené slk. *cic-ík* hovor. expr. ,vývod mliečnej žľazy, prsník al. cecok'¹⁶⁶ (SSSJ 1, s. 424); reflexom morfológicky variantného psl. **cica* je slk. dial. *cica*² expr. ,ženský prsník' (SSN 1, s. 206). Variantné **cec* sa v slovenčine podľa všetkého nezachovalo, stopou po ňom sú však zrejme sufixálne deriváty *cec-ok*, *cec-ík* ,vývod mliečnej žľazy na vemene zvierat' (SSSJ 1, s. 400),¹⁶⁷ ako aj sloveso *cecat'*.

Vráťme sa však k slk. *ce(n)cúl'*. Vyššie sme už vyslovili predpoklad, že aj slk. dial. *cecúl'* vo význame ,2. cumeľ pre malé dieťa' (< ,čo sa cicia') je odvodené od slovesa *cecat'* – je možné, že slovo pôvodne označovalo prsnú bradavku, z ktorej dieťa cicia mlieko, a druhotne bolo prenesené na cumeľ ako náhradu bradavky, ktorá sa jej podobá svojím tvarom i funkciou.

Podobný prenos významu – t. j. sémantický vývin ,prsná bradavka' > ,niečo podobné prsnej bradavke; (bradavkovitý) výstupok na predmetoch súvisiacich s pitím, nalievaním ap.' – pozorujeme aj v iných slovenských výrazoch patriacich do slovtvorného hniezda koreňa *cic-/cec-*, porov.:

dial. *cic-iak* ,4. časť džbána, ktorou sa nalieva; 5. zúžená rúrkovitá časť lievika na víno', od toho *cic-iač-ok* ,vyčnievajúci žliabok na nádobe' (SSN 1, s. 206),

dial. *cic-ík* ,3. náustok s dierkou na uchu hlineného džbána' (ibid.),

dial. *cic-ok* ,3. id.' (s. 207),

¹⁶⁶ K ďalším významom slova porov. SSN (1, s. 206).

¹⁶⁷ Tamže – i v SSN (1, s. 198) – aj ďalšie významy.

dial. *cic-or-ok* ,žliabkovitý výčnelok, pyštek na okraji niektorých nádob‘ (ibid.),

spis. *cec-ok* ,3. výstupok, výčnelok na niečom‘ (SSSJ 1, s. 400: hovor.), dial. *cec-ok* ,3. časť krčaha, ktorou sa nalieva; 4. lievik na nalievanie vína‘ (SSN 1, s. 198),

cec-ik ,2. náustok s dierkou na uchu hlineného džbána na vodu‘ (ibid.),

cec-úl-ik ,náustok s dierkou na pitie na uchu hlineného džbána‘ (ibid.),

cec-úš-ok i *cec-úš-tek* (*-*uš-bč-bkь*) ,1. náustok s dierkou na uchu hlineného džbána na vodu; 2. vyčnievajúci pyštek na nádobe‘ (ibid.).

Do tejto skupiny možno nepochybne zaradiť aj slk. dial. *ce(n)c-úl* ,náustok na fujare‘. Takýto význam mohol vzniknúť v dôsledku priamej asociácie ,prsna bradavka‘ > ,čo sa cicia (ústami); čo sa vkladá do úst ap.‘; možné je aj prenesené použitie ,náustok na nádobe‘ (porov. vyššie uvedené príklady) > ,náustok na hudobnom nástroji‘.

Materiál slovenských nárečí svedčí aj o vývine typu ,*cecok*‘ > *,(podlhovastý) výstupok‘ > ,predmet podlhovastého, pretiahnutého tvaru‘; porov. slk. dial. *cic-k-atý* ,2. majúci pretiahnutý, pozdĺžny tvar (o ovocí)‘ (SSN 1, s. 206), *cec-ok* ,5. odroda hrozna, slivák al. iného ovocia pretiahnutého tvaru‘ (v spojení *kozací, kozí cecok*), *cec-ul’a* ,odroda slivky pretiahnutého tvaru‘ (s. 198); možno sem azda zaradiť aj dial. *cic-ia* ,6. poľov. priestor v podobe vaku, ktorý sa v kruhu vytvorí pri zaostávaní niektorého honca‘ (s. 206).

Podľa nášho názoru práve na základe sémantiky ,predmet podlhovastého, pretiahnutého tvaru‘ vznikol aj význam ,*cencúl*‘, ktorý nachádzame v slovo-tvornom hniezde koreňov *cic-/cec-*: slk. dial. *cic-ik* ,4. *cencúl*‘ (ibid.), *cec-ok* ,6. id.‘ (s. 198). Možno sem nakoniec zaradiť i samotné slovo *cencúl* < *cec-úl*, ktoré sa stalo podnetom pre vznik tohto textu.¹⁶⁸ Sémantický model ,*cicat*‘ >

¹⁶⁸ Na možnú súvislosť slk. *cecok* a *cencúl* poukázali už P. Jančák a J. Petr: „*cencúl*, *ladový čík* (patrne jde o obměny slova *cecok*)“ (Jančák – Petr, 1986, s. 272); ich predpoklad formálnej modifikácie v smere *cecok* > *cencúl* však považujeme za málo pravdepodobný. – Za obmenu výrazu *cecok* možno sotva pokladať aj autormi zmienené slk. (*ladový*) *čík*. Podľa nášho názoru tento výraz patrí k slk. dial. *čík* ,1. druh sladkovodnej ryby: a) zool. čík obyčajný (*Misgurnus fossilis*); b) zool. slíž obyčajný (*Nemachilus barbatulus*); 2. obyč. mn. varené múčne jedlo, šúľance; 3. dlhý tenký sval po obidvoch bokoch spodnej čeľuste ošípanej; 4. zlatistou al. striebristou niťou prešívaný ozdobný pásik na ľudový odev‘ (SSN 1, s. 262), čo je prevzatie z polysémantického maď. *csík* (porov. Rocchi 1, s. 68 – 69; Gregor, 2023, s. 238 – 239, s. vv. *csík*^{1, 2}). Maďarský výraz (pravdepodobne zvukomalebného charakteru) pôvodne označoval číka ako rybu, ktorá pri nádychu vydáva piskľavý zvuk (k nominácii porov. slk. dial. *piskor* ,id.‘; SSN 2, s. 803, s. v. *piskor*¹ i *piskora*, význam č. 7); neskôr sa

„podlhovastý predmet“ > „cencúl“ vhodne ilustruje aj rus. *sosúl'ka* ako derivát od rus. *sosát'* „cicať“ (psl. **sъsati*, porov. slk. *sať* < **ssat'*).¹⁶⁹

4. V kontexte predloženého pokusu o etymologizáciu slk. *cencúl* považujeme za vhodné poukázať aj na iné slovenské názvy tejto reálie, ktoré V. Machek považoval za expresívne útvary.

Ciagol' je zrejme variantná forma k *ciagel'* (tak i v súčasnom spisovnom jazyku; porov. SSSJ 1, s. 421), prevzatému z nemčiny. Ako etymologické východisko výrazu sa uvádza nem. *Zagel* „chvost a i.“¹⁷⁰ (Newerkla², s. 416); možný je však azda i predpoklad východiskového nem. *Zackel*¹⁷¹ ako deminutíva od nem. *Zacke* „vystupujúci hrot, zub (na hrebeni ap.)“ – k významu porov. nem. *Eis-zacke* „cencúl“, doslova „ľadový zub“.¹⁷²

preniesol na iné vodné živočíchy, ako aj na predmety, ktoré svojím podlhovastým tvarom pripomínajú čika – porov. novšie ÚMESz (s. vv. *csík*¹).²

¹⁶⁹ „Slovo *sosúl'ka* [„cencúl“] skutočne súvisí so slovesom *sosát'* [„cicať; cmúľať, cumľať“]. V slovanských jazykoch sa výrazom *sosát'* označovalo pridávanie dieťaťa. A keď matka odchádzala s dieťaťom na pole, ukladala ho do tieňa a dávala mu cmúľať rozžutý chlieb zabalený do handričky. V niektorých nárečiach ho volali *rožók* [„rožtek“], v iných *sosúl'a*. Neskôr sa toto slovo prenieslo aj na iné podobné predmety, napr. na tvrdý kyslý cukrík (леденец) alebo perník podlhovastého tvaru. Daľ [ruský lexikograf 19. stor. – E. K.] písal o perníkoch alebo medových *sosúl'kach*. V jaroslavlianskych nárečiach takto volajú podlhovastú reďkovku či niektoré tvary kvetov. Analogicky boli zrejme pomenované aj ľadové útvary visiace na strechách...“ (Varbot, 2012 c). – P. Jančák a J. Petr v súvislosti s rus. *sosúl'ka* a blízkymi východoslovanskými formami poukazujú na „[z]rejme dávny a obecné rozšírený detský zvyk, že lze rampouch cucat jako lízátko“ (Jančák – Petr, 1986, s. 273), pričom tu pripúšťajú dvojité sémantické motivácie: „Motivace... pociťuje se jak funkce (to, co se cucá‘), tak i podle podoby (to, co vypadá jako to, co se cucá‘, např. struk krávy)“ (s. 274). Podľa uvedených autorov sa druhý typ motivácie stýka s motiváciou „visiaci, hojdajúci sa predmet“, ktorá je zastúpená v slk. *cecok* (s. 272) ako nimi predpokladanom etymologickom východisku pre slk. *cencúl* (porov. vyššie).

¹⁷⁰ Variantnosť *ciagel'/ciagol'* možno vysvetliť obmenou predpokladaného východiskového slk. **cágl'* (< nem. *Zagel* [ˈtsa:gɪ]) s využitím vkladných vokálov *e*, *o*, ktoré sú totožné s reflexmi praslovanských jerov v silnej pozícii; porov. Stanislav (1, s. 396 n.).

¹⁷¹ Znelé *g* v slk. *ciagel'*, *ciagol'* (namiesto očakávaného **ciakel'*, **ciakol'*) možno objasniť: 1. prevzatím z nemeckých nárečí s lenizáciou *k* > *g* (porov. Newerkla², s. 52, pozn. č. 120); 2. nepravideľnou (expresívnou?) sonorizáciou *k* > *g* (porov. Stanislav 1, s. 579), ktorá nastala už na slovenskej pôde.

¹⁷² Porov. i lexikálny materiál zozbieraný E. Roothom (1961, s. 127 n., kapitola „*īstakə*, -*tāk*, -*tākən*, -*takn*, *taɫ*, -*tākəl*, *tivkəl*“); ako pomenovací motív autor uvádza aj „kleine Spitze“ (**takil*-, **takkan*-)“ (s. 151).

Cígel' i dial. *cigur* 'ľadový kvapel' (SSN 1, s. 210) sú pravdepodobne odvodené¹⁷³ od koreňa *cig-*, ktorý možno usúvzťazniť s nárečovým expresívom *cigolit'* '1. tiecť tenkým prúdom, stekať; 2. močiť' (ibid.). Toto sloveso pripúšťa – za predpokladu sporadickej sonorizácie *k > g* (porov. i pozn. č. 171) – interpretáciu **cik-ol-it'*,¹⁷⁴ čo by bola odvodenina od slk. *cikat'* 'vyľučovať moč, močiť' (slovo z detskej reči; porov. SSSJ 1, s. 428) ako reflexu zvukomalebného psl. **cikati* vo význame typu 'vylievať slabým prúdom, prskať, striekať' (porov. SP 2, s. 89). Porov. i slk. dial. *cík* 'kvapľovitý ľadový útvar zo stekajúcej vody' (SSN 1, s. 210), ktoré možno interpretovať ako spätnú odvodeninu od *cikat'*.¹⁷⁵ K nominácii 'tiecť (nadol), stekať, kvapkať' > 'cencúl' porov. Jančák – Petr (1986, s. 272 – 273).¹⁷⁶

Cígel' mohlo – v zmysle predpokladu V. Machka – poslúžiť ako základ pre vznik formy *cingel'*. Začiatkové *cing-* možno interpretovať ako obmenu pôvodného *cig-* (vsunutie konsonantu *n*); nie je tu vylúčený ani vplyv zvukomalebného slovesa *cingat'*, porov. vyššie. Derivátmi od koreňa *cing-* sú zrejme i slk. dial. *cingír* (**cing-ýr*),¹⁷⁷ *cingúr* 'ľadový kvapel' (SSN 1, s. 210).

Slk. *compel'*, *combel'* vznikli pravdepodobne nepravidelným fonetickým vývinom *sopel' > *sompel' > compel' > combel'* – k sémantike porov. poľ. *sopel lodu* 'cencúl' (Szadura, 2012), ukr. dial. *sópil'* 'sopel'; cencúl' a i. (ESUM 5, s. 355).¹⁷⁸ K súvislosti príslušných významov porov. slk. dial. *cingel'* '1. kvapľový ľadový útvar zo zamrzajúcej stekajúcej vody, cencúl'; 2. sopel' visiaci z nosa' (SSN 1, s. 212) či *cmrkel'* 'cencúl' (s. 217) < **smrk-el'*, od slk. *smrkať*

¹⁷³ K príslušným sufixom porov. Sławski (2011, s. 86, 137).

¹⁷⁴ O slovesách s formantom **-ol-* porov. Sławski (2011, s. 23).

¹⁷⁵ Nie je vylúčené, že časť uvedených foriem patrí – za predpokladu expresívnej afrikatizácie *s > c* (porov. Králik, 2010) – k slk. *síkat'* '1. expr. močiť; 2. striekať' (SSJ 4, 77: nár.), zo **síkat* ako iteratíva k psl. **ścati*, **ścǫ < ide. *seikʰ-* 'vylievať, preciedzať, tiecť, kvapkať' (ausgießen, seihen, rinnen, träufeln); o psl. **síkat* porov. novšie napr. M. Furlanová (in: Bezlej 3, s. 219 – 220, s. v. *scáti*).

¹⁷⁶ Podľa rovnakého modelu bolo pravdepodobne utvorené aj slk. dial. *cincúr* 'ľadový útvar zo stekajúcej vody' (SSN 1, s. 212). Usúvzťaznenie tohto slova so slk. dial. *cincúrat'* 'tiecť tenkým prúdom', *cincúrom*, *cincúrkom* 'tenkým prúdom, cícerkom' (ibid.) je podľa nášho názoru presvedčivejšie ako jeho interpretácia v zmysle *ci(n)c-úr* (t. j. derivát od **cic* 'prsník, cecok' so sekundárnou nazalizáciou koreňa, porov. vyššie), ktorá je síce formálne aj sémanticky možná, nezohľadňuje však existenciu uvedeného nárečového slovesa.

¹⁷⁷ K predpokladaným východiskovým sufixom porov. Sławski (2011, s. 138 – 139: **-yrb*; s. 139: **-yr' b*).

¹⁷⁸ Tam i ďalšie formy so vsunutým *m* a sekundárnym začiatkovým *c-*. K príslušnému sémantickému modelu porov. Jančák – Petr (1986, s. 271 – 272).

„čistiť si nos prudkým vyraňaním hlienu výdychom“; podrobnejšie Králik (2010, s. 263).

Na rozdiel od slk. dial. *combel* sa pre slk. dial. *cimbolec* (i *cimbol*, *cimbolok*, *cimborok*, *cimborec* – SSN 1, s. 211), ako aj pre čes. *cimbolec*, predpokladá nemecký pôvod – porov. nem. *Zipfel* „hrot, roh a i.“ (Trost, 1977; tam i prehľad starších výkladových pokusov). Podľa alternatívnej interpretácie čes. *cimbolec* súvisí (sekundárna obmena?) s čes. dial. *cimbál* „cencúl“; o tomto výraze porov. vyššie.

Slk. *cúcel* možno – pri zohľadnení už spomenutého nominačného modelu „cicať“ > „cencúl“ – interpretovať ako derivát od slk. *cucať* „1. vyťahovať jazykom tekutinu, cicať; 2. prehadzovať v ústach a pritom vydávať zvuk, cumľať, cmúľať“ (SSSJ 1, s. 445), ktorého východiskom je už psl. **cucati* „vydávať al. spôsobovať zvuk *cu* (napr. pri saní, mľaskaní)“ (SP 2, s. 95 – 96). Porov. i čes. dial. *cucek* „cencúl“: „Od *cucat*“ (ČJA 2, s. 376).

5. Z uvedeného vyplýva, že považujeme za možné podstatným spôsobom korigovať etymologickú interpretáciu slk. *cencúl* a ďalších zmienených výrazov, ktorú predložil V. Machek. Niet pochyb, že forma týchto lexém často svedčí o nepravidelných hláskových modifikáciách (sekundárna nazalizácia koreňa, sonorizácia konsonantov *s* > *c* ap.), aké môžu skutočne súvisieť s určitým emocionálnym zafarbením uvedených slov, vyplývajúcim zo samotného charakteru nimi označovaných reálií (ľadové cencúle a podobné útvary).¹⁷⁹ Na druhej strane sekundárny, t. j. nepôvodný charakter príslušnej sémantiky (k identifikovaným motivačným príznakom porov. vyššie) a prítomnosť cudzojazyčných prevzatí medzi analyzovanými lexémami umožňujú dospieť k záveru, že hypotéza – nadväzujúca na V. Machka – o akejsi „priamočiarej“ expresívnej genéze slovenských pomenovaní cencúla (resp. iných ľadových útvarov) nie je dostatočne podložená.

¹⁷⁹ „Kromě periferního postavení v systému slovní zásoby přispívá k bohatství názvů pro rampouch také ta okolnost, že označovaný předmět působí na vnímajícího člověka většinou příjemně, takže při jeho pojmenování se mohou... projevovat i prvky poetičnosti, expresivnosti a hrani si s jazykem“ (Jančák – Petr, 1986, s. 265 – 266). – Podľa názoru uvedených autorov zmienená periférna pozícia súvisí s okolnosťou, že názvy cencúla „patří do lexikální kategorie nestálých pojmenování. Předměty, které jsou takovými názvy pojmenovány, nemají totiž přímý vztah ke každodenní činnosti člověka (k jeho vztahu k přírodě, společnosti a myšlení), člověku ani neškodí, ani neprospívají. Jde tedy o pojmenování z periférie slovní zásoby, kterého se běžně užívá jen v omezeném (zimním) ročním období“ (s. 265). Prejavom zmienenej lexikálnej nestability môže nepochybne byť aj relatívne veľký počet slovenských nárečových pomenovaní uvedenej reálie.

Súvisí slk. *šípiti'* ,tušiť“ s vsl. dial. **šupiti* ,rozumieť' ap.‘?

Slk. *šípiti'* ,tušiť, domýšľať si, domnievať sa, predvídať“ (SSJ 4, s. 409: expr.; analogicky KSSJ⁴, s. 738) nenachádzame v Historickom slovníku slovenského jazyka (HSSJ) ani u A. Bernoláka. Lexikograficky ho spracúva zrejme až F. Š. Kott, ktorý pre heslový výraz *šípiti* (Kott, s. v.) uvádza dva významy – okrem ,šipy stříletí, mit Pfeilen schießen‘ (porov. nižšie) je to i význam ,znamenati, číti, merken, ahnen‘, sprevádzaný poznámkou „na Slov.“ (t. j. na Slovensku); takúto charakteristiku potvrdzuje aj autorov odkaz na J. Kollára¹⁸⁰ a P. Dobšínského. V rámci dodatkov sa pre *šípiti* uvádzajú i významy ,tušiti‘ (J. Kollár) a ,pozorovati‘ (Slovenské pohľady).

Na Kotta sa odvoláva aj Kálalov slovník („*šípiti'*... znamenati, tušiti, čenichati“; Kálal, s. 676), ktorý v príslušnom hesle používa kvalifikátor „bt“ (t. j. ide o výraz známy autorovým informantom pochádzajúcim z Banskej Bystrice a zo Slovenského Pravna; porov. op. cit., s. 993, 999) a uvádza aj poznámku „(t. mor.)“, ktorou naznačuje, že slovo je známe i na Morave.¹⁸¹ Kartotéka SSN obsahuje doklady na výraz *šípiti'* zo stredoslovenských (Orava, Liptov, Zvolen, Gemer, Hont), západoslovenských (Topoľčany) a východoslovenských (Šariš) nárečí; výraz sa všade sémantizuje ako ,tušiť‘, resp. (izolovane) aj ako ,mať podozrenie‘, ,čítiť‘ či ,predvídať‘.

Analyzovanému slovu venoval pozornosť i V. Machek, ktorý v prvom vydaní svojho etymologického slovníka spracoval príslušné heslo v nasledujúcej podobe: „*šípiti'* slc.: pozorovati, tušiti. Nejasné. Snad nějak patří k ukr. *šupyty* rozuměti, chápati, věděti?“ (Machek¹, s. 500).¹⁸²

¹⁸⁰ PSJČ samostatné heslo *šípiti* neobsahuje, kartotéka novočeského lexikálneho archívu naň obsahuje len tri doklady, pochádzajúce z tvorby J. Kollára (porov. PSJČ, s. v.). K slovenským lexikálnym prvkom v Kollárovej češtine porov. aj Tóbiš (1966, najmä s. 101 – 102, 106, 116 n.), Dvončová (1993, s. 305, 308; tam i ďalšia literatúra).

¹⁸¹ „... náš slovník obsahuje vyše 25 tisíc slov (vedľa fráz), které sú neznáme, něco inšieho znamenajú alebo inakšie znejú v spisovnej češtine. Veľa týchto slovenských slov je pravda známych na Morave; to sme obyčajne označili poznámkou (t. mor.)“ (Kálal, s. 5). – Heslový výraz *šípiti něco* ,znamenati, pozorovati‘ nachádzame aj u F. Bartoša (porov. Bartoš 2, s. 422) s poznámkou „(slov.)“, t. j. „slovensky“ (k výkladu skratky porov. op. cit., s. 566), čiže vo východomoravských nárečiach češtiny.

¹⁸² Druhé vydanie slovníka už takýto heslový výraz neobsahuje. K pravdepodobným súvislostiam jeho eliminácie porov. vyššie (v rámci výkladu o slk. *zanovitý*, s. 56); porov.

Uvedený ukrajinský výraz – ukr. dial. *šúpyty* ‚uvedomovať si; vedieť, rozumieť‘ (porov. i s ním súvzťažné substantívum *šup* ‚uvedomovanie si, rozumenie ap.‘) – sa v ESUM (6, s. 491) novšie porovnáva s rus. dial. *šúpiť* ‚vedieť, rozumieť‘ (Smolensk; ESUM: ‚z bieloruštiny?‘), brus. dial. *šúpic* ‚rozumieť a i.‘, ako aj so slk. *šípiti*. Autori citovaného slovníka hodnotia tieto výrazy ako nie celkom jasné, pričom uvádzajú názor M. Vasmera, pripúšťajúceho ich súvislosť s bulh. *šúpna* („Priateľné sa zdá zblíženie s bulh. *šúpna* ‚šepkám‘“ – Vasmer 4, s. 487, s. v. *šúpel* [‚mastičkář, čarodejník‘]).

Ako však interpretovať naznačený slovensko-východoslovenský¹⁸³ paralelizmus?

Existencia slk. *šípiti* a východoslovenských výrazov predpokladajúcich pôvodné **šupiti* môže viesť k úvahám o koreňovej alternácii typu **šup-/šíp-*, ktoré nateraz považujeme za značne hypotetické.¹⁸⁴

Inou možnosťou je predpoklad, že pôvodnejšia je forma **šupiti*, z čoho by zároveň vyplývalo, že slk. *šípiti* vzniklo ďalším fonetickým vývinom v smere *šu- > ši-*; problémom takejto úvahy môže byť fakt, že z hľadiska slovenskej historickej fonetiky nejde o regulárnu hláskovú zmenu, t. j. bolo by tu potrebné uvažovať o nepravidelnej formálnej modifikácii výrazu (azda z expresívnych príčin?). Zmena *šu- > ši-* je známa z historického vývinu českého jazyka (prehláska *’u > i* v 14. stor.) – bolo by teda možné dospieť k záveru, že slk. *šípiti* je

však príslušné heslo u F. Bartoša (porov. vyššie), svedčiace o existencii výrazu v nárečovej lexike českého jazyka.

¹⁸³ Citované bulh. *šúpna* ponechávame v tejto súvislosti bokom, keďže tu vzhľadom na pravdepodobný onomatopeický pôvod slova môže ísť – podobne ako v prípade bulh. *šépna*, *šápna*, *šópka* a i. – o prejav „kolísania koreňovej samohlásky *šep-: šop-: šup- < *šep-*“ (Szymański, 1977, s. 49; tam i ďalšia literatúra). K prehľadu problematiky porov. novšie ESJS (16, s. 948 – 949, s. v. *šърпати*).

¹⁸⁴ V zmysle takýchto úvah by azda bolo možné vychádzať zo zvukomalebného ide. **suei-*, **sui-* ‚syčať, sipieť, písať (zischen, pfeifen)‘ (IEW 1, s. 1040) – odtiaľ i významy ‚vydávať zvuk > ‚vyslovovať slovo‘ > ‚prejavovať názor‘ > ‚rozumieť, tušiť ap.‘? Uvedený koreň sa považuje aj za východisko pre psl. **sipati* (porov. sln. *sipati* ‚hlasno, ťažko dýchať‘, čes. *sipati* ‚vydávati silne ochraptělý, šelestivý hlas, zvuk‘ a i.) ap.; M. Snoj (in: Bezlaj 3, s. 237, s. v. *sipati II*) sa pokúša odvodit’ od neho i psl. **šърпати* (slk. *šepot* a i.), pre ktoré rekonštruje východiskovú formu **šju-p-utó-*, v zmysle jeho výkladu vzniknutú metatézou z pôvodného **sui-p-utó-*, pričom zdĺžený stupeň rovnakého koreňa (**šip-*) autor predpokladá aj pre psl. **šipěti* (rus. *šipét’* ‚sipieť, syčať a i.‘ ap.). Nie je jasné, či sa tento koreň zachoval aj v potenciálnom psl. **šipiti*, ktorého reflexom by bolo slk. *šípiti*, resp. či by sa v uvedenom kontexte dalo uvažovať aj o fonetickom vývine (s analogickou metatézou) v smere **sueip-* (**suei-p-*) > **šieup-* > **šup-* (porov. ukr. *šúpyty* a i.).

prevzaté z češtiny;¹⁸⁵ porov. vyššie uvedené východomoravské *šípit*, pripúšťajúce aj východisko v podobe **šúpiti*.¹⁸⁶ Určitý nedostatok takéhoto výkladu vidíme v slabšej doloženosti českého výrazu, ktorý podľa všetkého nie je známy zo staršieho českého spisovného jazyka, odkiaľ by mohol byť prevzatý do slovenčiny; prirodzene, možno uvažovať aj o prevzatí dialektizmu – vtedy by sme však očakávali, že slk. *šípit'* bude doložené aj v slovenských nárečiach susediacich s východomoravskými nárečiami českého jazyka.¹⁸⁷

V internom slovákistickom kontexte nemožno nepoukázať na formálnu blízkosť slovesa *šípit'* a substantíva *šíp*, strela na jednom konci zaostrená, na druhom opatrená stabilizátorom z peria, vystreľovaná z luku¹⁸⁸ (SSJ 4, s. 409, s. v. *šíp'*),¹⁸⁸ ktorá celkom prirodzene vedie aj k úvahám o derivácii typu *šíp* > *šípit'*. Ako však dospieť od substantíva *šíp* (psl. **šipъ*¹⁸⁹) k slovesu s významom typu ,tušiť' a i. '?¹⁹⁰

Domnievame sa, že do úvahy tu môžu azda prichádzať dve interpretačné možnosti.

¹⁸⁵ K slovenským prevzatiám z češtiny reflektujúcim prehlásku 'u > i porov. aj Stanislav (1, s. 506 – 507).

¹⁸⁶ O (ne)realizácii prehlásky 'u > i vo východomoravských nárečiach češtiny porov. Bělič (1972, s. 263): „Staré u, ú (také z předhist[orické] nosovky o) po tvrdých a z velké části i po měkkých a býv[alých] měkkých souhláskách se zachovalo... Za staré u, ú po měkkých souhláskách je v některých případech v části nebo i ve většině vých[odo]mor[avských] nářečí shodně se stř[edo]mor[avskými] nářečími i, i (y, ý/ej), celkově však podobně jako v nářečích stř[edo]mor[avských] směrem k východu přehlasovaných podob dále ubývá a na vých[odním] pomezí vých[odo]mor[avské] skupiny oblast přehlásky v podstatě končí.“ – K územnému rozšíreniu porov. i ČJA (5, s. 70 – 79, kapitola Změna 'u > i, 'ú > í).

¹⁸⁷ Porov. však výskyt slovesa *šípiti'* v tvorbe J. M. Hurbana, rodáka z Beckova pri Novom Meste nad Váhom, ktorý pôsobil v Brezovej pod Bradlom a v Hlbokom (lokality pri Senici); pozri Hurbanove diela sprístupnené na webovej stránke digitalizačného projektu Zlatý fond denníka SME.

¹⁸⁸ V citovanom slovníku nachádzame aj homonymum (zo synchronného aspektu) *šíp'*² ,plano rastúca ruža, šípová ruža' (SSJ, loco cit.). Historický slovník slovenského jazyka uvádza – z diachrónneho hľadiska korektne – len jedno heslo *šíp* s významami ,1. strela s hrotom, vystreľovaná z kuše' (doložené už v r. 1696), ,2. plano rastúca ruža' (od 16. stor.) a ,3. šípová halúzka' (od 18. stor.; porov. HSSJ 5, s. 624 – 625).

¹⁸⁹ K etymologickej problematike výrazu porov. novšie ESJS (16, s. 941 – 942, s. v. *шѣпъкъ*).

¹⁹⁰ Z toho zároveň vyplýva, že slk. *šípiti'* (a východomoravské *šípiti*) podľa všetkého geneticky nesúvisí s vyššie uvedenými východoslovenskými výrazmi, predpokladajúcimi pôvodné **šúpiti*.

1. Na základe dvojice súvzťažných výrazov slk. *strela*: *strelit'*¹⁹¹ možno vysloviť názor, že pôvodným významom slk. *šípit'* bolo ,strelit' šíp', resp. ,strielať šípy' – takýto predpoklad môže potvrdzovať čes. *šípiti* ,šípy stříleti' (Kott, s. v.), resp. už stčes. *šípiti* ,střílet šípy' (MSS, s. v.); k derivácii porov. i lat. *sagitta* ,šíp': *sagittāre* ,strielať šípy' ap.

Sémantika ,strielať šípy' mohla poslúžiť ako východisko pre vznik významu ,mieriť (lukom, kušou ap.) na cieľ'. Ďalšia sémantická evolúcia nie je podľa nášho názoru jednoznačná; zdá sa, že tu prichádza do úvahy niekoľko interpretačných alternatív:

a) ,mieriť (na cieľ)' > ,usmerňovať, usmerniť na niečo (svoju pozornosť ap.)'¹⁹² > ,pozorovať, vnímať'¹⁹³ > ,predvídať, tušiť' ap. ';

b) ,mieriť (na cieľ)' > ,pokúšať sa zasiahnuť, dosiahnuť cieľ'; triafať (do cieľa)' > ,hádať'¹⁹⁴ > ,robiť dohady, domnievať sa, tušiť'¹⁹⁵

c) ,mieriť (na cieľ)' > ,smerovať (niekam, k niečomu)' > ,mať v úmysle, zamýšľať (v budúcnosti) niečo urobiť'¹⁹⁶ > ,predvídať budúce dianie, tušiť' ap. '.

2. Inú možnosť výkladu nám poskytuje maďarský jazykový materiál. Maď. *nyíl* ,šíp' (slovo uralského pôvodu, písomne doložené od r. 1221) sa stalo derivačným východiskom i pre sloveso *nyilallik*, majúce významy ,1. pichať (o pocite bolesti)' (od r. 1533), ,2. pohybovať sa rýchlo ako šíp; mať účinok vystreleného šípa' (od r. 1791), ako aj ,3. (o myšlienke, pocite) prechádzať hlavou, zarezávať sa do srdca' (od r. 1836; podrobnejšie o obidvoch výrazoch porov.

¹⁹¹ Východiskom je tu azda už psl. **strěla*: **strěliti*; porov. novšie ESJS (15, s. 889, s. v. *strěla* – tam aj o desubstantívnom charaktere psl. **strěliti*). – O denominatívnych slovesách na **-i-ti* porov. Vaillant (3, s. 432 n.), Sławski (2011, s. 27).

¹⁹² Porov. slk. *zacieliť pozornosť na niečo* (KSSJ⁴, s. 898, s. v. *zacieliť*), *zamieriť na niečo svoju pozornosť* (SSJ 5, s. 477, s. v. *zamieriť*).

¹⁹³ Porov. významy uvedené pre slk. *šípit'* u F. Š. Kotta, resp. pre východomoravské *šípiti* u F. Bartoša (porov. vyššie).

¹⁹⁴ K posunu ,triafať (do cieľa)' > ,hádať' porov. slk. hovor. *utráfiť* ,uhádnuť, vystihnúť; odhadnúť' (KSSJ⁴, s. 813).

¹⁹⁵ Porov. i gr. *στοχάζομαι*, odvodzované od gr. *στόχος* ,cieľ' (vytýčený, vyvolený)' (pôvodne asi ,vztýčený stĺp'; porov. novšie Beekes 2, s. 1410) a sémantizované ako „1. a. cielieť, mieriť (na niekoho), strielať, b. smerovať k cieľu, sledovať cieľ, upriamovať sa... 4. a. snažiť sa dosiahnuť, túžiť po niečom, b. hádať, tušiť, šípiti“ (Panczová, 2012, s. 1134). K ďalšiemu sémantickému vývinu vo vzťahu k duševnej sfére porov. súčasné gr. *στοχάζομαι* ,1. hlboko premýšľať z filozofického aspektu (o teoretických otázkach); 2. brať do úvahy, dobre zvažovať' (Babiniotis, s. 1681).

¹⁹⁶ Porov. slk. *zamieriť* ,1. namieriť, zacieliť; 2. pustiť sa nejakým smerom' (KSSJ⁴, s. 914) > *zámer* ,uvážené rozhodnutie dosiahnuť niečo, úmysel, plán, cieľ' (op. cit., s. 913).

najnovšie ÚMESz, s. vv.) – k 3. významu porov. i maď. *eszébe nyilallik* ‚preletieť mysl’ou (átfut az agyán)‘¹⁹⁷ (MNYÉS 5, s. 275, s. v. *nyilallik*).

V takom prípade je možné predpokladať pre slk. *šípiti* významový vývin v smere ‚letieť ako šíp’ > ‚(rýchlo) letieť’ > ‚preletieť’; mihnúť sa (aj o myšlienke)¹⁹⁸ > ‚dostať nápad, uvedomiť si; (začať) vnímať, pozorovať, tušiť ap.’. Nateraz nie je jasné, či tu ide len o slovensko-maďarskú typologickú paralelu, alebo či tu – čo je vzhľadom na dlhodobý priamy jazykový kontakt azda pravdepodobnejšie – možno uvažovať o sémantickom vplyve jedného jazyka na druhý.

¹⁹⁷ Maď. *nyilallik* sa v uvedenom spojení spája s illatívom (maď. *ész* ‚pamäť, rozum; mozog’: *esze* ‚jeho/jej rozum atď.’, *eszébe* ‚do jeho/jej rozumu atď.’) – je to azda odraz pôvodnej sémantickej motivácie typu *,pichnúť/vletieť *niekam* (ako šíp)‘?

¹⁹⁸ Porov. slk. *hlavou mi preletela spásna myšlienka* (KSSJ⁴, s. 562, s. v. *preletieť*), *myšlienka (sa) mu mihla hlavou*, neos. *mihlo mu mysl’ou* (op. cit., s. 329, s. v. *mihat’*) a i.

Súvisí slk. *kántrit'* s pol'. dial. *kętrzyć*, *kętrać*?

1. Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ 2, s. 523) charakterizuje sloveso *kántrit'* ako expresívum a uvádza preň tri významy: ‚1. (čo, koho) (cieľene) spôsobovať smrť, zánik, usmrcovať, zabíjať, hubiť‘ (porov. v slovníku uvedené exemplifikácie *kántrit' myši*, *obyvateľov kántria choroby* a i.), ‚2. (čo) spôsobovať veľkú škodu, skazu, pustošiť, ničiť‘ (*kántrit' životné prostredie* a i.), ‚3. (koho, čo) spôsobovať duševné utrpenie, vyčerpávať‘ (*kántri ho neistota* a i.). V citovanom slovníku (s. 524) nachádzame aj reflexívum *kántrit' sa* expr. ‚spôsobovať si (cieľene) navzájom smrť, zánik, usmrcovať sa, zabíjať sa, hubiť sa‘ (*prečo sa ľudia vo vojnách tak kántria*).

Ide o výraz, ktorý je v slovenčine doložený relatívne neskoro. Historický slovník slovenského jazyka (HSSJ) toto sloveso neobsahuje, nachádzame ho až u A. Bernoláka (2, s. 380: *kantrit'* – s krátkym *a* v koreni – ‚kwárit‘, tam i trpné prídastie *kantrení* ‚kwárení‘ a slovesné podstatné meno *Kantrení* ‚Kwárení‘). Početné doklady na slovo *kántrit'* sa vyskytujú v tvorbe slovenských autorov pôsobiacich v 19. stor. (K. A. Modrányi, B. Nosák-Nezabudov, O. Seberini, J. Záborský);¹⁹⁹ nie je nezaujímavé, že toto sloveso sa objavuje i v textoch slovenských rozprávok, ktoré zozbieral P. Dobšinský – na základe toho možno usudzovať, že bolo súčasťou ľudového jazyka.²⁰⁰

V prospech takéhoto predpokladu svedčí nepochybne aj skutočnosť, že heslo *kántrit'* expr. ‚ničiť, nivočiť, zabíjať‘ nechýba ani v Slovníku slovenských nárečí (SSN 1, s. 745), ktorý zároveň upozorňuje na celoslovenské územné rozšírenie uvedenej lexémy (použitie kvalifikátora ‚csl‘ [celoslovenský] v záhlaví heslovej state).²⁰¹

¹⁹⁹ Príslušné doklady možno získať pomocou vyhľadávacieho rozhrania na webovej stránke digitalizačného projektu Zlatý fond denníka SME, kde sú voľne dostupné texty uvedených autorov.

²⁰⁰ K výskytu slova u novších autorov porov. – okrem webovej stránky projektu Zlatý fond denníka SME – i SSJ (1, s. 672), SSSJ (loco cit.).

²⁰¹ Deriváty od slovesa *kántrit'* (dokonavé prefixálne odvodeniny *do-*, *na-*, *po-*, *s-*, *vy-* *kántrit'* a i.) a ich podrobná filologická dokumentácia by sa mohli stať predmetom samostatnej štúdie; významovo sa väčšinou zhodujú s fundujúcim výrazom (k sémanticky disparátnemu *skántrit'* vo význame ‚pozberať [obilie] z poľa‘ porov. nižšie) a z chronologického hľadiska neumožňujú prehľbiť jeho datovanie, preto sa im tu podrobnejšie nevenujeme. – Na tomto mieste upozorníme aspoň na dial. *kántrnica* expr. ‚márnotrtná žena‘ (SSN 1,

2. Pokiaľ ide o etymológiu slova *kántrit'*, zdá sa, že prvú informáciu etymologického charakteru nachádzame v Kálalovom slovníku (Kálal, s. 229), kde bol pri heslovom výraze *kantrit'* (s krátkym *a*) „hubiti, pustošiti, mrhati“ použitý kvalifikátor „maď.“, čo znamená, že autor tu predpokladal prevzatie maďarského pôvodu; slovník L. Rocchiho (1999 – 2010) však toto slovo neuvádza.

Výrazu *kántrit'* venoval samostatné heslo V. Machek v prvom vydaní svojho etymologického slovníka: „*kántrit'* slc.: hubiti, pustošiti. Pd. [pol'. dial. – Ł. K.] *kātrac* = *kętrzyć* hloupě dělati, *skantrzyć* zabíti a j[iné]. Původ nejasný“ (Machek¹, s. 191).²⁰² Z citovanej formulácie zároveň vyplýva, že autor neprináša pre tento výraz ďalšie inoslovanské paralely.

O slk. *kántrit'* sa zmieňuje aj F. Sławski (2, s. 129 – 130, s. v. *kętrzyć*), ktorý uvádza toto sloveso ako možnú paralelu pre pol'. dial. *kętrzyć* „cudzoložiť“, *kętrac* „robiť niečo nehanebne, neviazane“, pričom zároveň vyslovuje predpoklad, že dokonavé slk. *skántrit'* mohlo byť prevzaté do poľských nárečí („odtiaľ bolo azda vypožičané naše *skantrzyć* „zabiť, zadusiť“, známe v Podhalí a v Beskydách“, ibid.). F. Sławski zároveň upozorňuje, že uvedené poľské dialektizmy sú doložené len z kašubskej oblasti („v iných dialektoch sa s ním nestretávame; v starej poľštine nie je doložené“, s. 129); azda i preto odmieta predpoklad A. Brücknera o etymologickej súvislosti poľských výrazov s lit. *kęsti*, *kenčiù* „trpieť“,²⁰³ pričom za pravdepodobnejší považuje názor J. Karłowicza, že citované poľské nárečové slovesá súvisia s kašub. *kątor* „ropucha“, vysvetľovaným ako prevzatie zo staršieho nem. *kunter*, *kunder* „obluda, príšera, netvor“.²⁰⁴

3. Nadväzujúc na úvahy F. Sławského, možno si položiť otázku, či by sa o etymologickom východisku v podobe už zmieneného nem. *kunter*, *kunder*

s. 745: Klenovec, okr. Rimavská Sobota), akiste nadväzujúce na *kántrit'* „ničiť“ v kontextoch typu *skántrit' celý majetok* (KSSJ⁴, s. 668, s. v. *skántrit'*). O dial. *kántrovnica* „vyšitá stužka, ktorú si dievky dávali pod hlavnicu, aby vo sne videli svojho budúceho manžela“ porov. nižšie (pozn. č. 216).

²⁰² V druhom, prepracovanom vydaní Machkovho etymologického slovníka takéto heslo nenachádzame, z čoho možno usudzovať, že i sloveso *kántrit'* je „výraz, ktorý žije jedine na Slovensku a nemá v českých zemích obdoby nebo odvozeniny“ (Machek², s. 7), a preto príslušná heslová stať nebola zaradená do druhého vydania tohto diela, koncipovaného už len ako etymologický slovník češtiny. – Porov. i heslá *kantrit'*, *skántrit'* u F. Š. Kotta (Kott, s. vv.), obsahujúce kvalifikátor „Slov.“, ktorým sa v tomto diele signalizuje výskyt uvedených slov na Slovensku.

²⁰³ K etymologickej problematike litovského slova porov. novšie LKEŽDB (s. v. *kęsti*).

²⁰⁴ O kašubskom lexikálnom materiáli porov. novšie SEK (3, s. 36, s. v. *kątrac sq*; s. 83 – 84, s. v. *kątór*).

nedalo uvažovať aj v prípade slk. *kántriť*. Zdá sa, že zo sémantického hľadiska nemusí byť takáto interpretácia (predpokladajúca asociáciu ,obluda, netvor‘ ~ ,zabíjať, hubiť, ničiť‘) celkom nepredstaviteľná,²⁰⁵ problematickejšia je podľa nášho názoru formálny aspekt naznačeného výkladu.

Bolo by azda možné predpokladať, že slovenčina prevzala nemecký výraz v jeho variantnej forme *konter* (porov. DWB, s. v. *kunter*, *kunder*: „vedľajšia forma *konter*“); takéto slk. **konter* ,obluda ap.‘ sa mohlo stať slovotvorným východiskom pre vznik odvodeniny **kontriť* ,správať sa ako obluda; zabíjať, ničiť‘ ap.²⁰⁶ s frekventatívom, resp. iteratívom **kántrať* ,zabíjať ap.‘,²⁰⁷ ku ktorému mohlo byť dodatočne utvorené i variantné (*s*)*kántriť*. Nedostatkom takejto konštrukcie je nepochybne jej celková hypotetickosť, resp. nedoloženosť jednotlivých článkov predpokladaného lexikálneho reťazca.

4. V kontexte úvah o etymológii slk. *kántriť* však možno upozorniť na formálnu blízkosť – konkrétne na slovníkové či „abecedné“ susedstvo²⁰⁸ – tohto slovesa a substantíva *kántry* m. pomn. ,(v rímskokatolíckej cirkvi) trojdňový čas pôstu, modlitieb a pokánia v štyroch ročných obdobiach‘ (SSSJ 2, s. 524), ktorého najstarší písomný doklad pochádza z 18. stor.: *czech každé kantri mssy da služity* (Šaštín 1764; HSSJ 2, s. 23, s. v. *kánter*). Z hľadiska pôvodu ide o plurálový tvar substantíva, ktorého forma sa v HSSJ štandardizuje²⁰⁹ ako

²⁰⁵ Porov. i použitie nem. *kunter* vo vzťahu k rôznym škodlivým zvieratám v DWB (loco cit., význam č. 2.d.β.).

²⁰⁶ Išlo by o desubstantívne sloveso dnešného konjugačného typu *robiť*, *robím* (z diachrónneho hľadiska IV. slovesná trieda) so slovotvorným významom „byť tým alebo správať sa tak ako to, čo sa pomenúva základným substantívom“ (MSJ, s. 456). – O slovanských desubstantívnych slovesách na **-iti* porov. i Ślawski (2011, s. 27).

²⁰⁷ O starých slovanských imperfektívach, resp. iteratívach na **-ati* (s možným predĺžením koreňového vokálu) porov. Ślawski (2011, s. 15); k fungovaniu príslušného morfológického modelu v prípade zjavne mladších slovesných formácií porov. napr. staršie slk. *dokánčať* ,dokončovať‘ ako imperfektívum k *dokončiť*‘ (HSSJ 1, s. 280, s. v. *dokončiť*).

²⁰⁸ Plne súhlasíme s názorom, podľa ktorého „pre serióznu etymológiu nie je potrebné „abecedné“ susedstvo, od etymológa sa vyžaduje široký rozhľad a schopnosť uvidieť cez vonkajšiu podobnosť skutočný stav“ (Trubačov, 2003, s. 243); požadovaná schopnosť etymológa je však nepochybne dôležitá aj pre adekvátnu interpretáciu vzájomného vzťahu výrazov, ktoré sa nachádzajú práve v špecifickom „abecednom“ susedstve.

²⁰⁹ V zmysle lexikografickej koncepcie slovníka „[h]eslové slovo sa v záhlaví heslovej state uvádza v pravopisnej a hláskovej podobe súčasnej spisovnej slovenčiny. Slová, ktoré nie sú v súčasnej spisovnej slovenčine známe, uvádzajú sa v podobe rekonštruovanej z variantov doložených v prameňoch so zreteľom na stav v slovenských nárečiach a v ostatných slovan-ských jazykoch“ (HSSJ I, s. 22).

kánte (s variantom *kántor*) a ktoré je v zmienenom význame²¹⁰ doložené už v rukopisnej pamiatke *Cantus et orationes* (17. stor.): *mame w czas cantru skromne ziwu byty*.

Konečným etymologickým východiskom výrazu je lat. *quattuor (tempora)*, t. j. ‚štyri (obdobia)‘ (porov. už Matzenauer, 1870, s. 193; Machek¹, s. 191),²¹¹ formu slovenského výrazu mohlo ovplyvniť maď. *kántor-böjt* ‚kántrový pôst‘, v staršom jazyku i *kántor* ‚štvrt’ročné obdobie‘ (doložené od r. 1508), prevzaté z rovnakého latinského zdroja (porov. Rocchi 1, s. 139, s. v. *kánte*; Gregor, 2023, s. 476 – 477; o maď. *kántorböjt* porov. novšie ÚMESz, s. v.).²¹²

²¹⁰ Podľa údajov HSSJ mal uvedený výraz v staršej slovenčine aj významy ‚štvrt’ročné obdobie, štvrt’rok‘ a ‚štvrt’ročne odvádzaný poddanský poplatok‘, v obidvoch prípadoch doložené už od 17. stor. – Zo slovenských nárečí je substantívum *kántry* známe v troch významoch (porov. SSN 1, s. 745): ‚1. pôstne dni predpísané cirkvou‘ (s celoslovenským rozšírením), ‚2. druh cirkevného poplatku‘ (doložené v gemerských nárečiach) a ‚3. stav, keď niekto nemôže jesť, piť (napr. od hnevu)‘ (žartovné: *No čo ti zaz je? Čo máš, kántri?!* – Chocholná, okr. Trenčín; *Pala tuším kolera bere, zaz má kántri* – Bzince pod Javorinou, okr. Nové Mesto nad Váhom).

²¹¹ Rovnaké etymologické východisko má aj chorv. *kvàtre* ‚pôst, ktorý býva štyrikrát do roka‘ (Skok 2, s. 252), sln. *kvatre, kvàtri* ‚id.‘ (Bezljaj 2, s. 116), ako aj poľ. dial. *kantopory* ‚kántrové dni‘ (Karłowicz 2, s. 303) či nem. *Quatember* (< *quartember*), podľa starého pápežského nariadenia týždňe určený na kňazské vysviacky (na začiatku každého cirkevného štvrt’roka), v ktorom bola okrem piatka a soboty dňom prikázaného prísneho pôstu aj streda; potom takého štvrt’ročné pôstne obdobie, v občianskom a obchodnom živote štvrt’rok vôbec‘ (DWB, s. v. *Quatember*); podľa nemčiny je asi aj čes. *kvatembr* ‚púšť čtvěra suchých dnů‘ (PSJČ, s. v.).

²¹² Lat. *quattuor (tempora)* bolo prevzaté do maďarčiny v podobe *kántor* pravdepodobne v dôsledku zblíženia s etymologicky nesúvisiacim maď. *kántor* ‚cirkevný spevák‘ (doložené od r. 1314 – porov. najnovšie ÚMESz, s. v.), ktorého východiskom je lat. *cantor* ako nomen agentis od lat. *canere* ‚spievať‘; odtiaľ i slk. *kantor*, vo význame ‚kantor a organista v kostole, vedúci kostolného zboru, kt[orý] často pôsobil aj ako učiteľ‘ doložené od r. 1586 (porov. HSSJ 2, s. 23; k ďalším významom pozri SSSJ 2, s. 523). – Výraz *kántore* mn. ‚kántrové pôsty‘ ako možný hungarizmus nachádzame aj v slovníku chorvátskeho kňaza a lexikografa J. Mikalju (Blago jezika slovinskoga..., 1649): „Mikalja mohol počuť toto slovo počas svojho viacročného pobytu v južnom Uhorsku (Temešvár)“ (Hadrovics, 1985, s. 291, s. v. *kántore*). – HSSJ štandardizuje formu príslušného heslového výrazu v podobe *kánte* (porov. vyššie), z etymologických príčin by tu však bola azda vhodnejšia štandardizácia *kántor* (tak i Gregor, 2023, s. 476, s. v.). Na základe foriem *kántry* pl., *kántrový* možno predpokladať, že uvedené substantívum malo skloňovanie *kántor* – gen. sg. *kántra/-u*, dat. sg. *kántru* ap. (okrem už citovaného dokladu *mame w czas cantru skromne ziwu byty* porov. i *w kantru swatogirském, swatoganskem, swatomichalskem, wianocžnem* [vo význame ‚štvrt’ročné obdobie, štvrt’rok‘],

Uvažujúc o možnosti etymologickej súvislosti výrazov *kántrit'* a *kántry* (resp. staršie *kántor*, *kánter*), dospievame k záveru, že *kántrit'* môže byť odvodenina od *kántry*, zaraditeľná medzi desubstantívne slovesá dnešného konjugáčného typu *robiť*, „ktorými sa vyjadrujú deje vyplývajúce z podstaty veci pomenovanej základným substantívom“ (MSJ, s. 457) – východiskový význam slovesa by v takom prípade bolo možné rekonštruovať azda ako **zachovávať pôst* predpísaný počas kántrových dní.

Na základe sémantiky *zachovávať* (kántrový) *pôst* mohol vzniknúť aj význam *hladovať* – k príslušnému sémantickému posunu porov. i slk. *postiť sa*, *zachovávať pôst*, *zdržovať sa* jedla, *nejesť*; *hladovať* (SSJ 3, s. 326), *vypostiť sa*, *pôstom* al. *nedostatkem* jedla *stať sa* hladným, *vyhladnúť*, *vylaščiť* (SSJ 5, s. 272), čes. *vypostiti* *postem*, *nedostatkem* jídla *učiniti* lačným, *vyhladoviti* někoho, *vypostiti se* *postem*, *nedostatkem* jídla *se* *státi* hladovým (PSJČ, s. v.), pol. *wyposzczony* *który* *sa* *dlho* *postil* *a* *je* *głodny* (SJP, s. v.) a i.

Sémantika *zachovávať pôst*, *postiť sa*, resp. blízka sémantika *hladovať* – t. j. v obidvoch prípadoch *neprijímať* potravu (v dostatočnom, resp. potrebnom množstve ap.) – mohla takisto poslúžiť ako základ pre vznik významu *zbavovať* síl, *oslabovať*, *vyčerpávať* ap.²¹³ porov. i vyššie citované čes. *vypostiti* v kontextoch typu *nasyt' české duše*, *vypostěné Vídni*, *zbavené síl* (PSJČ, loco cit.), pol. *wypościć się* vo význame *stať sa* chudým, *biednym* (SW 7, s. 980), srb.-chorv. *ispōstiti se*, *vykonať* *pōst*; *vyčerpať sa* *postom*, *ispošten*, *vyčerpaný* *pōstom* (o tele) (RJA 3, s. 941), rus. *ispostítsia*, *ispáščivaťsia*, *trýzniť sa* *pōstom*, *vyčerpávať sa* *zdržívaním sa* *jedla* (Daľ 2, stĺpec 132), sthnem. *irfastēn*, *vyčerpávať sa*, *oslabovať sa* *prílišným pôstom*, *conficere* (EWAhd 3, s. 85), nem. *sich abfasten* *jejunio* *macerari*, *dlhým pôstom sa zbavovať síl* (DWB, s. v. *abfasten*), strfr. *adjeuner*, *zoslabiť* (telo) *pôstmi* (FEW, s. v. *jējūnare*) a i.

Takýto sémantický posun mohol nastať aj v prípade slovesa *kántrit'*. Znamenalo by to, že na základe predpokladaného východiskového **kántrit'* *zacho-*

Orava 1618; HSSJ, loco cit.), t. j. s alternáciou *o/Ø*, napodobňujúcou stav v slovách s príslušnými reflexmi jerových vokálov v silnej, resp. slabšej pozícii. Forma *kánter* mohla vzniknúť pod vplyvom prípadov typu dial. *veter*, *brater*, *kmoter*, *loter* (s vkladným *e*) – gen. sg. *vetra*, *bratra*, *kmotra*, *lotra* ap., kde došlo k napodobneniu výrazov s jerovými striednicami *e/Ø* (porov. Stanislav 1, s. 396 n.; ASJ I/1, s. 67 n., časť Vkladné vokály).

²¹³ K vnímaniu pôstu v súčasnej kultúre porov. i Kaczor (2022): podľa autorkiných zistení dochádza – vzhľadom na časté využívanie pôstu na terapeutické účely ap. – k rozširovaniu sémantiky príslušného pojmu, ktoré odzrkadľuje skutočnosť, že pôst „zväčšuje energiu, spôsobuje príliv síl, obnovuje a posilňuje silu svalov, takisto je prostriedkom na dosiahnutie dlhovekosti“ (s. 94).

vávať pôst predpísaný počas kántrových dní‘ (nezvratné sloveso²¹⁴) vzniklo zvratné *kántriť sa* ‚vyčerpávať seba samého (kántrovým) pôstom; ničiť sa²¹⁵‘, ku ktorému bol dodatočne utvorený nezvratný tranzitívny pendant *kántriť* (niekoho/niečo) s významami, aké podľa nášho názoru v značnej miere reflektujú sémantiku nezvratného slovesa *ničiť* ‚1. spôsobovať veľkú škodu, skazu, silne poškodzovať, narušať fungovanie niečoho al. privádzať do neupotrebitelného stavu, kaziť, znehodnocovať niečo, devastovať; 2. zbavovať niekoho duševných al. telesných síl, oslabovať, vyčerpávať, trápiť, sužovať; 3. spôsobovať zánik, koniec existencie niekoho, niečoho, (fyzicky) likvidovať; 4. rušivo zasahovať do niečoho, nepriaznivo pôsobiť na niečo, kaziť, narušať‘ (SSSJ 3, s. 1003) – porov. možné paralelné použitie typu *kántriť/ničiť myši, obyvateľov kántria/ničia choroby, kántriť/ničiť životné prostredie, kántri/niči ho neistota* ap.²¹⁶

²¹⁴ K predpokladanej nereflexívnosti porov. slk. *postiť* ako regionálny variant („kraj.“, t. j. krajové slovo) reflexíva *postiť sa* ‚zachovávať pôst‘ (SSJ 3, s. 326, s. v. *postiť sa*).

²¹⁵ Vo význame ‚2. spôsobovať si veľkú ujmu, duševne al. telesne sa oslabovať, vyčerpávať, trápiť sa, sužovať sa‘ (SSSJ 3, s. 1003).

²¹⁶ V kontexte úvah o sémantike slovesa *kántriť* si nepochybne zaslúži pozornosť jeho prefixálny derivát *skántriť* vo význame ‚pozberať (obilie) z poľa‘ – porov. Palkovič 2, s. 2827: „Zkántrjm... [sklidím 2]“; v nadväznosti na neho i Kott (s. v.): „Zkántriti = sklidiť [zboží]“, ako aj Kálal (s. 607, s. v. *skántriť*, význam ‚1. zklidiť z pole‘, s odvolaním sa na J. Palkoviča a J. Kollára). Vznik takéhoto významu možno azda objasniť napodobnením sémantiky slovesa *kosiť*, ktoré má okrem primárneho ‚poľnohospodárskeho‘ významu (*kosiť trávu, jačmeň, ľuku* ap.) aj sekundárny význam typu ‚hubiť, ničiť‘, vlastný i slovesu *kántriť* – porov. *smrť, choroba kosi* (SSJ 1, s. 751, s. v. *kosiť*: „o hromadnom umieraní ľudí“), *gulky kosia* ‚hromadne usmrcujú‘ (loco cit.), *smrť/zubatá kosila* ‚ľudia umierali vo veľkom množstve‘ (SSSJ 2, s. 754, s. v. *kosiť*); porov. už doklad *basiliskus swim gedowitim popatrenim wsecko kosi a morduge* ‚usmrcuje‘ (rukopisná pamiatka Sermones Jasov, 1777; HSSJ 2, s. 111, s. v. *kosiť*). Takisto azda nemožno celkom vylúčiť, že význam ‚hubiť, ničiť‘ sa v slovese *kosiť* (pôvodne ‚narábať kosou‘ ako denominatívum od *kosa*; zrejme už psl. **kositi* – ESSJa 11, s. 142, s. v. **kositi* /) mohol vyvinúť i pod vplyvom personifikovaného obrazu smrti, známeho v slovenskej ľudovej kultúre: „Najmladšou a najrozšírenejšou predstavou Smrti je kostlívec s kosou, často na koni. Sprostredkovali ju z kresťanského umenia stredoveké nástenné maľby a kníhtlač“ (TELK, s. v. *Smrť*, autorka hesla L. Chorváthová; porov. i Kmecová – Vojtech Poklač, 2018, s. 70 – 71). – Nie je jasné, či k derivátom od *kántriť* patrí aj dial. *kántrovnica* ‚vyšitá stužka, ktorú si dievky dávali pod hlavnicu, aby vo sne videli svojho budúceho manžela‘ (SSN 1, s. 745: Rybany, okr. Bánovce nad Bebravou); v nadväznosti na sémantiku ‚zachovávať (kántrový) pôst‘, predpokladanú pre sloveso *kántriť* ako možné slovotvorné východisko substantíva *kántrovnica*, by sa tu azda dalo uvažovať o situácii rituálneho využitia pôstu: „Pôst... sa prijímal aj za... získanie dobrého muža. Býval súčasťou magických praktík, najmä pri veštení a čarovaní“ (TELK, s. v. *Pôst*, autorka hesla V. Feglová). Zdá sa však, že uvedené

5. Z uvedeného vyplýva, že v prípade slk. *kántrit'* ide zrejme o výraz, ktorý vznikol až v rámci interného slovenského jazykového vývinu; išlo by teda o slovenskú lexikálnu inováciu, pre ktorú sa nám nateraz nepodarilo nájsť paralely v iných slovanských jazykoch. Genetické usúvzťažňovanie slovenského slova s poľ. dial. *kętrzyć*, *kętrać* považujeme za málo pravdepodobné, prezentovaná etymologická interpretácia však môže svedčiť v prospech predpokladu o slovenskej proveniencii poľ. dial. *skantrzyć*.

slovo možno usúvzťažniť aj so slk. dial. *kantrllík* ,farebnej stužke podobná čipka na výrobu ľudového odevu' (*Kantrllíki boli šelijakej farbi* – Návojovce, okr. Topoľčany; SSN, loco cit., s. v. *kantrdlík*), ktorého východiskom je podľa nášho názoru nem. dial. **Kanterl* ako sufixálna odvodenina (k sufixu porov. bavor.-rak. nem. *Sack-erl* ,mešec, vrečko', rak. nem. *Fleck-erl* ,malá škvrna', *Weib-erl* hrub. ,žena' ap.; Duden, s. vv.) od nem. *Kante* ,1. hrot, špic, okraj; 2. ozdobný okraj so zubatými čípkami (o zuboch alebo «špicoch» ako ozdobe... fr. *dentelles...*)' (DWB, s. v. *Kante*). Predpokladané nem. dial. **Kanterl* ,čipka' sa mohlo stať etymologickým východiskom nielen pre slk. dial. *kantrllík* ako označenie čipky (porov. vyššie; rekonštrukcia formy príslušného heslového výrazu v SSN v podobe *kantrdlík* nie je v takom prípade adekvátne, keďže zdvojené *ll* tu nie je výsledkom asimilácie typu *jedla* > *jella*, *padla* > *palla* ap., známej zo západoslovenských nárečí, porov. Stanislav 1, s. 358 – 359), ale možno i pre nedoložené **kánter* (so zjednodušením pôvodného *-rl* ako hláskového zakončenia netypického pre slovenčinu), resp. **kántra* ,čipka' (femininum zakončené na *-a* analogicky podľa *čipka*) – od takýchto výrazov mohlo byť ďalej odvodené adjektívum **kántrový*, použité v spojení typu **kántrová stužka* ,čipková, resp. podobná čipke', ktoré sa stalo základom pre vznik odvodeniny *kántrovnica*, označujúcej vyšitú stužku používanú pri špecifickej príležitosti (porov. vyššie).

Slk. *sobáš*: domáci výraz či prevzatie z maďarčiny?

1. Výraz *sobáš* 'úradné uzavretie manželstva; obrad pri tom' (KSSJ⁴, s. 682) je v slovenských textoch doložený od 16. stor.: *y prissli* (budúci manželia) *tatam k nam, aby o sobass dorownalj s nami* (HSSJ 5, s. 326: Rimavské Brezovo 1596). Už v pamiatkach staršej slovenčiny nachádzame aj od neho odvodené výrazy *sobášny* 'súvisiaci so sobášom; určený na sobáš; zosobášený' (od 1568; HSSJ, loco cit.), *sobášit'* '(o mužovi a žene) spájať do manželského zväzku' (od 1596; HSSJ 5, s. 327), *sobášovať*, id. ' (ibid.), *sobášit' sa* 'uzavierať manželstvo' (už 1560 [v prepise z r. 1603 – 1604], resp. 1585; ibid.), *rozsobášit'* 'rozviesť manželov' (od 1734; HSSJ 5, s. 155), *rozsobášit' sa* 'rozviesť sa s manželom alebo s manželkou' (od 1753; ibid.). Už zo staršej slovenčiny je známa aj odvodenina *zosobášit'* 'spojiť manželstvom' (od 1758; HSSJ 7, s. 366) – ide tu zrejme o derivát s predponou *zo-* < **sъ-*,²¹⁷ nemožno však azda celkom vylúčiť ani pôvodné **s-osobášit'* ako odvodeninu (s ďalšou perfektívnou predponou) od *o-sobášit'*, id. ' (porov. SSJ 2, s. 603: hovor.; SSN 2, s. 647: čiast. strslk.).

2. Výrazu *sobáš* venoval pozornosť vo svojom etymologickom slovníku už F. Miklošič, ktorý ho uviedol v samostatnom hesle („sobaši: slk. *sobáš* *trauung*, oddavky. sobáčit' [sic! sobášit' – L. K.] *für* oddat'" – Miklosich, s. 312), hoci preň nepredložil nijakú etymologickú charakteristiku. Na základe autorovej rekonštrukcie „sobaši“ (t. j. *sobašъ*, s predným jerom – v Miklošičovom zápise *ĩ* – tvoriacim súčasť praslovanského fonologického systému) však možno dospieť k záveru, že má ísť pravdepodobne o výraz zachovaný ešte z praslovanského obdobia.

3. V približne rovnakom čase, koncom 19. stor., sa o etymologickú interpretáciu slova *sobáš* pokúsil Rudolf Skotnický, autor rukopisného etymologického slovníka slovenčiny predstavujúceho prvé doteraz známe dielo tohto druhu (porov. Palkovič, 1971; novšie Glaap, 2023): „*sobáš* r[uské] *věňčanije* – čes. *snoubení* – lat. *nuptiae*, následkom toho *sobáš* na miesto etym[ologického] *sno-báš* alebo *snubáš*“ (citované podľa: Palkovič, 1971, s. 315).

Zo spracovania uvedeného hesla vyplýva, že R. Skotnický považoval slk. *sobáš* za derivát od psl. **snubiti* 'vydávať sa (o žene)'.²¹⁸ V zakončení *-áš* by

²¹⁷ Porov. aj formy typu *zesobássiti* – s odlišným reflexom zadného jeru – v pamiatkach staršej slovenčiny (HSSJ 7, s. 366, s. v. *zosobášit'*), resp. *zesobášit* v kartotéke SSN (doklady zo západného Slovenska).

²¹⁸ O psl. **snubiti* porov. novšie napr. ESJS (12, s. 716, s. v. *prisnubljati*).

azda bolo možné vidieť sufix slúžiaci na tvorenie nomina actionis (porov. nižšie, bod 7.); pred začiatkom ďalších úvah v tomto smere však treba upozorniť, že naznačený etymologický výklad je problematický a sotva prijateľný z fonetického hľadiska – nie je tu dostatočne jasný ani pôvod koreňového vokálu *o* v slk. *sobáš*,²¹⁹ ani implicitne predpokladaný zánik konsonantu *n*, resp. hláskové zjednodušenie *sn-* > *s-*.²²⁰ Z metodologického hľadiska možno v tejto súvislosti pripomenúť známy princíp etymologického výskumu, podľa ktorého – vo formulácii O. Szemerényiho (1977, s. 294) – „[a]k daný etymón, hoci je v zásade jasný, predpokladá fonologické ťažkosti, bádateľ by mal hľadať ‚ekonomickjšie‘ riešenie“: v prípade výkladového pokusu, ktorý predpokladá až dve nepravidelné hláskové zmeny, je tento princíp nepochybne ešte aktuálnejší.

4. Heslo *sobáš* – s informáciou, že ide o slovo známe okrem slovenčiny aj z valašských („val.“) nárečí českého jazyka²²¹ – zaradil do svojho etymologického slovníka i V. Machek: „*sobáš* slc. val.: svatba, *sobášiť* ženit (val.). Pôvod nejasný“ (Machek¹, s. 462; Machek², s. 565).

5. V polovici 70. rokov 20. stor. sa o etymologický výklad výrazu *sobáš* pokúsil Š. Ondruš (1975, s. 272 – 273), ktorý interpretoval toto slovo ako pôvodné **sopáš* < **sq-pojašb* (**sq-pojas-jb*), spojenie, zviazanie; v zmysle Ondrušovho výkladu ide o derivát od slovesa **sq-pojasati* ‚zviazať‘, odvodeného od psl. **pojasъ*, *pás*‘.

²¹⁹ Ak odmietneme úvahy o nepravidelnom fonetickom vývine *u* > *o* (t. j. **snubáš* > **snobáš* > *sobáš*), zdá sa, že jedinou výkladovou možnosťou tu zostáva interpretácia vokálu *o* ako reflexu psl. **ъ* v silnej pozícii – v takom prípade by bolo potrebné rekonštruovať koreň slova v podobe **snъb-* (**snûbh-*), t. j. s redukovaným stupňom koreňového vokalizmu. Nedá sa tu však zrejme uvažovať o súvislosti s bulh. *snobiá* ‚sprostredkovať medzi dvoma ľuďmi‘ a jeho odvodeninami, kde koreňové *o* vzniklo pravdepodobne ako hyperkorektná náhrada pôvodného *u* („свърхстарательно о вместо y“), resp. z pôvodného *ô* < *o* v psl. **snobiti* ako variante (s nazalizáciou koreňa) psl. **snubiti*; o bulharskom výraze pozri BER (7, s. 246 – 247).

²²⁰ Porov. i nasledujúce hodnotenie Skotnického etymologizovania: „Analýzovaný výraz sa dáva do vzájomného pomeru s iným slovom na základe (predpokladanej) spoločnej formálno-sémantickej súvislosti“ (Glaap, 2023, s. 135), pričom autor nezohľadňuje dobové poznatky historickej jazykovedy.

²²¹ Porov. i heslové výrazy *sobáš* ‚oddavky, svatba, die Trauung‘, *sobášiti* ‚oddati, antrauen‘, ktoré sa v slovníku F. Š. Kotta (Kott, s. vv.) charakterizujú ako lexémy známe zo Slovenska a z Moravy (k tomu i Bartoš, 1886, s. 267: „sobáš = svatba. uh[erskoslovenské] val[ašské] sobášiti sa = ženiti n[ebo] vdávati se“); podobne čes. *sobáš* ‚oddavky, svatba, sňatek‘, *osobášiti* ‚oddati‘ (PSJČ, s. vv.: obidvoje s kvalifikátorom „dial.“). – Český jazykový atlas (ČJA 1, s. 86 – 89, kapitoly: 13 svatba, 14 svatební obřad) lexému *sobáš* nezachytáva.

Autorov výklad možno nepochybné ako označiť ako presvedčivý po sémantickej stránke. Š. Ondruš pripomína, že „[j]edným zo symbolických ceremoniálov, ktorý konali starí Slovania pri obrade sobášenia, bolo obväzovanie, opásanie sobášených rôznymi sieťami, remeňmi, opaskami ap.“ (op. cit., s. 272); tento extralingvistický fakt potvrdzujú aj poznatky súčasnej etnolingvistiky²²² – porov. informácie o príslušných praktikách z rôznych slovanských tradícií uvedené v monografii A. V. Guru (2012, s. 124, 133, 136, 159, 238, 253, 339 a i.).

Ondrušova etymologická interpretácia má však zároveň nedostatky z fonetického a slovotvorného hľadiska.

Rekonštrukcia v zmysle **sq-pojašb* > slk. **sopáš* > *sobáš* implikuje až dve nepravdivé hláskové zmeny – 1. vokál *o* namiesto *u* ako očakávaného slk. reflexu za psl. **o* (podľa Š. Ondruša tu nastala „denazalizácia prefixálnej morfémy *sq-* na *so-*“ [op. cit., s. 273], z čoho vyplýva, že by malo ísť o nepravdivý vývin praslovanskej nosovky, resp. o sporadickú zmenu, ktorá sa uskutočnila ešte v praslovanskom východisku slovenčiny); 2. nejasná sonorizácia **p* > *b* v intervokalickej pozícii –, čo si plne uvedomoval aj sám autor.²²³

Výhrady voči slovotvornému aspektu predloženej rekonštrukcie²²⁴ vyslovil F. Kopečný (1977, s. 181), ktorý upozornil, že sloveso **sqpojasati* – obsahujúce menný prefix **sq-* – by muselo byť utvorené „jako denominativum od nedoloženého **sqpojašb*“; konštrukt **sqpojasati* podľa F. Kopečného „jako primární **sq-pojasati* (od něhož chce O[ndruš] derivovat **sqpojašb*) krom na papíře vůbec existovat nemohl, protože jde o hybrid sloveso plus jmenný prefix!“.

6. Ostávajúc v intenciách zmieneného Ondrušovho výkladu, považujeme za možné vniesť doň čiastkovú korektúru. Východiskové **sopáš*, rekonštruované Š. Ondrušom, pripúšťa azda aj interpretáciu **s-opáš* – v takom prípade by išlo o derivát (utvorený pomocou sufixu **-jb*, porov. vyššie) od slovesa **s-opásat* ako derivátu od slk. *opásat* ‚ovnúť (driek) pásom ap.‘, ktoré je reflexom psl. **obpojasati*, odvodeného od psl. **pojašb* (porov. ESSJa 28, s. 237 – 238).

²²² O dôležitosti poznatkov etnolingvistického charakteru pre sémantický aspekt etymologickej rekonštrukcie porov. novšie napr. Jakubowicz (2020, s. 8 n.; tam i ďalšia literatúra).

²²³ „Je síce pravda, že v našom výklade sú až dve sporadické hláskové zmeny..., ale obidve zmeny sú z vývinu slovanských jazykov známe, hoci nie sú pravidelné. Bez sporadických hláskových zmien sa etymológia zaobísť nemôže, lebo tie vo vývine jazyka objektívne existujú, hoci nemajú charakter hláskoslovných ‚zákonov‘“ (Ondruš, 1975, s. 273).

²²⁴ Porov. k tomu i nasledujúci metodologický princíp: „Ak daný etymón, hoci je v zásade jasný, nezodpovedá pravidlám slovotvorby, bádateľ by mal hľadať ekonomickejšie riešenie“ (Szemerényi, 1977, s. 297).

Namiesto východiskového **sq-pojas-jb* by potom bolo potrebné rekonštruovať pôvodné **sb-obpojas-jb*; aj takáto rekonštrukcia však predpokladá následný fonetický vývin **sopáš* > *sobáš* s nepravidelnou zmenou **p* > *b*, čo je pretrvávajúcim nedostatkom takéhoto výkladového pokusu a nutne vedie k úvahám o iných interpretačných alternatívach – porov. vyššie uvedené konštatovanie O. Szemerényiho.

7. V rámci polemiky so Š. Ondrušom²²⁵ F. Kopečný (1976, s. 113, pozn. č. 14) naznačil ďalší výklad analyzovaného výrazu. Autor upozornil, že „na -áš končí dejová jména v maďarštině“, ²²⁶ pričom zároveň vyslovil domnienku, že v prípade slk. *sobáš* by mohlo ísť o hybridnú formáciu (pôvodne akiste štylisticky príznakovú), utvorenú pomocou cudzej prípony od domáceho koreňa: „*sobáš* je totiž najspíš dějové jméno, je to „přisvojování si“ druhého partnera... ovšem původně citově zatížené, jako obyčejně bývají slova z domácího základu“.

Ako príklady typologicky podobných hybridných útvarov F. Kopečný uviedol české ľudové *šiz-uňk* = *šizení*, študentské *vařbuňk* „oslava“ (slová so sufixom nemeckého pôvodu), ako aj formácie *synátor*, *vědátor* a ďalšie, už strácajúce svoje pôvodné citové zafarbenie (*houslista* a i.). V analogickej súvislosti možno napokon uviesť – v slovackistickom kontexte – aj slovo *opijáš*, ktoré nachádzame v slovníkoch slovenského slangu²²⁷ (Hochel, 1993, s. 122: „pitka“; Oravec, 2014, s. 166: „nemierne pitie alkoholu, oslava s pitím alkoholu“) ²²⁸ – ide tu o odvodeninu od slovesa *opíjať sa*, utvorenú pomocou zmieneného maďarského sufixu.

Pokiaľ ide o koreň slova *sobáš*, F. Kopečný (loco cit.) vyslovil predpoklad, že je totožný s koreňom slovesa zachovaného v stčes. *sobiti sobě* (*si*) „přivlastňovat (osobovat) si něco“; v prospech príslušnej sémantickej motivácie možno azda uviesť i spojenia typu slk. *brať/vziať si za ženu/muža*, *pojať za ženu* (*za manželku*) ap.

8. Predpoklad maďarskej proveniencie koncového -áš v *sobáš*, interpretovaného ako pôvodom maďarský sufix, vedie celkom prirodzene k úvahám, či

²²⁵ Porov. Kopečný (1976), Ondruš (1976 a, s. 267 – 268), Ondruš (1976 b), Kopečný (1977).

²²⁶ K príslušnému maďarskému sufixu porov. nižšie (pozn. č. 231).

²²⁷ SSSJ tento výraz neobsahuje.

²²⁸ Obidva citované slovníky uvádzajú príslušný výraz aj vo variantnej forme *opiáš* (bez *j*), etymologicky adekvátne je tu však iba grafická reprezentácia *opijáš* – k zachovávaní *j* v deverbatívnych odvodeninách od slovies typu *piť*, *píjať* porov. *pij-ak*, *zabij-ak*, *navij-ak* ap.; porov. už Horák (2002).

z maďarčiny nemôže pochádzať okrem sufixu aj koreň slova, resp. či tu nemožno uvažovať o maďarskom pôvode celého výrazu. Podobnú domnienku vyslovil už S. Czambel (1903, s. 127 – 128): „*sobáš*, pravdepodobne z maďarského, dosiaľ neviem takého slova zo známeho pokladu maďarských slov, bude to nejaký *-szabás*, *eskü-szabás*, alebo niečo podobného...“ Zdá sa však, že Czambelov predpoklad nebol adekvátne zohľadnený²²⁹ v neskoršej etymologickej literatúre (porov. vyššie citované práce V. Machka, Š. Ondruša a F. Kopečného); heslo *sobáš* neuvádza ani L. Rocchi (1999 – 2010), ani F. Gregor (2023).

Ako možné etymologické východisko pre slk. *sobáš* S. Czambel uviedol maďarské kompozitum *eskü-szabás*, obsahujúce v prvej časti maď. *eskü* ‚prísaha‘ – z významového hľadiska by teda malo zrejme ísť o akýsi *‚prisažný *szabás*‘; je zaujímavé, že S. Czambel svoju myšlienku ďalej nerozvinul, resp. nepokúsil sa o sémantickú²³⁰ charakteristiku určovaného substantíva *szabás*.

Maď. *szabás* je z hľadiska pôvodu nomen actionis (utvorené pomocou sufixu *-ás*²³¹) od etymologicky nejasného slovesa *szab*, pre ktoré Historicko-etymologický slovník maďarského jazyka uvádza spolu 6 významov (porov. MNyTESz 3, s. 641; novšie i ÚMESz, s. v.): ‚1. určovať, stanovovať, nariaďovať; 2. strihať (látku) podľa určenej miery, do určeného tvaru a tak zhotovovať (najmä odev); 3. vhodne skladať, zostavovať, usporadúvať; 4. prispôbovať niečo alebo prispôbovať sa niečomu; 5. biť, udierať; 6. sekať, rezať, krájať‘.

Pre maď. **eskü-szabás*, o ktorom uvažoval S. Czambel, by azda bolo možné predpokladať pôvodný význam typu *‚obrad [svadobnej] prísahy (*eskü*)‘; k sémantickej motivácii porov. i súčasné maď. *esküvő* ‚svadba, sobáš‘ ako participiálnu odvodeninu od rovnakého koreňa, ako aj poľ. *ślub* ‚sľub, záväzok, prísaha; uzavretie manželského zväzku‘ (Borys, s. 617) a i. Ak tu bolo maď. *szabás* použité vo význame ‚obrad, rituál ap.‘, potom preň možno predpokladať, rešpektujúc polysémantický charakter fundujúceho slovesa *szab*, rôzne významové východiská:

²²⁹ Výnimkou je azda len Kálalov slovník, kde sa v hesle *sobáš* uvádza etymologický kvalifikátor „maď.“ s odvolaním sa na S. Czambela (porov. Kálal, s. 625). – Podobne V. Polák (1943) zaraďuje slk. *sobáš* medzi „vypožičané slová maďarského pôvodu, v ktorých sa necítil ich cudzí pôvod“ (s. 7), neodkazuje tu však na ďalšiu literatúru.

²³⁰ Z fonetického hľadiska predpoklad prevzatia typu „maď. *szabás* > slk. *sobáš*“ vyhovuje – reflexom maďarského krátkeho vokálu *a* môže byť v slovenských hungarizmoch okrem *a* (väčšinový reflex) aj *o*, porov. maď. *haszon* ‚úžitok, osoh‘ > slk. spis. *chosen*, *choseň*, dial. i *chasen* ‚id.‘ ap. (Rocchi 1, s. 16; Gregor, 2023, s. 56).

²³¹ O sufixe *-ás* (s predným vokalickým variantom *-és*) porov. Majtinskaja (1959, s. 29 n.). „Základným a pôvodným významom sufixov *-ás*, *-és* je pomenovanie deja“ (s. 30).

a) dalo by sa azda uvažovať o odvodenine od maď. *szab* ,1. určiť, stanoviť, nariadiť‘, t. j. ,obrad, rituál ap.‘ < ,určovanie²³² ap.; určená, stanovená, nariadená postupnosť úkonov, krokov ap.‘;

b) odvodzovanie od maď. *szab* ,3. vhodne skladať, zostavovať, usporadúvať‘ predpokladá pre ,obrad‘ východiskový význam ,zostavenie, usporiadanie (úkonov ap.)‘ (porov. i staršie maď. *szabás* ,2. aptatio, concinnatio; Zusammenordnung, Ordnung‘;²³³ MNyTSz 3, stĺpec 3); k významovému vývinu porov. i psl. **obrędъ* (odtiaľ aj slk. *obrad* a i.) < **ob-ręditi* (ESSJa 29, s. 87 – 88), od psl. **rędъ* ,poriadok‘;

c) nemožno tu pravdepodobne odmietnuť ani odvodzovanie od maď. *szab* ,4. prispôsobovať niečo alebo prispôsobovať sa niečomu‘, t. j. v takom prípade ,obrad‘ < ,prispôsobovanie sa (niečomu), pridržanie sa (niečoho); postup podľa príslušného vzoru, pravidiel ap.‘?;

d) zložitejší významový vývin by bolo potrebné predpokladať pri úvahách o východisku v podobe maď. *szab* ,6. sekať, rezať, krájať‘ – bolo by tu azda možné uvažovať o vývine ,rezanie‘ > ,čo je vyrezané; (vyrezaný) predmet, tvar ap.‘ (porov. i staršie maď. *szabás* ,3. forma, species, genus; Form, Figur, Gestalt, Art‘;²³⁴ MNyTSz, loco cit.) > ,model, vzor‘ > ,spôsob konania ap.‘; porov. analogické významy doložené v prípade kontinuantov psl. **obrazъ* v rôznych slovanských jazykoch (ESSJa 29, s. 63 – 66).

Ak však pre slk. *sobáš* uvažujeme o etymologickom východisku v podobe maď. *szabás* ,sekanie, rezanie ap.‘ (odvodenina od maď. *szab* ,6. sekať, rezať, krájať‘), nemôžeme v tejto súvislosti neupozorniť na maď. dial. *szabás* vo význame ,stretnutie uskutočňované po zásnubách v dome dievčaťa, ktoré sa má vydávať, s cieľom *strihať bielizeň* [kurzíva L. K.], ktorá má byť pripravená ako dar pre ženicha (az eljegyzés után a lányos háznál tartott összejövetel a vőlegénynek ajándékként készítendő fehérneműk kiszabása céljából; szabogatás)‘ (ÚMT 5, s. 7 – 8).

²³² Porov. i maď. *szabás* ,druh odvádzanej dávky (Art Abgabe)‘ ako etymologické východisko pre staršie chorv. *sabaš, sobaš* ,id.‘ (Hadrovics, 1985, s. 451).

²³³ Odtiaľ zrejme i novšie maď. *szabás* ,3. pravidlo, miera, umiernenosť (szabály, mérték[tartás])‘ (MNyÉS 6, s. 20: zastar., resp. kniž.) ako východisko pre rum. **săbás* ,predpis, pravidlo‘, ktoré možno rekonštruovať na základe ďalších rumunských odvođenín (Tamás, 1966, s. 685).

²³⁴ V uvedenom význame prevzaté aj do rum. *săbás* ,das Äussere, die Beschaffenheit; extérieur, manière d’être‘ (Tamás, 1966, s. 684). – V novšej maďarčine došlo zrejme k zúženiu uvedeného významu v smere ,2. spôsob, forma, ako je vystrihnutý nejaký (kus) odev(u)‘ (MNyÉS 6, s. 20).

Maď. dial. *szabás* v takomto špecializovanom význame nás už vedie priamo do sféry svadobného zvykoslovnia; určité výhrady voči prijatiu takéhoto etymologického východiska pre slk. *sobáš* môže však vzbudzovať fakt, že maďarský výraz neoznačuje samotný obrad uzatvorenia manželstva, ale udalosť, ktorá mu predchádza. Podľa nášho názoru takýto významový rozdiel nemusí byť neprekonateľný.

V zmysle naznačeného výkladu malo slk. *sobáš* pôvodne zrejme rovnaký význam ako maď. dial. *szabás*, t. j. možno tu uvažovať o nedoloženom slk. **sobáš¹* ‚strihanie bielizne (ako súčasť príprav na slávnostné uzavretie manželstva) ap.‘. Uvedený výraz mohol poslúžiť ako východisko pre vznik slovného spojenia typu **sobášne stretnutie* ‚súvisiace so *sobášom¹*, so strihaním bielizne‘ ap., ktoré mohlo v dôsledku metonymického posunu nadobudnúť azda i (širší) význam **stretnutie* v rámci príprav na obrad uzavretia manželstva; stretnutie súvisiace s príslušným obradom – zdá sa, že jeho univerbizáciou²³⁵ následne vzniklo substantívum *sobáš²* ako označenie príslušného obradu, ktoré sa ďalej stalo východiskom pre vznik slovesnej odvodeniny *sobášiť* ‚vykonávať sobášny obrad; (o mužovi a žene) spájať do manželského zväzku‘.

9. Tým sa však reflexie o možnej maďarskej proveniencii slk. *sobáš* nevyčerpávajú. Alternatívnu etymologickú interpretáciu tohto slova naznačil maďarský slavista I. Pacsai (2014), ktorý v rámci svojich úvah o možných orientálnych – t. j. turkických – prvkoch v slovenskom folklóre a frazeológii o. i. konštatoval: „Lexikálne jednotky *sobáš*... a *sobášiť*... majú takisto vzťah k východným jazykom. Východiskom slova *sobáš* je maďarské *szoba* ‚izba‘, ktoré má z hľadiska svojej etymologickej charakteristiky spoločné korene s ruským slovom *izbá* ‚roľnícky drevený dom, kúpeľ‘.“²³⁶ V uvedenom kontexte autor upozornil

²³⁵ K predpokladanej derivácii v smere slk. **sobáš* ‚strihanie bielizne (ako súčasť príprav na slávnostné uzavretie manželstva) ap.‘ > **sobášne stretnutie* > *sobáš* ‚uzavretie manželstva‘ porov. prípady typu slk. *bulvár* ‚široká veľkomestská ulica‘ > *bulvárna tlač* (kalk nem. *Boulevard-presse*, pôvodne o novinách predávaných hneď po vytlačení na veľkomestských bulvároch; Kluge²⁵, s. 144, s. v. *Boulevard-blatt*) > *bulvár* ‚id.‘ ap. Univerbizačnú fázu analogických derivačných procesov možno z typologického hľadiska zaradiť do kategórie tzv. kvalitatívno-sémantickej univerbizácie (Palková, 2018, s. 73 – 74): k inšpiratívnosti tohto fenoménu pre praktickú etymologickú rekonštrukciu porov. i našu analýzu slk. dial. *pošajdes* (s láskovými variantmi *pošádeš*, *pošádes*) ‚výslužka, podarúnok‘ či *advent* ‚svetielkujúce výpary nad močaristými miestami‘, predloženú na s. 96, resp. s. 120 – 121 tejto publikácie.

²³⁶ Etymologickým východiskom maď. *szoba* (k jeho významu porov. nižšie) je strlat. *stuba* ‚miestnosť na kúpanie; parný kúpeľ; izba, komora‘, resp. sthnem. *stuba* ‚obytná miestnosť, ktorú možno vykurovať; miestnosť na kúpanie‘ (porov. EWU 2, s. 1444; novšie ÚMESz,

na motivačný model ‚dom‘ > ‚ženatý; rodina; manželstvo‘ ap., známy z turkických jazykov (porov. napr. súčasné tur. *ev* ‚dom‘: *ev-li* ‚ženatý; vydatá‘, *ev-len-mek* ‚heiraten‘ a i.); v analogickej súvislosti pripomenul aj maď. *ház* ‚dom‘, majúce odvodeninu *ház-as* ‚ženatý (o mužovi)‘, ktorá sa stala derivačným východiskom pre výrazy *házas-ság* ‚manželstvo‘, *házas-ít* ‚ženiť (muža); vydávať (ženu)‘, *házas-odik* ‚ženiť sa‘ („Maďarské slová... sú tiež utvorené podľa východného typu derivácie, odrážajúcej mentalitu turckých národov“).

Maď. *házas* ‚ženatý (o mužovi)‘ sa interpretuje ako výraz vzniknutý významovou špecializáciou maď. *házas* ‚majúci dom (Haus habend)‘; takýto sémantický vývin mohol nastať podľa turckého vzoru („ev[en]t[uel]l nach a[lt]türk[ischem] Muster“, EWU 1, s. 539; „esetleg ötörök példa alapján“, ÚMESz, s. v.). Aj maďarskí turkológovia A. Róna-Tas a Á. Berta (2011, 2, s. 1327) novšie uvádzajú maď. *házas* ‚ženatý‘ v kontexte kalkov utvorených podľa turckého vzoru (v kapitole 8.8 Hungarian semantic copies; tam aj informácia: „Turckicko-maďarská sémantická izoglosa“). – Pre úplnosť dodajme, že maďarské etymologické slovníky (MNYTESz 2, s. 76, s. v. *ház*; EWU, loco cit.; ÚMESz, loco cit.) upozorňujú v tejto súvislosti na typologické paralely doložené v ďalších, nielen turckých jazykoch – porov. špan. *casar*,²³⁷ tal. *accasare* ‚vydať, oženiť niekoho‘ atď. (v konečnom dôsledku od román. *casa* ‚dom‘) či bulh. *zadomiavam* ‚spájať manželským zväzkom‘ a i.

Citovaný predpoklad I. Pacsaia môže poslúžiť ako východisko pre nasledujúce úvahy, ktorých cieľom je spresniť, resp. podporiť autorovu domnienku zo sémantického, resp. slovotvorného hľadiska.

Historicko-etymologický slovník maďarského jazyka uvádza pre maď. *szoba* významy 1. pec; 2. (v budove) miestnosť, v ktorej sa ľudia zdržiavajú, pracujú atď.; 3. kúpeľňa; 4. pôjd; 5. dom (*ház*)²³⁸ (MNYTESz 3, s. 774).

s. v.). Príslušný starohornonemecký, resp. germánsky výraz sa uvádza aj ako možné východisko pre psl. **istъba*; k etymologickej problematike slova porov. novšie ESJS (5, s. 254 – 255), Boček (2010, s. 208 – 213), Pronk-Tiethoff (2013, s. 177 – 179).

²³⁷ Pre špan. *casar* ‚uzavrieť manželstvo; spojiť manželským zväzkom‘ možno predpokladať východiskový význam význam ‚založiť si samostatnú domácnosť (poner casa aparte)‘ (Corominas 1, s. 904, s. v. *casar III*) – akiste sa tu myslel samostatný príbytok pre novú rodinu ap.

²³⁸ Význam č. 5 (‚dom‘) sa explicitne neuvádza v EWU (2, s. 1444) ani v ÚMESz (s. v.); k dokladom z maďarských nárečí porov. novšie ÚMT (5, s. 193, s. v. *szoba*¹ – význam č. 2). – K sémantike ‚dom‘ porov. i významy typu ‚(selské) stavení, domek‘ v kontinuantoch psl. **istъba* v rôznych slovanských jazykoch (ESJS 5, s. 255: „Nejstarší doložený význam je asi ‚jednoduchý vytápěný domek [o jedné místnosti]‘, odtud jednak ‚světnice‘, jednak ‚spec[i-

Vzhľadom na maď. *házas* ,1. majúci dom; 2. ženatý‘, odvodené od maď. *ház* ,dom‘, nemožno podľa nášho názoru vylúčiť, že v maďarčine mohlo existovať aj paralelné *szobás*²³⁹ s rovnakými významami,²⁴⁰ odvodené od maď. dial. *szoba* vo význame ,dom‘.²⁴¹ Predpokladané maď. **szobás* ,ženatý‘ mohlo byť prevzaté do slovenčiny ako **sobáš*¹, t. j. ako nesklonné adjektívum; k morfológicky neadaptovaným adjektívam maďarského pôvodu porov. slk. dial. *bolondoš* ,bláznivý‘, *finom* ,chutný (o jedle)‘, *kivánci* ,zvedavý‘ a i. (Rocchi 1, s. 20), ako aj *alamusi*, *buta*, *cakoš*, *durva*, *kockaš*, *koľoš*, *piskoš*, *unalmaš*, *utalatoš*, uvádzané F. Gregorom (1983, s. 70) bez udania významu – akiste vzhľadom na formálnu a sémantickú totožnosť s ich maďarskými etymologickými východiskami – ako výrazy s menším územným rozšírením.²⁴²

Rekonštruované slk. **sobáš*¹ ,ženatý‘ sa ďalej mohlo stať východiskom pre vznik faktitívnej slovesnej odvodeniny *sobáš-it* s predpokladaným pôvodným významom ,robiť niekoho **sobášom*¹, ženatým‘, t. j. ,uvádzať do manželského stavu, spájať do manželského zväzku (s niekým)‘; porov. i vyššie zmienené maď. *házas* ako slovotvorné východisko pre slovesný derivát *házas-ít* ,ženiť‘; vydávať‘.

Na základe slovesa *sobášit* mohlo vzniknúť dejové substantívum *sobáš*² ,sobášenie; uzavieranie/uzavretie manželského zväzku ap.²⁴³ – uvedená interpretácia teda nepotvrdzuje predpoklad o derivácii v smere *sobáš* ,úradné uzavretie manželstva; obrad pri tom‘ > *sobášit* ,vykonávať sobášny obrad‘, ku

ální) stavění’. Pův[odně] snad lázeň...“), ako aj bavorské nem. *Stube* („*Stube* sa vzťahovalo i na obytný dom na dedinách a v mestách“ – Schmeller 2/1, stĺpec 721).

²³⁹ Maď. *ház-as* a *szobá-s* sú utvorené pomocou produktívneho *s*-ového sufixu (s variantmi *-s*, *-os*, *-as*, *-es*, *-ös*) s významom typu ,majúci niečo‘; porov. napr. Majtinskaja (1959, s. 62 – 66).

²⁴⁰ Išlo by o výraz sémanticky odlišný od spisovného maď. *szobás* ,(o dome, byte) pozostávajúci z určitého počtu izieb‘, vyskytujúceho sa v zloženinách typu *egy-szobás* ,jednoizbový‘ – t. j. ,majúci jednu izbu‘ – ap. (MNYÉS 6, s. 328).

²⁴¹ Podľa MNYTESz je význam ,dom‘ pre maď. dial. *szoba* doložený až v r. 1906; v zmysle naznačeného výkladu by – vzhľadom na stav v slovenčine – bolo možné výrazne prehliť jeho datovanie.

²⁴² K nesklonným adjektívam cudzieho pôvodu porov. aj slk. *extra*, *kaput*, *fajn* (popri skloňovateľných domácich sufixálnych derivátoch *fajn-ý*, *fajn-ový*), *fēr* (popri *fēr-ový*) ap. – K sufixálnej adaptácii adjektív maďarského pôvodu v slovenčine porov. Gregor (1983), Rocchi (loco cit.).

²⁴³ Porov. i slk. *roz-sobášit* ,rozviesť (manželstvo)‘ ako východisko pre substantívnu odvodeninu *rozsobáš* ,rozvod (manželstva)‘ (KSSJ⁴, s. 640: zastaráv.).

ktorému možno dospieť na základe citovaných sémantizácií obidvoch príslušných výrazov, ako ich uvádza KSSJ⁴ (s. 682).²⁴⁴

10. Etymologické interpretácie predložené v bodoch č. 8 a 9, predpokladajúce pre slk. *sobáš* ‚úradné uzavretie manželstva‘ maďarské etymologické východisko, zároveň implikujú, že tento výraz pravdepodobne vznikol v zóne slovensko-maďarského etnicko-jazykového kontaktu; zo slovenského jazykového územia v takom prípade ďalej prenikol aj do časti nárečí českého jazyka.

V nadväznosti na skutočnosť, že v prípade slk. *sobáš* ide s najväčšou pravdepodobnosťou o nedomáci, t. j. prevzatý výraz, možno upozorniť aj na novšie výskumy súvisiace s typológiou lexikálnych prevzatí.

V databáze The World Loanword Database (WOLD) – analyzujúcej lexikálne prevzatia medzi výrazmi, ktorými sa v 41 vybraných jazykoch sveta vyjadruje 1460 významov zaradených do 24 sémantických polí – sa význam (resp. pojem) ‚uzavretie manželstva‘ spracúva v rámci sémantického poľa ‚príbuzenstvo‘, ktoré patrí k sémantickým poliam, kde majú lexikálne prevzatia najslabšie zastúpenie. Dôvodom je skutočnosť, že ide o polia pozostávajúce „z pojmov, ktoré sú univerzálne a vlastné väčšine ľudských spoločností. Možno očakávať, že prakticky každý jazyk má domáce výrazy pre takéto pojmy, a preto ich nepotrebuje preberať. K týmto sémantickým poliam patria zmyslové vnímanie, priestorové vzťahy, telo a príbuzenstvo, ktoré majú podiel prevzatých výrazov iba 10 až 15 %“ (Tadmor, 2009, s. 65).

Pokiaľ ide o konkrétnu sémantiku ‚uzavretie manželstva‘, databáza WOLD (s. v. Meaning 2.34: the wedding) pre ňu uvádza 46 výrazov pochádzajúcich z 38 skúmaných jazykov. Pri zohľadnení etymologických kritérií má štatút

²⁴⁴ Preneseným použitím slovesa *sobášit* ‚vykonávať sobášny obrad‘ vzniklo zrejme slk. dial. *sobášit* ‚spájať rohy na dome‘ (Pokryvác, okr. Dolný Kubín), ‚spájať krokvy pri stavbe dreveného domu‘ (Pohorelá, okr. Banská Bystrica; obidvoje kartotéka SSN). K významovému vývinu (prenos do sféry praktickej remeselnej, technickej ap. činnosti) porov. fr. *marier* ‚(zo)sobášit niekoho‘ i ‚vkladať rôzne vzory do toho istého rámu‘ (v polygrafii), *marier des cordages, des chaînes* ‚spájať lanovie, reťaze jedným spojivom‘ (v jazyku námorníkov; TLFi, s. v.); podobne má angl. *to marry* okrem významu uzatvárania manželstva aj špecializovaný význam ‚spájať (dva povrazy) koncami tak, aby vzniknutý spoj nebránil ich ťahanu cez kladkostroj‘ (v námorníckom prostredí; OED 9, s. 401). – Nie celkom jasná je slovotvorná charakteristika slovesa *sobášovať*, ktoré uvádza HSSJ (loco cit.) ako variantný heslový výraz k *sobášit*; v príslušnom hesle naň nachádzame len jeden doklad: *abi osobi sobašowané nebili bez učinienich prw ohlášék* (J. I. Bajza, Kresťanského katolíckého náboženstvá..., 1796). Môže tu ísť o denominatívum od *sobáš* ‚úradné uzavretie manželstva‘, ale aj o iteratívum od *sobášit*; o iteratívnych slovesách so sufixom **-ovati* porov. Ślawski (2011, s. 16).

jasného lexikálneho prevzatia („clearly borrowed“) len 9 výrazov, v 1 prípade sa uvažuje o pravdepodobnom prevzatí („probably borrowed“), v 2 prípadoch o možnom prevzatí („perhaps borrowed“) a ďalšie 2 prípady patria do kategórie „very little evidence for borrowing“ (veľmi málo dôkazov o prevzatí). Najpočetnejšia je skupina 32 výrazov pochádzajúcich z 26 jazykov, ktoré majú štatút „no evidence for borrowing“ (nijaké dôkazy o prevzatí), t. j. z etymologického hľadiska ide o pôvodom domáce výrazy.

Pokiaľ je slk. *sobáš* lexikálnym prevzatím z maďarčiny patriacim do sémantického poľa „príbuzenstvo“, kde možno z vyššie zmienených príčin očakávať slabé zastúpenie nedomácich výrazov, je to nepochybne ďalší kamienok do mozaiky ilustrujúcej intenzitu slovensko-maďarských jazykových a kultúrnych kontaktov.

Súvisí slk. dial. *posádeš*, *pošádes*, *pošajdes* s rus. *posad* ,obrad usadzovania na čestné miesto na svadbe‘?

1. Ruský etnolingvista A. V. Gura vo svojej monografii „Manželstvo a svadba v slovanskej ľudovej kultúre“ podrobne analyzuje aj *posad*, t. j. „obrad usadzovania nevesty, ženícha alebo obidvoch mladomanželov na čestné miesto na svadbe, ktorý je reliktom necirkevného uzavierania manželstva. Obrad zahrnuje spojenie ženícha s nevestou, rituály súvisiace s vlasmi, zmenou účesu a pokrývky hlavy, sprievod (крыговой обход), rituálne úkony s chlebom a zrnom, hostinu a obdarovanie mladomanželov. Sprevádza ho spev piesní venovaných ich osudu. *Posad* je časovo usúvzťažnený s vlastnou svadbou, zriedkavejšie so zásnubami a s predvečerom svadby“ (Gura, 2012, s. 437), pričom uvádza aj areálovú charakteristiku uvedeného obradu v slovanskom kontexte: „Pod takýmto názvom je obrad rozšírený najmä v Bielorusku a v severných a stredných oblastiach Ukrajiny, známy je aj v južnom a západnom Rusku a v Poľsku (predovšetkým v oblastiach Chełmszczyzna a Podlasie) a má južnoslovanské paralely“ (ibid.). V tejto súvislosti A. V. Gura vyslovuje zaujímavý predpoklad, že „[z] *posadu* podľa všetkého pochádza aj stredoslovenský názov svadobného chleba *posádeš*, ktorý nevesta prinášala zo svojho domu do domu ženícha, kde sa konala *zavíjačka* – obrad zmeny nevestinho účesu a pokrývky hlavy“ (s. 438 – 439).²⁴⁵

V neskoršej samostatnej štúdii venovanej *posadu* (Gura, 2013) autor podstatne rozširuje analyzovaný slovenský lexikálny materiál, pričom využíva ďalšie pramene z oblasti slovenskej dialektológie a etnografie. Podľa údajov zozbieraných A. V. Gurom je slk. dial. *posádeš* (s formálnymi variantmi *posad'eš*, *pošádes*, *pošajdes*, *pošajd'es*) „rozšírené v nárečiach južnej časti stredného Slovenska“ (s. 291); autor uvádza pre tento dialektizmus nasledujúce významy: 1. „svadobný chlieb prinášaný nevestou z rodičovského domu do ženíchovho domu, kde sa konal obrad zmeny jej účesu a pokrývky hlavy“, 2. „pečivo (хлебные изделия) a iné potraviny a nápoje, ktoré prinášajú ako dar na svadbu pozvaní hostia v predvečer uzavretia manželstva“, 3. „pečivo, ktoré svat rozdáva

²⁴⁵ Slk. dial. *posádeš* v uvedenom význame, ktoré uvádza autor, bolo zaznamenané v obci Zolna (dnes administratívna súčasť Zvolena) v rámci dotazníkového zberu svadobnej terminológie, ktorý r. 1942 zorganizovala Matica slovenská; porov. Slovenské svadby (1996, s. 303).

hostom (novým príbuzným) so sebou na konci svadby po rozkrájaní a rozdani svadobného koláča (*radostník*), v predvečer zmeny nevestinho účesu a pokrývky hlavy, 4. ,pečivo, niekedy iné jedlá a nápoje, rozdávané so sebou všetkým hostom na konci svadby‘ (podľa autorových pozorovaní ide o najrozšírenejší význam), 5. ,pečivo a alkoholické nápoje rozdávané cudzím neženatým mládencom, ktorí na konci svadby prichádzajú s tortou a so zafarbenou vodou predstavujúcou pálenku (под видом водки)‘, 6. ,pečivo ako dar pre účastníkov hostiny‘, 7. ,peniaze na pálenku‘, 8. ,hostina, pohostenie, kde sa podávalo mlieko alebo smar‘, 9. ,darčeky rozdávané so sebou účastníkom krstín‘, 10. ,pohostenie (pečivo, tvarohové koláče, sušené ovocie, jablká, semenka) ako odmena pre koledníkov‘, 11. ,mäso, mäsové výrobky rozdávané príbuzným a susedom (pomocníkom) po zabíí dobytká‘, 12. ,odmena pre pomocníkov pri zbere hrozna a iných plodov‘ (s. 291 – 292).²⁴⁶

V súvislosti so sémantikou slova A. V. Gura ďalej konštatuje: „Motív obdarovania, ktorý sa tu často opakuje, je sémantickým ohnivkom, ktoré v svadobnom kontexte spája na jednej strane rituálnu funkciu obdarenia účastníkov novým osudom, realizovanú pri krájaní svadobného chleba, a na druhej strane *posag* ako veno, ktorým rodičia obdarúvajú nevestu. Pre slovenský *posádeš* je podstatné, že je to predovšetkým svadobný chlieb a že jeho obradové využitie býva spojené s obradom zmeny nevestinej pokrývky hlavy. Obidva tieto momenty sú relevantné v symbolike *posadu* ako obradu uzavretia manželstva“ (s. 292).

Autor poukazuje i na to, že slovenský etymológ Š. Ondruš spájal slk. dial. *posádeš* „so sémantikou uzatvárania manželstva (Ondruš, 1976 a, s. 266 – 267), ktorú možno rekonštruovať v psl. **posagъ* a ktorá je doložená v strus. *posagъ*,²⁴⁷ hoci sa zdá, že aj z hľadiska formy by bolo logickejšie spájať *posádeš* so svadobným termínom *posad*“ (Gura, 2013, s. 291). – Pripomeňme, že Š. Ondruš rekonštruoval pre uvedený slk. dialektizmus východiskový význam ,darček zo

²⁴⁶ Dodajme, že najstarší písomný doklad na príslušný výraz (vo význame ,darček z hostiny‘) sa nám podarilo nájsť v texte divadelnej hry Rajnoha, zbojnícky hajtmán (1823) od rímskokatolíckeho kňaza Štefana Petruša (1783 – 1831). – Hoci toto slovo uvádzajú už Kott (s. v. *pošajdes*: „Slov.“, t. j. na Slovensku) i Kálal (s. 509, s. v. *pošádes*, *pošajdes*), v etymologickom slovníku V. Machka (Machek¹) príslušné heslo nenachádzame. Na základe indexu lexikálneho materiálu v Machkových zbraných spisoch (SSVM 2, s. 2244) možno dospieť k záveru, že uvedený slovenský dialektizmus nevzbudil autorovu pozornosť.

²⁴⁷ K príslušným dokladom porov. SRJa XI – XVII vv. (17, s. 149, s. v. *posagъ* – významy: ,1. manželstvo; 2. uzavretie manželstva, svadba‘), SDRJa (7, s. 237, s. v. *posagъ* – iba ,manželstvo‘).

svadby‘ (Ondruš, 1976 a, s. 263): podľa jeho interpretácie slovo pôvodne označovalo svadobné pečivo, ktoré účastníci svadobného sprievodu rozdávali obyvateľom príslušnej lokality; vzniklo údajne z radostného volania **posag je dnes* ‚dnes je svadba‘, ktoré mohlo sprevádzať slávnostný sprievod. Z toho vyplýva, že Š. Ondruš predpokladá aj pre slovenčinu existenciu lexémy **posag*²⁴⁸ ako reflexu psl. **posagъ* vo význame ‚uzavretie manželského zväzku, svadba‘ (porov. strus. *posagъ*, rus. dial. *posag(a)* ‚id.‘ – Gura, 2012, s. 440, 793 – 794; Gura, 2013, s. 288 – 289);²⁴⁹ keď sa slovo **posag* (v slovenčine písomne nedoložené) prestalo používať a bolo nahradené inými výrazmi, spojenie **posag je dnes* sa stalo nemotivovaným a etymologicky neprieťažným, čo ďalej viedlo k nepravidielnym modifikáciám jeho formy (*posádeš*, *pošádes*, *pošajdes*);²⁵⁰ Ondruš, 1976 a, s. 266).²⁵¹

2. Usúvzťažnenie slk. dial. *posádeš* s rus. *posad* (**posadъ*, od slovesa **posaditi*, porov. slk. *posadiť*, rus. *posadít’* ‚id.‘ a i.) je nepochybne cenným podnetom pre úvahy o etymologickej charakteristike slovenského výrazu. Pokiaľ sa však obmedzíme len na konštatovanie vzájomnej súvislosti uvedených lexém, zostávame na úrovni tzv. koreňovej etymológie, pričom komplexná etymologizácia slova si vyžaduje aj adekvátne objasnenie jeho slovotvornej štruktúry, t. j. v prípade slk. *posádeš* interpretáciu koncového segmentu *-eš*.

²⁴⁸ Z fonetického hľadiska možno konštatovať, že forma **posag* uvedená Š. Ondrušom má zrejme odrážať stav v slovenčine už po zániku jerových vokálov (10. stor.), avšak ešte pred uskutočnením zmeny $g > \gamma > h$ (12. stor.), v dôsledku ktorej by sme očakávali vznik formy **posah*.

²⁴⁹ K etymológii slova porov. novšie i ESJS (11, s. 685, s. v. *posagъ*).

²⁵⁰ Podľa A. V. Guru (2013, s. 291) fonetické varianty slk. dial. *posádeš* ‚možno na sebe nesú stopu maďarského vplyvu‘. – Porov. i maď. dial. *posajdesz* ‚zvyšok sladkého koláča‘ (ÚMT 4, s. 568), známe z etnografického regiónu Barkóság na pomedzí historickej Gemerskej, Novohradskej, Boršodskej a Hevešskej župy, t. j. v hraničnej oblasti súčasného južného stredného Slovenska a Maďarska.

²⁵¹ Podľa Š. Ondruša sa **posagъ* stalo aj východiskom pre vznik derivátu *posag-man* (sic! Ondruš, 1976 a, s. 266), ktorý sa mal zachovať – za predpokladu rôznych nepravidielných formálnych obmien – v slk. dial. *bosman*, *bosvan*, *bocmaň* ‚pletený koláč‘ (porov. i SSN 1, s. 147), sln. *bosman*, srb.-chorv. dial. *bosman* ‚ozdobený svadobný koláč, pletenica‘ a rus. *bosman* ‚chlieb pripravovaný pre cársky dvor (дворцовый хлеб)‘, *basman* ‚biely chlieb pečenný v 15. – 17. stor. pre cársky dvor; chlieb poskytovaný štátom (казенный хлеб)‘. K ruským výrazom porov. novšie – s prehľadom literatúry – Anikin (2, s. 251 – 252, s. v. *basmán*; 4, s. 105, s. v. *bosmán*), kde sa Ondrušova etymologická rekonštrukcia právom odmieta („neprijateľné“; Anikin 4, s. 105), pričom pokusy o genetické usúvzťažnenie ruských a inoslovanských výrazov sa považujú za pochybné.

Z formálneho hľadiska by tu bolo možné uvažovať o derivačnom sufixe *-ešb, ktorý však tvorí predovšetkým osobné mená typu *Milešb, *Dobrešb ako skrátené formy mien *Miloslavb, *Dobroslavb, pričom v apelatívnej lexike sa objavuje „výnimočne“ (Ślawski, 2011, s. 51, s upozornením na psl. *lemešb²⁵²); jeho vyčlenenie v slk. dial. *pošades* nepovažujeme za presvedčivé.

Perspektívnejšia môže byť azda rekonštrukcia pôvodného **posádež*, predpokladajúca fonetickú realizáciu výrazu s koncovým [-š] (zákonitá strata znehlasy konsonantu ž v pozícii na konci slova) a nasledujúce zovšeobecnenie formy *posádeš* v celej gramatickej paradigme substantíva: **posádež* [-š], gen. sg. **posádeža* > nom. sg. *posádeš*, gen. sg. *posádeša* atď. V takom prípade je **posádež* (> *posádeš*) zrejme pôvodné nomen actionis (*,posadenie‘) od slovesa **posaditi*, utvorené pomocou produktívneho suffixu *-ežb (Ślawski, 2011, s. 42); porov. dejové substantíva typu slk. *krád-ež*, *lúp-ež* a i. *Posádeš* vo význame ‚svadobný chlieb‘ mohlo vzniknúť v dôsledku univerbizácie slovného spojenia **posádešný chlieb* ‚chlieb súvisiaci s «posadením» (na čestné miesto), s obradom *posad‘* ap. – išlo by o tzv. kvalitatívno-sémantickú univerbizáciu, o ktorej sa podrobnejšie zmiňujeme pri etymologickej interpretácii slk. *sobáš* (porov. pozn. č. 235).

3. Uvedené etymologické interpretácie uvedeného slovenského dialektizmu (Š. Ondruš, A. V. Gura) sa pokúšajú o jeho výklad v širšom slovanskom kontexte – z čoho môže celkom prirodzene vyplývať záver o starobylosti slovenského výrazu²⁵³ a o jeho reliktovom charaktere v slovenčine –, napriek tomu však považujeme za potrebné vrátiť sa k nemeckej etymológii slova, ktorú predložil už R. Rudolf (1991) vo svojej dizertácii zo 40. rokov 20. stor., publikovanej až o niekoľko desaťročí neskôr.

Podľa R. Rudolfa je slk. dial. *pošajdes* – autorom uvádzané len vo význame ‚dar pre host’a zo zabíjačky‘²⁵⁴ – prevzaté z nhnem. *Bescheidessen*, ktoré je

²⁵² K psl. **lemešb* porov. i ESSJa (14, s. 108 – 110); odtiaľ aj slk. *lemeš* ‚ostrá časť pluha na rezanie a podobranie zeme‘ (SSSJ 2, s. 946), doložené ako apelatívum už r. 1592 (*lemess s pluha* – Sliače), v toponymii už r. 1289 (*villa Lemes* – Lemešany; HSSJ 2, s. 207).

²⁵³ Porov. i konštatovania o starom charaktere slova, objavujúce sa – v nadväznosti na Š. Ondruša – v slovenskej odbornej literatúre: „K najstarším názvom svadobných výslužiek treba rátať *pošades* (Medzibrod, Pukanec, Pečenice), *posadeš* (Očová, Vígľaš) a *pošajdes* (Gemerský Mýto pod Ďumbierom)“ (Nižnanský, 2007 a, s. 148), „nazývali starobylým názvom *pošajdes*“ (s. 145), „starodávne *pošajdes*, *pošades*“ (Nižnanský 2007 b, s. 243).

²⁵⁴ „Gastgeschenk vom Schweineschlachten“. Ako zdroj informácií o slovenskom dialektizme R. Rudolf využil slovník J. Orlovského (1982, s. 255), obsahujúci heslo *pošajdes*. Blízka forma (*pošajdes*) bola použitá aj ako štandardizované heslové slovo v SSN (2,

doložené aj v autorom citovaných prameňoch k lexike nemeckých nárečí Spiša (op. cit., s. 116).²⁵⁵

V slovníku bratov Grimmovcov (DWB, s. v. *bescheiden*) sa význam nemeckého výrazu vysvetľuje ako ‚čo sa posielia susedom z hostiny, predovšetkým z doma zabitej ošipanej, potom aj to, čo si hostia odkladajú nabok a v košíku, na tanieri posielajú alebo prinášajú domov svojim blízkym, aby sa aj oni dodatočne najedli‘. Podľa DWB je nemecký výraz doložený už v slovníku *Vocabularius teutonicus* (1482): ‚beschaidessen, euxenia‘. – Nemecký právnický slovník (DRW, s. v. *Bescheiden*) a Slovník ranej novej hornej nemčiny (FWB, s. v. *bescheiden*) prinášajú pre toto slovo všeobecnejšiu sémantizáciu, pričom už neuvádzajú konkrétny dôvod hostiny či pohostenia: ‚jedlo, resp. kúsok jedla na ochutnanie, ktoré sa posielajú neprítomným osobám, majúcim právo konzumovať nejaké jedlo‘ (DRW), ‚časť jedla, ktorá sa dáva host'om so sebou pre ich priateľov, susedov a príbuzných‘ (FWB).

Nem. *Bescheiden* predstavuje zo slovotvorného hľadiska kompozitum *Bescheid-essen*, ktorého druhú časť tvorí nem. *Essen* ‚jedlo, pokrm‘. Podľa Nemeckého právnického slovníka je prvou časťou výrazu nem. *Bescheid* vo význame ‚IX. porcia surového mäsa odvážená podľa starého zvyku, ktorú pozvaný host' po ukončení slávnostnej hostiny nesmie zabudnúť odniesť svojim rodinným príslušníkom, ktorí zostali doma‘ (DRW, s. v. *Bescheid* – s odkazom na bavorského etnografa Hartwiga Peetza, 19. stor.). Slovník novej ranej hornej nemčiny poukazuje v súvislosti s nem. *Bescheiden* na sloveso *bescheiden* vo význame ‚niekomu niečo prideliť, (súdne) priznať‘ (FWB, s. vv.). Obidva výrazy – *Bescheid* i *bescheiden* – sú súčasťou slovotvorného hniezda nem. *scheiden* (sthnem. *sceidan*, strhnem. *scheiden*) ‚deliť, oddeľovať‘.

4. V ďalšej časti sa budeme venovať vzájomnému vzťahu slk. dial. *pošajdes* k jeho predpokladanému nemeckému východisku.

4.1. Sémantický aspekt. – Vychádzajúc zo sémantizácie nem. *Bescheiden-essen* v slovníku bratov Grimmovcov (porov. vyššie), možno dospieť k záveru, že slk. *pošajdes* atď. bolo prevzaté z nemčiny práve vo význame ‚darček z hostiny po zabití svine‘,²⁵⁶ pričom ďalšie významy doložené v slovenských náre-

s. 1028), kde sa v záhlaví príslušného hesla zároveň upozorňuje na formy *posádeš*, *pošádes*, uvedené ako varianty heslového výrazu. Pre potreby tejto etymologickej etudy uvádzame – na rozdiel od SSN – na prvom mieste formu *posádeš*, ktorá by v zmysle domnienky A. V. Guru (predpokladaná súvislosť slovenského dialektizmu s rus. *posad*) mala byť z chronologického hľadiska zrejme prvotná.

²⁵⁵ Slovník S. M. Newerklu (Newerkla²) tento výraz neobsahuje.

²⁵⁶ Takýto význam uvádza – z gemerskej oblasti – aj SSN (2, s. 1028): ‚výslužka, poda-

čiach mohli vzniknúť už na slovenskej pôde. V kontexte údajov Nemeckého právnického slovníka a Slovníka ranej novej hornej nemčiny (porov. vyššie) sa však takáto hypotéza môže zdať príliš zjednodušujúca; je celkom možné, že nem. *Bescheidessen* bolo prevzaté do slovenčiny ako všeobecnejšie označenie darčiek z rôznych hostín ap. Slovenský nárečový materiál zozbieraný A. V. Gurom zároveň svedčí o tom, že v slovenčine pravdepodobne nastal zaujímavý sémantický posun: ‚dar, ktorý dostávajú účastníci hostiny ap.‘ > *,dar súvisiaci s hosťinou‘ > ‚dar, ktorý prinášajú hostia‘.

4.2. Formálny aspekt. – Slk. *pošajdes* s neznelým *p-* (t. j. nie **bošajdes* so znelým *b-*, očakávaným na základe stavu v súčasnej spisovnej nemčine) možno vysvetliť tak, že výraz bol prevzatý z nemeckých nárečí s neznelou realizáciou nenapätých (v zmysle fonologickej opozície napätý/nenapätý, fortis/lenis) konsonantov *b, d, g, z, ʒ*²⁵⁷ – porov. z tohto hľadiska variantné formy typu nem. spis. *bedienen* ‚obsluhovať‘: slk. dial. *bedínovať* i *pedínovať* ‚id.‘, nem. spis. *Bergmeister* ‚magister montium‘: staršie slk. *bergmajster* i *pergmajster* ‚člen mestskej rady, ktorý mal na starosti mestské podniky‘ ap.

R. Rudolf upozorňuje, že v nemeckých nárečiach oblasti Nemeckého Pravna²⁵⁸ a dolného Spiša má prefix *be-* fonetickú realizáciu [po-], ktorá „prešla do slovenčiny“ („*po-*, das ins Sl[owa]k[ische] überging“; Rudolf, 1991, s. 315), pričom ako príklad uvádza práve prevzatie *nhnem. Bescheidessen* > slk. *pošádes* (ibid.). Takisto však možno predpokladať, že v iných častiach slovenského jazykového územia môže byť začiatočné *po-* v slk. dial. *pošajdes* atď. reflexom nem. *be-* s fonetickou realizáciou [pə-], t. j. s neurčitým vokálom ə v neprízvučnej pozícii, pričom tu mohli zohrať určitú úlohu aj procesy tzv. ľudovej etymológie – nedá sa vylúčiť pokus o etymologickú reinterpretáciu nepriezračného lexikálneho prevzatia, v ktorom bol v slovenskom prostredí „identifikovaný“ domáci prefix *po-* (psl. **po-*).

Formálnu variantnosť *pošajdes/pošádes* možno objasniť na pozadí fonetických charakteristík nemeckých nárečí, ktoré sa stali zdrojom prevzatia. Ako sme už uviedli, nem. *Bescheidessen* patrí k nem. *scheiden* (sthnem. *sceidan*, strhnem. *scheiden*) ‚deliť; oddeľovať‘; na základe toho možno dospieť k záveru, že *aj* a *á* v slk. dial. *pošajdes/pošádes* sú odrazom rôznych nemeckých náre-

rúnok... b. ... zo zakáľačky (mäso, jaternice, klobásky ap.)“). V prehľade sémantiky výrazu u A. V. Guru (porov. vyššie) mu zodpovedá význam č. 11, pri výklade ktorého však autor použil ruské substantívum *skotína*, majúce všeobecnejší význam ‚dobytok, statok‘.

²⁵⁷ ʒ [ž] – zápis podľa medzinárodnej fonetickej abecedy (IPA).

²⁵⁸ Od r. 1946 Nitrianske Pravno (okr. Prievidza).

čových reflexov strhnem. *ei*. *Pošajdes* bolo prevzaté z nárečí s fonetickým vývinom strhnem. *ei* > *ai* (tak aj v spisovnej nemčine), zatiaľ čo zdrojom formy *pošádes* sa stali bavorské nárečia s vývinom strhnem. *ei* > *ā* (porov. Rudolf, 1991, s. 310; Kranzmayer, 1956, s. 60 – 61, ako aj mapa č. 16 mapovej prílohy) – porov. i prevzatia typu nem. spis. *reiten* (strhnem. *reiten*) ,platiť, vyplácať, určovať množstvo, počítať‘: slk. *rátať* ,počítať‘, nem. spis. *Beize* (strhnem. *beize*) ,moridlo‘: slk. hovor. *pác* ,moridlo (na úpravu mäsa)‘, nem. spis. *Teil* (strhnem. *teil*) ,časť, diel‘: staršie slk. *tál* ,diel‘ ap.

Koncové *-es* v slk. *pošajdes*, *pošádes* vzniklo s najväčšou pravdepodobnosťou zjednodušením pôvodného **-esn* (segment nezodpovedajúci fonetickému systému slovenčiny) < nem. *-essen* [-esən]. V súvislosti s tým možno zároveň vysloviť názor, že na základe formy *pošádes* vznikla – v dôsledku nepravidelnej metatézy sibilantov (*š-s* > *s-š*), ktorá nastala už na slovenskej pôde – aj forma *posádeš*; z toho ďalej vyplýva, že segment *-sád-* v slk. *posádeš* geneticky nesúvisí so psl. **sad-iti*, do slovotvorného hniezda ktorého patrí rus. *posad*.

O cudzojazyčnom pôvode analyzovaného slovenského dialektizmu svedčí napokon i tvrdý konsonant *d* v slovenských formách *pošajdes*, *pošádes*, *posádeš*. V slove domáceho pôvodu by sme očakávali zachovanie mäkkého *d'* (porov. doložené formy *pošajd'es*, *posad'eš*); strata jeho mäkkosti (t. j. vznik foriem *pošajdes* ap. s tvrdým *d*) v nárečiach, ktoré zachovávajú mäkkostnú koreláciu *d – d'*, by nebola dostatočne jasná. Reálnejšie je podľa nášho názoru predpokladať, že mäkké *d'* vo formách *pošajd'es*, *posad'eš* je výsledkom novšieho vývinu *de* > *d'e*, t. j. pozičného zmäkčenia konsonantu *d* pred prednými vokálmi, ktoré je známe v časti výrazov inojazyčného pôvodu (s tvrdým *d* vo východiskových jazykoch; porov. Stanislav 1, s. 593 – 594) a súvisí s ich formálnou adaptáciou v slovenčine, v tej či inej miere zohľadňujúcej zákonitosti slovenskej fonetickej kombinatoriky.

5. Záver. – Existencia spoľahlivo doloženého inojazyčného výrazu v podobe nem. *Bescheidessen*, s ktorým možno usúvzť ažniť jednotlivé formálne varianty analyzovaného slovenského dialektizmu – *pošajdes*²⁵⁹ (so sekundárnou mäkkosťou: *pošajd'es*) a *pošádes* ako základ pre vznik druhotnej formy *posádeš* (s dodatočným zmäkčením: *posad'eš*) –, svedčí o lexikálnom prevzatí, pravdepodobne relatívne recentného charakteru. Hľadanie etymologických východísk tohto slovenského germanizmu v sfére starého slovanského svadobného zvykoslavia (napriek použitiu slk. *pošajdes* atď. v príslušnom kultúrnom kontexte,

²⁵⁹ Táto forma (s *po-*) bola pravdepodobne prevzatá aj do maď. dial. *posajdesz* ,zvyšok sladkého koláča‘ (porov. vyššie).

ktoré je – ako vyplýva z vyššie uvedeného – evidentne sekundárne, a nie pôvodné) ani z neho vyplývajúci záver o starobylom či reliktovom charaktere tejto lexémy v slovenčine preto nemožno považovať za dostatočne podložené.

Zároveň sa opäť potvrdzuje dôležitosť adekvátnej etymologickej interpretácie slova pre výskumy etnolingvistického či kulturologického charakteru – aj pre tieto disciplíny akiste platí konštatovanie (formulované vo vzťahu k štúdiu lexikálnych prevzatí), podľa ktorého sa príslušné bádania „môžu opierať len o spoľahlivé (hiebs- und stichfeste) filologické poznatky, ktoré sú založené na solídnych diachrónnych a etymologických výskumoch“ (Newerkla, 2015, s. 62). Uvažovať o pôvode názvov rôznych fenoménov tradičnej ľudovej kultúry znamená vstupovať do sféry etymológie²⁶⁰ – vtedy je však akiste nanajvýš žiaduce pamätať (*mutatis mutandis*) aj na to, že „ak sa majú etymologické informácie využívať pri výskumoch z iných oblastí jazykovedy, je potrebné mať určité kompetencie v sfére samotnej etymológie“ (Jakubowicz, 2012, s. 173).

²⁶⁰ O vzájomnom vzťahu oboch výskumných oblastí – resp. vedeckých disciplín, ktoré ich skúmajú – porov. novšie napr. Waniakowa (2020; tam i prehľad ďalšej literatúry).

Slk. *ľahťikár* ‚ľahkomyseľný človek‘ < **ľahostikár*?

1. V rámci prehľadu derivátov od slk. *ľahký* ako reflexu psl. **ľbg-ьk-ь(jь)* (porov. novšie ESSJa 17, s. 75 – 79)²⁶¹ vyslovil V. Machek v svojom etymologickom slovníku (Machek¹, s. 262; Machek², s. 324) opatrný predpoklad, že k nim možno zaradiť aj slk. *ľahťikár* ‚ľahkomyseľný ap. človek‘²⁶² („sem asi tiež slc. *ľahťikár*“). Pre tento výraz autor navrhuje interpretáciu „**ľahostikár*“?, ktorú však uvádza s otáznikom; takáto forma (so začiatočným tvrdým *ľ-*) vznikla zrejme v dôsledku chyby – vzhľadom na mäkké *ľ-* v slk. *ľahký* ako potenciálnom fundujúcom slove by sme tu očakávali formu **ľahostikár*.

V nadväznosti na uvedenú hypotézu V. Machka sa najskôr zameriame na slovotvorný aspekt autorovho výkladu. Z formálneho hľadiska môže byť **ľahostikár* derivované od slk. dial. *ľahost’* ‚sloboda‘ (Kálal, s. 295) ako reflexu psl. **ľbg-ostь* (ESSJa 17, s. 66 – 67),²⁶³ majúceho rovnaký koreň ako **ľbg-ьk-ь(jь)* (slk. *ľahký*). Pokračujúc v rekonštrukcii príslušnej slovotvornej postupnosti,

²⁶¹ Očakávaným reflexom psl. **ľbgьkь(jь)* v slovenčine je *ľehký*, doteraz zachované v slovenských nárečiach. Sekundárne *a* vo forme *ľahký*, patriacej aj do spisovného jazyka, V. Machek vysvetľuje – v nadväznosti na O. Hujera (1915) – analógiou s antonymným výrazom *ľažký*. Pripomeňme, že O. Hujer uviedol v prospech svojej výkladovej hypotézy spoľahlivú typologickú paralelu v podobe román. *grevis* ‚ľažký‘ (< lat. *gravis* ‚id.‘), kde novšie *e* vzniklo pod vplyvom antonymného adjektíva *levis* ‚ľahký‘; porov. i REW, s. 287: „3855. *gravis* ‚schwer‘, 2. *grevis* (nach *levis*)“. (O súvztážnosti príslušných pojmov a možnosti formálneho ovplyvňovania či vyrovnávania adjektív, ktoré ich vyjadrujú, môže v slovákistickej kontexte akiste svedčiť aj nespisovný – autorovi týchto riadkov známy z hovoreného jazyka – tvar komparatívu *ľachší*, ktorý vznikol hláskovou obmenou pôvodného slk. *ľažší* [ľažší] podľa opozitného *ľahší* [ľachší].) Nevylučujeme tu možnosť (sekundárneho) pôsobenia uvedenej analógie, napriek tomu však uprednostňujeme výklad, v zmysle ktorého forma *ľahký* mohla vzniknúť v dôsledku sporadického fonetického vývinu (*le* >) *ľe* > *ľä* > *ľa*; porov. napr. prípady typu slk. *ľad*, *ľavý*, *ľan* a i. namiesto pôvodného *ľed*, *ľeví*, *ľen* (tak dial.) ako pravidelných reflexov psl. **ľedь* (ESSJa 14, s. 91 – 92), **ľěvь(jь)* (ESSJa 15, s. 29 – 31), **ľнь* (ESSJa 17, s. 87 – 90) – porov. i Stanislav (1, s. 428 – 430). Porov. takisto našu etymologickú interpretáciu slk. *ml’andravý*, hist. *ml’adzavý* (s. 14 tejto publikácie).

²⁶² Akademické výkladové slovníky sémantizujú výraz *ľahťikár* ako ‚ľahkomyseľný, nerozvážny človek; človek voľných mravov‘ (SSJ 2, s. 10: pejor.), ‚bezstarostne nezodpovedný, ľahkomyseľný a povrchný človek‘ (KSSJ⁴, s. 289: expr.), resp. ‚kto sa nezaťažuje starosťami, povrchný, nezodpovedný, ľahkovážny, často samopašný človek, ľahkomyseľník‘ (SSSJ 2, s. 900). – Slovo uvádza už A. Bernolák (2, s. 1171: „*Lahtikár*... v[ide] Lahkomiselník“).

²⁶³ Porov. i staršie slk. *ľahost’* ‚úľava‘ v spojení *učiniť ľahost’ komu* ‚poskytnúť úľavu, zľavenie; (o dlhu) predĺženie termínu niekomu‘ (HSSJ 2, s. 187: Blatnica 1587).

možno takisto vysloviť predpoklad, že od substantíva *lahost'* bolo odvodené sloveso **lahost-i-t'* 'žiť slobodne; žiť, správať sa «lahko», lahkomyseľne ap.',²⁶⁴ to sa ďalej stalo základom pre vznik expresívneho derivátu **lahosti-k-a-t'*²⁶⁵ ako východiska pre možné nomen agentis **lahostik-ár*.

Problematickejší je však fonetický aspekt predpokladaného vývinu **lahostikár* > *lahtikár*. Zmienená hypotéza V. Machka implikuje vznik synkopovanej formy **lahstikár* a jej ďalšie fonetické zjednodušenie. Aj keby sme akceptovali možnosť nepravidelnej fonetickej evolúcie v podobe synkopy **lahostikár* > **lahstikár* (s vypadnutím pôvodného vokálu v druhej slabike), potom sa podľa nášho názoru už sotva dá súhlasiť s predpokladom ďalšieho vývinu **lahstikár* (foneticky [lahst'íkár], so zákonitou stratou znelosti konsonantu *h* v pozícii pred neznelým *s*) > *lahtikár* [lahč'íkár]. Pri zohľadnení fonetickej kombinatorky v slovenčine možno vysloviť domnienku, že neštandardná hlásková skupina [achst'] by sa zjednodušila skôr na [ast'], t. j. v uvedenom výraze by došlo k zániku spoluhlásky [ch] pri súčasnom zachovaní skupiny [st']. Vychádzajúc zo synkopovaného **lahstikár* [lahst'íkár], očakávali by sme preto vznik formy **lastikár*, a nie *lahtikár* [lahč'íkár], čo podľa nášho názoru nesvedčí v prospech Machkovho výkladu uvedeného slova.

Napriek takýmto námietkam voči rekonštrukcii **lah-ost-i-k-ár* možno zrejme súhlasiť s tým, že výraz *lahtikár* je utvorený pomocou sufixu *-ár* (porov. nižšie); v takom prípade vzniká otázka etymologickej interpretácie potenciálneho fundujúceho základu *lahtik-*. Ak by sme tu – v nadväznosti na V. Machka – aj vyčlenili koreň *lah-* < **lbg-*, stále dospievame k etymologicky (resp. slovo- tvorne) nejasnému segmentu *-tik-*; preto považujeme za možné predložiť pre slovo *lahtikár* alternatívny výklad.

2. V tejto súvislosti môže byť osobitne zaujímavý výraz, ktorý Slovník slovenských nárečí uvádza v hesle *lahtika* 'jednoduchá posteľ, pričňa': *Paholci*²⁶⁶

²⁶⁴ K predpokladanej derivácii *lahost'*: **lahostit'* porov. *lútost'*: *lútostit'*, 1. pociťovať, prejavovať lútosť, súcitiť, ľutovať; 2. pociťovať, prežívať stav smútku, sklúčenosti, bolesti v súvislosti s niekým, s niečím (SSSJ 2, s. 1042), *radost'*: *radostit'* sa 'radovať sa, tešiť sa' (SSJ 3, s. 686: zried.), *žiadost'*: *žiadostit'*, 1. úpenlivo žiadať, veľmi prosiť; 2. (po kom) túžiť (SSJ 5, s. 800: expr. zried.) ap.

²⁶⁵ Ku vzťahu **lahostit'*: **lahostikat'* porov. expresívne slovesá typu slk. *modlit'* sa: *modlikat'* 'úpenlivo, naliehavo prosiť o niečo' (SSSJ 3, s. 327), *prosiť'*: *prosíkat'* 'prosiť, modlikať' (SSJ 3, s. 629 – 630) či *rezať'*: *rezíkat'*, (neobratne) strúhať, krájať, rezať, pidlikať (op. cit., s. 736 – 738: zried.).

²⁶⁶ Výraz *paholok* má v nárečiach príslušnej oblasti význam '1. (neženatý) sluha na gazdovstve (obyč. pri statku)' (SSN 2, s. 696).

aj v zime spávali v maštaľi na dreveních lachtíkach pot pokroucami (SSN 2, s. 15: Hliník nad Hronom, okr. Nová Baňa).

Slk. dial. *lachtika*, vystupujúce v citovanom doklade, možno podľa nášho názoru usúvzťažniť so slk. spis. *lektika* ‚nosidlá (obyč. na nosenie príslušníkov vyšších stavovských vrstiev)‘ (SSJ 2, s. 28),²⁶⁷ prevzatým z lat. *lectica* ‚id.‘²⁶⁸ ako derivátu od lat. *lectus* ‚posteľ, ležadlo‘. V zmysle uvedeného predpokladu sa tu stretávame s etymologickými variantmi, ktorých vznik zrejme súvisí s rôznymi mechanizmami adaptácie lat. *lectica* v slovenčine. Forma *lektika*, doložená už v 17. stor. (porov. pozn. č. 267) a patriaca do slovnej zásoby spisovného jazyka, mohla byť prevzatá v prostredí vzdelancov, ktorí dobre ovládali latinčinu ako úradný jazyk Uhorského kráľovstva (do r. 1844), tradične používaný aj v rímskokatolíckej cirkvi;²⁶⁹ tým možno nepochybne vysvetliť plnú fonetickú zhodu slk. *lektika* s jeho latinským východiskom. Na druhej strane formálna stránka slk. dial. *lachtika* môže svedčiť skôr o neznalosti latinskej proveniencie výrazu (t. j. aj o nerešpektovaní jeho pôvodnej formy ap.) a o jeho fonetickom vývine v živom ľudovom jazyku.

Prítomnosť spoluhlásky *ch* vo forme *lachtika* možno vysvetliť sporadickou hláskovou zmenou *kt > cht* (disimilácia dvoch záverových konsonantov), známonou²⁷⁰ z prípadov typu slk. *jachtať* < **jaktať* < psl. **ękŕtati* (porov. pozn. č. 28), dial. *dochtor* ‚lekár‘ (SSN 1, s. 342, s. v. *doktor*), *rektor*, 1. najvyšší funkcionár na vysokých školách; 2. zastar. v minulosti riaditeľ na stredných a vyšších školách‘ (SSJ 3, s. 721) a jeho etymologický variant *rechtor* ‚učiteľ (vykonávajúci i funkciu organistu); správca cirkevnej školy‘ (op. cit., s. 718: zastar.) a i.

²⁶⁷ Slk. *lektika* vo význame ‚krytá stolica so žŕdkami usposobená na prenášanie osôb, nosidlá‘ je doložené už z písomných pamiatok 17. stor.; porov. HSSJ (2, s. 206 – 207).

²⁶⁸ V uhorskej latinčine malo slovo *lectica* aj význam ‚druh dane, ktorá sa odvádzala správcom farnosti a platila sa za manželské lôžko (tributi genus parochis praestandum a lecto iugali pendendum)‘, ktorý vznikol pravdepodobne na základe rovnoznačného slovného spojenia *lecticalis praestatio*, zodpovedajúceho nem. *Lectical-gebühr* a maď. *ágy-bér, pár-bér*, doslova ‚daň (bér) z [manželského] lôžka (ágy)‘, resp. od [manželskej] dvojice (pár)‘ (porov. Bartal, s. 372, s. vv. *Lectica, Lecticalis praestatio*; o príslušnej reálii porov. MKL, s. v. *Párbér*). Univerbizáciou uhor. lat. *lecticalis praestatio* vzniklo zrejme i substantívum *lecticale* s. ‚id.‘ (Bartal, s. 372, s. v. *Lecticale*), odtiaľ staršie slk. *lektikál* ‚druh cirkevnej dane‘ (HSSJ 2, s. 207: Artikel o náboženstwj w slawném králowstwj Uherském, Bratislava 1791).

²⁶⁹ V cirkevnej latinčine má príslušný výraz významy ‚nosidlá‘, ‚máry‘ a ‚nádherná, prepychová posteľ‘ (porov. Sleumer, 1996, s. 468, s. v. *lecticā*).

²⁷⁰ Porov. už Stanislav (1, s. 580 – 581).

Neetymologické *a* v *lachtika* vzniklo zrejme príslušnou substitúciou vokálu *e* (pravdepodobne v dôsledku vývinu *e* > *ä* > *a*), ku ktorej došlo v niektorých slovách cudzieho pôvodu; k takejto fonetickej adaptácii latinizmov porov. napr. lat. *persōna* ‚divadelná maska; (divadelná) úloha, osoba, povaha; osobnosť‘ > slk. dial. *parsún*, *parsúna* zastar. ‚podoba, výzor, výraz tváre‘ (SSN 2, s. 739), mužské meno *Benedictus* > slk. *Beňadik* a i. (podrobnejšie Stanislav 1, s. 442; porov. aj ASJ I/1, s. 146, mapa VII.29. Syntetická mapa reflexu *a* za *e* v prevzatých slovách).²⁷¹ Veľmi pravdepodobná je tu aj kontaminácia s adjektívom *lahký* – azda na základe predstavy o akomsi jednoduchšej, „ľahšej“ reálii slúžiacej na nocľah v hospodárskej stavbe (na rozdiel od „ťažkej“ postele v dome)? Nedá sa vylúčiť ani možný vplyv slovesa *lahnúť* (*si*), porov. potenciálne kontexty typu *lahnúť* (*si*) na *lachtiku* ap.

Z takejto etymologickej interpretácie slk. dial. *lachtika* zároveň vyplýva, že štandardizácia formy uvedeného dialektizmu²⁷² v podobe *lahtika*, ktorá bola použitá v záhlaví príslušného hesla v SSN (porov. vyššie), nie je adekvátne; na základe štandardizovanej formy *lahtika* možno dospieť k záveru (nezodpovedajúcemu etymológii výrazu), že konsonant *ch* v dial. *lachtika* vznikol v dôsledku straty znelosti pôvodného *h*. Podľa nášho názoru by v záhlaví hesla bolo korektné použiť: 1. buď formu *lektika* (v zhode so znením korelátu analyzovaného dialektizmu v spisovnom jazyku, pričom by sa zároveň explicitne upozornilo – v zátvorkách za heslovým slovom – na jeho foneticky nepravidelný variant *lachtika*); 2. alebo formu *lachtika* (vzhľadom na formálnu – a v určitej miere i sémantickú – autonómnosť dialektizmu vo vzťahu k etymologicky totožnému slk. spis. *lektika*).

4. Zo slovotvorného hľadiska považujeme za možnú deriváciu typu slk. dial. *lachtika* ‚jednoduchá posteľ, pričaňa‘ > **lachtikár*, ľahkomyselný ap. človek; v spisovnom jazyku sa tento výraz etabloval v ortografickej forme *lahtikár*, ktorá zrejme vznikla v dôsledku sekundárneho (ľudovoetymologického?) zblíženia s adjektívom *lahký*. Ďalšie objasnenie si vyžaduje sémantický aspekt predloženej rekonštrukcie.

Vyššie sme už vyslovili predpoklad, že slk. *lahtikár* bolo utvorené pomocou sufixu *-ár* (s fonetickými variantmi *-ar*, *-iar*) ako reflexu neskorého psl. *-*ar*’b,

²⁷¹ Formu slovenského výrazu mohlo ovplyvniť aj maď. *lektika* ‚1. nosidlá; 2. dvojkolesový vozík; kára‘ (doložené od r. 1560), ktoré má v nárečiach i variantnú formu *laktika* (aj *leptika*, *laptika*, *leftika*, *laftika* a i. – porov. MNyTESz 2, s. 746; EWU 1, s. 886; ÚMESz, s. v.).

²⁷² K problematike štandardizácie formy heslových slov v SSN porov. vyššie (pozn. č. 35).

prevzatého z lat. *-ārius* (porov. napr. Vaillant 4, s. 316 – 320; Ślawski, 2011, s. 131 – 133). Ako je známe, k substantívnym derivátom s týmto sufixom patria názvy osôb motivované ich zamestnaním;²⁷³ v takom prípade by sme mohli usúvzťazniť slk. *lahtikár* so substantívami typu slk. *korytár*, výrobca a predavač korýt a iných rozličných nádob z dreva (SSSJ 2, s. 751), *kotlár*, 1. (v minulosti) remeselník vyrábajúci al. opravujúci kotly a riad z plechu, krytiny a iné úžitkové a umelecké výrobky (s. 762) ap. a rekonštruovať pre *lahtikár* pôvodný význam *,remeselník zhotovujúci, vyrábajúci prične. Takáto rekonštrukcia implikuje ďalší sémantický vývin typu ,(nekvalitne pracujúci) remeselník > ,nezodpovedný, ľahkomyselný človek ap.: hoci ho zrejme nemožno celkom vylúčiť,²⁷⁴ uprednostňujeme tu iný výklad.

Vzhľadom na štylistické zafarbenie slk. *lahtikár* považujeme za možné zaradiť toto slovo k expresívnym pomenovaniám osôb podľa charakteristického príznaku – porov. slk. *trochár*, kto má niečoho len trochu, málo, napr. majetku, poľa ap.; nemajetný človek; drobný roľník, obchodník ap. (SSJ 4, s. 586: expr.), dial. *chlebár*, človek rád jedávajúci chlieb (SSN 1, s. 660: expr.), *gatiar*, dedinčan nosiaci starodávne široké gate (s. 482: expr.) a i.

V takom prípade možno azda pre slk. *lahtikár* predpokladať východiskový význam typu *,človek spávajúci na jednoduchom lôžku (*lachtika*). Výraz sa mohol pôvodne používať ako ironické či hanlivé označenie mužov, ktorí nespávali v izbe dedinského domu (t. j. na plnohodnotnej posteli), lež v oveľa jednoduchších podmienkach – v maštali; porov. i nasledujúce konštatovania slovenských etnológov: „Základným problémom spávania bolo poskytnúť každému členovi rodiny také miesto na spanie, ktoré by zodpovedalo jeho veku, spoločenskému postaveniu v rámci rodiny, a tiež ročnej dobe... V maštali na závesnom lôžku spával u bohatých gazdov sluha. Príležitostne mohol v maštali spať aj gazda alebo slobodný mládenec“ (TEK, s. v. *Spávanie*, autor hesla M. Benža). „Maštal poslúžila aj na spávanie ľudí. Spávali tu mládenci (v početnejších

²⁷³ „Prípona *-ar* tvorí predovšetkým pomenovania vykonávateľov nejakého zamestnania odvodené od substantívnych základov (patria sem aj pomenovania osôb motivované predmetom ich hlavných záujmov)“ (Ślawski, 2011, s. 131).

²⁷⁴ Porov. napr. nem. *Schuster*, 1. obuvník; 2. pejor. nekvalitný pracovník, fušer, babrák (Duden, s. v.), ako aj jeho slovesný derivát *schustern*, 1. byť obuvníkom, vykonávať obuvnícke remeslo, zhotovovať alebo opravovať obuv... často s hanlivým vedľajším významom...; 2. často aj o nekvalitnej práci, zle pracovať, robiť narýchlo, povrhu ap. ... (DWB, s. v.). – K významu nezodpovednosti porov. i slk. *pre-šustrovať*, premárniť, rozhádzať, pregazdovať (SSJ 3, s. 512: hovor. expr.), vzniknuté adaptáciou nem. *ver-schustern*, zle urobiť, sfušovať, pokaziť, premárniť (peniaze) (DWB, s. v.).

rodinách aj ženatí muži), v bohatších gazdovstvách paholci²⁷⁵ a sluhovia. Slúžila na to z dosák upravená priča alebo pod stropom upevnené lôžko“ (op. cit., s. v. *Maštal'*, autor hesla J. Botík).²⁷⁶

Význam slova *lahtikár* sa mohol vyvíjať v smere *,kto spáva na jednoduchom lôžku (v maštali)* > *,paholok* > *,hrubý človek*²⁷⁷ > *,surový, bezohľadný, nedostatočne citlivý ap. človek* > *,nezodpovedný, ľahkomyseľný človek*; svoju úlohu tu nepochybne zohralo i sekundárne zblíženie so slk. *lahký* (porov. vyššie), porov. kontexty typu *lahká myseľ*, bezstarostná povaha, jednoduché, bezproblémové myslenie (SSSJ 2, s. 898) ap.

²⁷⁵ Porov. i vyššie uvedený doklad zo SSN.

²⁷⁶ K predstave o akejsi „sociálnej hierarchii“ lôžok porov. i nem. *Bankert* (strhnem. *banc-hart*) pejor. „nemanželské dieťa“, utvorené na základe nem. *Bank* „lavica“ a *-hart* (koncová časť zložených osobných mien typu *Geb-hart*, *Rein-hart*) ako pomenovanie dieťaťa, ktoré nebolo počaté na manželskom lôžku, ale len na lavici, kde spávala slúžka („eigentlich also ‚das auf der [Schlaf-]bank [der Magd, und nicht im Ehebett] gezeugte Kind“; Kluge²⁵, s. 88).

²⁷⁷ K asociácii *,paholok* ~ *,hrubý človek* porov. slk. *chová sa ako paholok v krčme*, neslušne, *paholské správanie*, hrubé, neslušné, *paholsky sa správať*, neslušne (SSJ 3, s. 9, s. v. *paholok*: všetko s kvalifikátorom „hovor.“), *hrešiť ako paholok*, hrubo, neslušne, až vulgárne sa vyjadrovať, *správať sa ako paholok*, nemať primerané spôsoby, nevhodne konať, vystupovať (SSSJ 4, s. 771, s. v. *paholok*; tam i doklad *surový*, *surové p.* ako ilustrácia obojrodového augmentatíva *paholčisko* s. i m.). – V tejto súvislosti môže byť osobitne zaujímavý aj nasledujúci úryvok z románu T. Vansovej Sestry (1930; citované podľa publikácie v rámci digitalizačného projektu Zlatý fond denníka SME), opisujúci epizódu z predvolebnej kampane v Uhorsku v posledných desaťročiach 19. stor.: *Z prvého* (koča) *vystúpil sám vládny kandidát a bývalý poslanec Rácz Jožo – a jeho hlavný korteš slúžny Uzényi... Uzényi po lahtikársky šiel medzi sedliakov, po kamarátsky odpovedal na pozdravy, predstavil pána kandidáta a lámanou slovenčinou dal najavo svoju ľútosť, že dali slovo protikandidátovi. Na základe uvedeného kontextu si dovoľujeme vysloviť predpoklad, že pokiaľ sa Uzényi vybral medzi sedliakov po lahtikársky, sotva to bolo „ľahkomyseľne“ – zdá sa skôr, že Uzényi išiel medzi nich akosi „hrubo“, zrejme s cieľom uľahčiť ich komunikáciu s Ráczom ako predstaviteľom oveľa vyššej sociálnej vrstvy, majúcej azda jemnejšie či kultivovanejšie správanie, spôsoby ap.*

Etymologický príspevok k štúdiu slovenskej nárečovej fytonymie: *bíbolenka, bibol(i)enka, bimbonka*

1. Kálalov slovník obsahuje heslo *bibol(i)enka* ‚sněženka‘ (s odvolaním sa na M. M. Hodžu; porov. Kálal, s. 24). Túto lexému nachádzame – len vo forme *bibolienka* – aj v Slovníku slovenského jazyka (SSJ 1, s. 91), ktorý ju charakterizuje ako nárečovú („nár.“). Slovník slovenských nářečí (SSN 1, s. 115) štandardizuje formu príslušného heslového slova ako *bíbolenka*, pričom preň uvádza dva významy: ‚1. jarný kvet, bot. snežienka jarná (*Galanthus nivalis*)‘ (Kameňany, okr. Revúca), ako aj ‚2. lesný kvet modrej farby podobný tvarom snežienke, bot. scila dvojlistá (*Scilla bifolia*)‘ (Šivetice, okr. Revúca) – ide teda o slovo známe z gemerských nářečí; k ďalším dokladom na gemerské substantívum *bíbolenka* (v oboch významoch) porov. Orlovský (1982, s. 28).

2. Slovenskému pomenovaniu snežienky *bibol(i)enka* venoval pozornosť už V. Machek vo svojej monografii Česká a slovenská jména rostlin (Machek, 1954, s. 272, kapitola *Galanthus*), pričom ho z etymologického hľadiska charakterizoval ako nejasné. Vzhľadom na rovnoznačné slk. dial. *bimbonka*²⁷⁸ autor vyslovil – bez akejkolvek ďalšej argumentácie – domnienku („snad“), že pôvodným významom slova mohlo byť ‚zvonček‘; v prospech takejto hypotézy uviedol chorv. *zvonček* ‚bot. *Galanthus*‘ (o motivácii pomenovania porov. nižšie). V prvom vydaní Machkovho etymologického slovníka (Machek¹) však príslušný heslový výraz nenachádzame.

3. Zdá sa, že pre analyzované slovenské nárečové fytonymum možno predložiť alternatívnu etymologickú interpretáciu.

K vyššie zmienenému záveru nás vedie fakt, že príslušný výraz označuje v slovenských nárečiach okrem snežienky aj scilu dvojlistú (porov. vyššie); v čase prípravy Machkovej monografie o názvoch rastlín v češtine a slovenčine nemusela byť takáto sémantika slova autorovi známa.

Podľa nášho názoru možno v prípade slk. dial. *bibol(i)enka, bíbolenka* vychádzať z lat. *bifolia* ž. ‚dvojlistá‘, tvoriaceho súčasť botanického názvu scily dvojlistej (bot. lat. *Scilla bifolia*),²⁷⁹ a rekonštruovať tu pôvodné **bifolienka*

²⁷⁸ Výraz *bimbonka* („vidz *bibol(i)enka*“) uvádza Kálal (s. 25) s odkazom na S. Chalupku, ako aj SSJ (1, s. 91: „nár.“, t. j. nárečové slovo).

²⁷⁹ Ide o tvar feminína od bot. lat. *bifolius* ‚dvojlistý‘, utvoreného na základe lat. *bi-* ‚dvoj-‘ a *folium* ‚list‘ (porov. Genaust, 2005, s. 100, s. v. *bifolius*; tam aj informácia o použití

ako domácu odvodeninu utvorenú na základe bot. lat. *bifolia*; k možnému využitiu sufixu *-ienka* v slovenskej nárečovej fytonymii porov. slk. dial. *dubienka*, bot. imelo biele (*Viscum album*)²⁸⁰ (SSN 1, s. 402, s. v. *dubienka*²) či *maslienka*, bot. masliak obyčajný (*Suillus luteus*)² (SSN 2, s. 126). Z formálneho hľadiska treba v prípade predpokladaného **bifolienka* uvažovať o hláskovom vývine **bif-* > *bib-*, t. j. o konsonantickej asimilácii **b-f-* > *b-b-* – stretávame sa tu s nepravidelnou fonetickou evolúciou, ktorá pri inojazyčných prevzatíach s nízkou frekvenciou a s nedomácou formou nevzbudzujúcou nijaké asociácie nemusí prekvapovať; porov. príslušné závery J. Waniakowej (2015), formulované na základe analýzy rozsiahleho materiálu poľskej nárečovej fytonymie (porov. i Waniakowa, 2012).²⁸⁰

Pokiaľ ide o sémantiku príslušného fytonyma, považujeme za vhodné pripomenúť výklad ,lesný kvet modrej farby podobný tvarom snežienke‘, ktorý autori SSN použili v súvislosti s 2. významom analyzovaného slovenského dialektizmu (,scila‘; porov. vyššie). Vyplýva z neho, že scila a snežienka sú si tvarom podobné; na základe toho možno vysloviť predpoklad, že slk. dial. **bifolienka* pôvodne označovalo scilu a druhotne sa prenieslo aj na tvarovo podobnú snežienku. K možnosti prenosu iného fytonyma na druh *Galanthus* – t. j. k potenciálnej nepôvodnosti, resp. sekundárnosti sémantiky ,snežienka‘ – porov. i slk. *konvalinka*, bot. *Convallaria*, ktoré je z gemerských nárečí známe aj vo význame ,2. bot. snežienka jarná (*Galanthus nivalis*)‘ (SSN 1, s. 818).

V prospech predloženej etymologickej interpretácie, predpokladajúcej pre analyzované slovenské fytonymá pôvodný význam ,dvojlistá rastlina‘, možno uviesť aj fakty sémantickej typológie v podobe rastlinných názvov motivovaných príznakom ,majúci dva listy, dvojlistý‘ – porov. napr. poľ. *dwójlist*, 1. bot. hmyzovník (*Ophrys*)² (v tomto význame i *dwójlistnik*, *dwulistnik*, *dwulist*), ,2. zried. bot. hniezdovka (*Neottia*); 3. bot. vemenník (*Platanthera*)² (SW 1, s. 597), rus. dial. *dvojelistka*, 1. bot. tŕňovka dvojlistá (*Maianthemum bifolium*); 2. bot. črievičník (*Cypripedium guttatum*)² (SRNG 7, s. 288) či nem. *Zweiblatt*

bot. lat. *bifolius* v názvoch rastlín z rodov *Maianthemum* [tŕňovka], *Platanthera* [vemenník] a *Scilla* [scila]).

²⁸⁰ „... nízka frekvencia používania slov spojená s ich cudzím znením (brzmienie), ktoré sa s ničím neasociuje, spôsobuje ďalekosiahle fonetické nepravidelnosti. Fonetické zmeny nastávajúce v takýchto slovách sú nepredvídateľné a ich príčiny treba hľadať jedine v zriedkavom použití a v nedomácej forme“ (Waniakowa, 2015, s. 207). O problematike nepravidelných formálnych modifikácií v prevzatých slovách, ktoré sú z hľadiska preberajúceho jazyka vnútorne nemotivované a pozbavené systémových súvislostí s domácou lexikou, porov. – na materiáli ruských nárečí – i Kuznecova (1994, s. 28, 32).

(od nem. *zwei* ‚dva‘ a *Blatt* ‚list‘), doložené ako označenie konvalinky voňavej (bot. *Convallaria majalis*), bradáčika vajcovitolistého (bot. *Listera ovata*) i tŕňovky dvojlistej (bot. *Maianthemum bifolium*; porov. Marzell 5, stĺpec 650), a i.

4. Celkom na záver sa zmienime aj o ďalšom nárečovom označení snežienky – *bimbonka* (porov. vyššie). Ako sme už uviedli, podľa V. Machka (1954, s. 272) mohlo mať toto fytonymum pôvodný význam ‚zvonček‘: hoci autor svoju myšlienku ďalej explicitne nerozvil, dá sa tu akiste predpokladať, že *bimbonka* v zmienenom význame je derivované od slk. dial. *bimbat’* ‚zvoniť‘ (SSN 1, s. 120: zried.; doklad: *bimbac* – Okružle, okr. Gíraltovec), čo je sloveso zvukomalebného pôvodu, odvodzované od citoslovca *bim-bam* (Machek¹, s. 32, s. v. *bim-bam*).

Predpokladaná slovotvorná súvislosť výrazov *bimbat’* a *bimbonka* si nepochybne vyžaduje ďalšie objasnenie. Zdá sa, že do úvahy tu prichádzajú dve riešenia: – 1. Slk. dial. *bimbonka* je odvodené od nedoloženého slovesa **bimboniť* ako expresívneho derivátu od *bimbat’* ‚zvoniť‘; k sufixu porov. *žobrať*: expr. *žobr-on-it’* ‚úpenlivo prosiť‘ (SSJ 5, s. 825; KSSJ⁴, s. 983), dial. *blav-or-it’* i *blav-on-it’* ‚brechať‘ (SSN 1, s. 127), *chabrat’* ‚chamtivo, rýchlo brať‘: expr. *chabr-on-it’* sa ‚rýchlo kráčať, ponáhľať sa‘ (op. cit., s. 649 – 650) a i.²⁸¹ – 2. Za menej pravdepodobný, hoci z formálneho hľadiska možný, považujeme predpoklad, že *bimbonka* je zdrobenenina od nedoloženého **bimboň*, resp. **bimboňa*; išlo by o tu azda o pôvodné nomen agentis²⁸² (s ďalším prechodom k nomina instrumenti²⁸³) typu *cecat’*: dial. *cec-oň* expr. ‚1. väčšie dieťa, ktoré ešte treba pridávať a i.‘ (op. cit., s. 198), *dudrat’*: dial. *dudr-oň* expr. ‚hundravý človek‘ (op. cit., s. 405) a i.

K možnému prenosu slk. dial. *bimbonka* (v zmysle uvedeného výkladu pôvodne ‚zvonček‘)²⁸⁴ na snežienku, resp. k ďalšiemu významovému vývinu

²⁸¹ O zvukomalebných a expresívnych slovesách na **-on-i-ti* v širšom slovanskom kontexte porov. Ślawski (2011, s. 24).

²⁸² O slovanských nomina agentis so sufixmi **-on’b*, **-on’a* porov. Ślawski (2011, s. 113).

²⁸³ O možnosti príslušného sémantického vývinu porov. napr. Rainer (2015).

²⁸⁴ Iným sémanticky blízkym derivátom od slk. dial. *bimbat’* ‚zvoniť‘ je dial. *bimbalka* ‚ovčí zvonček‘ (SSN 1, s. 120: Ostrovany, okr. Sabinov), predstavujúce zo slovotvorného hľadiska zrejme nomen instrumenti typu spis. *hrkáлка* ‚hrkajúca hračka‘. – Pre úplnosť dodajme, že do slovotvorného hniezda slovesa *bimbat’* nepatrí formálne blízke slk. dial. *bimbant* ‚povojník, (ozdobný) pás na ovítie perinky s dieťaťom‘ (SSN 1, loco cit.: Klenovec, okr. Rimavská Sobota), ktorého etymologickým východiskom je akiste nem. *Binde-band* ako zloženina nem. *binden* ‚viazať‘ a *Band* ‚stuha, stužka; pás‘ (porov. DWDS, s. v. *Bindeband*,

„zvonček“ > „snežienka“, súvisiacemu s tvarom kvetov tejto rastliny, porov. pomenovania snežienky typu nem. *Schneeglöckchen* (doslova „snežný zvonček“), rum. *clopoței* mn. („zvončeky“), sln. *cingelj*, *cingeljček* („zvonček“) a i. (Marzell 2, stĺpce 538 – 539).

Ak teda slk. dial. *bimbonka* patrí do slovotvorného hniezda slk. dial. *bimbat* „zvonit“, znamená to, že ide o výraz etymologicky nesúvisiaci so slk. dial. *bibol(i)enka*, *bíbolenka*.

5. Nie je však azda celkom vylúčená ani alternatíva, že za substantívom *bimbonka* sa skrýva pôvodné **bifol-ka*, odvodené od lat. *bifolia* ž. (porov. vyššie) a zo slovotvorného hľadiska predstavujúce paralelnú formáciu k už zmienenému **bifol-ienka* (> *bibol(i)enka*, *bíbolenka*). Hláskový vývin **bifolka* > *bimbonka*, ktorý nemožno považovať za pravidelný, pripúšťa dvojakú interpretáciu: 1. mohol nastať v dôsledku kontaminácie typu **bifolka* × *bimbat*, resp. **bimbonit* „zvonit“ (proces uľahčený predstavou o zvončekovitých kvetočoch snežienky?); 2. ide o prejav pôsobenia nepravidelných a nepredvídateľných hláskových zmien, k akým môže dochádzať pri inojazyčnej lexike tohto druhu (porov. vyššie citované konštatovania J. Waniakowej).

s odkazmi na ďalšie zdroje). K sémantike slk. dial. *bimbant* porov. i bavor.-rak. nem. dial. (v okolí Viedne) *Pind-pand* „povojník pre malé deti (obyčajne háčkovaný)“ (WBÖ 2, stĺpce 179 – 180, s. v. *Pand* I), zodpovedajúce nem. spis. *Bindeband*.

Slk. *buchnúť* a *géčko*: o dvoch „skrytých“ lexikálnych prevzatiach

I. Výraz *buchnúť* 'úder päťou do chrbta' (KSSJ⁴, s. 79; SSJ 1, s. 141; SSSJ 1, s. 376) nenachádzame ani v Historickom slovníku slovenského jazyka, ani v Bernolákovom Slowári. Zdá sa, že toto slovo sa objavuje až v slovenskom písomníctve 19. stor. – český lexikograf F. Š. Kott ho charakterizuje ako slovenské, odvolávajúc sa na P. Dobšinského (porov. Kott, s. v. *buchnúť*), stretávame sa však s ním aj u J. Kalinčiaka či G. K. Zechentera-Laskomerského.²⁸⁵

Slovo *buchnúť* ako označenie úderu sa v jazykovom vedomí používateľa súčasnej spisovnej slovenčiny môže pociťovať ako odvodenina od slovesa *búchať* vo význame 'udierať'; porov. i rovnoznačné *búchanec*,²⁸⁶ v SSSJ uvedené ako synonymum výrazu *buchnúť*. Substantívum *buchnúť* predstavuje zo synchronného hľadiska derivačné východisko pre denominatívne sloveso *buchnáť* 'dávať buchnúť' (porov. KSSJ⁴, loco cit.; SSJ 1, loco cit.; SSSJ 1, loco cit.).²⁸⁷

V etymologickom slovníku V. Machka nachádzame – v hesle *bouchati* – nasledujúcu informáciu: „Slc. *buchať* [sic! L. K.], *búšiť*...; *buchcovať* (-chn-, -cht-, -chnát-)..." (Machek¹, s. 59; Machek², s. 62). Za stručným zápisom v zátvorkách treba akiste hľadať slovesá *buchnovať*, *buchtovať*, *buchnáť*, ktoré V. Machek prevzal azda z Kálalovho slovníka, kde sa uvádzajú v rovnakom poradí a sémantizujú ako „dávať buchnúť“, ²⁸⁸ *buchance*“ (Kálal, s. 46). Z citovaného textu zároveň vyplýva, že uvedené slovesá sú derivované od slovesa *búchať*, ktoré zodpovedá heslovému výrazu (čes. *bouchati*); podstatné meno

²⁸⁵ K výskytu slova u ďalších autorov narodených v 19. stor., ktorých tvorba zasahuje aj do 20. stor. (J. Čajak, J. Jesenský, M. Kukučín, E. Maróthy-Šoltésová, G. Maršall-Petrovský a i.), porov. doklady v ich dielach sprístupnených v rámci digitalizačného projektu Zlatý fond denníka SME, ktoré možno získať prostredníctvom vyhľadávacej funkcie na webovej stránke projektu.

²⁸⁶ K derivácii *búchať* > *búchanec* porov. deverbatívne odvodeniny typu *drgať*: *drganec*, *kopať*: *kopanec*, *štuchať*: *štuchanec*.

²⁸⁷ V zmysle naznačenej derivačnej postupnosti (*búchať* > *buchnúť* > *buchnáť*) uvádza príslušné výrazy aj Slovník koreňových morfémov slovenčiny (2012, s. 87, s. v. *BUCH*¹).

²⁸⁸ *Buchta* vo význame typu 'úder' je zrejme spätná odvodenina od intenzíva **buch-t-ať* '(silne) búchať', 'udierať' (porov. SESS¹, s. 86); o *t*-ových intenzívach porov. i Ślawski (2011, s. 21 – 22).

buchnát by v takom prípade bolo potrebné interpretovať ako spätnú odvodeninu od slovesa *buchnátovať*.

Takýto výklad sprevádzajú podľa nášho názoru určité ťažkosti. Zatiaľ čo odvodzovanie slovies *buch-c-ovať*, *buch-n-ovať*, *buch-t-ovať* od *búchať* by nemalo vzbudzovať pochybnosti,²⁸⁹ inak je to zrejme v prípade slovesa *buchnátovať* – ak má ísť o odvodeninu od *búchať*, treba tu predpokladať slovotvornú štruktúru *buch-nát-ovať*, t. j. je potrebné vyčleniť v tomto slovese formant *-nát-*, ktorý v slovenskej slovotvorbe podľa všetkého nie je známy. Vzhľadom na túto skutočnosť sme počas prípravy SESS¹ pôvodne uviedli výraz *buchnát* v hesle *búchať*, pričom sme ho zaradili medzi odvodeniny od príslušného heslového slova s upozornením, že ide o slovotvorne nejasný derivát.

V záverečnej fáze prác na slovníku sme zmienenú interpretáciu výrazu *buchnát* – nadväzujúcu na V. Machka – prehodnotili, pričom sme pre toto slovo predložili²⁹⁰ iný etymologický výklad (porov. SESS¹, s. 85 – 86).

Viedol nás k tomu fakt, že v Kálalovom slovníku sa analyzované slovo uvádza v podobe *buchnát(a)* (porov. Kálal, s. 46). Z takéhoto zápisu vyplýva, že zmienenému lexikografovi bolo okrem maskulína *buchnát* známe aj femininum *buchnáta*. Ak vychádzame z derivačnej postupnosti *búchať* > *buchnátovať* > *buchnát* (porov. vyššie), potom takéto kolísanie v rode nemusí byť ničím mimoriadnym – ako je známe, podstatné mená vzniknuté tzv. spätným tvorením od slovies sa môžu vyznačovať rodovou variantnosťou, porov. napr. *masakrovať* > *masaker* m. i *masakra* ž., *odievať* > *odev* m., avšak *obúvať* > *obuv* ž., ap.²⁹¹

Zdá sa však, že práve Kálalom uvedené femininum *buchnáta* poskytuje kľúč k adekvátnemu etymologickému výkladu slova. V tejto súvislosti možno upozorniť, že v Du Cangeovom slovníku stredovekej a neskoršej latinčiny nachádzame dva formálne identické heslové výrazy – okrem substantíva *pugnata*¹ ‚quantum pugno continetur‘ (t. j. ‚koľko možno obsiahnuť päšťou, hrst’ou, koľko sa vmestí do hrsti‘), odvodeného od lat. *pugnus* ‚päšť‘, je to aj *pugnata*² s významom ‚colaphus‘ (porov. Du Cange, s. vv. 1. *pugnata*, 2. *pugnata*).²⁹² Lat. *colaphus*, použité ako významový ekvivalent substantíva *pugnata*², je prevzaté

²⁸⁹ K príslušným slovotvorným formantom porov. napr. *kopať*: *kop-c-ovať*; *odhrnúť*: *odhr-n-ovať*; *slin-t-ať*, *šplech-t-ať* a i.

²⁹⁰ Pri zohľadnení metodologického princípu, podľa ktorého ‚[a]k daný etymón, hoci je v zásade jasný, nezodpovedá pravidlám slovotvorby, bádateľ by mal hľadať ekonomickejšie riešenie‘ (Szemerényi, 1977, s. 297).

²⁹¹ K ďalším príkladom porov. Králik (2013).

²⁹² Thesaurus Linguae Latinae (TLL), spracúvajúci slovnú zásobu zachovaných latinských textov pochádzajúcich z obdobia do r. 600 po Kr., uvedené výrazy neobsahuje.

z gr. κόλαφος, úder päšťou‘; aj v prípade lat. *pugnata*²⁹³ ide o odvodeninu od lat. *pugnus*, päšť‘.

Preto považujeme za možné vysloviť predpoklad, že slk. *buchnáta* úder päšťou‘ bolo prevzaté z vyššie uvedeného lat. *pugnata* ako derivátu od lat. *pugnus*, päšť‘; mohlo sa tak stať azda v prostredí dobových latinských škôl.²⁹³ Slovenská forma so začiatočným *buchn-* vznikla akiste v dôsledku druhotného zblíženia s domácim slovesom *buchnúť*.

Vzhľadom na latinské východisko *pugnata* je pravdepodobné, že v slovenčine je pôvodnejšia forma *buchnáta*, t. j. femininum. Vznik maskulína *buchnát* nie je celkom jasný, možno tu azda uvažovať o viacerých interpretačných možnostiach: – 1. Forma *buchnát* mohla vzniknúť na základe tvaru množného čísla *buchnáty* (s rovnakou gramatickou morférou pri skloňovacích vzoroch *žena* aj *dub*); k podobnej zmene gramatického rodu porov. napr. maskulínium *kapec*, ktoré vzniklo pravdepodobne na základe tvaru nom. pl. *kapce*, utvoreného od feminína *kapca* (tak Bernolák 2, s. 883: „Onuca“), čo je prevzatie z maď. *kapca*, pochádzajúceho zo slovanských jazykov.²⁹⁴ – 2. Maskulínium *buchnát* mohlo azda vzniknúť aj ako spätná odvodenina od slovesa *buchnátovať* (resp. **buchnátitiť*), utvoreného na základe feminína *buchnáta*; nie je vylúčené, že pri konštituovaní mužského rodu v prípade deverbatíva mohli zohrať určitú úlohu aj významovo blízke maskulína typu *úder* či *búchanec*. V prospech takéhoto predpokladu môže svedčiť i forma *obuchnát*, ktorú uvádza A. Záturecký (2005, s. 578) – vzhľadom na začiatočné *o-* tu zrejme ide o spätnú odvodeninu od slovesa **o-buchnátitiť*, resp. **o-buchnátovať*; k predpone *o-* v slovesách s významom úderu porov. *o-búšiť*, silne, mocne udrieť; ovaliť“ (SSJ 2, s. 461: expr.), *o-valiť*, 1. silno udrieť obyč. ťažkým predmetom“ (SSSJ 4, s. 716) a i.

II. Počas hospitalizácie v jednej z bratislavských nemocníc sme využívali (na nácvik chôdze) zdravotnícku pomôcku, ktorú personál traumatologického aj fyziatricko-rehabilitačného oddelenia označoval výrazom *gěčko*; napriek nepochybnéj laickosti svojho „netechnického“ pohľadu považujeme za potrebné uviesť tu jej stručný opis.

Ide o kovovú konštrukciu s pôdorysom v tvare Π, resp. ∩. V jej hornej časti sa nachádza oblúkovito zahnutá vodorovná doska (s nastaviteľnou výškou),

²⁹³ K prevzatiu latinského výrazu z blízkeho významového okruhu porov. i slk. *virgas*, *virgáč*, 1. prút, korbáč; 2. expr. bitka, trest bitkou, výprask“ (SSJ 1, s. 104): „Z učiteľské latiny: pův[odně] akus[atív] plur[álu] od lat. *virga* prut“ (Machek¹, s. 568).

²⁹⁴ Východiskom prevzatia sa stala zrejme slovanská forma nadväzujúca na pôvodné **kopytce* ako derivát od psl. **kopyto*, kopyto“ (porov. SESS¹, s. 254; ÚMESz, s. v. *kapca*).

majúca na vrchole oblúka dve kolmé dráždla. Pacient sa postaví²⁹⁵ dovnútra konštrukcie, ruky si položí na hornú dosku a chyti sa držiadiel. Opierajúc sa o pomôcku, pacient začne kráčať; chôdzu mu uľahčuje skutočnosť, že konštrukcia má štyri kolesá, vďaka ktorým sa plynulo pohybuje.²⁹⁶

V jazykovom vedomí používateľa súčasnej spisovnej slovenčiny sa pomenovanie *géchko* môže celkom prirodzene asociovať so substantívom *géchko* hovor. ,1. hláska al. písmeno g, G; 2. vec označená písmenom g, G al. majúca jeho podobu‘ (SSSJ 1, s. 1 057), odvodeným od názvu písmena g, G. Zdá sa však, že sémantická motivácia výrazu *géchko* ako pomenovania zdravotníckej pomôcky je zložitejšia.

K takémuto predpokladu nás vedie skutočnosť, že počas hospitalizácie sme sa stretli aj s ďalším označením príslušnej pomôcky, ktoré na tomto mieste uvedieme vo fonetickej podobe: [gé aparát]. V písaných textoch²⁹⁷ sme toto pomenovanie dodatočne objavili v podobe *G-aparát*.

Nazdávame sa, že práve takéto označenie poskytuje kľúč k etymológii analyzovaného názvu. Za pomenovaním [gé aparát] sa podľa nášho názoru skrýva nemecké kompozitum *Gehapparat* ,prístroj na chodenie, chodiaci prístroj ap.‘, utvorené na základe slovesa *gehen* ,chodiť, kráčať, ísť pešo a i.‘ a podstatného mena *Apparat* ,aparát, prístroj‘.²⁹⁸

Prvá časť uvedeného kompozita (*Geh-*), v nemčine vyslovovaná [gé], bola v slovenskom prostredí zrejme pochopená ako rovnako znejúci názov písmena

²⁹⁵ Chôdza pomocou tejto konštrukcie predstavuje prvú etapu návratu k normálnej chôdzi (ďalšou etapou je chôdza na barlách), ktorý sa v prípade dlhodobo ležiacich pacientov začína nácvikom sedenia. Táto skutočnosť našla zrejme odraz v spojení *vyсадit' пациента до гéchka*, s ktorým sme sa viackrát stretli počas už zmienenej hospitalizácie.

²⁹⁶ Opísaná pomôcka patrí do kategórie zariadení, ktoré sa napr. v ponukových katalógoch distribútorov či predajcov zdravotníckych pomôcok (voľne dostupných aj na internete) označujú napr. ako *pojazdná podpera* či *rehabilitačné chodítko*.

²⁹⁷ Okrem už zmienených katalógov zdravotníckych pomôcok (porov. pozn. č. 296) išlo aj o lekárske správy.

²⁹⁸ Podľa údajov DWDS (s. v.) je substantívum *Gehapparat* v príslušnom význame doložené od r. 1837: ... *auf einen Gehapparat für Kinder und Preßhafte, in welchem man sich auch niedersetzen und ein Bein nach Belieben höher legen kann* ,... na chodiaci aparát pre deti a neduživých, v ktorom si možno aj sadnúť a podľa želania vyložiť nohu vyššie‘ (Polytechnisches Journal, Stuttgart). – Pre úplnosť dodajme, že kompozitum *Gehapparat* môže mať i význam typu ,aparát ľudského tela umožňujúci chôdzu ap.‘, porov. už doklad z r. 1856: ... *Ermüdungen der Muskulatur des Gehapparates* ,stavy únavy svalstva pohybového aparátu‘ (C. Ludwig, Lehrbuch der Physiologie des Menschen; DWDS, loco cit.).

g, G;²⁹⁹ pomenovanie [gé aparát], resp. v druhotnej grafickej forme *G-aparát*, sa u nás podľa všetkého ľudovoetymologicky interpretovalo v zmysle ,aparát, prístroj, zariadenie označené písmenom G‘.³⁰⁰ Blízky, hoci všeobecnejší význam má i hovorové substantívum *géčko* (,2. vec označená písmenom g, G al. majúca jeho podobu‘, porov. vyššie), a preto neprekvapuje, že zahrnulo do svojho významového spektra aj zmienenú zdravotnícku pomôcku; motivácia názvom písmena g, G je však v tomto prípade len sekundárna.

²⁹⁹ Z toho zároveň vyplýva, že k prevzatiu analyzovaného nemeckého označenia došlo zrejme ústnou cestou.

³⁰⁰ Menej pravdepodobná – hoci v kontexte procesov ľudovoetymologickej adaptácie nie celkom vylúčená – je podľa nášho názoru reinterpretácia v zmysle ,vec majúca podobu písmena g, G‘. Môže to azda potvrdzovať aj otázka, ktorú nám počas návštevy v nemocnici položil jeden z priateľov: „Prečo sa to volá *géčko*, keď to vyzerá skôr ako céčko?“ Oblúkovito zahnutá vodorovná doska v hornej časti príslušnej pomôcky (porov. vyššie) môže skutočne pripomínať písmená C, resp. U, sotva však písmeno g, G.

Staršie slk. **erech* ‚arcibiskup‘?

Maďarský slavista P. Király publikoval pred viac ako šiestimi desaťročiami rozsiahlu štúdiu (Király, 1957) venovanú rukopisnému maďarsko-slovensko-latinskému slovníku Adama Latsného z poslednej tretiny 18. stor., v ktorej uverejnil aj časť lexikálneho materiálu obsiahnutého v tomto diele.³⁰¹ Királyov výber obsahuje i heslo *eršek* ‚arcibiskup‘,³⁰² kde sa uvádza aj odvodenina od tohto výrazu, majúca význam ‚arcibiskupstvo‘ (kurzíva Ľ. K.): „Érsek, Erssek. Arcybiskup, Archiepiscopus – Érsekség, *Ercectswj* Arcybiskupstwj, Archiepiscopatus“.

V Historickom slovníku slovenského jazyka (HSSJ 1, s. 341) nachádzame príslušný výraz v hesle *erechstvo* ‚arcibiskupstvo‘; ako exemplifikácia sa uvádza len zmienený doklad³⁰³ zo slovníka A. Latsného, avšak v odlišnej podobe (kurzíva Ľ. K.): „archiepiscopus: *erechstvi*, arcybiskupstvi“.³⁰⁴

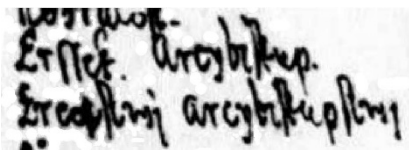
³⁰¹ „... vydanie rukopisného slovníka Latsného zdá sa byť žiadúcim, už aj len preto, lebo z XVIII. storočia máme pomerne málo tlačených slovenských slovníkov. Na vydanie celého rukopisného slovníka však za našich okolností momentálne nemožno myslieť. Preto som sa rozhodol zostaviť slovníček diferenciálny, to jest slovníček, ktorý by obsahoval len slová slovenského pôvodu, takzv[ané] ‚typické‘ slová slovenské“ (Király, 1957, s. 67). Slovníček zostavený P. Királyom, obsahujúci viac ako 520 hesiel, je uverejnený na s. 80 – 107; na s. 108 – 111 sú publikované 4 ukážky z rukopisu diela.

³⁰² V staršej slovenčine aj *jaršek*, *jaršík* (k dokladom pozri HSSJ 1, s. 516). Výraz je prevzatý z maď. *érsek* (porov. Machek², s. 217, s. v. *jaršík*; novšie Rocchi 1, s. 131, s. v. *jaršík*; Gregor, 2023, s. 295 – 296, s. v. *eršek*, *jaršík*); k prevzatiam uvedeného maďarského slova do ďalších jazykov porov. Schubert (1982, s. 309 – 310). – Pôvod maď. *érsek*, doloženého od r. 1389, je sporný. Môže ísť o prevzatie zo stfr. *arcevesque* ‚arcibiskup‘ (dnešné fr. *archevêque*, id.‘), ktorého etymologickým východiskom je cirk. lat. *archiepiscopus*; iný výklad odvodzuje apelatívum *érsek* od mena prvého uhorského arcibiskupa Astrika (nem. *Ascherich*; † 1037) – porov. najnovšie ÚMESz (s. v., s odkazmi na ďalšiu literatúru).

³⁰³ V kartotéke HSSJ sa iné doklady na uvedený výraz nenachádzajú.

³⁰⁴ K zásadám prepisu dokladového materiálu v Historickom slovníku slovenského jazyka porov. HSSJ (1, s. 39 – 41). – Pri štandardizácii heslových výrazov v HSSJ sa zohľadňuje zásada, že „[h]eslové slovo sa v záhlaví slovesnej state uvádza v pravopisnej a hláskovej podobe súčasnej spisovnej slovenčiny“ (op. cit., s. 22). Slovo prepisované ako *Ercectswj* či *erechstvi* obsahuje český sufix *-stvi* (stčes. *-stvie* < psl. **-bstvje*), ktorému v spisovnej slovenčine zodpovedá sufix *-stvo* (psl. **-bstvo*); k českým jazykovým prvkom v slovníkovom diele A. Latsného porov. aj názor P. Királya, podľa ktorého „[i] jeho typické stredoslovenské nárečové slová sú ešte ponajviac bohemizované“ (Király, 1957, s. 79).

Vzhľadom na naznačenú nejednotnosť v prepise toho istého dokladu sme – v zmysle zásady *ad fontes* – vyhľadali príslušné miesto vo fotokópii³⁰⁵ Latsného slovníka uloženej vo fototéke oddelenia dejín slovenského jazyka, onomastiky a etymológie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV; zdá sa, že interpretácia analyzovaného dokladu skutočne nemusí byť jednoznačná (porov. priložený obrázok) – v súlade s princípom *lectio difficilior potior* sa však prikláňame k jeho čítaniu, ktoré je uvedené v HSSJ.³⁰⁶

V takom prípade možno slovo *erechstvo* ‚arcibiskupstvo‘ akiste interpretovať ako derivát od výrazu **erech* ‚arcibiskup‘ (v slovenčine inak nedoloženého), ktorý sa stal predmetom našich ďalších úvah.

V HSSJ sa substantívum *erechstvo* uvádza s etymologickým kvalifikátorom „gr/lat“, t. j. z hľadiska pôvodu sa hodnotí ako slovo grécko-latinskej proveniencie; takáto etymologická charakteristika sa nepochybne vzťahuje aj na fundujúce **erech*. Ak má ísť o výraz grécko-latinského pôvodu – čo je v slovenskom kultúrnom kontexte pri slove z cirkevnej sféry azda i vcelku očakávané –, potom by jeho etymologickým východiskom mohlo byť zrejme gr. ἀρχιεπίσκοπος ‚arcibiskup‘, resp. resp. z neho prevzaté cirk. lat. *archiepiscopus* ‚id.‘. Ako však dospieť od lat. *archiepiscopus* k slk. **erech*, resp. ako vysvetliť takú výraznú formálnu redukciu výrazu?

Možno vari uvažovať o tom, že priamym etymologickým východiskom slk. **erech* sa nestalo celé latinské kompozitum *archiepiscopus*, ale len jeho prvá časť *archi-*, ktorá sa mohla osamostatniť a fungovať ako rovnoznačný (hoci – aspoň spočiatku – azda neoficiálny a štylisticky príznakový) výraz; inak povedané, bolo by tu potrebné predpokladať existenciu akéhosi skráteného lat. **archi* ‚arcibiskup‘. V prospech takejto domnienky možno uviesť aj typologickú paralelu v podobe staršieho angl. *arch* ‚najvyšší, hlavný (človek) (a chief [one])‘,³⁰⁷ ktoré vzniklo substantivizáciou angl. *arch* ‚najvyšší, hlavný, popredný‘, utvoreného na základe zloženín s komponentom *arch-* (porov. angl. *arch-*

³⁰⁵ Originál diela sa nachádza v Univerzitnej knižnici Univerzity Loránda Eötvösa (ELTE) v Budapešti.

³⁰⁶ Vychádzajúc z Királyovho čítania, očakávanou štandardizáciou príslušného heslového výrazu v zmysle koncepcie HSSJ by bolo *eršectvo*. – Celkovú hypotetickosť analyzovanej problematiky signalizujeme otáznikom v názve tejto etymologickej etudy.

³⁰⁷ Porov. napr. nasledujúci kontext zo Shakespeareovej drámy Kráľ Lear (1605): „The Noble Duke my Master, My worthy Arch and Patron“ (OED 1, s. 607, s. v. *arch*).

-*bishop* ‚arcibiskup‘ ap.); porov. i nem. hovor. *Vize* ‚zástupca (Stellvertreter)‘, vyabstrahované z kompozít typu nem. *Vize-feldwebel* ‚zástupca najvyššieho poddôstojníka‘³⁰⁸ ap.³⁰⁹

Pokiaľ uvažujeme o prevzatí typu lat. **archi* > slk. **erech*, musíme vysvetliť aj rozdiel vo vokalizme obidvoch výrazov; bolo by tu azda možné počítat’ s vplyvom nemčiny. Keďže nemčina reflektuje prefix *archi-* v podobe *erz-*, resp. (v substantívach) *Erz*-³¹⁰ (porov. nem. *Erz-bischof* ‚arcibiskup‘, *Erz-engel* ‚archanjel‘ ap.), pri sémanticky blízkych, resp. totožných výrazoch by sa dalo uvažovať o kontaminácii typu nem. *Erz-bischof* × lat. **archi* → **erch*. Tento výraz (vzniknutý v nemčine?) mohol byť prevzatý aj do slovenčiny, kde by – v zmysle uvedenej úvahy – došlo k jeho modifikácii v smere **erch* > **erech*, azda s cieľom odstrániť zriedkavú spoluhláskovú skupinu nachádzajúcu sa na konci slova.³¹¹

Keďže naznačený výklad má nepochybne viacero slabých miest – hypotetickosť domnelého východiskového lat. **archi*, predpokladaná kontaminácia v nemecko-latinskej relácii (t. j. medzi dvoma cudzími jazykmi) –, uprednostňujeme tu inú etymologickú interpretáciu, usúvzťažňujúcu slk. **erech* ‚arcibiskup‘ s jeho maďarským synonymom *érsek*.

³⁰⁸ Porov. už DWB (s. v. *vize*): „V ľudovom jazyku sa *vize* môže v niektorých prípadoch objavovať samostatne s potlačením druhej časti, ktorú možno ľahko doplniť, napr. *der vize*, t. j. *der vizefeldwebel*...“

³⁰⁹ K skracovaniu podobného typu porov. i súčasné slk. hovor. *ex* ‚(o bývalom manželovi, priateľovi, milencovi) bývalý partner‘ (SSSJ 1, s. 921, s. v. *ex*‘), utvorené skrátením výrazov typu *exmanžel*, *expartner* ap. – V uvedenej súvislosti možno napokon pripomenúť aj staršiu domnienku hľadáajúcu etymologické východisko maď. *érsek* ‚arcibiskup‘ (porov. o ňom vyššie) v akomsi bulh. **aršikъ*, odvodenom pomocou sufixu *-ikъ* od gr. ἀρχι-, ktorá sa však v novšej hungaristike hodnotí ako nepresvedčivá („nem meggyőző“; porov. už MNyTESz 1, s. 791, s. v. *érsek* – tam i ďalšia literatúra), o čom napokon akiste svedčí aj absencia informácie o nej v ÚMESz (s. v. *érsek*).

³¹⁰ Nem. *z* (foneticky [c]) odráža výslovnosť pôvodného *k*, *ch* v neskorej latinčine; porov. Kluge²⁵ (s. 258, s. v. *Erz-*, *erz-*), EWAhd (2, stĺpce 1152 – 1153, s. v. *erzibiskof*).

³¹¹ V retrográdnom slovníku (Mistrík, 1976, s. 280) nachádzame 9 slovenských slov zakončených na *-rch*. Ak vylúčime substantívum *vrch*, obsahujúce slabikotvorné *r*, a jeho deriváty (*navrch*, *povrch*, *zavrch*, *zvrch*), resp. kompozitá utvorené na jeho základe (*Kostivrch*, *valivrch*), zostávajú len dva výrazy: „neľudový“ výraz *monarch*, ktorý však iné lexikografické príručky uvádzajú v podobe *monarcha* (analogicky ako *exarcha*, *oligarcha*, *patriarcha*, *tetrarcha*...), a germanizmus *durch* (v nárečiach doložený aj vo forme *durk*, porov. SSN 1, s. 411, s. v. *durch*).

Ako sme už uviedli, maď. *érsek* prevzala i slovenčina (staršie slk. *eršek*, *jaršek* i *jaršík*); možno si preto položiť otázku, či sa východiskom pre vznik analyzovaného slk. **erech* nestali uvedené slovenské formy. V takom prípade sa zdá, že staršie slk. *eršek* bolo v slovenskom jazykovom kontexte ľudovo-etymologicky interpretované ako zdobnenina so sufixom *-ek*, ku ktorej bola dodatočne utvorená „primárna“, resp. „nezdobnená“ forma **erech*, čím by sa napodobnili dvojice súvzťažných výrazov typu slk. *kožuch*, *vrch* – dial. *kožúš-ek*, *kožúšok*‘, *vrš-ek*, *vršok*‘ (alternácia *ch/š*), resp. *chlapec* – *chlapč-ek* (alternácia *e/Ø* v synchrónnom derivačnom základe) ap. K podobnej adaptácii cudzojazyčných prevzatí chápaných ako deminutíva porov. prípady typu strhnem. *wāt-sac* .vrece (*sac*) na prevoz šatstva (*wāt*) pri cestovaní‘ > slk. *vačok* (interpretované ako zdobnenina *vač-ok*, odtiaľ novšie „nezdobnené“ *vak*),³¹² maď. *túzok* ,drop‘ > staršie slk. *túzok* ,id.‘ (interpretované ako *túz-ok*, k tomu staršie slk. *túz* ,id.‘)³¹³ ap.³¹⁴

Ak je táto domnienka správna, potom predpokladaná evolúcia v smere *eršek* > **erech* môže zároveň naznačovať menej periférne postavenie hungarizmu *eršek* v lexikálnom systéme staršej slovenčiny.³¹⁵

³¹² Porov. novšie Newerkla² (s. 233).

³¹³ Porov. Rocchi (3, s. 68). – Maď. *túzok* je prevzaté z turkických jazykov (porov. novšie Róna-Tas – Berta, 2011, 2, s. 956 – 958; ÚMESz, s. v.); so slk. *túz* ,eso‘ etymologicky nesúvisí (prevzatie zo strhnem. *tūs* < stfr., v konečnom dôsledku od lat. *duo* ,dva‘, pôvodne asi označenie takejto hodnoty v hre s kockami – porov. novšie Kluge²⁵, s. 183, s. v. *Daus*¹; Newerkla², s. 228).

³¹⁴ K ďalším prípadom tohto typu porov. napr. Večerka a kol. (2006, s. 144 – 145).

³¹⁵ „Etymologická reinterpretácia je teda jedným zo spôsobov centralizácie výrazov nachádzajúcich sa na periférii“ (Cienkowski, 1972, s. 105).

O význame slova *advent* v gemerských nárečiach

Substantívum *advent*, označujúce predvianočné liturgické obdobie so štyrmi nedel'ami, je v jazykových pamiatkach staršej slovenčiny doložené od r. 1643 (porov. HSSJ 1, s. 77: *nyčomnj lide, gestliže newiete, že gest aduent* – Krupina), najstarší doklad na jeho adjektívnu odvodeninu *adventný* pochádza dokonca už z r. 1562 (ibid.: *w treti nedeli atuentny* – Žilina). Pôvod slovenského výrazu *advent* nevzbudzuje pochybnosti: ide o prevzatie z lat. *adventus* 'príchod'³¹⁶ (odvodenina od slovesa *advenīre* 'prichádzať'), ktoré v cirkevnej latinčine nadobudlo aj význam 'obdobie pred Vianocami'³¹⁷ – takýto významový posun súvisí so skutočnosťou, že predvianočný čas je obdobím príprav na cirkevný sviatok Narodenia Pána, každoročne slávený na pamiatku prvého Kristovho príchodu.

Slovo *advent* poznajú aj slovenské nárečia. Podľa Slovníka slovenských nárečí (SSN 1, s. 54) je tento výraz vo význame '1. štvrtýždňové obdobie pred Vianocami' rozšírený v západo- a stredoslovenských nárečiach, ako aj v časti nárečí východného Slovenska. V gemerskej oblasti má slovo *advent* i ďalší význam, nepochybne už značne vzdialený od liturgickej sféry, a to '2. svetielkujúce výpary nad močaristými miestami'. Ako vysvetliť jeho vznik?

SSN (loco cit., s. v. *adventný*) uvádza rovnaký význam – t. j. 'svetielkujúce výpary nad močaristými miestami' – aj pre slovné spojenie *adventné svetlo*, pričom ho ilustruje dokladom pochádzajúcim takisto z Gemera: *adventnia svetlo* (Šivetice, okr. Revúca).

Možno preto vysloviť predpoklad, že gemerské *advent* vo význame č. 2 vzniklo skrátením, resp. univerbizáciou uvedeného rovnoznačného slovného spojenia, t. j. nastal tu pravdepodobne slovotvorno-významový vývin v smere *advent* '1. štvrtýždňové obdobie pred Vianocami' > *adventný* 'súvisiaci s ad-

³¹⁶ O výskyte slova v latinských textoch do r. 600 po Kr. porov. TLL (s. v. *adventus*); tam i doklady z textov kresťanských autorov (význam č. I.6.: najmä vo vzťahu k príchodu Krista, resp. i Ducha Svätého či Antikrista).

³¹⁷ Porov. Sleumer (1996, s. 82). – V latinských textoch zo slovenského prostredia je výraz *adventus* v príslušnom význame doložený už od r. 1247 (porov. Marek², s. 68). K dokladom z Uhorska porov. LLMAcH (I, s. 83, význam č. B.1.: „spatium temporis Natale Christi praecedens“); doklady z ďalších krajín uvádza napr. Du Cange (s. v. 2. *adventus* „Tempus, quod Natale domini praecedit...“) či MLW (s. v., význam č. C.1.b: „de tempore nativitate [Christi – L. K.] praecedente“).

ventom‘ > *adventné svetlo* ,svetielkujúce výpary nad močaristými miestami‘ > *advent* ,2. id.‘.³¹⁸ Z uvedeného vyplýva, že pre spojenie *adventné svetlo* ,svetielkujúce výpary nad močaristými miestami‘ (východisko pre vznik rovnoznačného podstatného mena *advent*) treba predpokladať pôvodný význam ,svetlo súvisiace s adventom, s predvianočným obdobím‘.

Kľúč k jeho ďalšiemu vývinu v smere ,svetielkujúce výpary nad močaristými miestami‘ možno podľa nášho názoru hľadať v takej charakteristickej osobitosti adventu, ako sú tzv. rorátne omše, v rímskokatolíckej cirkvi slávené počas adventného obdobia skoro ráno, so začiatkom ešte pred svitaním. Rímskokatolícky kňaz J. Vittek v súvislosti s nimi píše: „Rorátne sv. omše sa pri svetlách sviečok slávili každý deň adventu okrem nedele a prikázaného sviatku Nepoškvrneného počatia Panny Márie 8. decembra. Na roráty chodili celé rodiny. Ľudia vstávali za tmy, poobliekali sa do teplých šiat, lebo vonku už bola zima, a často brodiac sa snehom smerovali do kostola. Niesli si so sebou lampáše so sviečkami, pretože vnútro kostola mohlo osvetľovať len takéto svetlo. Okná chrámu už bývali rozsvietené, a hoci bolo iba šesť hodín ráno, boli kostoly plné ľudí všetkých vekových kategórií...“ (Vittek, 2012).

Pripomeňme, že advent je obdobím v novembri a decembri, keď sa v našich zemepisných šírkach často vyskytujú ranné hmly. Možno predpokladať, že v minulosti – pri neexistencii verejného osvetlenia (tým menej vo vidieckom prostredí) – účastníci rorátnych omší akiste využívali už zmienené lampáše so sviečkami aj na to, aby si nimi pred svitaním osvetľovali cestu do kostola; svetlo sviečky prežarujúce hmlu mohlo u náhodného pozorovateľa asociovať i predstavy o bludičke či svetlonosovi, t. j. o mytologických postavách definovaných ako „démonická bytosť v podobe bludného mihotavého svetielka, objavujúca sa v noci pri močariskách, v lesných húštinách a v blízkosti vodných zdrojov“ (TEK, s. v. *Svetlonos*, autorka hesla T. Cibulová).

Takisto si možno predstaviť, že pohľad na svetielkujúce výpary nad močiarom (akiste aj v iných ročných obdobiach) mohol u pozorovateľa vzbudiť spomienku na podobné svetelné úkazy, aké vídaval počas skorých adventných rán – a odtiaľ už zrejme nie je ďaleko k použitiu spojenia *adventné svetlo* v prenesenom význame ,svetielkujúce výpary nad močaristými miestami‘ a k jeho ďalšiemu skráteniu, resp. univerbizácii na *advent* ,id.‘.

³¹⁸ Z hľadiska typológie fenoménov univerbizácie by tu išlo o tzv. kvalitatívno-sémantickú univerbizáciu, o ktorej sa podrobnejšie zmiňujeme pri etymologickej interpretácii slk. *sobáš* (porov. pozn. č. 235).

Na záver tejto úvahy poukážeme i na nasledujúcu okolnosť. Doklady na spojenie *adventné svetlo* a na podstatné meno *advent* v skúmanom význame, ktoré uvádza SSN (porov. vyššie), pochádzajú z lokalít, kde v súčasnosti existujú len kostoly a farské úrady Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, čo by naznačovalo, že príslušné obce (Hrušovo a Striežovce, okr. Rimavská Sobota; Šivetice, okr. Revúca) sú z hľadiska konfesiónálnej štruktúry tamojšieho obyvateľstva zrejme prevažne evanjelické. Nie je jasné, či takáto konfesiónálna situácia existovala v uvedenej oblasti už v čase vzniku analyzovanej sémantiky, napriek tomu si však dovoľujeme vysloviť domnienku, že *adventné svetlo* a *advent* v posunutom význame mohli vzniknúť v evanjelickom prostredí (pôvodne azda ako žartovné, resp. ironické označenie?) na základe skúsenosti s príslušným fenoménom u rímskych katolíkov, odchádzajúcich na ranné rorátne omše – neznáme v liturgickej praxi evanjelickej cirkvi – s vlastným zdrojom svetla. Pokiaľ je táto domnienka správna, stretávame sa tu so svojským prejavom pôsobenia sémantickej opozície ‚vlastný – cudzí‘ (porov. o nej prehľadne napr. Belova, 2012) v konfesiónálnej oblasti.³¹⁹

³¹⁹ Jej prejavom môže azda byť – pokiaľ vzniklo u rímskych katolíkov – aj prirovnanie *pchať sa ani luterán do neba* ‚chcieť sa nasilu niekam dostať‘ (SSN 1, s. 100: Kameňany, okr. Revúca).

Slk. dial. *bastár, basták, pasták*

Slovenský dialektológ J. Orlovský zaradil do svojho slovníka gemerských nárečí (Orlovský, 1982, s. 24) aj substantívum *bastár* ‚surovec‘, ktoré exemplifikoval jediným dokladom: *Každ'í, kto sa bije, je bastár* (Tisovský Hámor, okr. Rimavská Sobota).

Tento výraz nachádzame i v Slovníku slovenských nárečí, kde sa *bastár* charakterizuje ako expresívum známe z gemerskej oblasti, ktorého význam sa však parafrázuje ako ‚sprosták, hlúpy človek‘; okrem exemplifikácie prevzatej od J. Orlovského (porov. vyššie) sa naň uvádza aj nasledujúci doklad: *Tento náš sused je už len naozaj strašní bastár* (Tisovec, okr. Rimavská Sobota; porov. SSN 1, s. 100).

Možný kľúč k odpovedi na otázku o pôvode tohto výrazu nachádzame už v citovanom zväzku SSN, kde hneď za heslom *bastár* nasleduje heslo *bastard* s významami ‚1. expr. nemanželské dieťa‘ (doklad: Chmiňany, okr. Prešov) a ‚2. zried. znetvorený plod slivky‘ (Ozdín, okr. Lučenec; SSN, loco cit.) – ide tu o nárečový korelát spisovného slk. *bastard* ‚kríženec a i.‘,³²⁰ pochádzajúceho v konečnom dôsledku zo stredovekej latinčiny (*bastardus*).³²¹

³²⁰ SSSJ (1, s. 237) uvádza dva homonymné výrazy: *bastard*¹ ‚1. star. biol., genet. kríženec, obyč. pri medzidruhovom krížení al. krížení medzi plemenami; 2. hovor. miešanec, kríženec rozličných plemien psov patriacich do druhu *Canis familiaris*; 3. pejor. niečo neprirodzené vytvorené, spojené do nesúrodého celku; niečo nesyetémovo, zle urobené‘, *bastard*² ‚1. pejor. nemajúci charakter, nemajúci nijaké zásady, bezcharakterný, nečestný človek (často ako nadávka); 2. hrub. zastar. nemanželské dieťa, panghart‘. – Slk. dial. *bastard* ‚znetvorený plod slivky‘ vzniklo zrejme významovým posunom typu ‚nemanželské dieťa‘ > ‚nerovnoprávny, neplnohodnotný, deformovaný potomok, plod ap.‘; k sémantike porov. i slk. dial. *panghart*, *pankhart* ‚1. expr. nemanželské dieťa... 4. zdeformované, zle vyvinuté teľa... 6. divý výhonok na kukuričnom stebľe, zálistok na viniči‘ (SSN 2, s. 715 – 716). – Sémantika slk. dial. *bastár* ‚sprosták, hlúpy človek‘ zrejme vyplýva z použitia výrazu *bastard* vo funkcii nadávky (pôvodne alúzia na nemanželský pôvod?). V kontexte *Každ'í, kto sa bije, je bastár*, citovanom u J. Orlovského (porov. vyššie), mohlo ísť o narážku na bitku ako na nerozumné, sprosté, hlúpe ap. správanie; J. Orlovský pri sémantizácii uvedeného dialektizmu vychádzal azda z asociácie ‚kto sa bije, bitkár‘ ~ ‚surovec‘.

³²¹ V latinských textoch zo Slovenska je výraz *bastardus* doložený (vo význame ‚nelegitímny potomok, ľavoboček‘ už r. 1407 (porov. Marek², s. 148). K dokladom z ďalších krajín porov. napr. Du Cange (s. v.) či MLW (s. v. **bastardus*); o etymologickej problematike slova porov. novšie – s odkazmi na ďalšiu literatúru – Anikin (2, s. 91 – 92, s. v. *bajstriúk*), Kluge²⁵ (s. 95, s. v. *Bastard*).

Slk. dial. *bastár* vzniklo zrejme obmenou pôvodného *bastard*: zdá sa, že zakončenie *-ard* – v slovenčine zriedkavé³²² – tu bolo upravené podľa nomina officii typu *stolár*, *tesár* ap., resp. podľa nomina agentis typu *klamár* či *bitkár*, tvorených produktívnym sufixom *-ár* (psl. **-ar'b*);³²³ vzhľadom na sémantiku slk. dial. *bastár* nemožno azda vylúčiť ani vplyv substantíva *somár* ‚osol; pejor. hlúpy, sprostý človek, hlupák (obyč. nadávka)‘ (SSJ 4, s. 140), prevzatého (zrejme maďarským prostredníctvom, porov. Rocchi 3, s. 37 – 38; Gregor, 2023, s. 756 – 757) z tal. *somaro* ‚zvíra nosiace náklad, osol‘.³²⁴

Ako výsledok inej formálnej modifikácie – pod vplyvom sémanticky blízkych deadjektívnych odvodenín typu *hlupák*, *sprosták* ap., utvorených pomocou sufixu *-ák* (psl. **-akъ*)³²⁵ – možno zrejme interpretovať nárečové expresívum *basták* ‚kto nevie dobre po slovensky ani po maďarsky‘.³²⁶ Východiskom pre vznik uvedeného významu bola azda sémantika typu ‚kríženec, miešanec‘, ktorá sa mohla ďalej vyvinúť v smere ‚človek pochádzajúci z etnicky zmiešaného manželstva‘ > ‚kto pochádza z dvojazyčnej (slovensko-maďarskej) rodiny‘ > ‚kto náležite neovláda ani jeden z (dvoch) jazykov, semilingvista‘.

Etymologickým variantom slk. dial. *basták* je nepochybne dial. *pasták* ‚kríženec‘³²⁷ – hláskový rozdiel *b/p* tu možno vysvetliť fonetickými osobitosťami

³²² V retrográdnom slovníku slovenčiny (Mistrík, 1976, s. 236) nachádzame spolu 34 slov zakončených na *-ard*. Okrem 12 osobných mien (pôvodom nemecké, resp. germánske mužské mená *Bernard*, *Medard*, *Richard* ap., ale aj ženské meno *Hildegard*) ide o „neľudové“ apelatíva typu *bard*, *biliard*, *gepard*, *hazard*, *myokard*, *štandard* ap., pochádzajúce z rôznych cudzích jazykov.

³²³ K sufixu porov. Vaillant (4, s. 316 – 320), Sławski (2011, s. 131 – 133). – K forme na *-ár* porov. i maď. dial. *basztár-nyest* ‚načierno sfarbený druh kuny (*nyest*) žijúci v strohoch‘ (ÚMT 1, s. 357: Bernecebaráti, Peštianska župa, obvod Szob) – vzhľadom na lingvo-geografickú charakteristiku výrazu (iné doklady na maď. **basztár* v citovanom slovníku nenachádzame) nie je vylúčené, že tu ide o slovakizmus.

³²⁴ Etymologickým východiskom tal. *somaro* je lat. **saumāriu(m)* ako variant neskorého lat. *sagmārium*, od lat. *sagma* ‚sedlo; náklad pripevňovaný na sedlo‘, gréckeho pôvodu (gr. *σάγμα* ‚pokrývka; sedlo slúžiace na nosenie nákladu‘, *σαγμάριον* ‚kôň nosiaci náklad‘); porov. i Cortelazzo – Zolli (1999, s. 1556).

³²⁵ Porov. Vaillant (4, s. 326 – 329), Sławski (2011, s. 65). – V súvislosti s predpokladanou substitúciou *-ard* > *-ák* možno poukázať aj na slovenské priezviská *Rajnák*, *Rajňák*, *Rajniak*, *Rajnak* (porov. DPS, s. vv.): ide tu azda z formálneho hľadiska o obmeny nemeckého mužského mena *Reinhard*?

³²⁶ SSN 1, loco cit. (doklad: Svätoplukovo, okr. Nitra).

³²⁷ SSN 2, s. 746 (doklady: Červeník, okr. Hlohovec; Brestovany, okr. Trnava; Brodské, okr. Skalica; Heľpa, okr. Brezno; Hôrka, okr. Poprad). – O analyzovaných výrazoch v šir-

nemeckých nárečí, z ktorých bol príslušný výraz prevzatý,³²⁸ východiskom pre vznik formy *pasták* sa akiste stala nemecká nárečová forma typu bavor.-rak. *Pastàrd* ap.³²⁹

Na záver dodajme, že slk. dial. *pasták* treba z hľadiska pôvodu odlišovať od formálne blízkeho slangového *pasták* „polepšovňa (pre mladistvých)“ (Oravec, 2014, s. 177)³³⁰ – tento výraz je akiste prevzatý z čes. *pasták*, ktoré sa odvodzuje od názvu prvého pražského zariadenia pre narušenú mládež (*Vychovatelna u Dobrého pastýře*), založeného r. 1842.³³¹

šom kontexte fenoménu etymologických variantov (resp. etymologických dubliet) porov. aj Ulašín (2016, s. 264).

³²⁸ Porov. prípady typu slk. dial. *bajcovať* „držať, mať mäso v moridle“ (SSN 1, s. 87) i *pajcovať* „konzervovať mäso v špeciálnom roztoku, náleve“ (SSN 2, s. 690), *banket* „okraj cesty, hradskej“ (SSN 1, s. 94) i *pangét* „trávnatý okraj hradskej nad priekopou“ (SSN 2, s. 715), *banšula* i *panšula* „ovocná i lesná štepica, škôlka na pestovanie stromov“ (SSN 1, s. 94) ap., ktorých etymologické východiská zodpovedajú nem. spis. *beizen*, (*Straßen*)-*bankett*, *Baumschule*.

³²⁹ Porov. WBÖ (2, stĺpce 447 – 448, s. v. *Pastàrd*, *Wastàrd(o)*, *Pàster(er)*). – Príslušný nemecký dialektizmus vo význame „3. hermafrodit“ sa akiste stal etymologickým východiskom aj pre čes. dial. *pasták* „id.“, zaznamenané v okolí Vyškova na Morave: „Hermafrodit s více nebo méně výraznými znaky obojího pohlaví se nazývá *polovičák*, *povrhěl* nebo *pasták* (bastard)“ (Šered'ko, 1971, s. 318).

³³⁰ „Názvy ako „polepšovňa“ či „pasták“ pozná azda každý chlapec alebo dievča. Sú to slangové výrazy pre inštitúciu, ktorá sa snaží dohnať vo výchove detí a mládeže to, čo zanedbali rodičia“ (Hajduková, 2010). – Slovník B. Hochela (1993) ani SSSJ tento výraz neobsahujú.

³³¹ „V roce 1842 byla Jednotou [Jednota pro blaho propuštěných káránců, od r. 1838 – E. K.] založena první instituce pro narušenou mládež u nás – Vychovatelna u Dobrého pastýře, která sídlila v ulici U řetězové lávky na Menším městě Pražském. O rok později byla přemístěna do domu na rohu ulic Kateřinské a Ječné. Poslední stěhování proběhlo v roce 1904 do dnešního sídla Diagnostického ústavu v Lublaňské ulici na Praze 2“ (Diagnostický ústav pro mládež... [online]). V nadváznosti na uvedené informácie, pochádzajúce priamo od príslušnej inštitúcie (t. j. z prostredia *ad fontes*), možno čiastočne spresniť etymologický výklad čes. *pasták*, v zmysle ktorého mal český výraz vzniknúť „údajne podľa najstarší české polepšovny založené v první pol[ovině] 19. stol. a sídlící od r. 1904 v domě *U dobrého pastýře* v Lublaňské ulici č. 33 v Praze 2; dnes diagnostický ústav pro mládež“ (Hugo a kol., 2020, s. 317).

Etymológia a kultúrna história: *pirát*, výrobok zábavnej pyrotechniky

1. Najnovší zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka obsahuje i dvojicu homonymných výrazov *pirát*¹ ‚morský lupič‘ (s ďalšími významami, porov. *cestný, počítačový pirát* atď.) – *pirát*² ‚zápalná výbušná zmes, svetelná trieštivá strela, výrobok zábavnej pyrotechniky‘ (porov. SSSJ 4, s. 1020). Zatiaľ čo substantívum *pirát*¹ je v slovenčine písomne doložené už od 18. stor. (*Manfredonya, mesto ze zamkem nepremoženym od Turkuw a pyratuw anebožto sbognykow morskych* – Krátke poznamenání sweta... 1760, rukopis; HSSJ 3, s. 526) a uvádza sa v Slovníku slovenského jazyka (SSJ 3, s. 72) i v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ⁴, s. 478), výraz *pirát*² v starších lexikografických príručkách spracúvajúcich slovenskú lexiku nenachádzame.

Substantívum *pirát*¹ ‚morský lupič a i.‘ je z etymologického hľadiska prevzaté z rovnoznačného tal. *pirata*, ktoré sa vyvinulo z lat. *pīrāta*, čo je prevzatie z gr. *πειρατής* ‚morský lupič‘: tento grécky výraz je odvodený od slovesa *πειράομαι* ‚pokúšam sa o niečo; pokúšam sa zmocniť lode ap.‘, ktoré bolo utvorené na základe gr. *πειρα* ‚pokus, skúška; odvážne podujatie‘ (porov. SESS¹, s. 440, s. v. *pirát*).

Zatiaľ čo výraz *pirát*¹ je životné substantívum (porov. *nakresliť piráta, potrestať pirátov* ap.), homonymné *pirát*² sa od neho svojou gramatickou charakteristikou čiastočne odlišuje – životné skloňovanie má len v singulári (*odpáliť piráta*), avšak v pluráli sa používa ako neživotné (*vybuchujúce piráty*). Z hľadiska témy tejto etymologickej etudy je však zaujímavejšia otázka, ktorá sa objavila v súvislosti s prípravou príslušného hesla v SSSJ: Keďže ide o výrobok zábavnej pyrotechniky, nemalo by sa toto slovo správne písať *pyrát*, t. j. s ypsilonom, s ktorým sa píše súvzťažný výraz *pyrotechnika*?

Takáto úvaha nepochybne implikuje, že slovo *pirát*² by z hľadiska pôvodu mohlo súvisieť s výrazom *pyrotechnika*, kde začiatočný komponent *pyro-* patrí etymologicky ku gr. *πῦρ*, gen. sg. *πυρός* ‚oheň‘ (SESS¹, s. 486, s. v. *pyrotechnika*) – v takom prípade by písanie *pyrát* bolo akiste celkom korektné, keďže by tu išlo o adekvátne uplatnenie tzv. etymologického princípu v pravopise.

Jednoznačná odpoveď na príslušnú otázku – *pirát*² či *pyrát*? – nie je možná bez objasnenia pôvodu uvedeného výrazu.

2. Ako sme už uviedli, slovo *pirát*² nebolo zatiaľ lexikograficky spracované, na základe čoho možno usudzovať, že ide zrejme o relatívne nový výraz. V Slovenskom národnom korpuse sme naň našli doklady pochádzajúce už

z prvej polovice 90. rokov minulého storočia; uvedťme aspoň najstarší z nich: *Ked' Sudd spal, Pu ho obľial vodou alebo mu pri uchu odpálil piráta* (Bergman, Ingmar: Nedeliatko. Prel. M. Žitný. Bratislava 1993). V tejto súvislosti treba zároveň upozorniť, že pokiaľ je slovo v slovenčine prvýkrát písomne doložené v r. 1993, nemusí to nutne znamenať, že sa u nás objavilo až v uvedenom roku; naopak, je veľmi pravdepodobné, že na preniknutie do písaných textov potrebovalo určitý čas, z čoho zároveň vyplýva, že v hovorenom jazyku mohlo existovať už skôr.

Ako vhodný *terminus post quem* pre vznik výrazu *pirát*² prichádza do úvahy zrejme rok 1989, znamenajúci začiatok rozsiahlych spoločenských zmien, ktoré – zostávajúc pri skúmanej otázke – ovplyvnili aj využívanie zábavnej pyrotechniky v našich podmienkach: „Ešte pred pár rokmi bol predaj zábavnej pyrotechniky u nás zakázaný. Tí, ktorí chceli „osláviť“ Silvestra, ako sa patrí“, boli odkázaní na pokútne zháňanie delobuchov a svetlíc z vojenských skladov (v tom lepšom prípade) alebo na ich domácu výrobu. Dnes je na našich trhoviskách dostať prakticky všetko – od malých guľôčok, ktoré sa môžu používať pokojne aj doma v obývačke, cez „neškodné“ piráty až po rakety rozličnej veľkosti, farby i kalibru“ (Koreň, 1994).³³²

V nadväznosti na uvedenú informáciu by bolo možné vysloviť predpoklad, že zábavná pyrotechnika získavaná pred r. 1989 z vojenských skladov alebo zhotovovaná svojpomocne v súkromí (obidvoje bez príslušného oficiálneho povolenia!) mohla byť azda označovaná ako *pirátska*, t. j. nepovolená či nelegálna. Adjektívum *pirátsky* tu vystupuje vo význame „získaný a šírený nezákonným spôsobom; získavajúci a využívajúci niečo nelegálne“: ten bol síce zaznamenaný až v polovici 90. rokov minulého storočia (porov. Duchková, 1996, s. 120), nie je však vylúčené, že slovo *pirátsky* mohlo mať takúto sémantiku už skôr (t. j. eventuálne i pred r. 1989), pričom takéto použitie sa nemuselo odraziť v dobových písaných textoch.

V spojení typu **pirátsky delobuch* ap. mohla ďalej nastať univerbizácia³³³ vedúca ku vzniku rovnoznačného substantíva *pirát*, významovo už značne

³³² Reakciou na uvoľnenie pomerov v tejto oblasti (domáca výroba zábavnej pyrotechniky, resp. jej dovoz zo zahraničia, a následný nekontrolovaný predaj domácim spotrebiteľom) bola vyhláška Slovenského banského úradu č. 536/1991 Zb. zo dňa 4. 12. 1991 o pyrotechnických výrobkoch, ktorá už vo svojom pôvodnom znení definovala aj pyrotechnické výrobky, resp. predmety používané „na zábavné účely“ (§ 1 ods. 1, § 2 ods. 1 písm. b) a upravovala ich predaj (§ 8; porov. Vyhláška... [online]).

³³³ Porov. i bulh. *piratka* ako označenie výrobku zábavnej pyrotechniky: *Pirotechničeskie sredstva – fojerverki, piratki, signalni raketi i dr. – sa prednaznačeni za izpolzovane samo*

vzdialeného od *pirát* ‚morský lupič a i.‘; zo synchronného hľadiska tu možno hovoriť o dvojici homonymných výrazov *pirát*¹ ‚morský lupič a i.‘ – *pirát*² ‚výrobok zábavnej pyrotechniky‘.

3. Hypotéza, podľa ktorej substantívum *pirát*² vzniklo univerbizáciou spojenia **pirátsky delobuch* ap., sa pokúša o interpretáciu príslušného slova výlučne v slovenskom jazykovom kontexte. Zdá sa však, že v prípade slk. *pirát*² je potrebné zohľadniť i možnosť jazykového, resp. kultúrneho kontaktu, t. j. uvažovať tu o vonkajšom vplyve.

K takejto domnienke nás vedie fakt, že výraz zodpovedajúci slk. *pirát*² existuje aj v nemčine; porov. nasledujúce doklady z nemeckých textov dostupných na internete, ilustrujúce použitie nem. *Pirat* ako označenia pyrotechnického výrobku, resp. nem. *Piratenböller* (doslova azda ‚pirátsky delobuch‘; od nem. *Böller* ‚1. delo malého kalibru používané pri pozdravnej, signálnej a slávnostnej streľbe; 2. iskriaci pyrotechnický výrobok, ktorý po zapálení vydá zvuk podobný výstrelu z takéhoto dela‘, porov. Duden, s. v.), *Piratenkracher* (približne ‚pirátsky búchací predmet‘;³³⁴ od nem. *Kracher* ‚žartovný predmet, ktorý pri zvýšení teploty, pri tlaku, náraze ap. vybuchuje s prudkým zvukovým efektom‘, porov. op. cit., s. v.) ako zloženín, ktoré vo svojej štruktúre obsahujú uvedené substantívum:

Der Böller „Piraten“ reißt einem Kind den Arm ab, wenn er in der Hand explodiert. Wenn es ganz schlimm ausgeht, bleibt es sogar tot. Die „Piraten“ sind in Deutschland verboten... ‚Keď delobuch «piráty» vybuchne v dlani, odtrhne dieťaťu ruku. Keď to dopadne celkom zle, dieťa dokonca zomrie. «Piráty» sú v Nemecku zakázané...‘ [aachener-zeitung.de 30. 12. 2002] – Ansonsten zur funktionsweise von Mienengeschossen: 1. Man nehme einen Schweizer Kracher (Piraten-Böller... keine Ahnung wie

na otkrito. ‚Pyrotechnické prostriedky – ohňostroje, *piratky*, signálne rakety a i. – sú určené len na použitie na otvorených priestranstvách.‘ [bnr.bg 17. 12. 2018] – *Može li da ima magazini za piratki v žilištni sgradi?* ‚Môžu byť sklady *piratiek* v bytových domoch?‘ [news.bnt.bg 13. 2. 2019] – *3-godišno dete postrada ot piratka na Nova godina*. ‚Trojročné dieťa zranila na Nový rok *piratka*.‘ [trafficnews.bg 2. 1. 2020]. – Podľa bulharskej lingvistiky D. Blagoevovej ide o hovorový výraz vzniknutý univerbizáciou spojenia *piratska bombička* (Blagoeva, 2003, s. 9), autorka však explicitne neuvádza sémantickú motiváciu takéhoto pomenovania. Zdá sa, že by ho bolo možné interpretovať v intenciách tzv. kvalitatívno-sémantickej univerbizácie; porov. o nej vyššie, v súvislosti s etymologickým výkladom substantíva *sobáš* (pozn. č. 235).

³³⁴ Takáto sémantizácia, sformulovaná *ad hoc* pre potreby nášho textu, bola inšpirovaná označením *búchacia gul’ôčka*, použitým v bode 5 písm. a) prílohy č. 1 k nariadeniu vlády č. 70/2015 Z. z. o sprístupňovaní pyrotechnických výrobkov na trhu (porov. Nariadenie vlády... [online]).

das in D/CH heist)... „Ešte k spôsobu fungovania mínových náloží: 1. Treba vziať švajčiarsky búchací predmet (pirátsky delobuch... netuším, ako sa to volá v Nemecku/Švajčiarsku)...“ [forums-de.ubisoft.com 12. 8. 2004]. – *So ist das Vorsilvester in Reith im Alpbachtal sozusagen die Proberunde mit Feuerwerk, Piratenkracher, Sekt und jede Menge Partystimmung*. „A tak je čas pred Silvestrom v Reithe v údolí dediny Alpbach takpovediac skúšobné kolo s ohňostrojom, pirátskymi búchacími predmetmi, sektom a množstvom pártyovej nálady.“ [skigebiete-test.de 16. 12. 2008] – *Ab 2013 wird der Verkauf von Knallkörpern in Österreich verboten. Schon jetzt sind Strafen bis zu 3 600 Euro möglich, wenn Piraten im Ortsgebiet gezündet werden*. „Od roku 2013 bude predaj búchacích predmetov v Rakúsku zakázaný. Už teraz sú možné pokuty až do výšky 3 600 eur, keď sa piráty odpaľujú na území obce.“ [diepresse.com 13. 12. 2011]

Príslušný nemecký výraz je v časti citovaných dokladov použitý v úvodzovkách, čím sa má pravdepodobne naznačiť, že ide o slovo patriace do nižších stylistických vrstiev, ktoré zatiaľ nie je dostatočne etablované v štandardnom jazyku ap. Je však zaujímavé, že sa nám ho podarilo nájsť aj v nasledujúcom poučení právneho charakteru, dostupnom na oficiálnom rakúskom internetovom portáli verejnej správy Oesterreich.gv.at: *Seit 4. Juli 2013 dürfen Schweizer Kracher („Piraten“), die einen Blitzknallsatz enthalten, nicht mehr verkauft werden*. „Od 4. júla 2013 už nie je povolený predaj švajčiarskych búchacích predmetov («pirátov») obsahujúcich zmes chloristanu draselného a práškoveho hliníka.“ (Silvesterknaller/Feuerwerkskörper... [online]).

Štandardné nemecké lexikografické zdroje, ktoré využívame pri svojej vedeckovýskumnej práci v oblasti etymológie (Duden, Wörterbuchnetz, DWDS), uvádzajú pre nemecké substantívum *Pirat* iba význam „morský lupič a i.“, ktorý má aj slk. *pirát*¹. Nem. *Pirat* ako označenie výbušniny, zodpovedajúce slk. *pirát*², sme našli len na amatérskej – a v čase prípravy tejto knižnej publikácie už neexistujúcej – webovej stránke Piratenlexikon (t. j. Pirátsky lexikón), ktorá o ňom konštatovala: „Ako *Pirat* sa označuje určitý druh silvestrovskej pyrotechniky. Keďže *Pirat* je veľmi nebezpečný delobuch, v Nemecku je zakázaný. Táto výbušnina získala svoje pomenovanie nesprávnym prekladom. V češtine existuje pre búchacie predmety slovo *Petard* [sic! *petarda* – Ľ. K.], z čoho bol v nemecky hovoriacich krajinách jednoducho prevzatý pojem *Pirat*. V Rakúsku je *Pirat* známy pod názvom *Schweizerkracher* [t. j. „švajčiarsky búchací predmet“ – Ľ. K.]“ (Piratenlexikon, s. v. *Piraten Kracher* [sic! Ľ. K.]).

Citované jednoznačné konštatovanie, podľa ktorého bolo nem. *Pirat* ako označenie pyrotechnického výrobku prevzaté z čes. *petarda*, možno podľa nášho názoru nepochybne zaradiť do sféry tzv. amatérskej lingvistiky, definovanej ako „neprofesionálna analýza slov a iných jazykových jednotiek“ (Zalizňak, 2010,

s. 5).³³⁵ Z fonetického hľadiska považujeme za veľmi málo pravdepodobné, aby nemčina prevzala čes. *petarda* v podobe *Pirat*, navyše v situácii, keď v tomto jazyku už od 16. stor. existuje výraz *Petarde* ‚petarda‘, prevzatý z fr. *pétard* (Kluge²⁵, s. 695).³³⁶ Podľa nášho názoru môže byť azda reálnejší nasledujúci výkladový pokus.

4. K popredným nemeckým výrobcom zábavnej pyrotechniky patrí spoločnosť WECO Feuerwerk GmbH, založená r. 1948; v r. 2009 vyrobila viac ako 25 miliónov rakiet a 100 miliónov ďalších pyrotechnických výrobkov (porov. WECO Feuerwerk [online]). Tento výrobca takisto dováža do Nemecka zábavnú pyrotechniku zhotovovanú v Číne; jej import sa začal už v 60. rokoch 20. stor., pričom čínska produkcia sa v Nemecku spočiatku predávala v jednoduchých obaloch, na ktorých sa nevyužívali nijaké grafické motívy ap. Situácia sa zmenila v r. 1983, keď spoločnosť WECO zaviedla pre balenia čínskej pyrotechniky osobitný dizajn: „Bol to obal európskeho typu s vyobrazením piráta vo výzbroji, ktorý stojí na palube plachetnice a strieľa z dela na nepriateľskú loď. Tomuto motívu bolo súdené stať sa charakteristickým pre delobuchy spoločnosti WECO, aj keď bol viackrát pozmenený“ (China-Böller von WECO [online]). K modifikáciám pôvodného obrazového motívu došlo už v období r. 1984 – 1985 (celková scéna zostala zachovaná, na novom obale však jedného piráta s výzbrojou nahradili dvaja piráti bez výzbroje) a neskôr v r. 1993, keď bola na obale zobrazená „pirátska loď na mori, avšak bez pirátov. Namiesto nich možno v popredí vidieť vybuchujúci delobuch s uvedením veľkosti“ (ibid.).

Zdá sa teda, že v porovnaní s úvahami (lingvisticky nedostatočne podloženými) o údajnom českom pôvode nem. *Pirat* ako označenia výrobku zábavnej pyrotechniky je akiste presvedčivejší predpoklad, že nem. *Pirat* v uvedenom význame vzniklo na základe zobrazenia piráta či pirátov na obale príslušného tovaru predávaného v Nemecku. Stretávame sa tu s významovým posunom typu „reália A“ > „reália B (pôvodne so zobrazením reálie A)“, aký nie je v dejinách slovnej zásoby zriedkavý – v tejto súvislosti možno pripomenúť aspoň vše-

³³⁵ Predstavitelia tzv. amatérskej lingvistiky dnes (neraz úspešne) šíria svoje „poznatky“ vďaka moderným informačným a komunikačným technológiám; porov. v tejto súvislosti aktuálne upozornenie J. Waniakowej (2022, s. 83): „Internetové zdroje využívajú aj ľudia bez znalosti etymológie. Uverejňovaním svojich, žiaľ, chybných [etymologických – L. K.] záverov preukazujú etymologickému výskumu medvediu službu (disservice).“

³³⁶ Fr. *pétard* m. sa stalo etymologickým východiskom aj pre čes. a slk. *petarda* ž. Gramatický rod tohto výrazu v češtine a slovenčine naznačuje, že uvedené jazyky ho prevzali prostredníctvom nemčiny (*Petarde* ž.), kde došlo pri prevzatí z francúzštiny k zmene genusu (porov. Rejzek³, s. 511; SESS¹, s. 436).

obecne známe názvy menových jednotiek *koruna* či *lev*, ktorými sa spočiatku označovali mince s príslušnými obrazovými motívmi (koruna ako odznak panovníckej hodnosti, lev ako súčasť panovníckeho erbu).

Uvedená informácia etymologického charakteru sa vzťahuje i na slk. *pirát*². Ako sme uviedli vyššie, tento výraz (v slovenčine písomne doložený od r. 1993) vznikol pravdepodobne po r. 1989: takýto chronologický údaj zodpovedá obdobiu r. 1983 – 1993, keď sa na obaloch pyrotechnických výrobkov od spoločnosti WECO nachádzalo zobrazenie jedného, neskôr dvoch pirátov.

Zábavná pyrotechnika, ktorá bola u nás pred r. 1989 zakázaná, resp. ťažko dostupná (porov. vyššie), sa po páde železnej opony objavila na našom trhu – podobne ako iné predtým nedostatkové tovary – vďaka dovozu zo západných krajín, kde sa na ňu nevzťahovali podobné zákazy a bola dostupná vo voľnom predaji. Možno si ľahko predstaviť, že na základe „pirátskeho“ obrazového motívu na obale vzniklo aj slk. *pirát*² ako pomenovanie príslušnej realie. Významový posun ‚pirát‘ > ‚výrobok zábavnej pyrotechniky (so zobrazením piráta či pirátov na obale)‘ mohol napokon nastať i pod vplyvom vyššie zmieneného nem. *Pirat*, s ktorým sa najskôr zoznámili zrejme domáci importéri takéhoto tovaru, komunikujúci s jeho západnými dodávateľmi v nemčine.³³⁷

S príslušným časovým odstupom možno konštatovať, že slk. *pirát*² sa dostatočne pevne etablovalo v slovenskej slovnej zásobe (o čom napokon svedčí aj jeho zaradenie do SSSJ). Zdá sa, že k tomu mohli prispieť i rôzne pyrotechnické produkty dostupné na našom trhu, ktorých názov a obrazové stvárnenie obalu sú podľa všetkého inšpirované staršími nemeckými výrobkami – napr. v ponukovom katalógu českého výrobcu PYROCO, s. r. o. (spoločnosť založená v r. 1991, distribuuujúca svoje produkty aj na Slovensku) z r. 2020 sme objavili 50-kusové balenie tzv. zábleskových petárd, na obale ktorého sa nachádzal nápis „Piráť ranař bombardón“, ako aj pôsobivý obrázok morského lupiča (porov. PYROCO... [online]).

5. V nadväznosti na zmienku o bývalom Česko-Slovensku, resp. o českom výrobcovi zábavnej pyrotechniky, považujeme takisto za vhodné pripomenúť, že substantívum *pirát* ako označenie pyrotechnického výrobku možno objaviť aj v českých textoch dostupných na internete:

³³⁷ Nie je jasné, či by o podobnej interpretačnej alternatíve bolo možné uvažovať aj v súvislosti s bulh. *piratka* (porov. vyššie). – V analyzovanej súvislosti je vhodné poukázať i na poľ. *piratka* či *korsarz* (od poľ. *korsarz* ‚korzár‘) ako označenia pyrotechnických výrobkov, s ktorými sa možno stretnúť aj na poľských internetových stránkach. Za príslušné upozornenie ďakujem R. Szeptyńskému z Ústavu poľského jazyka Poľskej akadémie vied v Krakove. – K stavu v češtine porov. nižšie.

Radošovice na silvestra 1995 – 96... Začalo to nevinně, Unkas po Grepovi hodil piráta... Dokonce i Grepa byl v pořádku když zalehl břichem mega-piráta který pod ním bouchl. [minessota.cz 31. 10. 2007] – ... a kdyby někdo dole ze srandy ještě k tomu hodil piráta, tak je třeba ti Klausovi hoši ze střechy sundaj, že by ani nestačili zdrhnout. [blesk.cz/diskuse 23. 6. 2010]

Príslušný český výraz nie je podľa všetkého zatiaľ lexikograficky spracovaný; doklady naň sa nám nepodarilo nájsť ani v Databáze excerpčního materiálu Neomat, ktorá obsahuje české neologizmy zaznamenané od začiatku 90. rokov 20. stor., ani v korpusoch dostupných v rámci projektu Český národní korpus. Možno preto nadobudnúť dojem, že v lexikálnom systéme češtiny má toto slovo azda oveľa periférnejšie postavenie, než aké zaujíma jeho korelát v slovenčine – definitívne riešenie tejto otázky si nepochybne žiada ďalší výskum, ktorý prenechávame českým kolegom.

6. Záver. – Z uvedenej analýzy vyplýva, že substantívum *pirát*² ako označenie výrobku zábavnej pyrotechniky je etymologicky totožné s *pirát*¹, morský lupič a i.⁴, na základe ktorého vzniklo v dôsledku špecifického významového posunu; úvahy o písaní slova *pirát*² s ypsilonom (t. j. v podobe *pyrát*, podľa *pyrotechnika*) preto nie sú opodstatnené. Pokiaľ ide o lexikografické spracovanie príslušných výrazov v Slovníku súčasného slovenského jazyka, riešenie v podobe dvojice homoným *pirát*¹ – *pirát*² považujeme za plne korektné, keďže napriek etymologickej totožnosti obidvoch slov tu zo synchronného hľadiska ide už o sémanticky značne odlišné či vzdialené výrazy, ktorých vzájomná súvislosť nemusí byť dostatočne jasná.

V etymologickej perspektíve slovo *pirát*² zároveň názorne ilustruje, aké dôležité je zohľadňovať pri etymologickom výskume fakty kultúrnej histórie, a to aj v prípade relatívne recentnej lexiky.

Dimenzie slovenskej etymológie: pokus o uchopenie mnohoaspektovosti

Predkladaná publikácia prináša praktickú etymologickú interpretáciu viac ako 60 slovenských lexém, ktoré boli analyzované s využitím štandardných bádateľských postupov a výskumných metód patriacich do inštrumentária súčasnej etymologickej vedy. Čitateľ s hlbším záujmom o teoreticko-metodologické aspekty etymologického výskumu sa môže podrobnejšie zoznámiť s uvedenou problematikou – názorne ilustrovanou na lexikálnom materiáli rôznych jazykov³³⁸ – v početných syntetizujúcich publikáciách, ako sú napr.³³⁹ Etymologie (1977), Seebold (1981), Brucker (1988), Malkiel (1993), Liberman (2005), Otkupščikov (2005), Večerka a kol. (2006), Šelepova (2007), Durkin (2009), Galinova (2015), Sobotka (2015), Teuš (2019) a i. Na tomto mieste sa pokúsime – vopred upozorňujúc na nevyhnutnú subjektívnosť takéhoto hodnotenia – aspoň o stručný prehľad metodologického charakteru, predstavujúci akúsi bilanciu *sui generis* našich čiastkových etymologických analýz.

Na úvod možno konštatovať, že predložené etymologické výklady názorne ilustrujú dôležitosť dichotómie, ktorú si dovoľujeme sformulovať ako „domáce slovo vs. prevzatie“. V jej zmysle je pri etymologizácii lexikálneho materiálu potrebné uprednostňovať jeho etymologickú interpretáciu v domácom (t. j. v našom prípade slovenskom, resp. slovanskom) jazykovom kontexte pred úvahami o inojazyčnom pôvode (*poj*). Ak by však takáto autochtonistická interpretácia mala implikovať rôzne nepravidelné fenomény, je plne opodstatnené uvažovať o možnosti lexikálneho prevzatia (*buchnát, pošajdes, sobáš*); o tomto aspekte etymologických výskumov porov. nižšie. Etymologická prax prináša aj situácie, keď jednoznačné riešenie takejto dichotomickej dilemy nemusí byť možné (*pomidlo*).

Pokiaľ ide o domácu slovnú zásobu, práca opätovne poukazuje na aktuálnosť štúdia praslovanského lexikálneho komponentu, ktorý sa zachoval v slovenčine.

³³⁸ V tejto súvislosti považujeme za dôležité upozorniť, že práve vo vzťahu k etymológii a etymologickému výskumu je osobitne aktuálny nasledujúci aforizmus: *Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiß nichts von seiner eigenen* (Goethe, 1821) – Kto nepozná cudzie jazyky, nevie nič o svojom vlastnom.

³³⁹ Uvádzame iba vybrané knižné publikácie z posledných desaťročí.

Jedným z aspektov takéhoto výskumu môže byť postup, keď sa v slovenskej lexike identifikujú reflexy či kontinuanty praslovanských výrazov, ktoré patria do už známeho inventára praslovanských lexém, prezentovaného predovšetkým v syntetizujúcich lexikografických prácach venovaných rekonštrukcii slovnej zásoby praslovanského jazyka – máme tu na mysli aspoň také fundamentálne diela slovanskej etymológie, ako sú moskovský *Етимологи́ческий сло́варь славянскихъ языковъ*. *Праславянскій лексическій фонд* (ESSJa) a krakovský *Słownik prasłowiański* (SP). Praslovanské výrazy, ktoré sú v nich obsiahnuté, boli neraz rekonštruované na základe lexikálneho materiálu iných slovanských jazykov, bez adekvátneho zohľadnenia slovenskej slovnej zásoby – tá nebola v príslušnom čase náležite lexikograficky spracovaná, a teda ani dostupná medzinárodnej vedeckej verejnosti;³⁴⁰ z uvedených príčin nemohla, žiaľ, byť využitá ani pri príprave zmienených syntetizujúcich slovníkov rekonštruovanej praslovanskej lexiky.

Identifikácia slovenských reflexov takýchto praslovanských lexém môže slúžiť ako dodatočný argument potvrdzujúci správnosť konkrétnych lexikálnych rekonštrukcií, resp. – vzhľadom na nevyhnutnú hypotetickosť takýchto rekonštrukcií – zvyšujúci ich pravdepodobnosť (napr. psl. **ękati*, **libati*); slovenská lexika tohto druhu môže takisto prehlbovať existujúce poznatky o dialektovom členení praslovanského jazyka, resp. o charaktere vnútroslavanských izoglossných väzieb (**čurēti*, **drynъ*, **meldъ*, **rъstъ*).

Slovenský lexikálny materiál zároveň prináša aj impulzy pre rekonštrukciu ďalších lexém, ktoré možno charakterizovať už ako praslovanské, čím sa rozširuje a obohacuje už zmienený inventár doteraz rekonštruovaných praslovanských výrazov.

Etymologické interpretácie tohto druhu o. i. opätovne pripomínajú potrebu rozlišovať v rámci praslovanskej lexiky rôzne chronologické vrstvy – napr. psl. **bregovati* (s variantom **brechovati*) či **meldъ*, ktorých rekonštrukciu umožnila etymologická analýza slovanskej lexiky, majú hlbšie indoeurópske genetické východiská, zatiaľ čo psl. **pojъ* predstavuje z chronologického hľadiska mladší výraz, utvorený až v praslovančine.

³⁴⁰ Pripomeňme, že práce na zmienených slovníkoch praslovanskej lexiky sa na etymologických pracoviskách v Krakove aj v Moskve začali približne na prelome 50. a 60. rokov 20. stor. a prvé zväzky obidvoch diel vyšli r. 1974; až o niekoľko desaťročí neskôr získala slovanská etymológia k dispozícii bohatý slovenský lexikálny materiál obsiahnutý v Historickom slovníku slovenského jazyka (HSSJ; 1991 – 2008) a v Slovníku slovenských nárečí (SSN; 1994 n.).

Novšia etymologická analýza umožňuje takisto reinterpretovať charakter vzťahu slovenského a inoslovanského lexikálneho materiálu, s ktorým bola slovenská lexika v minulosti usúvzťažňovaná (napr. slk. *kántrit'* – poľ. dial. *kętrzyć*, slk. *šípit'* – vsl. **šupiti*).

Domáca lexika v slovenčine, prirodzene, nezahrňuje len výrazy zachované ešte z praslovanského obdobia. Jej súčasťou sú aj slová, ktoré vznikli neskôr, t. j. až počas vývinu slovenčiny ako samostatného slovanského jazyka, a ktoré – pokiaľ vychádzame zo súčasného stavu poznania – nemusia nachádzať paralely v iných slovanských jazykoch (*zanovitý*); aj takáto lexika si nutne vyžaduje adekvátnu etymologickú interpretáciu, tentoraz už v slovenskom jazykovom kontexte.

V blízkych súvislostiach možno pripomenúť, že osobitnú pozornosť si zasluhuje predovšetkým etymologický výskum slovnej zásoby slovenských nárečí, zohľadňujúci všeobecne známe špecifiká fungovania nárečovej lexiky, ktoré o. i. viedli k etablovaniu tzv. nárečovej etymológie, predstavujúcej čiastkovú disciplínu etymologickej vedy; porov. k tomu novšie Králik (2020, s. 12 n.; tam i ďalšia literatúra).

Úvahy o inojazyčnom pôvode slova sa stávajú aktuálnymi až v prípade, že slovo nemožno etymologicky presvedčivo interpretovať v domacom jazykovom kontexte (výraz zachovaný ešte z praslovanského obdobia, resp. utvorený až v slovenčine; porov. vyššie).

Nevyhnutným predpokladom pre interpretáciu slova ako lexikálneho prevzatia je aj spoľahlivá identifikácia jeho inojazyčného etymologického východiska; adekvátne splnenie tejto úlohy je neraz možné iba vďaka existencii lexikografických diel spracúvajúcich slovnú zásobu jazykov, ktoré mohli byť zdrojom skúmaného výrazu, vrátane lexiky rôznych období ich vývinu (*buchnát*) a ich dialektov (*sobáš*). Pri etymologickom bádani v naznačenom smere je potrebné adekvátne zohľadňovať aj fonetické osobitosti nárečí východiskového jazyka (*pasták*, *pošajdes*).

Konštatovaním faktu prevzatia z cudzieho jazyka a identifikáciou inojazyčného etymónu sa etymologická analýza slova nevyčerpáva. Skúmať treba aj ďalší vývin prevzatého výrazu v jazykovom systéme slovenčiny, a to z hľadiska formálneho i sémantického (*advent*; *basták*, *bastár*; *bibol(i)enka* a i.), ako aj v kontexte možnej interakcie takejto lexémy s už existujúcou slovnou zásobou (vznik vzťahov etymologickej homonymie: *gěčko*; kontaminácia s inými výrazmi: *buchnát*, *lahtikár*), resp. možných špecifických procesov tzv. ľudovej etymológie (**erech*, *pošádes*).

Etymologická analýza by mala – aspoň v ideálnom prípade – priniesť komplexnú etymologickú interpretáciu slova, spočívajúcu v jeho objasnení z hľadiska rôznych jazykových rovin.³⁴¹

Etymologické interpretácie prezentované v publikácii ilustrujú dôležitosť faktov historickej fonetiky pre etymologický výskum (*rasca*; *šipit'* vs. **šupiti'*). Okrem poznatkov súvisiacich s pravidelným fonetickým vývinom sa poukazuje aj na význam spoľahlivo doložených faktov patriacich do sféry tzv. sporadického fonetického vývinu, ktorý je z hľadiska fonetického systému príslušného jazyka či nárečia „menšinový“, a preto sa vníma ako nepravidelný (napr. sporadické hláskové zmeny typu *kt* > *cht*, *le* > *la* ap.: *jachtať*, *lahtikár*, *m'andravý*; sekundárna nazalizácia koreňa: *cencúl'*, *m'andravý*). Naopak, za problematickú treba považovať prax, keď sa pri etymologických interpretáciách uvažuje o akýchsi fonetických zmenách *ad hoc*, postulovaných pre potreby výkladu konkrétneho slova (*brehovať* vs. *brechovať*; *pošajdes*, *sobáš*, *zanovitý*); v takých prípadoch je nutné hľadať pre skúmaný lexikálny materiál iné, presvedčivejšie výkladové alternatívy.

Zo slovotvorného hľadiska možno konštatovať, že prezentované etymologické etudy svedčia o potrebe adekvátnej interpretácie morfeematickej, resp. slovotvornej štruktúry výrazu, ktorá predpokladá nielen identifikáciu jednotlivých morfémov, ale aj rekonštrukciu pôvodného slovotvorného významu celého slova (*kántriť*, *lahtikár*, **povidlo*, *rasca*, *sobáš*, *zanovitý*). Pri rešpektovaní metodologického princípu tzv. celolexémovej rekonštrukcie možno mať oprávnené výhrady voči výkladovým pokusom zostávajúcim na úrovni tzv. koreňovej etymológie, ktorá sa obmedzuje na usúvzťažnenie slova s iným výrazom (resp. s jeho koreňovou morfévou), pričom už nevenuje pozornosť genetickej interpretácii ďalších hláskových segmentov tvoriacich súčasť formy analyzovanej lexémy (*buchnáť*, *lahtikár*, *pošádes*).

Sémantický aspekt etymologickej interpretácie spočíva v rekonštrukcii sémantickej motivácie slova a jeho sémantického vývinu, t. j. v určení chronologickej postupnosti jeho jednotlivých štádií (reálne doložené i predpokladané významy slova, porov. napr. slovenské deriváty od psl. **libati*) a v objasnení

³⁴¹ Žiaľ, etymologická prax ukazuje, že naplnenie takýchto očakávaní nebýva ani zďaleka pravidlom – lexikálny materiál, ktorý majú etymológovia k dispozícii, je značne fragmentárny (nedostatočná dokumentovanosť slovnej zásoby zo starších období vývinu jazyka či z jazykových variet existujúcich iba v ústnej forme ap.); počas svojho vývinu mohol navyše zaznamenať rozličné transformácie (nepravidelné formálne modifikácie, pôsobenie procesov tzv. ľudovej etymológie ap.), ktorých dôsledkom bolo zatemnenie jeho genetickej súvislosti.

čiastkových sémantických posunov, ku ktorým v slove došlo (*advent, basták, cencúl', lahtikár, sobáš, šípiť*). Takáto rekonštrukcia zohľadňuje aj typologické paralely z iných jazykov (*cencúl', čuriel', kántrit', poj, zanovitý*), po ktorých etymológ siaha s cieľom potvrdiť možnosť predpokladanej sémantickej motivácie a významového vývinu analyzovaného lexikálneho materiálu.

Sémantická rekonštrukcia musí neraz zohľadňovať extralingvistický kontext skúmaného výrazu, t. j. rôzne fenomény materiálnej i duchovnej kultúry a dobové reálie (*advent, buchovať, driňica, kántrit', lahtikár, pošádes, sobáš*). Etymologická prax ukazuje, že jednoduchá nemusí byť ani interpretácia lexiky súvisiacej s recentnými kultúrnymi reáliami; strata povedomia o motivácii pomenovania môže byť relatívne rýchla (*pirát*).

K zmienenej mnohoaspektovosti či – parafrázujúc názov tejto publikácie – mnohodomenzionalnosti etymologického výskumu patria napokon i také špecifické otázky, ako sú filologická spoľahlivosť dokladového materiálu (metodologické osobitosti interpretácie tzv. hapax legomena: **erech, poj*; problém potenciálnych nekorektností súvisiacich so zápisom slova, resp. s interpretáciou jeho grafického záznamu: rus. *zádrypa*), etymologizácia expresívnej lexiky (*cencúl'* ap.), implikácie etymologickej analýzy pre prax nárečovej a historickej lexikografie (*driňica, poj*) a i.

Vracajúc sa k úvodu tejto (záverečnej) kapitoly, dovoľujeme si konštatovať, že práca prináša originálne čiastkové etymologické hypotézy (výklad pôvodu analyzovaných slovenských výrazov v širšom slovanskom i stredoeurópskom kontexte), pričom sa zároveň ako celok pokúša odpovedať – aspoň v určitej miere, vzhľadom na zjavnú nemožnosť urobiť tak vyčerpávajúcim spôsobom – aj na všeobecnejšiu otázku obsiahnutú v názve príručky *Word Origins... and How We Know Them...* (Lieberman, 2005; kurzíva Ľ. K.).

Nazdávame sa, že konkrétne príklady praktickej etymologizácie reálneho jazykového materiálu názorne ilustrujú mnohoaspektovosť – a z nej vyplývajúcu náročnosť – výskumu v oblasti etymológie, ako aj s tým súvisiacu pestrosť a rôznorodosť bádateľských metód, ktoré táto tradičná lingvistická disciplína využíva s cieľom dospieť k novým vedeckým poznatkom a takto opäť potvrdiť svoj *raison d'être*. Veríme, že i táto dimenzia predkladanej publikácie môže zaujať jej čitateľa.

Na tomto mieste zároveň vyslovujeme nádej, že publikácia môže osloviť aj študentov slovenského jazyka a literatúry na slovenských vysokých školách, ktorým aktuálne kurikulum slovakistických študijných programov, žiaľ, zväčša neumožňuje oboznámiť sa s etymológiou ako samostatnou lingvistickou disciplínou. V uvedenej súvislosti je nutné opätovne (porov. už Králik, 2019, s. 29)

pripomenúť, že zmienená skutočnosť značne komplikuje aj prípravu perspektívnych mladých špecialistov, ktorí by v slovenských podmienkach zabezpečili bádateľskú kontinuitu v tejto oblasti, dôležitej nielen z aspektu samotnej lingvistiky (poznatie genetických východísk a dejín národného jazyka, resp. potreba jeho komplexného výskumu), ale nepochybne i zo širšieho kultúrneho hľadiska.³⁴²

³⁴² Zdá sa (čo, prirodzene, nemôže v nijakom prípade slúžiť ako útecha...), že takýto stav nemusí byť výlučne slovenským špecifikom. Na príslušnú situáciu v Poľsku – t. j. v krajine s neporovnateľne bohatšou tradíciou historicko-porovnávacej slovanskej jazykovedy a etymológie – novšie upozorňuje J. Waniakowa, pôsobiaca na Jagelovskej univerzite v Krakove; v naznačených súvislostiach autorka o. i. identifikuje nasledujúce problémové momenty: dominancia synchronnej lingvistickej zložky vo vysokoškolskej príprave filológov-polonistov, odstraňovanie historickolingvistických disciplín zo študijných plánov, malý záujem študentov o predmety historickojazykovedného charakteru a ich nedostatočná jazyková vybavenosť na diachrónné výskumy, obmedzené možnosti praktického oboznámenia sa s vedeckovýskumnou činnosťou diachrónnych jazykovedcov, ako aj so samotnou metodológiou takýchto výskumov (Waniakowa, 2018, s. 208 – 209; porov. i Waniakowa, 2022, s. 83 – 84, kapitola 6. *Inappropriate model of linguistic education in Poland*). Explicitné konštatovanie nepochybných analógií so stavom na našich vysokých školách je tu sotva potrebné.

Dimensions of Slovak Etymology

This book presents etymological analysis of more than 60 lexemes from the contemporary Slovak literary language, older Slovak and Slovak dialects; their explanation is the subject of 21 etymological studies which originally had been published in Slovakia and abroad in the last two decades. For the purpose of the present volume, these have been revised and updated (e.g., references to recent scientific literature, use of additional lexical data, new arguments in favour of some etymological hypotheses, etc.).

While selecting suitable texts for this book, the author tried to reflect the etymological heterogeneity of the Slovak vocabulary (i.e., lexis preserved from Proto-Slavic, words that came into existence in Slovak as a separate Slavic language, borrowings from various foreign languages),³⁴³ which also implies the use of diverse methods and procedures in its etymological analysis; an attempt at a summarizing survey of relevant methodological issues is presented in the concluding chapter.

The proposed etymological interpretations illustrate the importance of the “native word vs. loanword” dichotomy. Interpreting a word as native should be given priority (cf., e.g., hist. *poj* ‘celebration held by a smiths’ guild’); however, if such an explanation entails various irregular phenomena, one should consider the possibility that the word is a borrowing from a foreign language (*buchnát* ‘blow with the fist [to the back], thump’, *sobáš* ‘marriage ceremony’, dial. *pošajdes* ‘gift mostly in form of food, especially baked goods, related to traditional weddings and/or other festive occasions’). In some cases, a clear-cut solution to this dilemma may not be available (dial. *pomidlo* ‘plum jam; tree gum’).

In reference to native words, the book stresses the need for a deeper study of the Proto-Slavic component in Slovak vocabulary. The research in this field may identify previously unknown Slovak reflexes of already reconstructed Proto-Slavic words whose reconstruction was based on the data of other Slavic languages (cf. the Proto-Slavic onomatopoeic verbs **ĕkati*, **libati*); in addition, etymological analysis of the Slovak lexicon also inspires new Proto-Slavic reconstructions which help expand the existing inventory of the Proto-Slavic

³⁴³ Unless otherwise indicated, the instances quoted in this summary are part of Slovak vocabulary. Standard Slovak lexemes are left unmarked; for dialectal and historical lexemes, the abbreviations “dial.” and “hist.” are used respectively.

lexicon (e.g., Proto-Slavic dial. **bregovati*/**brechovati* ‘to growl, express negative emotions’, **meldŭ* ‘soft’). Both research strategies may be useful in deepening our knowledge of the dialectal structure of Proto-Slavic and of the inner-Slavic lexical isoglosses (cf. Proto-Slavic **čurěti* ‘to wither, dry, fade’, **drynŭ* ‘piece of wood; pale, stake, stick, log’, **meldŭ*, **rŭstŭ* ‘red plant’); at the same time, some previously assumed etymological relationships may be reassessed (e.g., Slovak *šípiti* ‘to sense or realize beforehand’ vs. East Slavic **šupiti* ‘to understand, etc.’). According to the present state of the art, some Slovak words seem to have no parallels in other Slavic languages (e.g., *zanovitý* ‘headstrong, obstinate, stubborn’); as such, they should be interpreted etymologically in the Slovak language context.

If a word cannot be explained convincingly as native, the etymologist will do well to examine the lexical-borrowing scenario. This presupposes a reliable identification of its foreign etymon while taking into consideration possible historical and dialectal varieties of the source language (cf. *buchnát*, *sobáš*; dial. *pasták* ‘crossbreed, hybrid’, *pošajdes*). Another important task facing the researcher is to reconstruct the ways how the loanword evolved in Slovak as a recipient language (hist. **erech* ‘archbishop’; dial. *advent* ‘phosphorescent vapours above marshy places’, *basták* ‘person with a weak knowledge of both Slovak and Hungarian’, *bastár* ‘stupid person’, *bibol(i)enka* ‘snowdrop [*Galanthus nivalis*]; alpine/two-leaf squill [*Scilla bifolia*], etc.) as well as how it interacted with the already existing vocabulary (e.g., emergence of etymological homonymy: *géčko* ‘sort of orthopedic device’; lexical contamination: *buchnát*, *lahtikár* ‘careless, light-headed person’; processes of folk etymology: hist. **erech*, dial. *pošajdes*).

The etymological analysis should provide a complex interpretation of a word from the standpoint of various linguistic disciplines.

The texts contained in the book illustrate the importance of historical phonetics in etymological research (*rasca* ‘caraway plant [*Carum carvi*]', *sobáš*, *šípiti*). In addition to regular phonetic development, the author draws attention to the role of sporadic yet reliably documented phonetic phenomena; cf. the sound changes *kt* > *cht* or *le* > *la* (*jachtat* ‘to stammer’, *lahtikár*, *mľandravý* ‘soft, flabby, languid’) or the secondary nasalization of the root (*cencúl* ‘icicle’, *mľandravý*). Nonetheless, it would be problematic to assume *ad hoc* phonetic changes in order to trace the origin of a single specific word (*sobáš*, *zanovitý*; dial. *brehovať*, *brechovať* ‘to disdain, mistreat, call names, etc.’, *pošajdes*).

From the perspective of word formation, etymological interpretation should not only identify the individual morphemes but also reconstruct the original

word-formational meaning of the lexeme as a whole (West Slavic **povidlo* ‘sort of jam’; Slovak *kántrit’* ‘to ravage, devastate, desolate’, *lahtikár*, *rasca*, *sobáš*, *zanovitý*). Etymologists should not confine themselves to the so-called root etymologies without explaining other segments of the word (*buchnát*, *lahtikár*; dial. *pošajdes*).

The semantic aspect of etymological analysis primarily has to do with reconstructing the semantic motivation of a word and its semantic development, i.e., the chronological succession of its individual stages (cf., e.g., the Slovak derivatives of Proto-Slavic **libati*) and the nature of the underlying semantic shifts (*cencúl’*, *lahtikár*, *sobáš*, *špít’*; dial. *advent*, *basták*). Reconstruction of this kind may also make use of semantic parallels attested in other languages (*cencúl’*, *kántrit’*, *zanovitý*; hist. *poj*; dial. *čuriet’* ‘to wither, dry, fade, shrivel’).

When reconstructing semantics, one must often take into consideration a wider extra-linguistic context in which a word was used, i.e., various phenomena pertaining to cultural history, traditional folk culture, etc. (cf. *buchnát*, *kántrit’*, *lahtikár*, *pirát* ‘firecracker’, *sobáš*; dial. *advent*, *driňica* ‘fence; fenced-in place’, *pošajdes*).

The complexity – or, in allusion to the title of this book, multidimensionality – of etymological research also encompasses such special problems as philological reliability of lexical sources (interpretation of hapax legomena: hist. **erech*, *poj*; possible errors made while recording a word in written form or while deciphering written records: Russian dial. *zádrypa* ‘fence, wall made of logs’), origin of expressive words (*cencúl’*, etc.), relationship between etymology and dialectal/historical lexicography (dial. *driňica*, hist. *poj*), etc.

Thus, in its own modest ways, the book captures the richness and diversity of research methods and strategies that are applied in today’s etymological science. Its aspiration is to speak to readers who are keen to know more about Slovak etymology in particular as well as to those interested in the practical methodology of etymological research in general.

Literatúra a pramene

- ALBERTY, Július – GINDL, Jozef – KOČIŠOVÁ, Alojzia: Cesty za poznaním minulosti. Výber dokumentov k výuke dejín feudalizmu na školách stredného Slovenska. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo 1970. 372 s.
- Anikin = ANIKIN, Alexandr Jevgenievič: Russkij etimologičeskij slovar. Moskva 2007 n.
- ANIKIN, Alexandr Jevgenievič: Zametki o sovremennoj russkoj etimologičeskoj leksikografii. In: Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija, 2021, č. 3, s. 3 – 10.
- ASJ I/1 = ŠTOLC, Jozef – BUFFA, Ferdinand – HABOVŠTIAK, Anton a kol.: Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 314 s.
- Babiniotis = MPAMPINIŌTĒS, Geōrgios et al.: Lexikó tēs Néas Ellēnikēs Glóssas. [A' ékdosē.] Athēna: Kéntro Lexikologías 1998. 2064 s.
- Bańkowski = BAŃKOWSKI, Andrzej: Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000. 2 zv. [A – P].
- Bartal = BARTAL, Antonius: Glossarium mediæ et infimæ Latinitatis Regni Hungariæ. Lipsiæ: in ædibus B. G. Teubneri – Budapestini: sumptibus Societatis Franklinæ MCM I (1901). XXVIII, 722 s.
- Bartoš = BARTOŠ, František: Dialektický slovník moravský. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1905 – 1906. 2 zv.
- BARTOŠ, František: Dialektologie moravská. První díl. Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské. Brno: nákladem Matice Moravské 1886. IV, 374 s.
- BASAJ, Mieczysław – SIATKOWSKI, Janusz: Bohemizmy w języku polskim. Słownik. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki 2006. 502 s.
- BASRJa = Boľšoj akademičeskij slovar russkogo jazyka. Moskva – Sankt-Peterburg: Nauka 2004 n.
- BEEKES, Robert: Etymological Dictionary of Greek. Leiden – Boston: Brill 2010. 2 zv.
- BELOVA, Oľga Vladislavovna: Svoj – čužoj. In: Slavianskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar pod obščej redakcijej N. I. Tolstogo. 4. Moskva: „Meždunarodnyje otnošenija“ 2012, s. 581 – 582.
- BER = Bälgarski etimologičen rečnik. Sofija 1962 n.
- Bernolák = BERNOLÁK, Antonius: Slowár Slowenski Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherski. Budae: Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825 – 1827. 5 zv.
- Bezljaj – BEZLAJ, France: Etimološki slovar slovenskega jezika. Ljubljana: Mladinska knjiga 1976 – 2007. 5 zv.

- BĚLIČ, Jaromír: Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972. 463 s.
- BJELETIĆ, Marta: Iskovrnuti glagoli. Beograd: Institut za srpski jezik SANU 2006. 490 s.
- BJELETIĆ, Marta: Još jednom o s.-h. *zanov(ij)etati* (problemi etimološke prakse). In: Studia etymologica Brunensia. 6. Eds. Ilona Janyšková – Helena Karlíková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 27 – 36.
- BLAGOEVA, Diana: Univerbizacijata v naj-novoto slaviansko slovoobrazuvane (vārchu material ot bālgarskija, ruskija i češkija ezik). In: Šāpostavitelno ezikoznanie, 2003, roč. 28, č. 3, s. 5 – 21.
- BOČEK, Vít: Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích. (Studia etymologica Brunensia. 9.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010. 180 s.
- Boryś = BORYŚ, Wiesław: Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wydawnictwo Literackie 2005. 863 s.
- BORYŚ, Wiesław: Stan i potrzeby badań etymologicznych w Polsce. In: Rocznik Slawistyczny, 2010, roč. LIX, s. 9 – 28.
- BRUCKER, Charles: L'étymologie. Paris: Presses Universitaires de France 1988. 125 s.
- Brückner = BRÜCKNER, Alexander: Słownik etymologiczny języka polskiego. 2. vyd. Warszawa: Wiedza Powszechna 1970. XVI, 807 s.
- BUFFA, Ferdinand: Slovník šarišských nářečí. Prešov: Náuka – Gustáv Moško 2004. 350 s.
- BUKRINSKAJA, Irina Anatolievna – KARMAKOVA, Oľga Jevgenievna: Areal'nyj portret muromskich govorov. In: Trudy Instituta russkogo jazyka im V. V. Vinogradova, 2017, č. 12 (Dialektologija), s. 221 – 239.
- CIENKOWSKI, Witold: Teoria etymologii ludowej. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1972. 148 s.
- Corominas = COROMINAS, Joan: Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico. Con la colaboración de José A. Pascual. Madrid: Gredos 1984 – 1991. 6 zv.
- CORTELAZZO, Manlio – ZOLLI, Paolo: Dizionario etimologico della lingua italiana. Seconda edizione in volume unico a cura di Manlio Cortelazzo e Michele A. Cortelazzo. Bologna: Zanichelli editore S.p.A. 1999. 1856 s.
- CZAMBEL, Samo: Slováci a ich reč. Budapešť: nákladom vlastným, tlačou c. a kr. dvornej knihtlač. Viktora Hornyánszkeho 1903. 271 s.
- Černych = ČERNYCH, Pavel Jakovlevič: Istoriko-etimologičeskij slovar sovremenno-go russkogo jazyka. 13 560 slov. 3-je izdanije, stereotipnoje. Moskva: Russkij jazyk 1999. 2 zv.
- Český národní korpus. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Ústav českého národního korpusu. Dostupné online: <https://www.korpus.cz/> (cit. 10. 12. 2023).
- ČJA = Český jazykový atlas. Zpracoval dialektologický kolektiv Ústavu pro jazyk český AV ČR (vedoucí J. Balhar, P. Jančák). 2., elektronické, opravené a doplněné vyd. 2012 – 2016. 6 zv. Dostupné na: <https://cja.ujc.cas.cz/> (cit. 10. 12. 2023).

- Daľ = Tolkový slovar živeho veľikoruskago jazyka Vladimira Daľa. 3-je, ispravlennoje i značitel'no dopolnennoje, izdanije pod redakcieju prof. I. A. Boduena-de-Kurtene. Sankt-Peterburg – Moskva: Tovariščestvo M. O. Vol'f 1903 – 1909. 4 zv.
- DAMBORSKÝ, Jiří: Participium *-ové* ve slovanštině. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1967. 171 s.
- Databáze excerptního materiálu Neomat (2015). Verze 3.0. Praha: Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR. Dostupné online: <http://neologismy.cz/> (cit. 10. 12. 2023).
- DEJKOVA, Christina: Kām bālgarskata dialektna etimologija (Iz praktikata v „Bālgarskija etimologičen rečnik“). In: Lexikografijata v načaloto na XXI v. Dokladi ot Sedmata meždunarodna konferencija po lexikografija i lexikologija (Sofija, 15 – 16 oktomvri 2015 g.). Sāst. Diana Blagoeva – Sija Kolkovska. Sofija: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“ 2016, s. 654 – 659.
- DERKSEN, Rick: Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Leiden – Boston: Brill 2008. x, 726 s.
- Diagnostický ústav pro mládež, Praha 2, Lublaňská 33. Historie. Dostupné online: <http://dius.cz/historie/> (cit. 10. 12. 2023).
- ŁUGOSZ-KURCZABOWA, Krystyna: Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008. 884 s.
- DOROSZEWSKI, Witold: Monografie słotwórcze. II. Formacje z podstawowem *-/-* w części sufiksálnej. In: Prace Filologiczne, 1929, roč. XIV, s. 34 – 85.
- DORULA, Ján: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Veda 1977. 136 s.
- DPS = Databáza priezvisk na Slovensku (stav v roku 1995). Vytvorená z publikácie P. Ďurča a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku z r. 1998. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i. Dostupné online: http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html (cit. 10. 12. 2023).
- DRW = Deutsches Rechtswörterbuch. Heidelberg: Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Dostupné online: <https://drw.hadw-bw.de/drw/info/> (cit. 10. 12. 2023).
- Du Cange = Du CANGE (Charles du Fresne, sieur du Cange) et al.: Glossarium mediæ et infimæ latinitatis. Niort: L. Favre 1883 – 1887. Dostupné online: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/> (cit. 10. 12. 2023).
- Duden = Duden Onlinewörterbuch. Berlin: Bibliographisches Institut GmbH 2020. Dostupné online: <http://www.duden.de/woerterbuch> (cit. 10. 12. 2023).
- DUCHKOVÁ, Silvia: Nové výrazy (2). In: Kultúra slova, 1996, roč. 30, č. 2, s. 118 – 121.
- Dunkel = DUNKEL, George E.: Lexikon der indogermanischen Partikeln und Pronominalstämme. Heidelberg: Universitätsverlag Winter 2014. 2 zv.
- DURKIN, Philip: The Oxford Guide to Etymology. Oxford: Oxford University Press 2009. X, 347 s.
- DVONČOVÁ, Jana: Postoj Jana Kollára k slovní zásobě jazyka. In: Ján Kollár (1793 – 1993). Zborník štúdií. Red. Cyril Kraus. Bratislava: Veda 1993, s. 295 – 316.

- DWB = Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet. Trier: Kompetenzzentrum – Trier Center for Digital Humanities. Dostupné online: <http://dwb.uni-trier.de/de> (cit. 10. 12. 2023).
- DWB-N = Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Neubearbeitung. Leipzig (Stuttgart): S. Hirzel Verlag 1965 n. Dostupné online: <https://woerterbuchnetz.de/> (cit. 10. 12. 2023).
- DWDS = Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. Hrsg. von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. Dostupné online: <https://www.dwds.de/> (cit. 10. 12. 2023).
- ERHJ = Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje 2016 – 2021. 2 zv.
- ERNOUT, Alfred – MEILLET, Antoine: Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. Retirage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jacques André. Paris: Klincksieck 2001. XIX, 835 s.
- ESBM = Etymalahičny sloŭnik belaruskaj movy. Minsk: Navuka i technika (Belaruskaja navuka) 1978 n.
- ESIJ_a = RASTORGUJEVA, Vera Sergejevna – EDELMAN, Džoj Iosifovna: Etimologičeskij slovar iranskich jazykov. Moskva: Izdatel'skaja firma „Vostočnaja literatura“ RAN 2000 n.
- ESJS = Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Praha (Brno) 1989 n.
- ESRJ_a = Etimologičeskij slovar russkogo jazyka. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1963 n.
- ESSČ = Elektronický slovník staré češtiny. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2006 n. Dostupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (cit. 10. 12. 2023).
- ESSJ_a = Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Praslavianskij lexičeskij fond. Moskva: Nauka 1974 n.
- ESSJ-G = Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. – 1. Předložky. Koncové partikule. Praha: Academia 1973. 346 s. – 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. Praha: Academia 1980. 784 s.
- ESUM = Etymolohičnyj slovnyk ukrajinskoji movy u semy tomach. Kyjiv: Naukova dumka 1982 n.
- Etymologie. Hrsg. von Rüdiger Schmitt. (Wege der Forschung. CCCLXXIII.) Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1977. 467 s.
- EWAh_d = Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen. Göttingen (– Zürich): Vandenhoeck & Ruprecht 1988 n.
- EWD = Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Ungekürzte, durchgesehene Ausgabe. 4. Aufl. München: Deutscher Taschenbuch Verlag 1999. XXVII, 1 665 s.
- EWU = Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Budapest: Akadémiai Kiadó 1993 – 1997. 3 zv.

- FEW = Französisches Etymologisches Wörterbuch de Walther von Wartburg. ATILF (Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française) – Centre national de la recherche scientifique & Université de Lorraine. Dostupné online: <https://lecteur-few.atilf.fr/> (cit. 10. 12. 2023).
- FLEISCHER, Sabine: Slawische Lexik in den deutschen Mundarten (dargestellt anhand des Ostmitteldeutschen und Bairisch-Österreichischen). Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller 2008. 105 s.
- FOLENTOVÁ, Veronika: Prvá beletria o Hlinkovi (Anton Lauček: Andrej, Ružomberok, Tesfo 2007). In: Knižná revue – dvojtyždenník o nových knihách, 2008, roč. XVIII, č. 4, s. 5.
- FWB = Frühneuhochdeutsches Wörterbuch. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Dostupné online: <https://fwb-online.de/> (cit. 10. 12. 2023).
- GALINOVA, Natalia Vladimirovna: Russkaja etimologija. Učebno-metodičeskoje posobije. Jekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta 2015. 110 s.
- GENAUST, Helmut: Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen. 3., vollständig überarbeitete und erweiterte Ausgabe. Hamburg: Nikol Verlagsgesellschaft 2005. 701 s.
- GLAAP, Natália: Ludová etymológia v etymologickom slovníku Rudolfa Skotnického. In: Slavica Slovaca, 2023, roč. 58, č. 1, s. 122 – 137.
- Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2008. 277 s.
- GOETHE, Johann Wolfgang: Aphorismen und Aufzeichnungen. Maximen und Reflexionen. Aus „Kunst und Altertum“. Dritten Bandes erstes Heft. 1821. Dostupné online: <http://www.zeno.org/nid/20004855507> (cit. 10. 12. 2023).
- GREGOR, Ferenc: Adjektive ungarischer Herkunft im Slowakischen. In: Hungaro-Slavica 1983. IX. Internationaler Slavistenkongress, Kiev, 6. – 13. September 1983. Hrsg. von László Hadrovics – Attila Hollós. Köln – Wien: Böhlau Verlag 1983, s. 61 – 75.
- GREGOR, Ferenc: A szlovák nyelv magyar elemei. Budapest: Kairosz Kiadó 2023. 953 s.
- GRÜNENTHAL, Otto: Etymologische Beiträge. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1932, roč. IX, s. 379 – 381.
- GURA, Alexandr Viktorovič: Brak i svad'ba v slavianskoj narodnoj kul'ture. Semantika i simbolika. Moskva: Indrik 2012. 936 s.
- GURA, Alexandr Viktorovič: Posad v slavianskom svadebnom obriade (ritual i terminologija). In: Ethnolinguistica Slavica. K 90-letiju akademika Nikity Il'jiča Tolstogo. Otv. red. Svetlana Michajlovna Tolstaja. Moskva: Indrik 2013, s. 287 – 296.
- HABIJANEC, Siniša: Fonologické aspekty vývinu slovenčiny. Bratislava: Veda 2018. 189 s.
- HABOVŠTIAK, Anton: Pomenovanie *rasca* v slovenských nárečiach. In: Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Tráv-

- nička. Red. Václav Machek et al. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 325 – 335.
- HADROVICS, László: Ungarische Elemente im Serbokroatischen. Budapest: Akadémiai Kiadó 1985. 590 s.
- HAJDUKOVÁ, Michaela: S riaditeľom Reedukačného centra na Hornom Bankove Tiborom Palkom o význame výchovných zariadení. In: Korzár 5. 12. 2010. Dostupné online: <http://korzar.sme.sk/c/5668307/s-riaditelom-reedukacneho-centra-na-hornom-bankove-tiborom-palkom-o-vyzname-vychovnych-zariadeni.html> (cit. 10. 12. 2023).
- HAVLOVÁ, Eva: Etymologické metódy Václava Machka. In: Slavia, 1994, roč. 63, č. 4, s. 389 – 394.
- HAVLOVÁ, Eva: Václav Machek – život a dielo. In: Sebrané spisy Václava Machka. 1. Eds. Ilona Janyšková et al. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011, s. 13 – 19.
- HOCHÉL, Braňo: Slovník slovenského slangu. Bratislava: Hevi 1993. 185 s.
- HOLUB, Josef: Stručný slovník etymologický jazyka československého. Praha: Státní nakladatelství v Praze 1933. XX, 294 s.
- HOLUB, Josef: Stručný slovník etymologický jazyka československého. 2., zcela přepracované a doplněné vyd. Praha: Československá grafická unie 1937. XVII, 361 s.
- HOLUB, Josef – KOPEČNÝ, František: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Státní nakladatelství učebnic 1952. 576 s.
- HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím. (2. vydání připravil dr. Ivan Lutterer.) 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1982. 528 s.
- HORÁK, Emil: Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. 757 s.
- HORÁK, Gejza: Nové slovo „opiáš“? In: Nový deň, 2002, roč. IV, č. 246, s. 11.
- HORŇANSKÝ, Imrich – SMYČKOVÁ, Radomíra: Príspevok k štandardizácii geografických názvov so slovotvorným základom *drieň*. In: Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. 14. onomastická konferencia. Banská Bystrica 6. – 8. júla 2000. Zborník referátov. Zost. Jaromír Krško – Milan Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta UMB 2000, s. 291 – 294.
- HSSJ = Historický slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1991 – 2008. 7 zv.
- HUGO, Jan a kol.: Slovník nespisovné češtiny. Argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost. Historie a původ slov. 4., rozšířené vyd. Praha: Maxdorf 2020. 528 s.
- HUJER, Oldřich: Drobnosti grammatické. 5. Sloven. *lahký*. In: Listy filologické, 1915, roč. 42, č. 1, s. 21 – 22.
- CHANTRAINE, Pierre: Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots. Paris: Klincksieck 2009. XIV, 1436 s.

- China-Böller von WECO. Dostupné online: http://www.feuerwerk.net/wiki/China-Böller_von_Weco (cit. 29. 2. 2020; v čase redakčnej prípravy publikácie – 10. 12. 2023 – odkaz nefunkčný).
- IEW = POKORNY, Julius: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. 3. Aufl. Tübingen – Basel: A. Francke Verlag 1994. 2 zv.
- IVANOV, Viačeslav Vsevolodovič – TOPOROV, Vladimir Nikolajevič: Lingvističeskije voprosy slavianskogo etnogeneza (v sviazi s rekonstrukcijej praslavianskich textov). In: Slavianskoje jazykoznanije. IX Meždunarodnyj sjezd slavistov (Kijev, sent'abr 1983 g.). Doklady sovetskoj delegacii. Otv. red. Samuil Borisovič Bernštejn. Moskva: Izdatel'stvo „Nauka“ 1983, s. 152 – 169.
- JAKUBOWICZ, Mariola: Drogi słów na przestrzeni wieków. Zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z prasłowiańszczyzny. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 2010. 375, IX s.
- JAKUBOWICZ, Mariola: Badania etnolingwistyczne a etymologia. In: Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury, 2012, č. 24, s. 173 – 181.
- JAKUBOWICZ, Mariola: Sposoby wykorzystania etnolingwistyki w badaniach etymologicznych. In: Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury, 2020, č. 32, s. 7 – 19.
- JANČÁK, Pavel – PETR, Jan: Nářeční názvy pro ‚rampouch‘ v Evropském jazykovém atlase (Nad naši první mapou v souboru ALE). In: Slovo a slovesnost, 1986, roč. 47, č. 4, s. 264 – 283.
- JANYŠKOVÁ (Janyškova), Ilona: Metody raboty Václava Macheka v svete sovremennoj lingvistiki. In: Teorija dijahronijske lingvistike i proučavanje slovenskih jezika. Eds. Jasmina Grković-Mejdžor – Milorad Radovanović. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti 2010, s. 79 – 88.
- JANYŠKOVÁ, Ilona – KARLÍKOVÁ, Helena: Odkaz díla Václava Machka soudobé slavistice. In: Romanoslavica, 2014, roč. L, č. 4, s. 63 – 69.
- Jungmann = Slownjk česko-německý Josefa Jungmanna... W Praze 1835 – 1839. 5 zv.
- KACZOR, Monika: Co robi z nami post i jak o tym mówimy? Propozycja rekonstrukcji znaczenia *postu* (na przykładzie ulotek reklamowo-informacyjnych). In: Prace Filologiczne, 2022, roč. 77, s. 93 – 105.
- Kálal = KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nářečí. (Slovensko-český diferenciální.) Banská Bystrica: nákladem vlastním 1923. 1 112 s.
- KARLÍK, Petr: *-l-participium adjektivní* (adjektivní *-l-participium*, *-l-ové participium adjektivní*, *-l-ové deverbální adjektivum*). In: CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. Eds. Petr Karlík – Marek Nekula – Jana Pleskalová. 2017. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné online: <https://www.czechency.org/slovník/-L-PARTICIPIUM> (cit. 10. 12. 2023).
- KARLÍKOVÁ, Helena: K Machkovu pojetí expresivních výrazů. In: Slavica, 1994, roč. 63, č. 4, s. 397 – 402.

- Karłowicz = KARŁOWICZ, Jan: Słownik gwar polskich. Kraków: nakładem Akademii Umiejętności 1900 – 1911. 6 zv.
- KEREMIDČIEVA, Slavka: Rodopskite govori – mikrokosmos na slavianskija ezikov sviat. In: Elektronen model za šāpostavitelno izsledvane na bālgarski i slovenski ezik na dialektno ravnište. DNTS/Slovenija 01/3, 28 noemvri 2011 g. Dostupné online: <http://bgslo.ibl.bas.bg/> (cit. 10. 12. 2023).
- KIRÁLY, Péter: Latsny Adamus: Dictionarium saec. XVIII. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1957, roč. 3, s. 59 – 81.
- KISS, Lajos (Kiš, Lajoš): O nekotorych principach etimologizirovanija zaimstvovannyh slov. In: Etimologija 1967. Materialy meždunarodnogo simpoziuma „Problemy slavianskich etimologičeskich issledovanij v sviazi s obščej problematikoj sovremennoj etimologii“, 24 – 31 janvaria 1967 g. Otv. red. Oleg Nikolajevič Trubačov. Moskva: Nauka 1969, s. 68 – 70.
- KLOTZ, Emanuel: Urslawisches Wörterbuch. 2., aktualisierte und erweiterte Aufl. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG 2023. 391 s.
- Kluge²⁵ = KLUGE, Ferdinand: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearb. von Elmar Seebold. 25., durchgesehene und erweiterte Aufl. Berlin – Boston: de Gruyter 2011. LXIX, 1021 s.
- KMECOVÁ, Svetlana – VOJTECH POKLAČ, Saša: *Ona s koso*. Nekateri vidiki dojemanja smrti in njihova prisotnost v slovenski in slovaški frazeologiji. In: Jezik in slovstvo, 2018, roč. 63, č. 4, s. 63 – 75.
- KOLEVA-ZLATEVA, Živka: Slavianskaja lexika zvukosimvoličeskogo proischoždenija. (Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis. 1.) Debrecen: Debreceni Egyetem 2008. 356 s.
- KOPEČNÝ, František: Poznámky k etymologiím Š. Ondruše. In: Slovenská reč, 1976, roč. 41, č. 2, s. 110 – 114.
- KOPEČNÝ, František: Odpověď profesorů Ondrušovi. In: Slovenská reč, 1977, roč. 42, č. 3, s. 176 – 182.
- KOREŇ, Boris: Na uliciach sa začal už tradičný „predsilvestrovský teror“. In: SME 29. 12. 1994. Dostupné online: <https://www.sme.sk/c/2139770/na-uliciach-sa-zacal-uz-tradicny-predsilvestrovsky-teror.html> (cit. 10. 12. 2023).
- Kott = Česko-německý slovník Fr. Št. Kotta. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2005 – 2011. Dostupné online: <http://kott.ujc.cas.cz/> (cit. 10. 12. 2023).
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. 2., opravené vyd. Bratislava: Univerzita Komenského 2004. 188 s.
- KRÁLIK, Ľubor: Etymologické príspevky k štúdiu slovenskej nárečovej lexiky: z problematiky sporadických hláskových zmien (*s > c, f ~ p*). In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 261 – 269.
- KRÁLIK, Ľubor: Prečo je v slovenčine *závet* mužského rodu a v češtine *závěť* ženského rodu? In: Kultúra slova, 2013, roč. 47, č. 1, s. 49 – 51.

- KRÁLÍK, Ľubor: Etymologický výskum slovenského jazyka: aktuálny stav, možnosti, perspektívy. In: Teorie a praxe české etymologické lexikografie. (Studia etymologica Brunensia. 24.) Eds. Bohumil Vykypěl – Vít Boček. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2019, s. 27 – 40.
- KRÁLÍK, Ľubor: Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nárečí). Bratislava: Veda 2020. 176 s.
- KRANZMAYER, Eberhard: Historische Lautgeographie des gesamtbairischen Dialektraumes mit 27 Laut- und 4 Hilfskarten in besonderer Mappe. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Hermann Böhlau Nachf. Graz – Köln 1956. 143 s. + mapové prílohy.
- KREGŽDYS, Rolandas: Lietuvių kalbos polonizmų žodynas – Słownik polonizmów w języku litewskim. (Studia Etymologica Baltica. II.) Vilnius: Lietuvių kalbos institutas 2016. 764 s.
- KSSJ⁴ = Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- KURKINA, Ľubov Viktorovna: Slavianskije etimologii (**korda*, **moldvьb*, **pelti*, **peljŏ* i **pelti*, **pelvŏ*). In: Etimologija 1981. Otv. red. Oleg Nikolajevič Trubačov. Moskva: Nauka 1983, s. 3 – 16.
- KURKINA, Ľubov Viktorovna: Dialektnaja struktura praslavianskogo jazyka po danym južnoslavianskoj lexiki. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1992. 261 s.
- KURKINA, Ľubov Viktorovna: Kul'tura podsečno-ogneвого земледелия в зеркале языка. Moskva: Izdatel'skij centr „Azbukovnik“ 2011. 368 s.
- KUZNECOVA, Oľga Danilovna: Slovo v govorach russkogo jazyka. Sankt-Peterburg: Institut lingvističeskich issledovanij Rossijskoj akademii nauk 1994. 88 s.
- LAUČEK, Anton: Andrej. Fragment zo života (úryvok z románu). In: Kultúra – dvojtyždenník závislý od etiky, 2007, roč. 10, č. 20, s. 6 – 7.
- LENIVOV, Alexandr Konstantinovič: Donskoj kazačij slovar-lexikon (istoričeskije issledovanija). München (Miunchen): izdanije avtora 1971. 327 s.
- LIBERMAN, Anatoly: Word Origins... and How We Know Them. Etymology for Everyone. Oxford: Oxford University Press 2005. 320 s.
- LIV² = Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstamm-bildungen. Ed. Helmut Rix. 2., erweiterte und verbesserte Aufl., bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag 2001. 823 s.
- LKEŽDB = Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė. Vilnius: Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas 2007 – 2012. Dostupné online: <http://etimologija.baltexus.lt/> (cit. 10. 12. 2023).
- LLMAeH = Lexicon Latinitatis Medii Aevii Hungariae. A Magyarországi Középkori Latinság Szótára. Budapest 1987 n.
- LVD = Lexikon vad dřeva. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze 2010. Dostupné online: http://r.fld.czu.cz/vyzkum/multimedia/lexikon_vad/ (cit. 10. 12. 2023).

- Machek¹ = MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 628 s.
- Machek² = MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia 1968. 868 s.
- MACHEK, Václav: Studie o tvoření výrazů expresivních. Praha: nákladem Filosofické fakulty University Karlovy 1930. IV, 156 s.
- MACHEK, Václav: Několik slov s počátečním *ch-*. In: Naše řeč, 1941, roč. 25, č. 7, s. 198 – 208 (znovu publikované in: Sebrané spisy Václava Machka. 1. Eds. Ilona Janyšková et al. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011, s. 333 – 343).
- MACHEK, Václav: Česká a slovenská jména rostlin. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1954. 367 s.
- MAJERECH-MRZÚCH, Jozef: Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku. Bratislava: Academic Electronic Press 2000. 213 s.
- MAJTINSKAJA, Klara Jevgenievna: Vengerskij jazyk. Časť II. Grammaticeskoje slovo-obrazovanie. Moskva 1959. 227 s.
- MALKIEL, Yakov: Etymology. Cambridge: Cambridge University Press 1993. xii, 223 s.
- Mańczak = MAŃCZAK, Witold: Polski słownik etymologiczny. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 2017. XIV, 238 s.
- Marek² = MAREK, Miloš: Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku. Glossarium mediae et infimae Latinitatis Slovaciae. 2., doplnené vyd. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce 2020. 1320 s.
- Marzell = MARZELL, Heinrich: Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen. Leipzig – Stuttgart et al. 1943 – 1979 (reprint: Köln: Parkland Verlag 2000). 5 zv.
- MATASOVIĆ, Ranko: Etymological Dictionary of Proto-Celtic. Leiden – Boston: Brill 2009. xi, 458 s.
- MATASOVIĆ, Ranko: Slavic Nominal Word-Formation. Proto-Indo-European Origins and Historical Development. Heidelberg: Universitätsverlag Winter 2014. 221 s.
- MATZENAUER, Antonín: Cizí slova ve slovanských řečech. Brno: nákladem Matice Moravské 1870. VII, 422 s.
- MENZEL, Thomas – HENTSCHEL, Gerd: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Teschener Dialekt des Polnischen. Unter Mitarbeit von Pavel Jančák und Jan Balhar. (Studia Slavica Oldenburgensia. 10.) Oldenburg: Bibliotheks- und Informationssystem der Universität Oldenburg 2003. xxxvi, 408 s.
- MIČÁTEK, Ľudovít A.: Differenciálny slovensko-ruský slovník s troma prílohami a skrátena [sic!] mluvnica slovenského jazyka s krátkym úvodom. Turčiansky Sv. Martin: Knižtlačiarско-účastinársky spolok 1900. IV, 332, 115 s.
- Miklosich = MIKLOSICH, Franz: Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien: Wilhelm Braumüller 1886. VIII, 548 s.
- MIKLOSICH, Franz: Über die Steigerung und Dehnung der Vocale in den slavischen Sprachen. Wien: in Commission bei Karl Gerold's Sohn, 1878. 46 s.

- MIKLOSICH, Franz: *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum emendatum auctum*. (2. Neudruck der Ausgabe Wien 1862 – 65.) Aalen: Scientia Verlag, 1977. XXII, 1171 s.
- MIKULÁŠEK, Jozef: *Fujarôčka, fujara. Manuál o fujare – základy hry na fujaru*. Dostupné online: http://jjh.cz/fujary_eu/img11/manual_sk.zip (cit. 10. 12. 2023).
- MINLOS, Filipp Robertovič: *Reflexy praslav. *CELC v vostočnoslavianskych jazykoch*. In: *Slavianskoje jazykoznanije*. XIII Meždunarodnyj sjezd slavistov. Doklady rossijskoj delegacii. Ľubľana, 2003 g. Otv. red. Alexandr Michajlovič Moldovan. Moskva: Indrik 2003, s. 389 – 394.
- MISTRÍK, Jozef: *Retrográdný slovník slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského 1976. 736 s.
- MKL = *Magyar Katolikus Lexikon*. 1980 – 2013. Budapest: Szent István Társulat. Dostupné online: <http://lexikon.katolikus.hu/> (cit. 10. 12. 2023).
- MLADENOV, Stefan: *Istoriija na bálgarskija ezik*. Prevod i redakcija na prof. d-r Ivan Duridanov ot nemskoto izdanie prez 1929 g. Sofija: Izdatelstvo na Bálgarskata akademija na naukite 1979. 412 s.
- MLADENOV, Maxim – ALEXOVA, Vasilka – MLADENOVA, Darina – ŠIŠKOVA, Ľubov: *Nabľudeniya vărchu bálgaro-slovaški ezikovi usporedici*. In: *Slavianska filologija*. 21. Dokladi i statii za XI Meždunaroden kongres na slavistite. Sofija: Izdatelstvo na Bálgarskata akademija na naukite 1993, s. 206 – 235.
- MLW = *Mittellateinisches Wörterbuch*. Digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities, Version 01/23. Dostupné online: <https://www.woerterbuchnetz.de/MLW> (cit. 10. 12. 2023).
- MNyÉSz = *A magyar nyelv értelmező szótára*. 3., a másodikhoz képest változatlan kiadás. Szerkesztette A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest: Akadémiai Kiadó 1978 – 1980. 7 zv.
- MNyTESz = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó 1967 – 1984. 4 zv.
- MNyTSz = *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvmélekektől a nyelvújításig*. Budapest: kiadja Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése 1890 – 1893. 3 zv.
- MSJ = *Morfológia slovenského jazyka*. Ved. red. Jozef Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- MSS = BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: *Malý staročeský slovník*. Praha 1978 (online verzia: 2006). Dostupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (cit. 10. 12. 2023).
- MÚCSKOVÁ, Gabriela: *Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizácie (na príklade vývinu slovenského préterita)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 192 s.
- Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 70/2015 Z. z. o sprístupňovaní pyrotechnických výrobkov na trhu. Dostupné online: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2015-70> (cit. 10. 12. 2023).

- NEVSKAJA, Tatiana Vladimirovna: Istorija slavianskoj etimologii v XIX v. (Osnovnyje etapy razvitiya). Avtoreferat dissertacii na soiskanie učonoj stepeni kandidata filologičeskich nauk. Moskva: Akademija nauk SSSR, Institut slavianovedenija i balkanistiki 1991. 23 s.
- Newerkla² = NEWERKLA, Stefan Michael: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. 2., durchgehend überarbeitete und aktualisierte Aufl. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang GmbH 2011. 780 s.
- NEWERKA, Stefan Michael: Kernproblembereiche der Lehnwortforschung anhand von Beispielen aus dem Kontaktbereich Deutsch, Tschechisch und Slowakisch. In: Lehnwörter im Slawischen. Empirische und crosslinguistische Perspektiven. (Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte. Studien zur Slawistik und Germanistik. 6.) Hrsg. Emmerich Kelih – Jürgen Fuchsbauser – Stefan Michael Newerka. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang GmbH 2015, s. 47 – 69.
- NIL = WODTKO, Dagmar S. – IRSLINGER, Britta – SCHNEIDER, Carolin: Nomina im indogermanischen Lexikon. Heidelberg: Universitätsverlag Winter 2008. LXXX, 863 s.
- NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Ľudové názvy svadobných jedál a nápojov. In: Tradícia v slove, slovo v tradícii (Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský). Zost. Ľubica Dvornická – Miloslav Smatana. Bratislava: Veda 2007 a, s. 144 – 149.
- NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Výslužka v slove a v košíku. In: Tradícia v slove, slovo v tradícii (Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský). Zost. Ľubica Dvornická – Miloslav Smatana. Bratislava: Veda 2007 b, s. 242–245.
- NOVÁK, Ľudovít: Prípady *rat-*, *lat-* za praslov. *ort-*, *olt-* v slovenčine (Ich zemepisné rozšírenie a výklad; s mapou). In: Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Eds. Andrej Mráz et al. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1933, s. 576 – 608.
- OED = Oxford English Dictionary. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press 1989. 20 zv.
- OLSEN, Birgit Anette: The Proto-Indo-European Instrument Noun Suffix **-tlom* and Its Variants. (Historisk-filosofiske Meddelelser. 55.) Copenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters 1988. 47 s.
- ONDRUŠ, Šimon: O pôvode slov *sobaš* a *svadba* (Venujem prof. V. Šmilauerovi na 80. narodeniny). In: Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 5, s. 265 – 274.
- ONDRUŠ, Šimon: Slovenské nárečové slová *bosman*, *pošajdes* a staroslovienske *posagъ*. In: Slovenská reč, 1976 a, roč. 41, č. 5, s. 262 – 269.
- ONDRUŠ, Šimon: Etymologické poznámky F. Kopečného, jazykové fakty a jazyko-vedná teória. In: Slovenská reč, 1976 b, roč. 41, č. 6, s. 349 – 357.
- ONDRUŠ, Šimon: Tvrdohlavý a zanovitý. In: Nové slovo – týždenník pre politiku, hospodárstvo a kultúru, 1985, roč. XXVII, č. 48, s. 16.
- Onions = ONIONS, Charles Talbut: The Oxford Dictionary of English Etymology. Oxford: Oxford University Press 1996. xiv, 1026 s.

- ORAVEC, Peter: Slovník slangu a hovorovej slovenčiny. Praha: Maxdorf 2014. 327 s.
- Orel = OREL, Vladimir: Russian etymological dictionary. Calgary: Theophania Publishing 2007 – 2011. 4 zv.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Nářečové slová z Kobeliarova. In: Slovenská reč, 1941/1942, roč. 9, č. 4, s. 125 – 127.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nářečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.
- OSIPOVA, Xenija Viktorovna: Kollektivnyje trapezy kak voploščeniye cennostej krestianskogo obščezhitija (na materiale dialektnoj lexiki russkogo Severa). In: Kategorija ocenki i sistema cennostej v jazyke i kul'ture. Otv. red. Svetlana Michajlovna Tolstaja. Moskva: Izdatel'stvo „Indrik“ 2015, s. 187 – 202.
- OTKUPŠČIKOV, Jurij Vladimirovič: K istokam slova. Rasskazy o nauke etimologii. 4-oje izd. Sankt-Peterburg: Avalon – Azbuka-klassika 2005. 352 s.
- PACSAI, Imre: Vostočnyje elementy v slovackom fol'klore i frazeologii (rukopis; 2014).
- PALKOVÁ, Lenka: Univerbizácia v slovenčine. (Opera Linguistica 19/2018.) Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 268 s.
- Palkovič = PALKOWITSCH, Georg: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten. Erster Band (A – N). Prag 1820. – Zweiter Band (O – Ž). Preßburg 1821.
- PALKOVIČ, Konštantín: Oravský idiotikon Ctiboha Zocha. In: Slavica Slovaca, 1967, roč. 2, č. 1, s. 70 – 77.
- PALKOVIČ, Konštantín: Slovenský etymologický slovník Rudolfa Skotnického. In: Slovenská reč, 1971, roč. 36, č. 5, s. 312 – 316.
- PANAJOTOV, Veličko: Slovaško-bálgarski ezikovi rakursi. Sofija: Cheron Pres 2008. 175 s.
- PANCZOVÁ, Helena: Grécko-slovenský slovník od Homéra po kresťanských autorov. Bratislava: Lingea 2012. 1328 s.
- PELIKÁN, Jan: Příspěvky k výkladu slov. In: Listy filologické, 1929, roč. 56, č. 4/5, s. 232 – 246.
- PETLOVA, Irina Petrovna: O važnosti učota v etimologii redkich lingvističeskich javlenij formal'nogo charaktera. In: Etimologija 1984. Ed. Oleg Nikolajevič Trubačov. Moskva: Nauka 1986, s. 198 – 201.
- Piratenlexikon. Dostupné online: <http://www.powerpiraten.de/piratenlexikon.php> (cit. 29. 2. 2020; v čase redakčnej prípravy publikácie – 10. 12. 2023 – odkaz nefunkčný).
- POLÁK, Václav: K problému vplyvu slovenčiny na češtinu (Dokončenie). In: Slovenská reč, 1943, roč. 11, č. 1, s. 6 – 12.
- PORCHER, Michel H. et al.: Sorting Alopecurus Names. In: Multilingual Multiscript Plant Name Database – A Work in Progress. Faculty of Land & Food Resources, The University of Melbourne, Australia. 2007. Dostupné online: <http://www.plantnames.unimelb.edu.au/Sorting/Alopecurus.html> (cit. 10. 12. 2023).
- PRONK-TIETHOFF, Saskia: The Germanic Loanwords in Proto-Slavic. Amsterdam – New York, NY: Editions Rodopi B. V. 2013. [X], 316 s.

- PSJČ = Příruční slovník jazyka českého (1935 – 1957). Kartoteka lexikálního archivu (1911 – 1991). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2007 – 2008. Dostupné online: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/> (cit. 10. 12. 2023).
- Pskovskij oblastnoj slovar s istoričeskimi dannymi. Leningrad (Sankt-Peterburg): Izdatel'stvo Leningradskogo (Sankt-Peterburgskogo) universiteta 1967 n.
- PYROCO – Ohňostroje – Fireworks. Katalog: Petardy. Dostupné online: <http://www.pyroco.com/katalog/petardy/> (cit. 29. 2. 2020; v čase redakčnej prípravy publikácie – 10. 12. 2023 – odkaz nefunkčný).
- RAINER, Franz: Agent and instrument nouns. In: Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe. 2. Eds. Peter O. Müller et al. Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH 2015, s. 1304 – 1316.
- RAK, Maciej: Słowniki zapożyczeń świadectwem mocy języków (na przykładzie Słownika polonizmów w języku litewskim Rolandasa Kregždysa). In: Acta Baltico-Slavica, 2020, roč. 44, s. 43 – 64.
- Rejzek³ = REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. 3. vyd. (2. přepracované a rozšířené vyd.) Voznice: LEDA, spol. s r. o., 2015. 824 s.
- REMBISZEWSKA, Dorota Krystyna – SIATKOWSKI, Janusz: Nawiązania czy pożyczki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim? In: Rocznik Slawistyczny, 2016, roč. LXV, s. 67 – 87.
- REW = MEYER-LÜBKE, Wilhelm: Romanisches etymologisches Wörterbuch. 6., unveränderte Aufl. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag 1992. XXXII, 1 204 s.
- RhWB = Rheinisches Wörterbuch. Bonn – Berlin 1928 – 1971. 9 zv. Dostupné online: <http://woerterbuchnetz.de/> (cit. 10. 12. 2023).
- RJA [Rječnik Jugoslavenske akademije] = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb 1880 – 1976. 23 zv.
- Rocchi = ROCCHI, Luciano: Hungarian Loanwords in the Slovak Language. Trieste: Università degli studi di Trieste 1999 – 2010. 3 zv.
- RÓNA-TAS, András – BERTA, Árpád: West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2011. 2 zv.
- ROOTH, Erik: Zu den Bezeichnungen für ‚Eiszapfen‘ in den germanischen Sprachen. Historisch-wortgeographische und etymologische Studien. Stockholm: Almqvist & Wiksell 1961. 166 s.
- ROSÓL, Rafał: Frühe semitische Lehnwörter im Griechischen. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH 2013. 310 s.
- RSA [Rečnik Srpske akademije] = Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. Beograd 1959 n.
- RUDOLF, Rainer: Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs 1991. XIV, 370 s.
- RUSEK, Jerzy: Ze studiów nad nazwami czynności w języku bułgarskim i macedońskim. In: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, č. 17. Seria nauk społecznych. Filologia, č. 4, Prace Językoznawcze 2. Kraków 1958, s. 203 – 234.

- SDRJa = Slovar drevnerusskogo jazyka (XI – XIV vv.). Moskva 1988 n.
- SEEBOLD, Elmar: Etymologie. Eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache. München: C. H. Beck 1981. 340 s.
- SEK = BORYŚ, Wiesław – POPOWSKA-TABORSKA, Hanna: Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 1994 – 2010. 6 zv.
- SESS¹ = KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- Schmeller = SCHMELLER, Johann Andreas: Bayerisches Wörterbuch. 2 Bd. in 4 Teilen (Sonderausgabe, Nachdruck der von G. Karl Frommann bearbeiteten 2. Ausgabe München 1872 – 1877). München: R. Oldenbourg Verlag 1985.
- SCHUBERT, Gabriella: Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen. Berlin – Wiesbaden: Harrassowitz 1982. 696 s.
- Silvesterknaller/Feuerwerkskörper. Aktuelle Informationen zu Silvesterknallern und Feuerwerkskörpern, Voraussetzungen für Verwendung und Besitz, Beschränkungen der Verwendung von Silvesterknallern und Feuerwerkskörpern. Inhaltlicher Stand: 01.01.2020. Dostupné online: https://www.oesterreich.gv.at/themen/ freizeit_ und_ strassenverkehr/silvesterknaller_feuerwerkskoerper.html (cit. 29. 2. 2020; v čase redakčnej prípravy publikácie – 10. 12. 2023 – odkaz nefunkčný).
- SJP = Słownik języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. Dostupné online: <https://sjp.pwn.pl/> (cit. 10. 12. 2023).
- SJPD = Słownik języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. Dostupné online: <https://doroszewski.pwn.pl/> (cit. 10. 12. 2023).
- SJS = Slovník jazyka staroslověnského. Praha: Academia 1966 – 1997 (reprint Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta 2006). 4 zv.
- Skok = SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1971 – 1974. 4 zv.
- SLEUMER, Albert: Kirchenlateinisches Wörterbuch. Limburg a. d. Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen 1926 (2. Nachdruck: Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 1996). 842 s.
- Slovenské svadby. Z dotazníkovej akcie Matice slovenskej 1942. Zost. Milan Leščák. Bratislava: Prebudená pieseň 1996. 307 s.
- Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné online: <https://korpus.juls.savba.sk> (cit. 10. 12. 2023).
- Slovník koreňových morfém slovenčiny. 3., upravené a doplnené vyd. Red. Miloslava Sokolová – Martin Ološtiak – Martina Ivanová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2012. 692 s.
- Sławski = SŁAWSKI, Franciszek: Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: nakładem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego 1952 – 1982. 5 zv. [A – Ł].
- SŁAWSKI, Franciszek: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. In: SŁAWSKI, Franciszek: Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska. Wybór i opracowanie

- Władysław Sędzik, redakcja naukowa Leszek Bednarczuk. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 2011, s. 11 – 182.
- Słownik staropolski. Red. Stanisław Urbańczyk. Wrocław etc. 1953 – 2002. 11 zv.
- Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych. Red. Krystyna Kleszczowa. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 1996. 486 s.
- SOBOTKA, Piotr: Etymologizowanie i etymologia. Od semantyki ontologicznej do etymologii hermeneutycznej. Warszawa: BEL Studio. 355 s.
- SObs-D = Sredneobszkij slovar (Dopolnenije). Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta 1983 – 1986. 2 zv.
- SP = Słownik prasłowiański. Red. Franciszek Sławski. Kraków etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1974 n.
- SRGK = Slovar russkich govorov Karelii i sopredel'nych oblastej. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta 1994 – 2005. 6 zv.
- SRJa XI – XVII vv. = Slovar russkogo jazyka XI – XVII vv. Moskva 1975 n.
- SRJa XVIII v. = Slovar russkogo jazyka XVIII v. Leningrad (Sankt-Peterburg): Nauka 1984 n.
- SRNG = Slovar russkich narodnych govorov. Leningrad (Sankt-Peterburg): Nauka 1965 n.
- Srpski rječnik, istolkovan njemačkim i latinskim rječma. Skupio ga i na svijet izdao Vuk Stefanović. U Beču: gedruckt bei den P. P. Armeniern 1818. LXXI s., 928 stĺpcov.
- SSJ = Slovník slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968. 6 zv.
- SSN = Slovník slovenských nárečí. Bratislava: Veda 1994 n.
- SSRLJa = Slovar sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1950 – 1965. 17 zv.
- SSSJ = Slovník súčasného slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2006 n.
- SSVM = Sebrané spisy Václava Machka. Eds. Ilona Janyšková et al. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011. 2 zv.
- Stanislav 1 – STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. I. Úvod a hláskoslovie. 3., doplnené vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 a. 712 s.
- Stanislav 2 – STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. II. Tvaroslovie. 2., doplnené vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 b. 756 s.
- Staročeský slovník. Praha: Academia 1968 – 2008. 26 zošitov. Dostupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz/> (cit. 10. 12. 2023).
- STELLMACHER, Dieter: Dialektlexikographie und Etymologie – eine „schwierige Partnerschaft“. In: Jahrbuch für Germanistische Sprachgeschichte, 2017, roč. 8, č. 1, s. 242 – 252.
- STOJČEV, Todor: Rodopski rečnik. In: Bălgarska dialektologija. Proučvanija i material. Kniga II. Sofija: Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite 1965, s. 119 – 134.
- STRACHOV, Alexandr Borisovič: Gapaxy i (pra)slavianskaja etimologija. In: Palaeoslavica, 2023, roč. 31, č. 1, s. 166 – 168.

- SVG = Slovar vologodskich govorov. Učebnoje posobije po russkoj dialektologii. Vologda 1983 – 2007. 12 zv.
- SW [Słownik warszawski] = Słownik języka polskiego. Warszawa 1900 – 1927. 8 zv.
- SYNČOK, Juraj: Komlóšsky slovenský výkladový nářečový slovník – Komlósi értelmező tájszótár. Slovenský Komlóš (Tótkomlóš): Petrína László, Mezőhegyes 2000. 322 s.
- SZADURA, Joanna: Sopol lodu. In: Słownik stereotypów i symboli ludowych. Tom 1 (Kosmos), zeszyt 3 (Meteorologia). Red. Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2012, s. 269 – 271.
- SZEMERÉNYI, Oswald: Principles of Etymological Research in the Indo-European Languages. In: Etymologie. Hrsg. von Rüdiger Schmitt. (Wege der Forschung. CCCLXXIII.) Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1977, s. 286 – 346.
- SZETELA, Wiktor (Šetěľa, Viktor): Slovar polonizmov russkich textov XIX – XX vekov – Słownik polonizmów rosyjskich tekstów XIX – XX wieków. Około 1 000 słownych statek. Moskwa: Prometej 2019. 436 s.
- SZINNYEI, József: Magyar Tájszótár. Budapest: Nap Kiadó 2003. 3, 12 s., 2664 stĺpcov. – V tej istej publikácii: GOMBOCZ, Zoltán: Pótlékok a Magyar Tájszótárhoz, stĺpce 2665 – 2710.
- SZYMAŃSKI, Tadeusz: Derywacja czasowników onomatopeicznych i ekspresywnych w języku bułgarskim. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1977. 144 s.
- ŠAPOVAL, Viktor Vasilievič: Vydelenije ošibočnych napisanij zaglavnych slov v slovarie. In: Vestnik Čeljabinskogo gosudarstvennogo universiteta, 2010, č. 17 (198; Filologija. Iskusstvovedenije. 44), s. 144 – 148.
- ŠAPOVAL, Viktor Vasilievič: Tipologija ošibok v zaglavnom slove i drugih čast'ach slovarnoj stat'ji: vvedenije v kritiku slovarej. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG 2011. IV, 206 s.
- ŠELEPOVA, Ľudmila Ivanovna: Russkaja etimologija: teorija i praktika. Učebnoje posobije. 2-je izdanije, ispravlennoje i dopolnennoje. Moskva: Izdatel'skij centr „Akademija“ 2007. 127 s.
- ŠEREĐKO, Pavel: Zemědělské lidové názvy z Vyškovska. In: Naše řeč, 1971, roč. 54, č. 5, s. 316 – 320.
- ŠÍPKOVÁ, Milena: Zaniklý svět podomních obchodníků v nářečním pojmenování. In: Národopisná revue, 2016, roč. XXVI, č. 4, s. 306 – 315.
- ŠMERINGAIOVÁ, Pavlína: Slovensko-nemecké vzťahy v 15. – 18. storočí. In: Slavica Slovaca, 2018, roč. 53, č. 3 – 4, s. 42 – 47.
- ŠMERINGAIOVÁ, Pavlína: Slovensko-nemecké vzťahy v 16. – 19. storočí (na materiáli cechovej dokumentácie). Dizertačná práca. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta 2019. 195 s.

- ŠMERINGAIOVÁ, Pavlína: Slováci, Nemci a remeslo na príklade vybraných písomných paralelných štatútov z 18. storočia. In: *Slavica Slovaca*, 2020, roč. 55, č. 3, s. 499 – 509.
- ŠPIESZ, Anton: Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku (15. – 19. storočie). 2., prepracované vyd. Bratislava: Perfekt 2021. 288 s.
- ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Z autorovej pozostalosti na vydanie pripravil Ivor Ripka. Bratislava: Veda 1994. 177 s. + 37 map.
- TADMOR, Uri: Loanwords in the world's languages: Findings and results. In: *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*. Eds. Martin Haspelmath – Uri Tadmor. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG 2009, s. 55 – 75.
- TAMÁS, Lajos: Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter). Budapest: Akadémiai Kiadó 1966. 938 s.
- TEUŠ, Oľga Anatolievna: Metody etimologičeskich issledovanij. Učebnoje posobije. Moskva: INFRA-M 2019. 166 s.
- TLFi = Le Trésor de la Langue Française informatisé. ATILF (Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française) – Centre national de la recherche scientifique & Université de Lorraine. Dostupné online: <http://atilf.atilf.fr/> (cit. 10. 12. 2023).
- TLK = Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom. Elektronická encyklopédia. Bratislava: Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru 2011. Dostupné online: <https://www.ludovakultura.sk/encyklopedia/> (cit. 10. 12. 2023).
- TLL = Thesaurus linguae Latinae (TLL). Open Access. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften 2019 n. Dostupné online: <http://publikationen.badw.de/de/thesaurus> (cit. 10. 12. 2023).
- TÓBIK, Štefan: Šafárikov a Kollárov jazyk. Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrozenia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 157 s.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia II. Časť druhá. Nárečia juhozápadného Gemera. Hlásokoslovie – synchronická časť. Rukopis z autorovej pozostalosti opravila, doplnila a na vydanie pripravila Júlia Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2021. 464 s.
- TROST, Pavel: Cimbolec ‚rampouch‘. In: *Naše řeč*, 1977, roč. 60, č. 1, s. 53 – 54.
- TRUBAČOV, Oleg Nikolajevič: Zadači etimologičeskich issledovanij v oblasti slavjanskich jazykov. In: *Aktual'nyje problemy slavjanovedenija*. Otv. red. Vladimir Dorofejevič Koroľuk. (Kratkije soobščeniija Instituta slavjanovedenija. 33 – 34.) Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1961, s. 202 – 210.
- TRUBAČOV, Oleg Nikolajevič: O praslavjanskich lexičeskich dialektizmach serbo-lužickich jazykov. In: *Serbo-lužickij lingvističeskij sbornik*. Otv. red. Ľudmila Eduardovna Kalnyň. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1963 a, s. 154 – 172.

- TRUBAČOV, Oleg Nikolajevič: O sostave praslavianskogo slovaria (Problemy i zadachi). In: Slavianskoje jazykoznanije. Doklady soverskoj delegacii. V Meždunarodnyj sjezd slavistov (Sofija, sent'abr 1963 g.). Gl. red. Viktor Vladimirovič Vinogradov. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1963 b, s. 159 – 196.
- TRUBAČOV, Oleg Nikolajevič: V. I. Abajev. Istoriko-etimologičeskij slovar osetinskogo jazyka. II: L – R, L[eningrad], 1973. 448 str. In: Voprosy jazykoznanija, 1975, č. 1, s. 131 – 135.
- TRUBAČOV, Oleg Nikolajevič: Etnogenez i kul'tura drevnejšich slavian. Lingvističeskije issledovanija. Izdanije vtoroje, dopolnennoje. Moskva: Izdatel'stvo „Nauka“ 2003. 493 s.
- ULAŠIN, Bohdan: Etymologické dublety v španielčine a slovenčine. In: Časopis pro moderní filologii, 2016, roč. 98, č. 2, s. 254 – 267.
- ÚMESz = Új magyar etimológiai szótár. Budapest: Nyelvtudományi Kutatóközpont 2011 – 2022. Dostupné online: <https://uesz.nytd.hu/index.html> (cit. 10. 12. 2023).
- ÚMT = Új magyar tájszótár. Budapest: Akadémiai Kiadó 1979 – 2010. 5 zv.
- Vaillant 4 = VAILLANT, André: Grammaire comparée des langues slaves. IV. La formation des noms. Paris: Éditions Klincksieck 1974. 810 s.
- VARBOT, Žanna Žanovna: K rekonstrukcii i etimologii nekotorych praslavianskich glagol'nych osnov i otglagol'nych imion. III (**ročiti*, **ťrbati*, *(s)*koměti* i *(s)*koměz-*, **lojiti* I i II, **zanoviti* i **zanovet*). In: Etimologija 1973. Otv. red. Oleg Nikolajevič Trubačov. Moskva: Nauka 1975, s. 23 – 33.
- VARBOT, Žanna Žanovna: Opredelenije značenij i etimologizacija „t'omnyh“ redkich slov iz pamiatnikov pismennosti. In: VARBOT, Žanna Žanovna: Issledovanija po russkoj i slavianskoj etimologii. Moskva – Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija 2012 a, s. 189 – 192.
- VARBOT, Žanna Žanovna: I vsio-taki dr.-rus. -*sl'anuti* real'no (k probleme gapaxov). In: VARBOT, Žanna Žanovna: Issledovanija po russkoj i slavianskoj etimologii. Moskva – Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija 2012 b, s. 192 – 194.
- VARBOT, Žanna Žanovna: Počemu sosul'ka tak nazyvajetsia? In: Argumenty i fakty. Supernomer voprosov-otvetov. № 20 (6. 12. 2012) [2012 c]. Dostupné online: <http://www.aif.ru/dontknows/1224820> (cit. 10. 12. 2023).
- VARBOT, Žanna Žanovna: Praslavianskije dialektizmy, gapaxy slavianskich jazykov i otnositel'naja chronologija lexiki rekonstruirujemogo praslavianskogo. In: Slavianskoje jazykoznanije. XVI Meždunarodnyj sjezd slavistov. Belgrad, 20 – 27 avgusta 2018 g. Doklady rossijskoj delegacii. Otv. red. Svetlana Michajlovna Tolstaja. Moskva: Institut slavianovedenija RAN 2018, s. 35 – 40.
- Vasmer = VASMER (Fasmer), Max: Etimologičeskij slovar russkogo jazyka. V četyrioch tomach. Perevod s nemeckogo i dopolnenija O. N. Trubačova. Izd. 2-oje, stereotipnoje. Moskva: Izdatel'stvo „Progress“ 1986 – 1987. 4 zv.
- VEČERKA, Radoslav a kol.: K pramenům slov. Uvedení do etymologie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. 356 s.

- VITTEK, Juraj: Rorátne omše – úsvit Pánovho dňa. 12. 12. 2012. Dostupné online: <http://vittekuvahy.blogspot.com/2012/12/roratne-omse-uvit-panovho-dna.html> (cit. 10. 12. 2023).
- Vyhláška č. 536/1991 Zb. Slovenského banského úradu o pyrotechnických výrobkoch. Dostupné online: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-536/> (cit. 10. 12. 2023).
- WANIAKOWA, Jadwiga: Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2012. 283 s.
- WANIAKOWA, Jadwiga: Osobliwe procesy fonetyczne w gwarowych wyrazach zapożyczonych na przykładzie nazw roślin. In: Prirodený vývin jazyka a jazykové kontakty. Eds. Katarína Balleková – Ľubor Králik – Gabriela Múcsková. (Jazykovedné štúdie. 32.) Bratislava: Veda 2015, s. 203 – 210.
- WANIAKOWA, Jadwiga: Rola źródeł historycznojęzykowych we współczesnych badaniach etymologicznych. In: Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy. Eds. Magdalena Pastuch – Mirosława Siuciak. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2018, s. 208 – 216.
- WANIAKOWA, Jadwiga: Etymologia a etnolingwistyka: różne metodologie – wspólny cel. In: Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury, 2020, č. 32, s. 21 – 34.
- WANIAKOWA, Jadwiga: Polish Etymology: Past, Present, Future. In: Studies in Polish Linguistics, 2022, roč. 17, č. 2, s. 75 – 92.
- WBÖ = Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1963 n.
- WECO Feuerwerk. [Dátum poslednej úpravy: 5. 9. 2023.] Dostupné online: https://de.wikipedia.org/wiki/WECO_Feuerwerk (cit. 10. 12. 2023).
- WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA, Maria: Prasłowiańskie nomen agentis. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1974. 157 s.
- WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA, Maria: Prasłowiańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka. I. Formacje tematyczne. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 1992. 185 s.
- WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA, Maria: Prasłowiańskie abstractum. Sufiksálne nomina actionis (Formacje z podstawowym sufiksálnym *-n-*, *-t-*). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 2003. 173 s.
- WOLD = World Loanword Database. Eds. Martin Haspelmath – Uri Tadmor. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology 2009. Dostupné online: <http://wold.clld.org> (cit. 10. 12. 2023).
- Wörterbuchnetz. Trier: Trier Center for Digital Humanities, Universität Trier 2011. Dostupné online: <http://www.woerterbuchnetz.de/> (cit. 10. 12. 2023).
- WSJP = Wielki słownik języka polskiego. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. Dostupné online: <https://wjsp.pl> (cit. 10. 12. 2023).
- ZALIZŇAK, Andrej Anatolievič: Iz zametok o ľubitel'skoj lingvistike. Moskva: Izdatel'stvo „Russkij Mir” – OAO „Moskovskije učebniki” 2010. 240 s.

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky. Bratislava: Slovenský Tatran 2005. 816 s.

Zlatý fond denníka SME. Dostupné online: <http://zlatyfond.sme.sk/> (cit. 10. 12. 2023).

ŽURAVLOV, Anatolij Fiodorovič: Lexikografičeskije fantomy. 1. SRNG, A – Z. In: Dialectologia Slavica. Sbornik k 85-letiju S. B. Bernštejna. Otv. red. Galina Petrovna Klepikova. (Issledovanija po slavianskoj dialektologii. 4.) Moskva: Izdatel'stvo „Indrik“ 1995, s. 183 – 193.

Menný register

- Adam z Veleslavína, D. 50
 Alberty, J. 43
 Alexova, V. 42
 Anikin, A. Je. 16, 17, 19,
 20, 47, 57, 95, 123
 Astrik 116
 Babiniotis (Mpampinió-
 tēs), G. 73
 Bajza, J. I. 91
 Balleková, K. 8
 Bańkowski, A. 33, 36, 37
 Bartal, A. 103
 Bartoš, F. 70, 71, 73, 83
 Basaj, M. 33
 Beekes, R. 49, 73
 Bělič, J. 72
 Bell, J. 39
 Belova, O. V. 122
 Benža, M. 105
 Bergman, I. 127
 Berneker, E. 11
 Bernolák, A. 59, 62, 70,
 75, 101, 111, 113
 Berta, Á. 89, 119
 Bezlaj, F. 22, 41, 68, 71, 78
 Bjeletić, M. 56, 57, 58, 59
 Blagoeva, D. 128
 Boček, V. 89
 Borys, W. 7, 33, 36, 37,
 38, 48, 86
 Botík, J. 29, 106
 Brucker, Ch. 133
 Brückner, A. 33, 36
 Buffa, F. 31, 34
 Bukrinskaja, I. A. 20
 Cibulová, T. 121
 Cienkowski, W. 119
 Corominas, J. 89
 Cortelazzo, M. 124
 Czambel, S. 62, 86
 Čajak, J. 111
 Černych, P. Ja. 33, 35, 36
 Daľ, V. I. 23, 57, 67, 79
 Damborský, J. 59
 Dejkova, Ch. 44
 Derksen, R. 16, 24, 30, 38
 Długosz-Kurczabowa, K.
 37
 Dobšínský, P. 75, 111
 Doroszewski, W. 38
 Doruľa, J. 44
 Du Cange 112, 120, 123
 Duchková, S. 127
 Dunkel, G. E. 58
 Durkin, Ph. 133
 Dvončová, J. 70
 Ernout, A. 49
 Feglová, V. 80
 Fleischer, S. 33
 Folentová, V. 18
 Furlan, M. 41, 68
 Galinova, N. V. 133
 Genaust, H. 107
 Gerov, N. 54
 Gindl, J. 43
 Glaap, N. 82, 83
 Goethe, J. W. von 133
 Gregor, F. 66, 78, 86, 90,
 116, 124
 Grimm, J. a W. 97
 Grüenthal, O. 58
 Gura, A. V. 84, 93, 94, 95,
 96, 97, 98
 Habijanec, S. 25
 Habovštiak, A. 49, 50, 51,
 52, 53
 Hadrovics, L. 78, 87
 Hajduková, M. 125
 Havlová, E. 62
 Hentschel, G. 26
 Hlinka, A. 18
 Hodža, M. M. 107
 Hochel, B. 85, 125
 Holub, J. 35, 36, 39
 Horák, E. 57
 Horák, G. 85
 Hornánský, I. 28
 Hroboň, S. B. 55
 Huber z Risenpachu
 (Rysnbachu), A. 50
 Hugo, J. 125
 Hujer, O. 101
 Hurban, J. M. 72
 Hviezdoslav, P. O. 25, 55,
 56
 Chalupka, S. 107
 Chantraine, P. 49
 Chorváthová, E. 80
 Ivanov, Viač. Vs. 45
 Jagić, V. 11
 Jakubowicz, M. 9, 31, 59,
 84, 100
 Jančák, P.
 Janyšková, I. 66, 67, 68, 69
 Jesenský, J. 111
 Jungmann, J. 35, 59, 60
 Kaczor, M. 79
 Kálal, M. 14, 16, 19, 21,
 23, 41, 49, 55, 56, 62,
 70, 76, 80, 86, 94,
 101, 107, 111, 112
 Kalinčiak, J. 62, 111
 Karlík, P. 59
 Karlíková, H. 62, 63

- Karłowicz, J. 76, 78
Karmakova, O. Je. 20
Keremidčieva, S. 42
Király, P. 116, 117
Kiss, L. 34
Klaret 33
Klotz, E. 16, 30, 38
Kluge, F. 25, 26, 27, 34, 88,
106, 118, 119, 123, 130
Kmecová, S. 80
Kočišová, A. 43
Koleva-Zlateva, Z. 22
Kollár, J. 17, 19, 70, 80
Komenský, J. A. 60
Kopečný, F. 36, 39, 84,
85, 86
Koreň, B. 127
Kott, F. Š. 17, 49, 52, 55,
60, 62, 70, 73, 76, 80,
83, 94, 111
Krajčovič, R. 10, 18, 28,
31, 40
Králik, Ľ. 9, 68, 69, 112,
135, 137,
Králik, M. 9
Kranzmayer, E. 99
Kregždys, R. 35
Krško, J. 9
Kukučín, M. 111
Kurkina, Ľ. V. 11, 13, 28,
29, 30, 30
Kuznecova, O. D. 34, 108
Lalíková, T. 8
Latsny, A. 116, 117
Lauček, A. 18
Lenivov, A. K. 19
Liberman, A. 133, 137
Ludwig, C. 114
Lyer, S. 35
Machek, V. 14, 21, 22, 23,
24, 35, 41, 50, 51, 55,
56, 57, 59, 62, 64, 67,
69, 70, 76, 78, 83, 94,
101, 107, 109, 111,
113, 116
Majerech-Mrzúch, J. 44
Majtinskaja, K. Je. 86, 90
Malkiel, Y. 133
Mańczak, W. 33, 37
Marek, M. 120, 123
Maróthy-Šoltéssová, E. 111
Maršall-Petrovský, G. 111
Marzell, H. 109, 110
Matasović, R. 12, 38
Mattioli, P. A. 50
Matzenauer, A. 78
Meillet, A. 49
Menzel, Th. 26
Mičátek, Ľ. 56
Michelangelo 46
Mikalja, J. 78
Miklošič (Miklosich), F.
11, 45, 82
Mikulášek, J. 64
Minlos, F. R. 13
Mistrik, J. 61, 118, 124
Mladenov, M. 42
Mladenov, S. 54
Mladenova, D. 42
Modrányi, K. A. 75
Múcsková, G. 59
Nevskaja, T. V. 35
Newerkla, S. M. 26, 27,
43, 67, 97, 100, 119,
Nižnanský, J. R. 96
Nosák-Nezabudov, B. 75
Novák, Ľ. 49
Olsen, B. A. 38
Ondruš, Š. 56, 57, 83, 84,
85, 86, 94, 95, 96
Onions, Ch. T. 59
Oravec, P. 85, 125
Orel, V. 17
Orlovský, J. 40, 96, 107,
123
Osipova, X. V. 46
Otkupščikov, Ju. V. 133
Pacsai, I. 88, 89
Palková, L. 88
Palkovič, J. (Palkowitsch,
G.) 14, 15, 80
Palkovič, K. 16, 82
Panajotov, V. 42
Panczová, H. 73
Pelikán, J. 59
Peťova, I. P. 61
Petr, J. 66, 67, 68, 69
Petruš, Š. 94
Pogwizd, Sz. 9
Pokorný, J. 20
Polák, V. 86
Polívka, J. 62
Porcher, M. H. 54
Presl, J. S. 24
Pronk-Tiethoff, S. 89
Rainer, F. 37, 109
Rak, M. 35
Rejzek, J. 36, 61, 130
Rembiszewska, D. K. 34
Rocchi, L. 66, 76, 78, 86,
90, 116, 119, 124
Róna-Tas, A. 89, 119
Rooth, E. 63, 67
Rosól, R. 49
Rudolf, R. 96, 98, 99
Rusek, J. 38
Sasinek, F. 17
Seberini, O. 75
Seebold, E. 133
Shakespeare, W. 177
Schmeller, J. A. 90
Schubert, G. 116
Siatkowski, J. 33, 34

- Skok, P. 58, 78
 Skotnický, R. 82, 83
 Sławski, F. 10, 13, 17, 24,
 26, 31, 37, 38, 45, 51,
 52, 53, 54, 60, 61, 68,
 73, 76, 77, 81, 96,
 105, 109, 111, 124
 Sleumer, A. 103, 120
 Smyčková, R. 28
 Snoj, M. 71
 Sobotka, P. 133
 Stanislav, J. 11, 14, 15,
 21, 31, 60, 63, 64, 67,
 72, 79, 81, 99, 101,
 103, 104
 Stellmacher, D. 45
 Stojčev, T. 42
 Strachov, A. B. 43
 Synčok, J. 18
 Szadura, J. 68
 Szemerényi, O. 83, 84, 85,
 112
 Szeptyński, R. 131
 Szetela, W. (Šetěla, V.) 34
 Szinnyei, J. 52
 Szymański, T. 71
 Šapoval, V. V. 32
 Šelepova, L. I. 133
 Šered'ko, P. 125
 Šimunová, D. 8
 Šipková, M. 27
 Šišková, E. 42
 Šmeringaiová, P. 44
 Špiesz, A. 44
 Štolc, J. 10, 11, 25, 28, 40
 Tadmor, U. 91
 Tamás, L. 87
 Teuš, O. A. 10, 44, 133
 Tóvik, Š. 40, 70
 Toporov, V. N. 45
 Trost, P. 69
 Trubačov, O. N. 11, 12,
 30, 33, 63, 77
 Ulašín, B. 125
 Ušakov, D. N. 34
 Vaillant, A. 10, 11, 13, 14,
 15, 38, 45, 47, 48, 52,
 59, 60, 61, 73, 105, 124
 Vansová, T. 106
 Varbot, Ž. Ž. 43, 45, 56,
 60, 61, 67
 Vasmer, M. 33, 47, 48, 71
 Večerka, R. 19, 133
 Vittek, J. 121
 Vojtech Poklač, S. 80
 Vyrypěl, B. 9
 Waniakowa, J. 34, 100,
 108, 110, 130, 138
 Wojtyła-Świerzowska, M.
 37, 45, 51
 Záborský, J. 75
 Zalizňak, A. A. 129
 Záturecký, A. 113
 Zechenter-Laskomerský,
 G. K. 111
 Zíma, J. 63
 Zoch, C. 16
 Zolli, P. 124
 Žigo, P. 18
 Žitný, M. 127
 Žuravľov, A. F. 32

Register výrazov a foriem

Slovenčina

advent 88, 121, 122, 135, 136, 139, 140 · *adventný* 120, 121, 122 · *alamusi* dial. 90 · *bajcovať* dial. 125 · *bankeť* dial. 125 · *banšula* dial. 125 · *bard* 124 · *basták* dial. 123, 124, 135, 136, 139, 140 · *bastár* dial. 123, 124, 135, 139 · *bastard* 123, 124 · *bedíňovať* dial. 98 · *behúl* dial. 65 · *Beňadik* atpn. 104 · *bergmajster* star. 98 · *Bernard* atpn. 124 · *bežať* 61 · *bežec* 61 · *bíbolenska* dial. 170, 110 · *bíbol(i)enka* dial. 107, 110, 135, 139 · *bida* dial. 28 · *bída* dial. 25 · *bieda* 25, 28 · *biely* 28 · *bili* dial. 28 · *biliard* 124 · *bimbalka* dial. 109 · *bim-bam* 109 · *bimbant* dial. 109, 110 · *bimbať* dial. 109, 110 · **bimboniť* 110 · *bimbonka* dial. 107, 109, 110 · *bitkár* 124 · *bladí* dial. 14 · *blatnavý* dial. 14 · *blatný* dial. 14 · *blavoniť* dial. 109 · *blavoriť* dial. 109 · *bl'adí* dial. 14 · *bledý* 14 · *bocmaň* dial. 95 · *bolondoš* dial. 90 · *bosman* dial. 95 · *bosvan* dial. 95 · *brať si* 85 · *brater* dial. 78 · *brehovať* dial. 16, 17, 18, 19, 20, 136, 139 · *brechať* 19 · *brechmašina* dial. 18 · *brechovačka* dial. 18 · *brechovať¹* dial. „nadávať a i.“ 16, 17, 18, 19, 136, 139 · *brechovať²* dial. „zmäkčovať kožu“ 18 · *búchací* 128 · *búchanec* 111, 113 · *búchať* 111, 112 · *buchcovať* 111, 112 · *buchnúť* 111, 112, 113, 133, 135, 136, 138, 139, 140 · *buchnúť* star. 112, 113 · **buchnátiť* 113 · *buchnúť* star. 111, 112, 113 · *buchť* star. 111, 112 · *buchta* 111 · *buchtovať* 111, 112 · *bulvár* 88 · *bulvárný* 88 · *búšiť* 111 · *buta* dial. 90 · *cakoš* dial. 90 · **cec* 65 · *cecat'* dial. 64, 65, 109 · *cecik* 65, 66 · *cecok* 66, 67 · *cecoň* dial. 64, 109 · *cecúl'* dial. 64, 65, 66 · *cecula* dial. 66 · *cecúlik* dial. 66 · *cecúšok* dial. 66 · *cecúštek* dial. 66 · *cencúl'* 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 136, 139, 140 · *cengat'* 63 · *ciagel'* 67 · *ciagol'* star. 62, 67 · **cic* 65 · *cica* dial. 65 · *cicat'* 65 · *ciciačok* dial. 65 · *ciciak* dial. 65, 66 · *cicik* 65, 66 · *cickatý* dial. 66 · *cicok* dial. 65 · *cicorok* dial. 66 · *cígel'* dial. 62, 68 · *cigolít'* dial. 68 · *cigur* dial. 68 · *cík* dial. 68 · *cikať* 68 · **cikolít'* 68 · *cimbol* dial. 69 · *cimbolec* dial. 62, 69 · *cimbolok* dial. 69 · *cimborec* dial. 69 · *cimborok* dial. 69 · **cincat'* 63 · *cincúr* dial. 68 · *cincúrat'* dial. 68 · *cincúrkom* dial. 68 · *cincúrom* dial. 68 · *cingat'* 63, 68 · *cingel* dial. 62 · *cingel'* dial. 68 · *cingír* dial. 68 · *cingúr* dial. 68 · *cinkat'* 63 · *cit* 61 · *cítiť* 61 · *cmrkeľ* dial. 68 · *comb* star. 62 · *combel'* dial. 62, 68, 69 · *combol'* 62 · *compel'* dial. 62, 68 · *cucat'* 69 · *cúcel'* star. 62, 63, 69 · *čík* dial. 66 · *čík* dial. 66 · *čistidlo* 38 · *čistiť sa* 38 · *čistuškavý* dial. 14 · *čistušký* dial. 14 · *čit* 61 · *čur(i)et'* star. 41 · *delidlo* dial. 39 · *deliť* 39 · *delobuch* 127, 128 · *depozit* 61 · *dlhočavý* dial. 14 · *dlhoký* dial. 14 · *dochtor* dial. 103 · *dokáňať* hist. 77 · *dokončiť* 77 · *drať* 28 · *drganec* 111 · *drgat'* 111 · *drien* dial. 28 · *drieň* 28 · *drienica* dial. 28, 29 · *drieť* 28 · *driň* dial. 31 · **driňa* dial. 31 · *driňica* dial. 28, 29, 30, 31, 136, 140 · **drynie* 31 · *drynnica* dial. 31 · **drynný* 30 · *dub* 113 · *dubienka* dial. 108 · *dudrat'* 109 · *dudroň* dial. 109 · *durch* 118 · *durk* dial. 118 · *durva* dial. 90 · *dzecko* dial. 10 · **erech* 116, 117, 118, 119, 135, 139, 140 · *eršectvo* hist. 117 · *erechstvo* hist. 116, 117 · *eršek* hist. 116, 119 · *ex* 118 · *exarcha* 118 · *exmanžel* 118 · *expartner* 118 · *extra* 90 · *fajn* 90 · *fajnový*

90 · fajný 90 · fěr 90 · fěrový 90 · finom dial. 90 · G-aparát 114, 115 · gatiar dial. 105 · géčko¹ ,hláska al. písmeno g, G¹ 114, 115 · géčko² ,zdravotnícka pomôčka¹ 111, 113, 114, 115, 135, 139 · gepard 124 · gulôčka 128 · habit 61 · hádzat¹ 10 · hadra dial. 15 · handra 15 · hauzírant dial. 27 · hauzírovať dial. 27 · hazard 124 · Hildegard atpn. 124 · hlava 74 · hlupák 124 · hniezdo 25 · hňízdo dial. 25 · hora 18 · hostina 46 · hrdza 11 · hrešiť 106 · hrkálka 109 · chabrat¹ 109 · chabroniť dial. 109 · chasen dial. 86 · chlapček 119 · chlapec 119 · chléb dial. 25 · chlebár dial. 105 · chlieb 25, 96 · chodítko 114 · chosen 86 · choseň 86 · chovať sa 106 · chura dial. 18 · jačať 22 · jadať dial. 21 · jágať dial. 21, 22 · jagat¹ sa 21, 22, 23, 27 · jágať sa dial. 21, 22 · jágnuť dial. 21, 22 · jagotať sa 21 · jachtať 22, 103, 136, 139 · *jákať 21 · jáknuť dial. 21, 22 · *jaktať 22, 103 · jaršek hist. 116, 119 · jaršík hist. 116, 119 · jasať sa 21, 23 · jasný 21 · jedla 81 · jedzenie dial. 10 · jella dial. 81 · jenčať dial. 22 · kacír 64 · kameň 56 · kamenitý 56 · kancír dial. 64 · Kancír atpn. 64 · kánťer¹ hist. ,kántry¹ 77, 78, 79 · *kánťer² ,čipka¹ 81 · kantor 78 · kántor hist. 77, 78 · *kántra 81 · kantrdlík dial. 81 · kantrit¹ star. 75, 76 · kántrit² (sa) 75, 76, 77, 79, 80, 81, 134, 136, 140 · kantrllík dial. 80, 81 · kántrnica dial. 75 · kántrovnica dial. 80, 81 · kántrový 78, 81 · kántry 77, 78, 79 · kapca star. 113 · kapec 113 · kaput 90 · kivánči dial. 90 · klamár 124 · kmín 49 · kmit 61 · kmoter dial. 78 · kockaš dial. 90 · kolík 30 · kolkový 31 · kolok 30 · komediant 15 · komendijant dial. 15 · konvalinka 108 · kopanec 111 · kopat¹ 111, 112 · kopcovať 112 · koruna 131 · korytár 105 · kosa 80 · kosiť 80 · Kostivrch tpn. 118 · kotlár 105 · koťoš dial. 90 · kozací dial. 66 · kozí 66 · kožuch 119 · kožušek dial. 119 · kôl 30 · kôľňa 31 · krá 26 · krádež 96 · krákať 26 · krákorit¹ 26 · kréma 106 · krenec dial. 62 · krutý 59 · kupidlo dial. 39 · kúpiť 39 · kúrit¹ (sa) 41 · ľad 14, 101 · ľadový 66 · ľahosť hist. 101 · ľahký 101, 104, 106 · ľahnúť (si) 104 · *ľahostikár 101, 102 · *ľahostikať 102 · *ľahostiť 102 · ľahtika dial. 102, 104 · ľahtikár 101, 102, 104, 105, 106, 135, 136, 139, 140 · ľahtikársky 106 · lachtika dial. 104 · lachťika dial. 103, 104, 105 · ľan 14, 101 · ľavý 101 · ľäd dial. 14 · ľän dial. 14 · ľed dial. 14, 101 · ľehký dial. 101 · ľék dial. 25 · lektika 103, 104 · lektikál hist. 103 · lektvar hist. 34 · lekvár 34 · lemeš 96 · ľen dial. 14, 101 · *ľépkaví dial. 25 · ľéska dial. 25 · lev 131 · ľeví dial. 101 · ležkať 24 · libač star. 23, 27 · libačka dial. 24 · *libať 26 · *libať 26 · libiet¹ dial. 24 · *libkať 26 · *libkať (sa) 26 · *libkavý 26 · liborit¹ sa dial. 26 · *libotať sa 21, 23 · librovať dial. 26 · liek 25 · liepkavý dial. 25 · lieska 25 · liferant dial. 26, 27 · liferovať dial. 27 · lifrovať 26, 27 · ligať sa dial. 27 · ligota 23 · ligotať (sa) 21, 23, 27 · lichota 23 · lichotiť 23 · limbačka dial. 24 · lipa 25 · lipka¹ (< lipa ,bot. Tilia¹) 25 · lipka² dial. ,malé množstvo¹ 25 · lipkať dial. 24, 25, 26 · lípkaví dial. 25, 26 · loter dial. 78 · lovec 91 · loviť 61 · lúpež 96 · luterán 122 · ľútosť 102 · ľútosť 102 · madžgať 26 · madžgoriť dial. 26 · mach 50 · mántať dial. 15 · masaker 112 · masakra 112 · masakrovať 112 · maslienka dial. 108 · mátať 15 · Medard atpn. 124 · medza 10, 11 · meza dial. 11 · miera 25 · mihat¹ 74 · mihnúť sa 74 · mira dial. 25 · mladoň 10 · mladý 10, 11 · ml'adzavý hist. 10, 13, 14, 101 · ml'andravý 10, 14, 15, 101, 136, 139 · mländraví dial. 15 · *mledravý 15 · mledzoň dial. 10, 11 · mléko dial. 25 · *mlěko 25 · mlendraví dial. 15 · mlendravý 14, 15 · mlezoň dial. 10, 11 · mlezona dial. 11 · mlezoňa dial. 11 · mliedzi dial. 10, 11, 14 · mlieko 25 · modlikať 102 · modliť sa

102 · *moch* dial. 50 · *mokrý* 57 · *monarch(a)* 118 · *monolit* 61 · *mrav* 57 · *myokard* 124 · *mysel'* 74, 106 · *myšlienka* 74 · *nápoj* 45 · *navijak* 85 · *navrch* 118 · *nebo* 122 · *nemrav* 57 · *ničť* 80 · *noha* 18 · *nocha* dial. 18 · **nrav* 57 · *obrad* 87 · *obuchnúť* star. 113 · **obuchnúť* 113 · **obuchnáť* 113 · *obúšť* 113 · *obuv* 112 · *obúvať* 112 · *očuriť* dial. 40, 41 · *odev* 112 · *odhrnovať* 112 · *odhrnúť* 112 · *odievať* 112 · *odmladu* dial. 12 · *ohrad* dial. 30 · *ohrada* 30, 31 · *ohradiť* 30 · *oligarcha* 118 · *opásť* 84 · *opiáš* 85 · *opijáš* 85 · *opíjať sa* 85 · *osobášť* 82 · *ošuriť* dial. 40 · *ovaliť* 113 · *pác* 99 · *pacient* 114 · *padla* 81 · *paholčisko* 106 · *paholok* 102, 106 · *paholsky* 106 · *paholský* 106 · *pajcovať* dial. 125 · *palla* dial. 81 · *pangét* dial. 125 · *panghart* 123 · *pankhart* 123 · *panšula* dial. 125 · *parsún(a)* dial. 104 · *pasca* 52 · *pašť* dial. 52 · *pasták* dial. 123, 124, 125, 135, 139 · *pasták* 125 · *patriarcha* 118 · *pedinovať* dial. 98 · *pergmajster* star. 98 · *petarda* 130 · *pchať sa* dial. 122 · *pichať* 26 · *píchať* dial. 26 · *píjak* 85 · *píjať* 85 · *piskor(a)* dial. 66 · *piskoš* dial. 90 · *pirát'*, morský lupič 126, 128, 129, 132 · *pirár'*, pyrotechnický výrobok 126, 127, 128, 129, 131, 132 · *pirátsky* 127, 128 · *piť* 85 · *plavý* 54 · *plevať* hist. 38 · *plevidlo* hist. 38 · *plot* 31 · *podpera* 114 · *poj* hist. 43, 44, 45, 46, 47, 48, 133, 136, 138, 140 · *pojať* 85 · *pojazdný* 114 · *pojiť* 47 · **pojový* 44 · *pomidlo* dial. 33, 34, 133, 138 · *posádeš* dial. 88, 93, 94, 95, 96, 97, 99 · *posadeš* dial. 93, 96, 99 · **posádešný* 96 · **posádež* 96 · *posadiť* 95 · **posagman* 95 · *postiť* (sa) 79 · *pošádes* dial. 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 135, 136 · *pošajdes* dial. 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 133, 135, 136, 138, 139, 140 · *povrch* 118 · *pozornosť* 73 · *preletieť* 74 · *prešustrovať* 105 · *prosikať* 102 · *prosiť* 102 · *psiarka* 54 · *pyrit* · *pyrotechnika* 126 · *racocha* star. 49 · *radosť* 102 · *radostiť sa* 102 · *radostník* 84 · *rachca* (raxca) dial. 49, 50 · *raise* dial. 49, 50 · *Rajnak* atpn. 124 · *Rajnák* atpn. 124 · *Rajňák* atpn. 124 · *Rajniak* atpn. 124 · *rajsc* dial. 49, 50 · *rakca* dial. 49, 50 · *rasc* dial. 49, 50, 52 · *rasca* 49, 50, 51, 52, 53, 135, 136, 139 · *rascä* dial. 49 · *rast* 50 · *rašť* dial. 49, 50, 51, 52 · *rást* 50 · *rašťa* dial. 49, 50, 53 · *rašca* dial. 49 · *rašč* dial. 49, 53 · *rašč* dial. 49 · **rašča* 52 · *raščka* dial. 49, 52 · *raščka* dial. 49, 52 · *raška* dial. 49, 50, 52, 53 · *rátať* 99 · *razca* dial. 51 · *raž* 50 · *räsca* dial. 49, 50 · *rehabilitačný* 114 · *rehtor* 103 · *rektor* 103 · *resca* dial. 49, 50, 51 · *reška* dial. 49 · *rezat'* 102 · *rezikať* 102 · *režíkať* 102 · *riast'* dial. 50 · *Richard* atpn. 124 · *robiť* 77, 79 · *robkať* 24 · *roasca* dial. 49, 50, 51, 52, 53 · *rošca* dial. 49 · *roscä* dial. 49 · *rosce* dial. 49 · *rošť* dial. 49, 50, 51, 52 · *rošťa* dial. 49, 50, 53 · *rošca* dial. 49 · **rošča* 51 · *rošť* dial. 49, 50, 51 · *rošť* dial. 49, 52, 53 · **rošťa* 52 · *rozsobáš* 90 · *rozsobášť* (sa) 82, 90 · *rož* dial. 50 · *rýdzi* 10 · *sadza* 11 · *sať* 67 · *saza* dial. 11 · *sikať* 68 · *skácať* dial. 63 · *skákať* 63 · *skántriť* 75, 76, 80 · *slintať* 112 · *smrkať* 68 · **smrkel'* 68 · *sobáš* 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 96, 121, 128, 133, 135, 136, 138, 139, 140 · *sobášť* (sa) 82, 88, 90, 91 · *sobášny* 82, 88 · *sobášovať* 82, 91 · *somár* 124 · **sompel'* 68 · **sopásat'* 84 · **sopáš* 83, 84, 85 · *sopel'* 68 · *spievať* 24 · *správanie* 106 · *správať sa* 106 · *sprosták* 124 · *stokláska* dial. 49 · *stolár* 124 · *strehulec* dial. 62 · *strela* 73 · *streliť* 73 · *súciť* 61 · *súkromie* 60 · *súkromník* 60 · *súkromný* 60 · *súkromý* hist. 60 · *surový* 106 · *svetlo* 120, 121, 122 · *sviatok* 44 · *svit* 61 · *svitať* 61 · *šepot* 71 · *šíp* 72 · *šípť* 70, 71, 72, 73, 74 · *šplechtať* 112 · *štandard* 124 · *štit* 61 · *štuchanec* 111 · *štuchať* 111 · *šureč* dial. 41, 42 · *ťachši* 101 · *tajomník* 60 · *tajomný* 60 · *tajomstvo* 60 · **tajomý* 60 · *tál'* 99 · *ťažký* 101 ·

tesár 124 · tetrarcha 118 · tlač 88 · tranzit 61 · traslica 24 · trblietať sa 23 · trochár 105 · túz¹ ,eso‘ 119 · túz² star. ,drop‘ 119 · túzok star. 119 · tvrdohlavec 61 · tvrdý 57 · učiniť 101 · učuriť dial. 40 · úder 113 · údiť 41 · unalmaš dial. 90 · uriekadlo hist. 38 · úsvit 61 · ušuret se dial. 40 · ušúriti sä dial. · utalatoš dial. 90 · utrafiť 73 · vačok 119 · vak 119 · valivrch 118 · vädnuť 41 · veter dial. 78 · vicivený star. 41 · virgáč star. 113 · virgas star. 113 · viť 36, 58 · vrch 118, 119 · vršek dial. · vycivený 41 · vyčurený star. 41 · vypostiť sa 79 · vysadiť 114 · vzdor 57 · vzdorovitý 57 · vziať si 85 · zabijak 85 · zacieliť 73 · zákmit 61 · zákon 56 · zákonitý 56, 60 · zámer 73 · zamieriť 73 · zamokriť sa 57 · zánor 56 · zanoriť 56 · zanoritý 56 · *zanorovitý 56, 57 · *zanov 60 · zanovec 55, 56, 60, 61 · zanovit dial. 55, 60, 61 · Zanovit atpn. 55 · Zanovit atpn. 55 · zanoviť sa 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61 · zanovite 55 · zanovitník 55, 60 · *zanovitný 60 · zanovitost’ 55 · zanovitý 55, 56, 57, 58, 60, 61, 70, 134, 136, 139, 140 · zánovitý 55 · *zanovovať sa 55 · zaryť 60 · zaryť 60 · zaťat’ (sa) 56 · zaťatec 61 · zatvrdiť sa 57 · zavíjačka 93 · zavily star. 59 · zaviiť (sa) 58, 60, 61 · závit 61 · zavrch 118 · zerza dial. 11 · zesobašit dial. 82 · zob 25 · zosobašit’ 82 · zošit 61 · zošiť 61 · zvrch 118 · žena 113 · žiadosť 102 · žiadostiť 102 · žobrať 109 · zobroniť 109

Iné slovanské jazyky a dialekty

Praslovančina: *bergti 17 · *bēda 25 · *biti 45 · *blědъ 14 · *bojъ 45 · *bolěti 21 · *bre 19 · *breg(ov)ati 16, 18, 20, 134, 139 · *brechati 19, 20 · *brekati 19, 20 · *brěg(ov)ati 16, 18, 20 · *brěkati 20 · *brěskati 17 · *brěskъ 17 · *brězg(ov)ati 16, 17, 20 · *brězgъ 17 · *buševati 17 · *bušiti 17 · *bydlo 35 · *bъdrъ 11, 12 · *cica 65 · *cicati 65 · *cicъ 65 · *cikati 68 · *cucati 69 · *čisto 51 · *čišča 51 · *čurati 41, 42 · *čurěti 40, 42, 134, 139 · *čuriti 41, 42 · *čurъ 41 · *datja 51 · *datъ 51 · *dern’b 28 · *dernъ 28 · *derti 28, 29 · *Dobrešъ atpn. 96 · *Dobroslavъ atpn. 96 · *dobyťja 51 · *dobyť 51 · *dryn’b 31 · *drynъ 28, 30, 31, 32, 134 · *drynъje 31 · *drynъna (obgorda) 30 · *drynъnica 30, 31 · *drynъnъ 30 · *dъranica 28 · *dъrati 28, 29 · *ęčati 22 · *ękati 21, 22, 134, 138 · *ęknōti 22 · *ękъtati 22, 103 · *ędlo 35 · *ęadjati 10 · *ęatjnikъ 32 · *ęnēzdo 25 · *gniti 45, 47 · *gnojiti 47 · *gnojъ 45 · *gojъ 45 · *gora 18 · *gostina 46 · *gostinъ 46 · *greb(ov)ati 16, 17 · *grěb(ov)ati 16, 17 · *chlěbъ 25 · *chyša 31 · *istъba 89 · *kola pl. 31 · *kolesa pl. 31 · *koliti 37 · *kolo 31, 37 · *kolychati 37 · *kolysar’b 37 · *kolysati 37 · *kolъ 30, 31 · *kolъna (chyša) 31 · *kolъn’a 31 · *kopyto 113 · *kopytse 113 · *kositi 80 · *kostyl’b 54 · *kostъ 54 · *krōtъ 59 · *kuriti (se) 41 · *kъrcati 63 · *kъrkati 63 · *ledъ 14, 101 · *lemešъ 96 · *lěkъ 25 · *lěska 25 · *libati 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 134, 136, 138, 140 · *liběti 24 · *libotati (se) 22, 23 · *libъ 24 · *liti 45 · *lojъ 45 · *lgostъ 101 · *lgōkъ 101 · *lъnъ 14, 101 · *macati 63 · *makati 63 · *matati 15 · *medja 10, 11 · *melditi 13 · *meldjavъ 14 · *meldjъ 11, 14 · *meldravъ 15 · *meldrъ 15 · *meldъnъ 11, 12 · *melko 25 · *měra 25 · *Milešъ atpn. 96 · *Miloslavъ atpn. 96 · *moldjavъ 14 · *moldъ 11, 12 · *mъchъ 50 · *napiti 45 · *napojъ 45 · *no 58 · *noga 18 · *norov- 57 · *norъ 57 · *novъ 57 · *obgorda 30 · *obgorditi 30 · *obgordъ 30 · *obgordъ 30 · *obpiti 48 · *obpojasati 84 · *obpojiti 48 · *obpojъ 48 · *obrazъ 87 ·

**obřediti* 87 · **obředъ* 87 · **obutja* 51 · **obutъ* 51 · **odětja* 51 · **odětъ* 15 · **онъ* m., **она* ž., **ono* s. 58 · **orsti* 50, 53, 54 · **orstilo* 54 · **orstilъ* 54 · **orstja* 50 · **orstje* 50 · **orstjъ* 50 · **orstъ* 50, 53 · **orstъ* 53 · **orstъca* 53 · **pastъ* 52 · **pastъca* 52 · **pirъ* 45, 48 · **piti* 43, 45, 47, 48 · **pitъje* 46 · **-privati* 48 · **poěsti* 35 · **pojasъ* 83, 84 · **pojiti* 43, 45, 47, 48 · **pojъ* 43, 45, 46, 47, 48, 134 · **posaditi* 95, 96 · **posadъ* 95 · **posagъ* 94, 95 · **povidlo* 33, 34, 37, 38, 136, 139 · **povidlъje* 33 · **poviti* 37 · **povojъ* 37 · **rędъ* 87 · **rydjъ* 10 · **rъděti* 51 · **rъdja* 11 · **rъdrъ* 49, 51 · **rъd-tja* 51, 52 · **rъstyl'ъ* 54 · **rъstъ* 51, 52, 53, 54, 134 · **rъstъca* 52, 53 · **rъšča* 51 · **rъščъ* 52 · **rъžъ* 50 · **sikati* 68 · **sipati* 71 · **snqbiti* 83 · **snuviti* 82, 83 · **sopojasati* 84 · **sopojasъ* 84 · **sopojasъ* 84 · **strěla* 73 · **strěliti* 73 · **sъsati* 67 · **sъcati* 68 · **ščiti* 61 · **šipěti* 71 · **šipъ* 72 · **šupiti* 70, 71, 72, 134, 135, 139 · **šъpъtъ* 71 · **trepetati* 23 · **učuriti se* 42 · **verta* 51 · **vertja* 51 · **vędnqti* 41 · **větati* 58 · **viti* 36, 37, 58 · **voda* 47 · **vodopojъ* 47, 48 · *(v)*qđiti* 41 · **zakovětati* 58 · **zanovětati* 58 · **zaviti* 58, 59 · **žiti* 45

Staroslovienčina a cirkevná slovančina: *bъdrъnъ* csl. (srb.) 11 · *bъždr'ъ* 11, 12 · *izviti* 36 · *mladъ* 12 · *nebrěšti* 17 · *pirъ* 45 · *piti* 45, 47 · *poiti* 45 · *prępoj* csl. 45 · *prisnublјati* 82 · *prisvęnqti* 41 · *strěla* 73 · *sъviti* 36 · *šipъkъ* 72 · *šъpъtati* 71 · *uždenъ* 41 · **viti* 36 · *zapoj* csl. 45

Bulharčina: **aršikъ* 118 · *bilka* 54 · *boles(t)* 54 · *bombička* 128 · *č'urée* dial. 42 · *čúria* region. 41 · *čúrim* dial. 41 · *kos(t)* 54 · *libam se* 24 · *lis(t)* 54 · *mos(t)* 54 · *pakos(t)* 54 · *piratka* 127, 131 · *piratski* 128 · *poj* dial. 48 · *rados(t)* 54 · *răsov* 54 · **răst* 54 · *snobiă* 83 · *săchna* 41 · *șépna* 71 · *șópkam* 71 · *șúpnă* 71 · *șăpnă* 71 · *věchna* 41 · *věna* dial. 41 · *viăna* dial. 41 · *vodopqj* 47 · *zadomiăvam* 89

Macedónčina: *čura* dial. 42 · *čuri* 41

Srbčina, chorvátčina: *bosman* dial. 95 · *brěhati* 20 · *čurit(i)* 41 · *ěknut* dial. 22 · *gđeno* dial. 58 · *ispqstiti se* 79 · *ispošten* 79 · *jecati* 22 · *jěknuti* dial. 22 · *kántore* pl. 78 · *kvătre* pl. 78 · *libati* 24 · *mledan* dial. 12, 14 · *mlédan* dial. 11 · *mlédan* dial. 11 · *mlidan* dial. 11 · *mlijedan* dial. 11 · *mljedan* dial. 11 · *píce* 46 · *pijeńe* 46 · *pîr* 45, 46 · *pqj* 46, 47, 48 · *sabaš* 87 · *sobaš* 87 · *vijěće* 58 · *vodqpj* 47 · *zakovijetati* 58 · *zanovet* 56 · *zanov(ij)etati* 57, 58 · *zvonček* 107

Slovinčina: *bosman* 95 · *cęc* 65 · *cingelj* 110 · *cingeljček* 110 · *jékati* 22 · *kvatre* pl. 78 · *kvătri* pl. 78 · *mléden* 11, 12 · *odíti* region. 41 · *scăti* 68 · *sipati* 71 · *věhniti* 41 · *vęniti* 41

Čeština: *břesk* 17 · *cimbál* 63, 69 · *cimbolec* 69 · *cucat* 69 · *cucek* dial. 69 · *dřevo* 59 · *hauzírovat* dial. 27 · *houslista* 85 · *jakat'* dial. 21, 22 · *ječeti* 22 · *jídlo* 35 · *jiedlo* stčes. 35 · *klín* 60 · *kmit* 61 · *kmitat(i)* 61 · *kolisarka* dial. 37 · *kolísat* 37 · *kolna* 31 · *kůlna* 31 · *kvatembr* 78 · *libotat sa* dial. 21, 22, 23 · *mkytati* stčes. 61 · *mrav* 57 · *nemrav* 57 · *osobášiti* dial. 83 · *pasták* dial. 125 · *pasťák* 125 · *petarda* 129, 130 · *pirát* 131, 132 · *plavý* 54 · **pojidlo* 35 · *pojísti* 35 · *poleno* 60 · *polovičák* dial. 125 · *povidla* pl. 33, 35, 36, 38 · *povidle* dial. 33 · *povidlí* dial. 33 · *povidlo* dial. 33 · *povrhel* dial. 125 · *psárka*

54 · *rampouch* 62 · *rapouch* dial. 62 · *rez* 51 · *ropouch* dial. 62 · *rudý* 51 · *sípati* 71 · *snoubení* 82 · *sobáš* dial. 83 · *sobášit' sa* 83 dial. · *sobášiti* dial. 83 · *sobiti sobě (si)* stčes. 85 · *střechel* dial. 62 · *střemchel* dial. 62 · *střempel* dial. 62 · *suk* 60 · *synátor* 85 · *šípiti(i)* 70, 72, 73 · *šizení* 85 · *šizuňk* 85 · *špičatý* 60 · *třepetati se* 22 · *třeslice* 24 · *třpytiti se* 22 · *umíněný* 59 · *vadnouti* 41 · *vařbuňk* 85 · *vědátor* 85 · *vidle* pl. 36 · *vít(i)* 36 · *vypostiti (se)* 79 · *zarputilý* 59 · *zavile* 59 · *zavilý* 59, 60 · *zavít(i)* 59 · *zmladu* stčes. 12 · *zvonek* 83

Polština: *brzask* 17 · *brzazg* 17 · *czerwonożółty* 54 · *dolibrować* dial. 26 · *doliřrować* dial. 26 · *dwójlist* 108 · *dwójlistnik* 108 · *dwulist* 108 · *dwulistnik* 108 · *jęczęć* 22 · *kantopory* pl. dial. 78 · *kātrac* dial. 76 · *kętrac* dial. 78, 76, 81 · *kętrzyć* dial. 75, 76, 81, 134 · *kołysać* 37 · *korsarz* 131 · *lifrować* dial. 26 · *lód* 68 · *za młodu* 12 · *pielenie* 38 · *pielić* 38 · *pielidło* 38 · *piratka* 131 · *pój* 47 · *powić* 37 · *powidla* pl. 33, 36, 37, 38 · **powidło* 37 · *skantrzyć* dial. 76, 81 · *skoczydło* 38 · *sopel* 68 · *spoić* 48 · *stadło* 38 · *stan* 38 · *ślub* 86 · *wić* 36 · *wodopój* 47 · *wyczyniec* 54 · *wyposzczony* 79 · *zawiły* 59

Kašubčina: *kątor* 76 · *kątrac sę* 76 · *kątór* 76 · *lěbec* 24 · *p'owidło* 37, 38

Ruština: *bajstriuk* 123 · *basmán* 95 · *bosmán* 95 · *brégať* dial. 16, 17, 19, 20 · *brégovať* dial. 16, 17, 19, 20 · *brechát'* 19, 20 · *brechováť* dial. 18 · *brékať* dial. 16, 20 · *brékovať* dial. 20 · *bréžgať* dial. 16, 17, 20 · *bréžgovať* dial. 16, 20 · *briákať* 20 · *dryn* dial. 30, 32 · *dvojelistka* dial. 108 · *gačnik* dial. 32 · *gasnik* dial. 32 · *gaspik* dial. 32 · *gašnik* dial. 32 · *grebát'* 17 · *grébať* dial. 16 · *grébovať* dial. 16, 17 · *gul'áščij* dial. 46 · *gul'át'* 46 · *ispáščivať'sia* 79 · *ispostit'sia* 79 · *izbá* 88 · *kostil'* dial. 54 · *kostýl'* 54 · *meleda* dial. 12, 13 · *meledit'* dial. 12, 13 · **meledój* 13 · **meledyj* 13 · *moložávij* 14 · *nórov* 57 · *paját'* 48 · *pir* 45 · *piruščij* dial. 46 · *pitió* 46 · *poit'* 47 · *poj* dial. 47 · *popójka* 47 · *posád* 93, 95, 97, 99 · *posadit'* 95 · *poság(a)* dial. 95 · *posagъ* strus. 95 · *povidlo* 33 · *povójka* dial. 37 · *prázdnik* 46 · *rešótka* 32 · *roscá* dial. 53 · *rostil'* dial. 53, 54 · **rostyl'* 54 · *rožók* 67 · *rýžij* 53 · *skotína* 98 · *smólodu* 12 · *sosát'* 67 · *sosúl'ka* 67 · *šipét'* 71 · *šúpel* 71 · *šúpit'* dial. 71 · *trépet* 23 · *trépetnyj* 23 · *triasúnka* 24 · *varénie* 39 · *varénije* 39 · *varit'* 39 · *venčánije* 82 · *vertúl'* dial. 64 · *vertét'(sia)* 64 · *viálit'* dial. 13 · *viályj* 13 · *viámut'* 41 · *vodopój* 47 · *zabór* 32 · **zadržyna* 32 · **zadržnit'* 32 · *zadržpa* dial. 32, 136, 140 · *zan* dial. 57 · *zapój* 45 · *zarešetit'* 32 · *zazabórit'* dial. 32

Ukrajnčina: *bresk* dial. 17 · *drin* dial. 30 · *dryn* dial. 30 · *moložávij* 14 · *nórov* 57 · *pavýdlo* dial. 33 · *povýdlo* dial. 33 · *povýla* dial. 33 · *rost* dial. 53 · *rostý* 53 · *sópil'* dial. 68 · *šup* dial. 71 · *šúpyty* dial. 70, 71 · *vodopij* 47 · *vudyty* 41

Bieloruština: *dryn* dial. 30 · *maladžávij* 14 · *pavidla* 33 · *šúpic'* dial. 71 · *vadapój* 47

Indoeurópske jazyky

Praindoeurópcina: **bhereg-* 20 · **bhereq-* 20 · **bhreg-* 20 · **bhreq-* 20 · **h₁reudh-* 53 · **meld-* 11, 12, 13, 15 · **meld^h-* 12 · **mold-u-* 12 · **nāu-* : **nāu-* : **nū-* 56 · **nó* 58 · **peh₃(i)-* 47 · **peuə-* 35 · **seik^h-* 68 · **suei-*, **sui-* 71 · **(s)uendh-* 41

Indoiránske jazyky: *drunā- 30

Stará indičtina: *bhavītram* 35 · *pavītar* véd. 35 · *pavitra*- 35

Iránske jazyky: *drauna- 30 · *drūna- 30 · *drunā- 30 ·

Gréčtina: αλωπέκουρος ngr. 54 · ἀρχι- 118 · ἀρχιεπίσκοπος 117 · κόλαφος 113 · κύμινον 49 · μέλδομαι 11 · πείρα 126 · πειράομαι 126 · πειρατής 126 · πῦρ 126 · πυρόχρους ngr. 54 · σάγμα 124 · σαγμάριον 124 · στοχάζομαι 73 · στόχος 73

Latínčina: *advenīre* 120 · *adventus* 120 · *agreste* 50, 51 · **archi* 117, 118 · *archi*- 118 · *archiepiscopus* cirk. 116, 117 · *bastardus* strlat. 123 · *Benedictus* atpn. 104 · *bi*- 107 · *bifolius* bot. 107, 108, 110 · *canere* 78 · *cantor* 78 · *colaphus* 113 · *cumīnum* 49 · *dolēre* 21 · *duo* 119 · *dūrus* 59 · *ēlectārium* 34 · *electuarium* strlat. 34 · *folium* 107 · *gravis* 101 · *jējūnāre* 79 · *lectīca* 103 · *lecticale* uhor. 103 · *lectīcālis* 103 · *lectus* 103 · *levis* 101 · *liberāre* 26 · *nuptiae* pl. 82 · *obdūrāre* 59 · *obdūrātus* 59 · *pellere* 22 · *persōna* 104 · *pīrāta* 126 · *pōtiō* 46 · *praestātiō* 103 · *pugnata* strlat. 112, 113 · *pugnus* 112, 113 · *pulsāre* 22 · *pūrus* 35 · *quattuor (tempora)* 79 · *sagitta* 73 · *sagittāre* 73 · *sgama* 124 · *sagmārium* 124 · **saumāriu(m)* ĩud. 124 · *stuba* strlat. 88 · *tempus* 78 · *virga* 113

Románske formy: *casa* 89 · *grevis* 101

Francúzština: *adjeuner* strfr. 79 · *arcevesque* stfr. 116 · *archevêque* 116 · *dentelle* 81 · *livrer* 26 · *pétard* 130

Taliančina: *accasare* 89 · *arrossato* 54 · *coda* 54 · *pirata* 126 · *somaro* 124 · *topo* 54

Španielčina: *casar* 89

Rumunčina: *clopoței* pl. 110 · *săbăș* 87

Prakeltčina: **meldo*- 12, 13

Írčina: *mell* stír. 12

Pragermánčina: **takil*- 67 · **takkan*- 67

Gótčina: *mildeis* 11

Nemčina: (*sich*) *abfasten* 79 · *Apparat* 114 · *Ascherich* atpn. 116 · *banchart* strhnem. 106 · *Band* 110 · *Bank* 106 · *Bankert* 106 · *Bankett* 125 · *Bastard* 123 · *Bau* 44 · *Bäu* dial. 44 · *Bäufest* dial. 44 · *Baumschule* 125 · *bedienen* 98 · *Beize* 99 · *beizen* 125 · *Bergmeister* 98 · *Bescheid* 97 · *bescheiden* 97 · *Bescheidessen* 96, 97, 98, 99 · *Bindeband* 109, 110 · *binden* 110 · *Blatt* 109 · *Böller* 128 · *Boulevardblatt* 88 · *Boulevardpresse* 88 · *brechen* 18 · *Brechmaschine* 18 · *Daus* 119 · *Eiszacke* 67 · (*sich*) *erneuern* 57 · *erz*-, *Erz*- 118 · *Erzbischof* 118 · *Erzengel* 118 · *erzibiskof* sthnem. 118 · *Essen* 97 · *Fleckerl* 81 · *Fuchsschwanzgras* 54 · *Gebhart* atpn. 106 · *Gehapparat* 114 · *gehen* 114 · *gelbrot* 54 · *Hader* 15 · *-hart* 106 · *Haus* 27 · *hausieren* 27 · *irfastēn* sthnem. 79 · *īspīnĭ* dial. 63 · *īstāk* dial. 67 · *īstakn* dial. 67 · *īstakə* dial. 67 · *īstākən* dial. 67 · *īstākəl* dial. 67 · *Kante* 81 · **Kanterl* dial. 81 · *konter* 77 · *Kracher* 128 · *kunder* 76, 77 ·

kunter 76, 77 · *latwārje* strhnem. 34 · *Latwerge* 34 · *Lecticalgebühr* 103 · *Lieferant* 27 · *liefern* 26, 27 · *mild* 11 · *neu* 57 · *Pand* dial. 110 · *Pastārd* dial. 125 · *Pāster(er)* dial. 125 · *Pau* dial. 44 · **Päufest* dial. 44 · *Petarde* 130 · *picken* 25 · *Pindpand* dial. 110 · *Pingel* dial. 63 · *Pirat* 128, 129, 130, 131 · *Piratenböller* 128 · *Piratenkracher* 128, 129 · *Powidel* dial. 33 · *Quatember* 78 · *quatertember* 78 · *Reinhard* atpn. 124 · *Reinhart* atpn. 106 · *reiten* 99 · *sac* strhnem. 119 · *Sackerl* 81 · *sceidan* sthnem. 97, 98 · *scheiden* 97, 98 · *Schneeglöckchen* 110 · *Schuster* 105 · *schustern* 105 · *Straßenbankett* 125 · *stuba* sthnem. 88 · *Stube* 90 · *tahl* dial. 67 · *Teil* 99 · *tiṽkəl* dial. 67 · *tūs* strhnem. 119 · *verschustern* 105 · *Vize* 118 · *Vizefeldwebel* 118 · *Wastārd(o)* dial. 125 · *wāt* strhnem. 119 · *wātsac* strhnem. 119 · *Weiberl* 81 · *Zacke* 67 · *Zackel* 67 · *Zagel* 67 · *ziegelrot* 54 · *Zipfel* 69 · *Zittergras* 24 · *zwei* 109 · *Zweiblatt* 109

Angličtina: *arch* 117 · *archbishop* 117 – 118 · *clicker-bell* 63 · *foxtail* 54 · *grass* 54 · *icy-bell* 63 · *meltan* stangl. · *obdurate* 59 · *red-yellow* 54

Litovčina: *kęsti*, *kenčiù* 76 · *láibas* 24 · *meldaĩ* nom. pl. 11

Lotyština: *mēldi* pl. 11

Stará pruština: *mal dai* nom. pl. 11 · *maldian* akuz. sg. 11 · *maldūnin* ž. akuz. sg. 12

Neindoeurópske jazyky

Mad'arčina: *ágy* 103 · *ágybér* 103 · **basztár* 124 · *basztárnyest* dial. 124 · *bér* 103 · *csík* 66, 67 · *egyszobás* 90 · *érsek* 116, 118, 119 · *eskü* 86 · **esküszabás* 86 · *esküvő* 86 · *ész* 74 · *haszon* 86 · *ház* 89, 90 · *házas* 89, 90 · *házasít* 89, 90 · *házasodik* 89 · *házasság* 89 · *hervad* 41 · *kántor*¹ ‚štvrt'ročné obdobie‘ 78 · *kántor*² ‚cirkevný spevák‘ 78 · *kántorbőjt* 78 · *kapca* 113 · *laftika* dial. 104 · *laktika* dial. 104 · *laptika* dial. 104 · *leftika* dial. · *lektika* 104 · *lekvár* 35 · *leptika* dial. 104 · *nyest* 124 · *nyíl* 73 · *nyilallik* 73, 74 · *pár* 103 · *párbér* 103 · *posajdesz* dial. 95, 99 · *ráska* dial. 53 · *rasztya* dial. 53 · *róstya* dial. 52 · *rosztja* dial. 53 · *szab* 86, 87 · *szabás* 86, 87, 88 · *szoba* 88, 89, 90 · *szobás* 90 · *túzok* 119

Iné: *ev* tur. 89 · *evli* tur. 89 · *evlenmek* tur. 89 · **korpe-* ural. 41 · *zan* krym.-tatár. 57

Použité skratky jazykov a dialektov

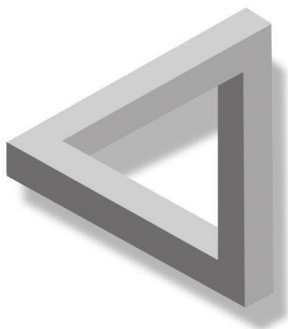
bavor.	bavorský	sln.	slovinský
brus.	bieloruský	snitr.	severonitriansky
bulh.	bulharský	spiš.	spišský
csl.	cirkevnoslovanský	srb.	srbský
čes.	český	stangl.	staroanglický
fr.	francúzsky	stčes.	staročeský
gót.	gótsky	stfr.	starofrancúzsky
gr.	grécky	sthnem.	starohornonemecký
hnem.	hornonemecký	stind.	staroindický
chorv.	chorvátsky	stír.	staroírsky
ide.	indoeurópsky	stprus.	staropruský
jor.	južnooravský	strdnem.	stredodolnonemecký
jpov.	južnopovažský	strenč.	severotrenčiansky
jsl.	južnoslovanský	strhnem.	stredohornonemecký
jstrslk.	južnostredoslovenský	strhol.	stredoholandský
jtrenč.	južnotrenčiansky	strlat.	stredoveký latinský
kašub.	kašubský	strslk.	stredoslovenský
krym.-tatár.	krymskotatársky	strus.	staroruský
laš.	lašský	stsl.	staroslovienky
lat.	latinský	szvol.	severozvolenský
lit.	litovský	šar.	šarišský
lot.	lotyšský	špan.	španielsky
maced.	macedónsky	tal.	talianky
maď.	maďarský	top.	topoľčiansky
myj.	myjavský	tur.	turecký
ngr.	novogrécky	turč.	turčiansky
nhnem.	novohornonemecký	ukr.	ukrajinský
poľ.	poľský	ural.	uralský
prakelt.	prakeltský	val.	valašský
psl.	praslovanský	véd.	védsky
rak.	rakúsky	vsl.	východoslovanský
román.	románsky	vslk.	východoslovenský
rum.	rumunský	záh.	záhorský
rus.	ruský	zgem.	západogemerský
slc.	slovenský	zslk.	západoslovenský
slk.	slovenský		

Iné skratky

a i.	a iní, a iné	op. cit.	citované dielo (lat. <i>opus citatum</i>)
akuz.	akuzatív		
al.	alebo	p.	pozri
a n.	a nasledujúce	pejor.	pejoratívny
ap.	a podobne	pl.	plurál
atď.	a tak ďalej	poľov.	poľovnícky
atpn.	antroponymum	pomn.	pomnožné podstatné meno
bot.	botanický		
cirk.	cirkevný	porov.	porovnaj
č.	číslo	pozn.	poznámka
čiasť.	čiasťočne	pren.	prenesený
dial.	dialektový, nárečový	r.	rok, roky
et al.	a iní (lat. <i>et alii</i>)	red.	redaktor
expr.	expresívny	region.	regionálny
f.	femininum	resp.	respektíve
gen.	genitív	roč.	ročník
hist.	historický; historizmus	s.	1. strana; 2. stredný rod
hovor.	hovorový		
hrub.	hrubý	sg.	singulár
ibid.	tamže (lat. <i>ibidem</i>)	s. l.	bez (udania) miesta (lat. <i>sine loco</i>)
kniž.	knižný	spis.	spisovný
kol.	kolektív	star.	starší
kraj.	krajový	s. v.	pod heslom (lat. <i>sub voce</i>)
loco cit.	na citovanom mieste (lat. <i>loco citato</i>)		
ľud.	ľudový	s. vv.	pod heslami (lat. <i>sub vocibus</i>)
m.	maskulinum		
miest.	miestami, sporadicky sa vyskytujúci	t. j.	to jest
		tpn.	toponymum
mn.	množné číslo	tzv.	takzvaný
n.	neutrum	vs.	versus
napr.	napríklad	vyd.	vydanie
nár.	nárečový	zastar.	zastaraný
neos.	neosobné sloveso, neosobný tvar	zastaráv.	zastarávajúci
nom.	nominatív	zool.	zoologický
obyč.	obyčajne	zried.	zriedkavý
okr.	okres	ž.	ženský rod

ĽUBOR KRÁLIK

Dimenzie slovenskej etymológie

Zodpovedný redaktor
Pavol KRŠÁK

Grafický návrh obálky
Eva KOVAČEVIČOVÁ-FUDALA

Prvé vydanie. Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie
vied, Centrum spoločných činností SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 5820/9,
841 04 Bratislava, z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., v roku 2023 ako svoju 4 728. publikáciu. 176 s.

www.veda.sav.sk

Všetky práva vyhradené.

ISBN 978-80-224-2046-4

Vedecká monografia *Dimenzie slovenskej etymológie* pri-
náša autorove etymologické interpretácie viac ako
60 výrazov zo súčasného spisovného slovenského
jazyka, starších období vývinu slovenčiny i slovenských
nárečí. Skúmaná lexika (slová zachované v slovenčine
z praslovanského obdobia, výrazy utvorené počas
vývinu slovenčiny ako samostatného slovanského
jazyka, lexémy prevzaté z iných jazykov) sa etymologi-
zuje v širších slovanských a stredoeurópskych súvislos-
tiach; jej praktická analýza – majúca za cieľ dospieť
ku komplexnej etymologickej charakteristike konkrét-
neho slova – zároveň názorne ilustruje rôznorodosť
a pestrosť bádateľských postupov a metód využívaných
v súčasnej etymologickej vede. Publikácia je určená
záujemcom o etymologickú problematiku slovnej zásoby
slovenského jazyka a o metodológiu etymologického
výskumu z radov odbornej i širšej kultúrnej verejnosti.

ISBN 978-80-224-2046-4

